

**EUROPEAN
REFORMS
BULLETIN
2020 No 2**

European Reforms Bulletin

2020

scientific peer-reviewed journal

No. 2

Founded and edited by Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité).

Tel.: +352661261668

e-mail: bulletin@email.lu

http://cers.eu.pn/bulletin.html

Editorial board: Yeskov S. (D.Sc., Assoc. Prof., Luxembourg, editor-in-chief), Zaiets O. (PhD, Assoc. Prof., Luxembourg, deputy editor), Dymarskii Ia. (D.Sc., Prof., Russian Federation), Kaluzhnyi R. (D.Sc., Prof., Ukraine), Karchevskiy N. (D.Sc., Prof., Ukraine), Korystin O. (D.Sc., Prof., Ukraine), Kretova A. (PhD, Russian Federation), Nedodaieva N. (D.Sc., Prof., Israel), Rozovskiy B. (D.Sc., Prof., Ukraine), Zablodska I. (D.Sc., Prof., Ukraine).

European Reforms Bulletin is an international, multilingual (English, Ukrainian, Russian), scholarly, peer-reviewed journal, which aims to publish the highest quality research material, both practical and theoretical, and appeal to a wide audience. It is an official bulletin of the Centre for European Reforms Studies and is published 4 times a year (quarterly). It includes articles related to legal and economic issues of reforms in European Union and Europe-oriented countries, including efficiency and experience of these reforms, comparative studies on all disciplines of law, cross-disciplinary legal and economic studies, and also educational issues. It welcomes manuscripts from all over the world, in particular from countries which made European choice recently. It accepts articles from professional academics, researchers, experts, practitioners and PhD students.

Responsibility for the accuracy of bibliographic citations, quotations, data, facts, private names, enterprises, organizations, institutions and government bodies titles, geographical locations etc. lies entirely with authors. All the articles are published in author's edition. Authors must accept full responsibility for the factual accuracy of the data presented and should obtain any authorization necessary for publication. The editorial board and the Centre for European Reforms Studies do not always share the views and thoughts expressed in the articles.

The editorial board reserves the right to refuse any material for publication and advises that authors should retain copies of submitted manuscripts and correspondence as material cannot be returned. Final decision about acceptance or rejection rests with the editor-in-chief and editorial board. By submitting an article for publication author declares that the submitted work is original and not being considered elsewhere for publication and has not been published before.

Recommended for publication by the Centre for European Reforms Studies (protocol of the general meeting No. 04 15.05.2020)

© European Reforms Bulletin, 2020

© Authors of articles, 2020

Table of contents

Buga A.U. The Method of Crimes Related to Drug Trafficking as an Element of Forensic Characterization	2
Dmytrenko N.A. Criminological Characteristics of a Person Who Commits Crimes in the Armed Forces of Ukraine	8
Efteniy V.V. Analytical Assessment of the Operational Situation as a Prerequisite for the Formation of Operational Positions	12
Holenko N.M. Weapons Training in the Content of Professional Education of Employees of the Special Police Division	17
Hrytenko O.A., Chekmarova I.N. Incentive Measures Applicable Persons Deprived of Liberty: Reform Tendencies in Criminal Executive Legislation	22
Huz D.O. Organisational Aspects of the Realisation of Strategies for the Integrated Development of Tourism Enterprises	28
Izbash K.S. The Concept and Essence of Public and Socially Useful Works in the System of Administrative Penalties	32
Kiselyov M.Y. Regulatory and Legal Regulation of Private Performers	37
Kharitonova M. Structural elements of the procedural status of a witness in the criminal proceedings of Ukraine	42
Kuznetsova O.V. Genesis of the Origin and Establishment of a Simplified Taxation, Accounting and Reporting System in Ukraine	47
Lutsiuk K.L. General Education and Vocational Training of Juvenile Convicts as a Means of Their Correction and Resocialization	56
Musaieva S.S. Strategic Goals, Forms for Ways of Interaction of the National Police of Ukraine With the Bodies of State Power and Local Self-government in Ensuring Public Safety and Order	60
Pereverziev D.M. Activities of the Public Administration in the Field of Administrative and Legal Protection of the Rights of Children With Disabilities Regarding the Creation of a Barrier Free	64
Savelieva I.V. Some Organizational and Regulatory Aspects of Appointment and Conduct of Complex Sono-Linguistic Examination	69
Shkuta O.O. Crimes in the Military Sphere: Reasons and Conditions	74
Terno A.M. Comparative Legal Analysis of Criminal Liability for Non-Execution of Court Decisions in Foreign Countries	78
Teteriatnyk H.K. Legal Adjusting of Proceeding in the Lost Materials of Criminal Case in Conditions of Emergency Legal Regime	83
Voronyatnikov A. Problems of Determining Measures of Public Administration in the Sphere of Sanitary and Epidemic Well-Being of the Population	88
Yatskevych R.V. Forensic Classification of Criminal leaders	93
Yurchenko P.U. Forensic Classification of Crimes Related to Violation of the Procedure for International Transfers of Goods Subject to State Export Control	98
Tkachuk G.V. The Concept of a Trademark and its Function	102
Overkovskiy K. Pledge as a Way of Disposal of Rights Industrial Property	107
Yankova L. Yu. Typical Court Situations at the Stage of Preparatory Proceedings in Consideration of Criminal Cases	113
Konstantinov A. A. Historical Aspects of the Development of Criminal Responsibility for the Issue of Regulatory Legal Acts that Reduce Budget Reference	118

THE METHOD OF CRIMES RELATED TO DRUG TRAFFICKING AS AN ELEMENT OF FORENSIC CHARACTERIZATION

Buga Alla

National University «Odesa Law Academy», Odesa, Ukraine

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4572-346X>

e-mail: allabuga89@gmail.com

Hrytenko O.A., Chekmarova I.N. Incentive Measures Applicable Persons Deprived of Liberty: Reform Tendencies in Criminal Executive Legislation

Abstract: The article examines one of the elements of forensic characterization of crimes - the method of the crime. The author considers the methods of preparation, methods of commission and methods of concealment of crimes related to drug trafficking. As a result of the conducted research the typical ways of crimes of this category are allocated. Attention is drawn to some shortcomings of the conceptual complex of drug circulation in the study of the method of crime.

Keywords: the method of preparation of the crime, the method of committing the crime, the method of concealment, illicit trafficking in medicines.

Спосіб злочину, як елемент криміналістичної характеристики злочинів, пов'язаних з порушенням встановлених порядків легального обігу лікарських засобів, має важливе теоретичне та практичне значення. Істотна загроза життю і здоров'ю населення, а також економічний інтересам суспільства і держави змушує дослідників, включаючи автора, звернутися до детального аналізу злочинів, що відносяться до сфери незаконного обігу лікарських засобів.

Щоб розкрити злочин, установити, хто його скоїв, потрібно насамперед з'ясувати як його було вчинено, тобто керуватися принципом: від знань способу вчинення злочину до методу його розкриття [1].

Метою статті являється дослідження способів підготовки, вчинення та приховування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом лікарських засобів.

Вчення про спосіб злочину утворилося в 1960-1970 роках, завдяки дослідженням В.П. Колмакова, Г.М. Мудьюгіна, О.М. Колесніченко, Г.Г. Зуйкова, Р.С. Белкіна. Зміст і структура криміналістичного розуміння способу злочину досить складні. Для розкриття злочину важливим є знання про типові способи його вчинення чи деякі елементи способу вчинення злочину, вони сприяють реалізації пошуково-пізнавальної функції розслідування. Знання про типові способи вчинення злочину дають змогу будувати версії, знаходити сліди злочину, також такі знання сприяють прогнозуванню обставин ще не розкритої злочинної діяльності.

Г.Г. Зуйков дає визначення способу вчинення злочину як системи дій по підготовці, вчиненню і приховуванню злочину, детерміновані умовами зовнішнього середовища і психофізичними властивостями особистості, які можуть бути пов'язані з вибіркоким використанням відповідних знарядь чи засобів або умов місця та часу [2].

Значення даних про спосіб злочину є дуже важливим, оскільки вони вказують на таке:

- на можливе коло осіб, що його вчинили, і надає їм відповідну характеристику;
- на обставини злочину (мотиви, цілі, час, місце, знаряддя, кількість злочинців тощо);
- на характер слідів, які утворюються внаслідок певного способу дій, їх особливості, місцезнаходження та шляхи використання в доказуванні;
- на об'єктивні фактори (обстановки, умов), які зумовлюють вибір того чи іншого способу злочинних дій;
- на можливість учинення низки нерозкритих злочинів однією й тією самою особою [3].

Що стосується змісту поняття «спосіб злочину», то вченими-криміналістами воно розглядається в широкому та вузькому значенні. До способу злочину в вузькому значенні включаються тільки дії пов'язані з безпосереднім вчиненням злочину. В широкому значенні дана категорія включає дії не лише з підготовки до вчинення злочину, а й безпосереднього процесу вчинення та приховування злочину.

Здійснивши аналіз судової практики та контент-аналіз ЗМІ ми дійшли висновку, що до способів підготовки злочинів, які вчиняються у вигляді виробництва, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних, сильнодіючих, фальсифікованих лікарських засобів, в загальному можна віднести: розробку злочинних схем, які забезпечують невразливість злочинної діяльності; вибір виду та найменування ЛЗ; вивчення кон'юнктури ринку лікарських засобів; пошук матеріальних, технічних і документальних засобів для вчинення злочину; налагодження необхідних контактів з метою реалізації продукції;

вибір місця, будівель і споруд для виробництва, зберігання вироблених чи придбаних отруйних, сильнодіючих, фальсифікованих лікарських засобів; вибір місця і осіб для збуту продукції; визначення джерел і каналів отримання сировини; підбір персоналу для виробництва і збуту ЛЗ; підбір співучасників і розподіл ролей між ними; розробка способів приховування злочинної діяльності; пошук і переобладнання транспортних засобів для транспортування як сировини так і готової продукції.

Більш детальну увагу ми приділили поняттям «виробництво» та «виготовлення», аналіз літератури і законодавчих актів показав неоднозначне ставлення до них, як зі сторони науковців так і зі сторони законодавця. В Кримінальному кодексі України «виробництво», «виготовлення» застосовується до отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, по відношенню до фальсифікованих лікарських засобів законодавцем застосовується тільки поняття «виготовлення».

В словнику української мови зазначено, що «виробництво» – це

1. Виготовлення, вироблення предметів, матеріалів і т. ін.

2. Процес, в ході якого люди, зв'язані між собою певними виробничими відносинами, створюють матеріальні блага, необхідні для суспільства.

3. Праця над безпосереднім виготовленням продукції.

Відповідно, там же, зазначено, що виготовлення – це дія; тобто робити, що небудь, створювати, складати [4].

У відповідності з Ліцензійними умовами провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової, роздрібною торгівлі, лікарськими засобами, затвердженими наказом Державної інспекції з контролю якості лікарських засобів від 21.09.2010 № 340, які 29.12.2011 року втратили свою чинність:

виготовлення лікарських засобів – індивідуальне виготовлення в умовах аптеки лікарських засобів за рецептами лікарів та на замовлення (вимогу) лікувально-профілактичних закладів;

виробництво лікарських засобів в умовах аптеки – діяльність, пов'язана із серійним випуском лікарських засобів у вигляді напівфабрикатів і внутрішньоаптечної заготовки, а також серійне виготовлення лікарських засобів на замовлення (вимогу) лікувально-профілактичних закладів;

виробництво лікарських засобів промислове – діяльність, пов'язана з серійним випуском лікарських засобів, яка включає всі або хоча б одну зі стадій технологічного процесу, а також оптову торгівлю (реалізацію) продукцією власного виробництва [5].

В Ліцензійних умовах провадження господарської діяльності з виробництва лікарських засобів, оптової та роздрібною торгівлі лікарськими засобами, імпорту лікарських засобів (крім активних фармацевтичних інгредієнтів), затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2016 р. № 929, редакція від 11.04.2020 р., вказується:

виробник лікарських засобів – суб'єкт господарювання, який здійснює хоча б один з етапів виробництва лікарських засобів та має ліцензію на виробництво лікарських засобів;

виробництво (виготовлення) лікарських засобів в умовах аптеки – індивідуальне виготовлення лікарських засобів за рецептами лікарів, на замовлення лікувально-профілактичних закладів та виготовлення внутрішньоаптечної заготовки, концентратів, напівфабрикатів, а також лікарських засобів, що виготовлені про запас;

виробництво лікарських засобів (промислове) – діяльність, пов'язана із серійним випуском лікарських засобів, яка включає всі або хоча б одну з операцій щодо технологічного процесу, контролю якості, видачі дозволу на випуск, а також закупівлею матеріалів і продукції, зберіганням, оптовою торгівлею (дистрибуцією) лікарських засобів власного виробництва [6].

На нашу думку не варто ототожнювати поняття «виробництво» та «виготовлення», адже виробництво більш ширше поняття і поглинає поняття виготовлення. Що стосується виробництва, то воно має серійний характер, сам процес характеризується більш стійкою побудовою врегульованих взаємовідносин між учасниками. Враховуючи вище сказане нами, в рамках незаконного обігу лікарських засобів, пропонуємо використовувати поняття: виготовлення (може вживатися у значенні «індивідуальне» та «промислове») та виробництво (також застосовуючи до нього категорії «індивідуальне» та «промислове»). Також, правильним було б включити в ст. 321-1 КК України поняття «виробництво», адже власні дослідження показали, що фальсифікація ЛЗ може здійснюватися в промислових умовах і нести серійний характер, тому застосування тільки поняття «виготовлення фальсифікованих засобів» не вміщує в себе всієї сутті процесу та не відповідає реаліям такої злочинної діяльності.

До підготовчої стадії незаконного виробництва, виготовлення сильнодіючих чи отруйних лікарських засобів, а також виготовлення фальсифікованих лікарських засобів, ми можемо віднести: придбання сировини і всіх необхідних компонентів; придбання пакувальних матеріалів; обладнання, пристроїв, пристосувань та інструментів для виробництва лікарських засобів; фальсифікованих супутніх документів (ліцензій, сертифікатів якості, інструкцій для медичного застосування та ін.), захисних міток, голограм, етикеток, печаток; підготовка транспортних засобів для доставки сировини і виробленої продукції на

склади чи до кінцевого споживача.

Налагодження необхідних контактів з метою подальшої реалізації продукції, що має на меті встановлення зв'язків з: аптеками; працівниками реєстратури та лікарями в поліклініках, які можуть дати інформацію про пенсіонерів, малозабезпечених осіб, котрі більш довірливі і не можуть собі дозволити дорогого лікування; керівництвом будинків престарілих, інтернатів.

Що стосується безпосереднього вчинення злочину то перелік способів невичерпний, все залежить від винахідливості злочинців, їх матеріальних та технічних можливостей. Також на спосіб вчинення суттєво впливає і вид лікарського засобу, відносно якого планується здійснення злочинної діяльності.

Під поняттям «придбання» ми розуміємо процес переходу у власність чого-небудь від однієї особи до іншої. Придбати, тобто отримати що-небудь у володіння, ставати власником чого-небудь. Для придбання сильнодіючих, отруйних, фальсифікованих лікарських засобів можна використовувати наступні способи: купівлю, отримання в дарунок, а також як засіб взаєморозрахунку за виконану роботу, надану послугу або в рахунок сплати боргу, в обмін на інші товари і речі, привласнення знайденого.

Перевезення отруйних, сильнодіючих, фальсифікованих лікарських засобів може бути визначена як умисні дії з переміщення лікарських засобів з одного місця в інше, в тому числі в межах одного і того ж населеного пункту, вчинені з використанням будь-якого виду транспорту або будь-якого об'єкта, що застосовується у вигляді перевізного засобу.

Відповідно ст. 21 Закону України «Про транспорт», до транспорту відноситься: транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний і авіаційний, а також міський електротранспорт, у тому числі метрополітен); промисловий залізничний транспорт; відомчий транспорт; трубопровідний транспорт [7].

Пересиланням лікарських засобів слід вважати умисні дії, спрямовані на їх переміщення адресату (наприклад, в поштових відправленнях, посылках, багажі з використанням засобів поштового зв'язку, повітряного або іншого виду транспорту), коли такі дії по переміщенню здійснюються без безпосередньої участі відправника.

Під зберіганням лікарських засобів, з метою збуту, ми розуміємо умисні дії, пов'язані з фактичним, тимчасовим, володінням отруйними, сильнодіючими, фальсифікованими засобами. Лікарські засоби можуть знаходитися будь-де, наприклад, особа може носити їх при собі, зберігати в приміщенні чи в тайнику або в будь-якому іншому місці. Основною метою такого зберігання є подальша незаконна реалізація таких лікарських засобів. Варто відмітити, незалежно від тривалості зберігання з метою збуту, особа повинна понести кримінальну відповідальність.

Під незаконним збутом отруйних, сильнодіючих, фальсифікованих лікарських засобів слід розуміти будь-які способи їх оплатної або безоплатної передачі іншим особам, наприклад, це може бути продаж, дарування, обмін, сплата боргу.

Про умисел на збут зазначених лікарських засобів, для прикладу, можуть свідчити, при наявності до того підстав, їх придбання, зберігання, перевезення особою, що не потребує лікування за станом здоров'я і не вживає лікарські засоби; їх кількість; розфасованих в зручний для збуту спосіб, або наявність відповідної домовленості із споживачами.

Серед способів незаконного збуту отруйних, сильнодіючих, фальсифікованих лікарських засобів можна відмітити найбільш розповсюдженні:

- реалізація через фіктивні фірми, оформлені на підставних осіб, з використанням фальсифікованих документів (ліцензій на здійснення фармацевтичної діяльності, сертифікатів якості, свідоцтв про державну реєстрацію, товарних накладних та ін.);
- дистанційна реалізація за допомогою реклами в ЗМІ з подальшою консультацією по телефону і пересиланням товару покупцеві поштовим зв'язком або кур'єром;
- реалізація через аптеки чи аптечні кіоски, шляхом змови з їх співробітниками або за допомогою пред'явлення їм фальсифікованих документів;
- реалізація через Інтернет шляхом створення незаконних веб-сайтів з подальшим пересиланням товару покупцеві поштовим зв'язком або кур'єром;
- продаж по оголошенню або в результаті особистого спілкування зі споживачем;
- реалізація через співробітників лікувально-профілактичних установ, в тому числі лікарів, які отримують відсоток від незаконно реалізованих отруйних, сильнодіючих, фальсифікованих лікарських засобів.

Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, з метою продовження такого обігу. Проаналізувавши зазначене вище, можна дійти висновку що спосіб використання коштів не має значення, важливим є мета такого використання. Для прикладу, це можуть бути фінансові операції направлені на купівлю сировини чи обладнання, яке потрібне для незаконного виготовлення отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів або незаконна купівля таких ЛЗ для подальшої їх реалізації в незаконний спосіб.

«У Києві СБУ викрили канал контрабанди фальсифікованих ліків» (14.03.2017) [8], «В Україні накрили угруповання, яке контрабандою ввозило і продавало фальсифіковані ліки для онкохворих» (10.11.2018) [9], «Офіс Генерального прокурора спільно з правоохоронцями припинив контрабанду в Україну з Туреччини фальсифікованих ліків для онкохворих» (16.01.2020) [10]. Це тільки декілька прикладів відповідей, в мережі Інтернет, на запит про контрабанду фальсифікованих лікарських засобів.

В 2011 році до Кримінального кодексу України були внесені зміни в ст. 305, законодавцем було криміналізоване діяння пов'язане з контрабандою фальсифікованих лікарських засобів. Способи вчинення контрабанди зазначені в самій диспозиції статті і проявляються в переміщенні фальсифікованих лікарських засобів через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю.

В підручнику з криміналістики, під редакцією Є.П. Іщенка, зазначено чотири, найбільш типових, способи вчинення контрабанди:

1. Переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон повз митний контроль, тобто поза визначених митними органами місць або за межами встановленого часу здійснення митного оформлення;

2. Приховування товарів від митного контролю з використанням тайників або інших способів, які затрудняють їх виявлення, або надання одним предметам вигляду інших;

3. Обманне використання документів або засобів ідентифікації – тобто подання митному органу документів: підроблених, недійсних, отриманих незаконним шляхом, які містять недостовірні відомості або відносяться до інших товарів, а також використання підроблених або які відносяться до інших товарів засобів ідентифікації;

4. Недекларування або недостовірне декларування товарів, що переміщуються через митний кордон [11].

Вчинення злочину у вигляді контрабанди фальсифікованих лікарських засобів, в силу своєї складності, передбачає ретельну підготовку до вчинення таких дій. В результаті, здійсненого нами, аналізу можна виділити деякі способи підготовки до вчинення контрабанди фальсифікованих лікарських засобів: налагодження тісних контактів між учасниками злочину, в тому числі з продавцями фальсифікованих лікарських засобів; вивчення та оцінка можливостей переміщення ФЛЗ з приховуванням від митного контролю або повз митний контроль; аналіз митного законодавства, вивчення порядку проведення прикордонного та митного контролю; пристосування прихованих місць у транспортних засобах і перевірка можливості їх використання з метою здійснення контрабанди; налагодження корумпованих зв'язків з працівниками митниці та прикордонної служби та ін.

В ст. 6 ЗУ «Про лікарські засоби» зазначено, що доклінічне вивчення лікарських засобів передбачає хімічні, фізичні, біологічні, мікробіологічні, фармакологічні, токсикологічні та інші наукові дослідження з метою вивчення їх специфічної активності та безпечності.

Порядок проведення доклінічного вивчення лікарських засобів, вимоги до умов проведення окремих досліджень, а також порядок проведення експертиз матеріалів доклінічного вивчення лікарських засобів встановлюються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я з урахуванням норм, що застосовуються у міжнародній практиці [12].

Доклінічне вивчення лікарського засобу включає доклінічні дослідження в лабораторних умовах та/або досліди на лабораторних тваринах. Доклінічне вивчення проводиться перед початком клінічних випробувань. В Україні порядок проведення доклінічного вивчення регулюється Наказом МОЗ України № 944 від 14 грудня 2009 р. «Про затвердження Порядку проведення доклінічного вивчення лікарських засобів та експертизи матеріалів доклінічного вивчення лікарських засобів» [13], Керівництвом ІСН GSP. Наказ МОЗ України № 1169 від 26 вересня 2017 «Лікарські засоби. Належна клінічна практика 42-7.0:2008» [14].

В Україні проводиться дуже незначна кількість доклінічних досліджень. Станом на 01.08.2015 зареєстровано лише 7 оригінальних лікарських засобів, що проходили доклінічне вивчення в Україні [15]. Це пов'язано передовсім з низькою активністю вітчизняних фармацевтичних виробників у розробці нових лікарських засобів. Крім того, понад 60% зареєстрованих в Україні лікарських засобів є генериками. Доклінічні дослідження проводяться переважно для оригінальних препаратів, а також для фіксованих комбінацій, у разі розширення застосування на педіатричні групи тощо.

Клінічне випробування (дослідження) лікарського засобу – науково-дослідницька робота, метою якої є будь-яке дослідження за участю людини як суб'єкта дослідження, призначене для виявлення або підтвердження клінічних, фармакокінетичних, фармакодинамічних та/або інших ефектів, у тому числі для вивчення усмоктування, розподілу, метаболізму та виведення одного або кількох лікарських засобів та/або виявлення побічних реакцій на один або декілька досліджуваних лікарських засобів з метою оцінки його (їх) безпечності та/або ефективності [16].

За даними ДЕЦ в період з 2007 по липень 2020 року в Україні було проведено 2068 клінічних випробувань по різним профілям захворювань. З початку 2020 року в Україні розпочато 68 клінічних випробувань, переважна більшість препаратів онкологічного профілю [17].

Ст. 9 ЗУ «Про лікарські засоби», лікарські засоби допускаються до застосування в Україні після їх державної реєстрації. Державна реєстрація лікарських засобів проводиться на підставі заяви, поданої до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я. Процедура реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів регулюється Порядком державної реєстрації (перереєстрації) лікарських засобів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 травня 2005 р. № 376 [18].

Кримінальним кодексом України, ст. 321-2, передбачена відповідальність за порушення встановленого порядку доклінічного вивчення, клінічних випробувань, фальсифікацію результатів їх проведення, порушення встановленого порядку державної реєстрації. В науковій спільноті ідуть дискусії, які стосуються доцільності криміналізації вказаних вище діянь і закріплення цієї норми в Кримінальному кодексі України, дехто виступає за її виключення з кодексу. Враховуючи теперішню ситуацію, в плані застосування даної норми, кількісної та якісної характеристики доклінічного вивчення та клінічних випробувань, можна зробити висновок, що дана норма в реаліях сьогодення не актуальна. З іншої сторони, беручи до уваги, що ліки, які не пройшли належного доклінічного випробування чи клінічного вивчення можуть нести в собі значну суспільну небезпечність, то наявність кримінальної відповідальності за порушення порядку проведення таких процедур і фальсифікації їх результатів, вважаємо доцільним. Варто згадати масштаби негативних наслідків від застосування талідоміду, коли протягом 1957-1961 рр. в країнах Європи народилося близько 11000 дітей із вродженими вадами кінцівок (фокомелією), руки та ноги яких були спотворені та мали вигляд ласт тюленя. Причиною цього було застосування вагітними талідоміду у якості снодійного та заспокійливого засобу.

Важливим елементом способу злочину є спосіб приховування злочину. Р.С. Белкін класифікував способи приховування злочину по змістовній стороні, згідно з його класифікацією способи приховування поділяються на наступні групи:

- утаювання інформації і її носіїв;
- знищення інформації і її носіїв;
- маскування інформації і її носіїв;
- фальсифікація інформації та її носіїв;
- змішані способи [19].

До найбільш поширених способів приховування злочинів, пов'язаних з незаконним обігом лікарських засобів можна віднести: підробку документів, які засвідчують джерело походження лікарських засобів, про наявність у винного дозволу на здійснення даного виду діяльності, підробка реєстраційних документів і т.д.; завчасна домовленість співучасників чи інших осіб в рамках дачі неправдивих свідчень в поєднанні зі створенням обманливих слідів; реєстрація фіктивних підприємств; відкриття банківських рахунків на підставних осіб; здійснення інших дій по інсценуванні обставин злочину.

Злочини, пов'язані з незаконним обігом лікарських засобів, в контексті способу злочину, є повноструктурними. Це в першу чергу, пов'язано з самою природою даних злочинів, складністю та особливостями їх вчинення. Злочини, в сфері обігу лікарських засобів потребують детальної підготовки до вчинення, чітко організованого вчинення та приховування. Діяльність з приховування злочинів не має часових рамок, вона може здійснюватися з моменту зародження злочинного умислу і не закінчуватися навіть після безпосереднього вчинення злочину.

References:

1. Holunskyi S.A. *Krymynalystyka. Metodyka rassledovanyia ot delnykh vydov prestuplenyi [Forensic science. Methodology for investigating certain types of crimes]*. Moskva: Yuryzdat, 1939. — 372 p. [in Russ.].
2. Zuikov H. H. *Krymynalystycheskoe uchenye o sposobe soversheniya prestupleniya [Forensic doctrine about the method of committing a crime]*. Avtoref. dyss. ... dokt. yuryd. nauk, 1970. [in Russ.].
3. Tishchenko V.V. ed., 2017. *Krymynalystyka [Criminalistics]*. Odesa: Vydavnychiy dim «Helvetyka». [in Ukr.].
4. *Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, 1970-1980. T. 1. S. 474.* [in Ukr.].
5. *Litsenziini umovy provadzhennia hospodarskoi diialnosti z vyrobnytstva likarskykh zasobiv, optovoi, rozdribnoi torhivli, likarskymy zasobamy : Nakaz Derzhavnoi inspektsii z kontroliu yakosti likarskykh zasobiv [Licensing conditions for conducting business activities for the production of medicines, wholesale, retail trade, medicines: Order of the State Inspectorate for Quality Control of Medicines] vid 21.09.2010 № 340.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0968-10#Text> [in Ukr.].
6. *Pro zatverdzhennia litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoi diialnosti z vyrobnytstva likarskykh zasobiv, optovoi ta rozdribnoi torhivli likarskymy zasobamy, importu likarskykh zasobiv (krim aktyvnykh farmatsevtichnykh inhrediiientiv) : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [About the statement of Licensing conditions of carrying out economic activity on production of medicines, wholesale and retail trade in medicines, import of medicines (except for active pharmaceutical ingredients) : Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 30.11.2016 № 929.* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929-2016-%D0%BF#top> [in Ukr.].

7. Pro transport : Zakon Ukrainy [About transport: Law of Ukraine] vid 10.11.1994 № 232/94-VR. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/232/94-%D0%B2%D1%80#top> [in Ukr.].
8. U Kyievi SBU vykryly kanal kontrabandy falsyfikovanykh likiv [In Kyiv, the SBU uncovered a channel for smuggling counterfeit drugs]. 2017. Retrieved from <https://www.5.ua/kyiv/u-kyievi-sbu-vykryla-merezhukontrabandy-falsyfikovanykh-likiv-140760.html> [in Ukr.].
9. V Ukraini nakryly uhrupovannia, yake kontrabandoiu vvozylo i prodavalo falsyfikovani liky dlia onkokohtvorykh [In Ukraine, covered a group that smuggled and sold counterfeit drugs for cancer patients]. Retrieved from <https://www.unian.ua/society/10332552-v-ukrajini-nakryli-ugrupovannya-yake-kontrabandoyu-vvozilo-i-prodavalo-falsyfikovani-liki-dlya-onkokohtvorykh.html> [in Ukr.].
10. Ofis Heneralnoho prokurora spilno z pravookhorontsiamy prypynyv kontrabandu v Ukrainu z Turechchyny falsyfikovanykh likiv dlia onkokohtvorykh [The Office of the Prosecutor General together with law enforcement officers stopped the smuggling of counterfeit drugs for cancer patients to Ukraine from Turkey]. Retrieved from https://www.gp.gov.ua/ua/news/?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=264736 [in Ukr.].
11. Yshchenko E.P. *Krymynalystyka: Uchebnyk [Forensics: Textbook]*. M.: Yuryst, 2000. 751 p. [in Russ.].
12. Pro likarski zasoby : Zakon Ukrainy [On medicines: Law of Ukraine] vid 04.04.1996 № 123/96-VR. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/123/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukr.].
13. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia doklinichnoho vyvchennia likarskykh zasobiv ta ekspertyzy materialiv doklinichnoho vyvchennia likarskykh zasobiv: Nakaz MOZ Ukrainy [About the statement of the Order of carrying out preclinical studying of medicines and examination of materials of preclinical studying of medicines: the Order of the Ministry of Health of Ukraine] vid 14.12.2009 № 944. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0053-10#Text> [in Ukr.].
14. Likarski zasoby. Nalezha klinichna praktyka 42-7.0:2008. Kerivnytstvo ICH GCP : Nakaz MOZ Ukrainy [Medicines. Good clinical practice 42-7.0: 2008. ICH GCP Guide: Order of the Ministry of Health of Ukraine] vid 26.09.2017 № 1169. Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ27868> [in Ukr.].
15. Proekt zvituv «Rehuliuivannia rynku likarskykh zasobiv v Ukraini: problemy ta rishennia» [Draft report «Regulation of the drug market in Ukraine: problems and solutions»]. 2016. Analitychnyi tsentr «Nova sotsialna ta ekonomichna polityka» [Analytical Center «New Social and Economic Policy»]. Retrieved from http://newsep.com.ua/media/news/816/files/%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%95%D0%9A%D0%A2_%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%D0%A3_2016_.PDF [in Ukr.].
16. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia klinichnykh vyprobuvan likarskykh zasobiv ta ekspertyzy materialiv klinichnykh vyprobuvan i Typovoho polozhennia pro komisii z pytan etyky : Nakaz MOZ Ukrainy [About the statement of the Order of carrying out clinical trials of medicines and examination of materials of clinical trials and the Standard position about commissions concerning ethics: the Order of the Ministry of Health of Ukraine] vid 23.09.2009 № 690. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1010-09#top> [in Ukr.].
17. Informatsiia shchodo klinichnykh vyprobuvan v Ukraini. Derzhavnyi ekspertnyi tsentr Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy [Information on clinical trials in Ukraine. State Expert Center of the Ministry of Health of Ukraine]. Retrieved from <https://clinicaltrials.dec.gov.ua/Default.aspx> [in Ukr.].
18. Poriadok derzhavnoi reiestratsii (perereiestratsii) likarskykh zasobiv : postanovoju Kabinetu Ministriv Ukrainy [Procedure for state registration (reregistration) of medicinal products: by a resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 26.05. 2005 № 376. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/376-2005-%D0%BF#top> [in Ukr.].
19. Belkyn R.S. *Krymynalystyka: problemy, tendentsyy, perspektyvy. Ot teoryi k praktyke [Forensic science: problems, trends, prospects. From theory to practice]*. M.: Yuryd. lyt., 1988.- 218 p. [in Russ.].

Способ преступлений, связанных с незаконным оборотом лекарственных средств как элемент криминалистической характеристики

Буга Алла Юрїївна, e-mail: allabuga89@gmail.com

аспирантка кафедри криміналістики

Національного університету «Одеськая юридическая академия», г. Одесса, Украина

Аннотация: В статье исследован один из элементов криминалистической характеристики преступлений – способ преступления. Автором рассмотрены способы подготовки, способы совершения и способы сокрытия преступлений, связанных с незаконным оборотом лекарственных средств. В результате проведенного исследования выделены типичные способы преступлений данной категории. Обращено внимание на некоторые недостатки понятийного комплекса обращения лекарственных средств в рамках исследования способа преступления.

Ключевые слова: способ подготовки преступления, способ совершения преступления, способ сокрытия, незаконный оборот лекарственных средств.

CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF A PERSON WHO COMMITS CRIMES IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Dmytrenko Natalia

Kherson State University, Ukraine

e-mail: ryzhylova@gmail.com

Abstract: This article examines the criminological characteristics of the personality of a serviceman who commits crimes in the Armed Forces of Ukraine.

The author analyzed the practice of applying criminal penalties to servicemen who committed crimes and revealed the dependence of criminogenic activity on the prestige of the military branch.

After analyzing the reasons for the commission of crimes by military personnel, the author focused on extra-statutory relations. Also, the determinants include contradiction with the principles of international standards for the treatment of convicts; rendering assistance in organizing the execution of punishment in the form of arrest by the Ministry of Defense of Ukraine; the absence in the Regulation on the Ministry of Defense of Ukraine of norms on the execution of punishment in the form of detention in a disciplinary military unit, etc.

The author analyzed the approaches of domestic and foreign criminologists to the formation of criminological portraits of ordinary military personnel and officers who have committed crimes.

The article proposes ways of solving the problem of general and individual prevention of offenses in the Armed Forces of Ukraine, taking into account the scientific achievements of criminology and the positive experience of prevention of central executive bodies.

Keywords: personality of a serviceman, crimes in the Armed Forces of Ukraine, criminological characteristics, criminological portrait.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Збройні Сили України, являють частину нашого суспільства, а тому фактори що впливають на вчинення військових злочинів є наслідком соціальних протиріч, що притаманні цілому суспільству. Мова йдеться не про всі протиріччя, характерні для розвитку суспільства, а саме про їх негативні складові, які створюють передумови для вчинення злочинів у Збройних Силах України.

Злочинність у Збройних Силах України являється одним із найважливіших чинників, що впливає не тільки на їх боєздатність, а й на суспільство держави в цілому, так як стан оборонної сфери держави свідчить про стан її національної безпеки.

Важливість дослідження криміногенних рис осіб, які вчиняють злочин у Збройних Силах України, обумовлюється тим, що врахування їх різних особливостей дозволить розробити типовий кримінологічний портрет такого злочинця.

Теоретичною та практичною основою для дослідження особи військовослужбовця, який вчиняє злочини у Збройних Силах України стали праці вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема: А.І. Аванесова, Ю.М. Антоняна, К.В. Антонова, В. С. Батиргареєвої, Ю. В. Бауліна, І. Г. Богатирьова, В.А. Бугаєва, В. В. ВаСилевича, М.Г. Вербенського, Р.С. Веприцький, Б.М. Головкина, О.М. Гуміна, В.О. Глушкова, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, О.І. Долгової, С.І. Дячука, А.П. Закалюка, А.Ф. Зелінського, Т.Ю. Касько, О.Г. Кальмана, М.О. Кисільова, Т.В. Корнякової, О. М. Костенко, Г.Л. Кригера, Ю.В. Сокоринського, В.В. Сидорина, О.М. Литвинова, В.В. Луньова, О.М. Литвака, М.С. Туркота, П.П. Михайленка, В.М. Поповича, Є.Б. Пузиревського, О.О. Шкути та інші.

Мета дослідження полягає у розкритті кримінологічної характеристики особи військовослужбовця, який вчиняє злочини у Збройних Силах України.

Основний зміст статі. В обстановці глибокої кризи Збройних Сил України (далі - ЗСУ), як спеціального інституту в сучасній обстановці серйозною проблемою армії є компетентність і військово-службова придатність сержантського і старшинського складів. Особливу гостроту викликає та обставина, що більша частина засуджених є молодшими командирами, а не рядовими військовослужбовцями. Даний показник свідчить про те, що необхідно змінити підготовку молодшого командного складу і прийняти з цього питання відповідні положення на рівні органів законодавчої влади. На нашу думку, на посади молодших командирів необхідно за контрактом приймати військовозобов'язаних, військовослужбовців строкової служби, які відповідають певному стандарту

Результати дослідження показують, що більше третини осіб, які тримаються в дисциплінарній військовій частині, складають військовослужбовці із сухопутних військ, а більше ніж кожен десятий – із прикордонних військ Служби безпеки України, частка інших родів військ – менш істотна.

У кримінологічному плані виходить, що чим нижче престиж роду військ, тим вище (статистично)

злочинна активність. Крім того, більш висока криміногенність військовослужбовців будівельних спеціальностей пов'язана з тим, що більшість призовних контингентів має психофізіологічні аномалії. Важливим кроком в частині забезпечення виправлення і ресоціалізації засуджених є необхідність врахування ступеня соціально-правової деградації особистості засудженого, яка особливо яскраво виявляється в характері вчиненого ним злочину.

Причиною більшості злочинів служать нестатутні відносини між військовослужбовцями. Безсумнівно, що колишні засуджені до позбавлення волі, будучи призвані на дійсну військову службу, приносять в армію порядок «зони» [1, с. 132].

За окремими даними, 23,9 % осіб, які перебувають у дисциплінарному батальйоні, мали приводи до міліції чи поліції, у тому числі непоодинокі – 1,3 %. Отже, підлітковий досвід насильницької, корисливої й анархічної поведінки в багатьох зберігається на багато років [2, с. 112]. Звертає на себе увагу нестійкість правомірної поведінки раніше засуджених осіб, що впливає з того, що самі вони в основному не схильні до вчинення злочинів, але їхня тривала деморалізація, звичний спосіб життя, звичні способи поведінки в конфліктних ситуаціях, відсутність у частини осіб таких стримуючих факторів як Сильний військовий колектив, у який вони включені і котрими вони дорожать, цікава військова служба, культура проведення дозвілля створюють підвищену імовірність їхньої протиправної поведінки.

Дані вивчення вироків за 2014-2019рр. щодо осіб засуджених за військові злочини свідчать про те, що більша їх частина це самовільне залишення військової частини або місця служби (ст.407 КК) 64%; дезертирство (ст.408 КК) 12%; викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст.410 КК) – 5%; непокоря (ст.402 КК) та недбале ставлення до військової служби (ст.425 КК) - по 3%; порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст.414 КК) – 2,5%; втрата військового майна (ст.413 КК) – 2%; перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст.426-1 КК) – 1,5%; погроза або насильство щодо начальника (ст.405 КК), порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ст.406 КК), ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом (ст.409 КК), порушення правил водіння або експлуатації машин (ст.415 КК) та прущення правил польотів або підготовки до них (ст.416 КК) – по 1%, необережне знищення або пошкодження військового майна (ст.412 КК), порушення правил несення прикордонної служби (ст.419 КК), розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості (ст.422 КК) та бездіяльність військової влади (ст.426 КК) в своїй сукупності складають близько 2 %.

Серед злочинів вчинених військовослужбовцями дані вивчення вироків показують що близько 15,6% це корисливі злочини (крадіжка – 8,2 %, грабіж 4,6%, розбій – 2,8 %), умисне легке тілесне ушкодження та вимагання – складають приблизно 6%, до решти злочинів можна віднести умисне вбивство, вчинене в стані Сильного душевного хвилювання, доведення до самогубства, вбивство через необережність, примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, хуліганство, тощо.

Як показало проведене нами дослідження злочини у ЗСУ вчиняють військовослужбовці сухопутних військ, повітряних та військово-морських Сил. На ці формування приходиться близько 80 % усіх засуджених військових. Найменше засуджується осіб з лав внутрішніх військ МВС України, залізничних військ та Служби безпеки України.

Щодо співвідношення злочинців строкової служби та за контрактом, то воно постійно збільшується у бік військових-контрактників. Цьому є просте пояснення: з кожним роком зменшується кількість призовників строкової служби, а з 2015 р. передбачалось взагалі комплектування армії виключно військовослужбовцями за контрактом.

За результатами нашого дослідження проведеного на підставі статистичних даних про осіб військовослужбовців, в тому числі в зоні АТО та ООС за 2016р. – I півріччя 2020р. Генеральної прокуратури України встановлено: за віком переважають соціально зрілі злочинці, віком 18-54 років (із них: 18-28 років -43%, 29-39 років -35%, 40-54 роки -20%. Питома вага 55-59-річних злочинців складає 1,5%, а 60-ти і більше років – 0,5%.

За статтю 99% чоловіки та близько 1% жінки.

99,5 % мають освіту, з них: основну вищу і базова вищу – 17%, професійно-технічну – 40,5%, повну загальну середню та базову загальну середню – 42%, початкову загальну та без освіти – 0,5%,

99,9% громадяни України.

Запобігання злочинам засуджених військовослужбовців у дисциплінарних військових частинах полягають в тому, що: суб'єктом цього процесу є дисциплінарний батальйон Міністерства оборони України; злочинність вчиняється тільки військовослужбовцями строкової служби.

Серед детермінантів злочинів засуджених військовослужбовців у дисциплінарних військових частинах слід виділити: суперечність принципам міжнародних стандартів поводження із засудженими;

надання допомоги в організації виконання покарання у виді арешту з боку Міністерства оборони України; відсутність в Положенні про Міністерство оборони України норм про виконання покарання у виді тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців тощо.

Важливо усвідомити, що чим гірше морально-психологічна обстановка в колективі засуджених, тим сильніше спрацьовує в ньому соціально-кримінальний фактор індивідів, що тотально залучені в латентно-нормативну систему кримінальної субкультури дисциплінарного батальйону. Це свідчить про те, що в колективах створюється сприятливий соціально-психологічний ґрунт для усіляких форм асоціальної поведінки. У цілому слід говорити про шкідливу роль поширення нестатутних форм взаємовідносин між засудженими, що призводить до криміналізації і дестабілізації управління військами

Отже, для успішного досягнення мети покарання винятково важливе значення має виявлення тих внутрішніх, суб'єктивних причин, що призвели дану особу до вчинення конкретного злочину. Поняття мотивації набагато ширше, ніж мотив чи навіть сукупність мотивів. Воно охоплює цілий комплекс взаємодіючих факторів: як об'єктивних, так і суб'єктивних. Уявляється, що поняття мотиву недостатньо для вирішення питання про покарання винного [3, с. 9]. Окрім цього, необхідно визнати, що криміногенна обстановка в дисциплінарних військових частинах залежить багато в чому від того, як ставиться до виконання своїх обов'язків той чи інший офіцер.

Однак тільки їм одним із кримінальними проявами в армійських колективах не впоратися. До соціальних факторів ми відносимо сформовану в офіцерів тенденцію – не брати відповідальність на себе. Це пов'язано в першу чергу з тим, що офіцери нерідко самі караються за проступки своїх підлеглих. Найчастіше офіцер виявляється покараний більш суворо, ніж винний підлеглий.

Злочинам у ЗСУ притаманна значна частка латентності, що є генеруючим середовищем для рецидивів злочинних посягань. Основною категорією потерпілих від незареєстрованих злочинів є солдати першого року служби. Крім того, необхідно відзначити два принципових підходи до даної проблеми. Один із них полягає у помсті військовослужбовців, які пережили знущання на початковому періоді військової служби.

Таким чином, армія як складова суспільства не може бути відокремлена від впливу вже сформованих антисоціальних процесів розвитку та поширення злочинам. «Не бачить проблем військових лише той, хто не хоче їх бачити», – слушно зазначає В.О. Шамрай. Нині до 40 % призовників мають недоліки у фізичному розвитку й погане здоров'я [4, с. 82-83].

Зокрема, О.М. Литвак зазначає, що майже всі дослідники серед найважливіших чинників криміногенної ситуації в Україні називають відсутність загальновизнаної національно-державної ідеї, яка могла б об'єднати суспільство [5, с. 53]. До числа обставин, що перешкоджають нормальній діяльності дисциплінарних військових частин, необхідно віднести наявність різних угруповань засуджених негативної спрямованості, що тероризують інших засуджених і заважають успішному проведенню виправного процесу [6, с. 104].

Між групами засуджених військовослужбовців нерідко виникають конфлікти. Однак найчастіше конфлікти виникають не на ґрунті боротьби за привілеї, а у зв'язку з особистими неприязними стосунками і втотою від служби, тобто роздратування, що нагромадилося, знаходить вихід у конфліктах. Нерідко ж особи, невтримні у своєму прагненні керувати іншими, мають негативне забарвлення своїх бажань, дотримуються «злодійських законів» і традицій [7, с. 132].

За визначенням вітчизняного кримінолога А.Ф.Зелінського належність до військової служби формує у військовослужбовців певний атрибут еліти, який зобов'язує відповідати високому соціальному статусу й актуалізує потребу в досягненні відповідного рівня багатства, високих стандартів споживання матеріальних благ. Водночас актуалізується потреба у більш гнучкому пристосуванні до корумпованих правил діяльності військового управлінського апарату, жорсткого дотримання вироблених роками цінностей, корпоративної етики, формату взаємовідносин між начальниками й підлеглими, пов'язаними спільною злочинною діяльністю. Це дозволяє ввійти до еліти, утвердити авторитет займаної посади, добитися соціального визнання [8, с. 132].

Зарубіжна вчена А.И Долгова вважає, що у психологічному плані військові командири і начальники, які вчиняють злочин - це сформовані особистості, із стійкою ієрархією антисоціальних цінностей, життєвих орієнтирів та мотивів. Існуюча корумпована система отримання військових звань для офіцерського складу, призначення на матеріально привабливі посади накладає негативний відбиток на моральний образ командира і начальника, який займає посаду, пов'язану із розпорядженням матеріально-фінансовими ресурсами. Такі офіцери не вирізняються високою мораллю, не керуються інтересами служби, нехтують офіцерською честю і службовим обов'язком [9, с. 132].

Так, поняття попередження злочинам Зелінський А.Ф. визначає: «систему заходів, які вживає суспільство для того, щоб стримувати зростання злочинам і, по можливості, знизити її реальний рівень шляхом усунення та нейтралізації її причин та умов, що їй сприяють (профілактики), а також через запобігання та припинення окремих конкретних злочинів». Профілактика розуміється як сукупність заходів уповноважених законом суб'єктів щодо нейтралізації, блокування, обмеження дії причин та умов, які детермінують злочинну поведінку [10, с.189].

Припинення полягає в діях, спрямованих на зупинення злочинної діяльності, що вже почалася, та на

недопущення настанню злочинного результату. Відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., пріоритетними шляхами розв'язання проблеми організації профілактики правопорушень передбачено вдосконалення нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень, провадження діяльності щодо запобігання злочинам в Україні з обов'язковим урахуванням результатів вітчизняних наукових досліджень та міжнародного досвіду протидії різним видам злочинам.

Висновок. Отже, підсумовуючи вищевикладене доцільно переглянути підходи до організації та проведення індивідуальної профілактики правопорушень у Збройних силах України з урахуванням наукових надбань кримінології та позитивного досвіду інших центральних органів виконавчої влади.

References:

1. Bohatyrov I.H. (2008) *Ukrainska penitentsiarna nauka [Ukrainian penitentiary science]*. Dnipropetrovsk: DDU VS, 2008. 234 s. (In Ukrainian)
2. Karpets Y.Y. (1990) *Kryminolohy o neformalnykh molodezhnykh obedyneniakh. Problemy, diskussyy, predlozheniya [Criminologists about informal youth associations. Problems, discussions, suggestions]*. Moskva: Yuryd. lyt., 1990. – 272 s. (In Russian)
3. Huskova A.P. (1997) *Lychnost obvyniaemoho v uholovnom protsesse (problemy teoryy u praktyky) [Личность обвиняемого в уголовном процессе (проблемы теории и практики)]*: Avto-ref. dys. ... dokt. yuryd. nauk. Ekaterynburh: Uralskaia hosudarstvennaia yurydycheskaia akademyia, 1997. 19 s. (In Russian)
4. Shamrai V.O. (1998) *Viiskovi formuvannia ta viiskova sluzhba (orhanizatsiino-pravovi ta upravlinski aspekty) [Military formations and military service (organizational, legal and administrative aspects)]*: Monohrafiia. Kiyv: Vyd-vo "KVITs", 1998. 225 s. (In Ukrainian)
5. Lytvak O.M. (1997) *Zlochynnist, yii prychny ta profilaktyka [Crime, its causes and prevention]*. Kiyv: Ukraina, 1997. 148 s. (In Ukrainian)
6. Shylov A.Y. (1998) *Uholovnoe nakazanye v vyde soderzhaniya v dystsyplynarnoi voynskoi chasty. (Pravovye y kryminolohycheskye problemy) [Criminal punishment in the form of detention in a disciplinary military unit. (Legal and criminological problems)]*. Dys. ... kand. yuryd. nauk. Riazan, 1998. 229 s. (In Russian)
7. Platonova K.K., Hlotochkyna A.D., Yhosheva K.E. (1985) *Yspravytelno-trudovaia psykholohyia [Corrective labor psychology]* Riazan: RVSh MVD SSSR, 1985. 356 s. (In Russian)
8. Zelinskyi A.F. (1996) *Kryminolohiia: Kurs lektsii [Criminology: Course of lectures]*. Kharkiv, 1996. 259 s. (In Ukrainian)
9. Dolhova A.Y. (2005) *Kryminolohyia: Uchebnyk dlia vuzov [Criminology: A Textbook for High Schools]*. Moskva: Norma, 2005. 912 s. (In Russian)
10. Zelinskyi A.F. (1996) *Kryminolohiia: Kurs lektsii [Criminology: Course of lectures] / A.F. Zelinskyi. - Kharkiv, 1996. - 259 s. (In Ukrainian)*

Криминологическая характеристика личности военнослужащего, совершающего преступления в Вооруженных Силах Украины

Дмитренко Наталия Андреевна, e-mail: ryzhylova@gmail.com
Херсонский государственный университет, г. Херсон, Украина

Аннотация: В предлагаемой статье рассматривается криминологическая характеристика личности военнослужащего, совершающего преступления в Вооруженных Силах Украины.

Автор проанализировал практику применения уголовных наказаний к военнослужащим, совершившим преступления, и выявил зависимость криминогенной активности от престижа рода войск.

Проанализировав причины совершения преступлений военнослужащими автор акцентировал внимание на внеуставных отношениях. Также к детерминантам относит противоречие принципам международных стандартов обращения с осужденными; оказание помощи в организации исполнения наказания в виде ареста со стороны Министерства обороны Украины; отсутствие в Положении о Министерстве обороны Украины норм об исполнении наказания в виде содержания в дисциплинарной воинской части и т.п.

Автор провел анализ подходов отечественных и зарубежных криминологов к формированию криминологических портретов рядовых военнослужащих и офицеров, совершивших преступления.

В статье предложены пути решения проблематики общей и индивидуальной профилактики правонарушений в Вооруженных силах Украины с учетом научных достижений криминологии и позитивного опыта превенции центральных органов исполнительной власти.

Ключевые слова: личность военнослужащего, преступления в Вооруженных Силах Украины, криминологическая характеристика, криминологический портрет

ANALYTICAL ASSESSMENT OF THE OPERATIONAL SITUATION AS A PREREQUISITE FOR THE FORMATION OF OPERATIONAL POSITIONS

Vyacheslav V. Efteniy

National University "Odesa Law Academy"

e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Abstract. The article substantiates the relevance of analytical work in assessing the operational situation in the operational service. Attention is paid to the factors that complicate the analytical work of strategic investigation units. Scientific approaches to the essence of the operational situation are analyzed and its main parameters are determined. The indicators to be analyzed during the assessment of the operational situation in order to form operational positions are described, in particular: the structure and dynamics of crime in the territory of operational services; data on the economic structure of the region; data on RAM operating in the service area; the level of criminal influence on the operational situation of the leaders of the criminal environment; the presence of crime infrastructure on the territory; assessment of the quality indicators of the available forces; the level of security of the system of operational units.

Keywords: analytical work, operational units, operational situation, operational positions.

На сучасному етапі суспільного розвитку, зростання обсягів інформації та збільшенням впливу інформаційних процесів на усі сфери життя суспільства, організація протидії злочинності стає не можливою без застосування комплексних методів аналітичної роботи та кримінального аналізу під час прийняття управлінських рішень, формування регіональної політики (стратегії) протидії злочинності конкретним оперативним підрозділом, визначення оптимальних моделей використання наявних у розпорядженні кадрових ресурсів з метою підвищення ефективності їх роботи.

Як відзначає С.В. Албул, ефективна протидія злочинності, насамперед в її найнебезпечніших організованих формах, неможлива без обізнаності у процесах, що відбуваються у злочинному середовищі, без можливості впливати на них, без ретельного негласного документування фактів протиправної діяльності. Правоохоронні органи України мають володіти актуалізованою інформацією про умови формування й функціонування організованих злочинних угруповань; механізми вчинення ними злочинів; рольову участь у цьому кожного учасника злочинного угруповання; рух тіншових та інших фінансових потоків, які уможливають існування цих угруповань або ж є предметом їх злочинних інтересів; інфраструктуру організованої злочинності, а також іншими відомостями, необхідними для організації результативної протидії злочинності в Україні[1].

Необхідно зауважити, що для підрозділів стратегічних розслідувань Національної поліції проблематика організації аналітичної роботи особливо актуалізується, що зумовлюється такими чинниками: а) орієнтація вказаних підрозділів на протидію організованим та комплексним формам злочинної діяльності як загальнокримінальної, так і економічної спрямованості; б) відсутність повноцінно функціонуючих власних інформаційних систем, які були втрачені після ліквідації підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю та, наразі, знаходяться у стані відновлення; в) відсутністю стійких та постійно діючих оперативних позицій, а також необхідність переорієнтації оперативних позицій, які використовувались підрозділами захисту економіки НП України.

У контексті цього, перед представниками управлінської ланки вказаних оперативних підрозділів постає завдання термінового формування оперативних позицій та якісної організації їх роботи, що потребує аналітичного опрацювання значної кількості даних із метою визначення оптимальної моделі їх розташування. Безумовно, що з метою формування оперативних позицій на відповідній території ключовим об'єктом аналітичного опрацювання є стан оперативної обстановки на території обслуговування, зокрема й оцінка структури та динаміки злочинності за напрямом роботи оперативного підрозділу. Водночас, необхідно зауважити, що традиційна оцінка статистичних показників щодо структури та динаміки злочинності не завжди дає бажанні результати. У контексті цього, слушно підтримати позицію науковців, які відзначають, що головними чинниками, які негативно впливають на достовірність даних кримінально-правової статистики належать такі: а) складність визначення рівня латентної злочинності; б) організаційні прорахунки в системі обліку результатів роботи підрозділів; в) складність документування міжнародних зв'язків злочинців, зокрема, організованих злочинних груп та злочинних угруповань; г) неможливість детального опрацювання інформації щодо нерозкритих злочинів [8].

Зважаючи на те, що під час формування оперативних позицій підрозділами стратегічних розслідувань центральним об'єктом аналітичного опрацювання є оперативна обстановка, слушно звернутись до короткого аналізу наукових підходів щодо сутності цієї категорії. Так, М.В. Корнієнко під оперативною обстановкою розуміє сукупність значущих для правоохоронної діяльності соціально-демографічних, соціально-економічних, соціально-політичних, стабілізуючих або дестабілізуючих факторів, які суттєві для даного регіону в певний період часу, що виражається через систему кількісних та якісних характеристик стану злочинності, адміністративної деліктності, охорони громадського порядку і громадської безпеки в конкретно взятому регіоні, а також оцінку ефективності організаційно-правових заходів, які застосовуються правоохоронними органами [5].

Дещо інше визначення оперативної обстановки надано в підручнику за редакцією Л.В. Бородича, де оперативна обстановка розглядається як сукупність різноманітних явищ і процесів, що органічно пов'язані, постійно змінюються і визначають характер та інтенсивність оперативно-розшукових зусиль служб і підрозділів органів внутрішніх справ, спрямованих на попередження, припинення, розкриття злочинів, розшук злочинців і безвісти зниклих осіб [6]. На нашу думку, доволі вдале визначення оперативної обстановки запропоноване О.А. Гапоном, згідно з яким під оперативною обстановкою на території, що обслуговується окремим органом внутрішніх справ, необхідно розуміти сукупність зовнішніх і внутрішніх реальних умов, в яких він діє, що зумовлюють характер організаційних та оперативно-розшукових заходів щодо забезпечення ефективного виконання функцій протидії злочинності й забезпечення громадського порядку [3]. До складових елементів оперативної обстановки ним були віднесені географічні, соціально-економічні, демографічні, кримінологічні показники, наявні сили та засоби ОВС і результати протидії злочинності.

Не заперечуючи наявні наукові підходи щодо сутності оперативної обстановки, відзначимо, що у контексті аналітичної роботи підрозділів стратегічних розслідувань з метою оптимального формування оперативних позицій обов'язковому аналізу підлягають такі дані і показники:

- *структура та динаміка злочинності на території оперативного обслуговування із акцентуванням особливої уваги на структурі та динаміці організованої злочинності.* Аналітичне опрацювання вказаних показників забезпечує: а) виокремлення пріоритетних для відповідного регіону форм злочинної діяльності, які зумовлюються особливостями географічного розташування (наявність кордонів, виробництво окремих груп товарів тощо); б) визначення сил оперативно-розшукової діяльності, робота яких організована не на належному рівні, про що свідчить кількість нерозкритих злочинів за певними напрямками; в) прогнозування тенденцій розвитку окремих форм злочинної діяльності у найближчій перспективі та у зв'язку із зміною зовнішніх умов тощо.

- *дані щодо економічної структури регіону із акцентуванням уваги на таких показниках:* а) наявність на території обслуговування суб'єктів господарської діяльності, які мають стратегічне значення для розвитку економіки (портів, об'єктів військово-промислового комплексу, об'єктів критичної інфраструктури); б) наявність суб'єктів господарювання діяльність яких пов'язана із високими корупційними ризиками (будівельні компанії тощо) та супроводжується систематичним підтриманням корупційних відносин із представниками органів державної влади та місцевого самоврядування; в) рівень розвитку секторів економіки для яких характерний високий показник тіньової діяльності та уникнення від оподаткування тощо.

- *дані щодо діючих на території оперативного обслуговування організованих злочинних угруповань із аналізом таких даних:* а) назви, кількісні показники учасників діючих ОЗУ; б) назви, кількісні показники ОЗУ, які переходять у легальні сектори господарської діяльності зберігаючи вплив на криміногенні процеси у регіоні; в) наявність на території оперативного обслуговування парамілітарних організацій будь-якої спрямованості; г) базових форм злочинної діяльності діючих на території оперативного обслуговування злочинних угруповань; д) наявність конфліктів між злочинними угрупованнями, які діють на території обслуговування та розподіл сфер кримінального впливу між ними тощо.

- *рівень злочинного впливу на оперативну обстановку в регіоні лідерів кримінального середовища – “ворів у законі”.* У контексті цього, необхідно відзначити, що згідно КК України під злочинним впливом слід розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності. У контексті аналізу таких показників обов'язковому встановленню та оцінці підлягає така інформація: а) кількість, відомі анкетні дані та характеристика “ворів у законі”, які постійно чи тимчасово проживають на території оперативного обслуговування; б) рівень злочинного впливу таких осіб та їх реальний статус серед інших лідерів кримінального середовища; в) система кримінальних та соціально-корисних зв'язків таких осіб; д) сфери злочинної та легальної господарської діяльності, на які вказані особи здійснюють вплив; е) наявність корумпованих та інших зв'язків із представниками правоохоронних органів; є) вплив на регіональні засоби масової інформації. Крім того, зважаючи на міжнародний характер злочинної діяльності лідерів кримінального середовища та наявність інтенсивних

зв'язків між ними додатково слушно аналізувати дані щодо: а) “ворів в законі”, які не проживають на території обслуговування, але у силу підвищеного злочинного авторитету здійснюють вплив на діяльність регіональних лідерів кримінального середовища; б) конфліктів між різними представниками злочинської спільноти, якщо вони можуть впливати на зміну оперативної обстановки на території оперативного обслуговування.

- наявних на території оперативного обслуговування об'єктів інфраструктури злочинності, які здійснюють легальну діяльність, але є афілійованими чи сприяють злочинній діяльності організованих злочинних угруповань. До таких інфраструктурних об'єктів можна віднести: спортивні клуби засновані діючими чи колишніми представниками злочинного середовища, які, фактично, формують кадровий силовий резерв для організованих злочинних угруповань; підконтрольні представникам криміналітету розважальні заклади, які використовуються для проведення “сходок” та інших масових заходів представниками ОЗУ тощо.

Необхідно зауважити, що аналізуючи оперативну обстановку на території оперативного обслуговування у контексті формування оперативних позицій необхідно звертати увагу не лише зовнішні фактори, які описані нами вище, але й на окремі внутрішні показники правоохоронної системи, яка забезпечує протидію організованій злочинності на рівні регіону. Так, у контексті аналізу внутрішніх показників правоохоронної системи оцінці з боку її керівника підлягають такі показники:

- наявні у розпорядженні сили, які можуть бути використані для протидії організованій злочинності на території оперативного обслуговування, з акцентуванням уваги на таких показниках: а) укомплектованість штату кожного із управлінь за відповідним напрямом роботи; б) досвід оперативної роботи працівників оперативних підрозділів, що зумовлюється об'єктивним процесом становлення особи як оперативного працівника і здатність ефективно виконувати завдання по боротьбі зі злочинністю, зокрема формувати відповідні оперативні позиції за рахунок осіб, які конфіденційно співпрацюють з оперативними підрозділами;

- реальний стан контролю за оперативною обстановкою у регіоні відповідним оперативним підрозділом, зокрема: а) рівень оперативної обізнаності щодо криміногенних процесів у регіоні; б) наявність уже сформованих оперативних позицій на території обслуговування; в) наявність оперативних підходів до осіб, які становлять оперативний інтерес, а також на об'єкти оперативної уваги тощо;

- рівень захищеності системи відповідного оперативного підрозділу. Необхідно відзначити, що такий аналіз слушно проводити спільно із працівниками підрозділів внутрішньої безпеки з метою: а) виявлення працівників оперативних підрозділів, щодо яких є дані про надання допомоги членам організованих злочинних угруповань із різних мотивів (захист бізнесу афілійованого до працівника оперативного підрозділу, дружні відносини тощо); б) виявлення працівників оперативного підрозділу та осіб допоміжних (забезпечувального) персоналу, які знаходяться у корупційних відносинах із представниками організованих злочинних угруповань.

З методологічного боку, необхідно відзначити, що отримання достатніх та достовірних даних для аналітичної оцінки оперативної обстановки за описаними вище показниками вимагає проведення як гласних так і негласних заходів, які можуть бути охарактеризовані як розвідувальний аналітичний цикл. Необхідно відзначити, що використання розвідувальних аналітичних циклів протягом тривалого періоду ставилось під сумнів у діяльності поліції, оскільки розвідувальна функція характерна для інших державних інституцій. Така позиція не може бути нами підтримана оскільки, зростання можливостей апаратних засобів та програмного забезпечення підтверджують ефективність використання розвідувальної методології у діяльності поліції.

Як слушно відзначає С.В. Албул, завданнями, які вирішуються під час реалізації розвідувальної функції оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ є:

- добування, аналітична обробка та надання уповноваженим органам державної влади інформації про стан та можливий розвиток злочинності у державі для її використання в законодавчій, правоохоронній та виконавчій діяльності держави;

- сприяння здійсненню державної політики України з протидії організованій злочинності;

- протидія діяльності організованих злочинних угруповань, проникненню їх членів до органів державної влади та поширення їх впливу на процеси, що відбуваються в державі та суспільстві;

- запобігання реалізації реальних загроз національним інтересам з боку організованої злочинності, упередження явищ і чинників, що ними викликаються і створюють потенційну загрозу національним інтересам і національній безпеці України;

- розробка і реалізація заходів із нейтралізації та ліквідації організованих злочинних угруповань, створення необхідних умов для їх викриття іншими оперативно-розшуковими та кримінально-процесуальними засобами;

участь у боротьбі з міжнародною організованою злочинністю, в тому числі з тероризмом та іншими формами екстремістської діяльності, незаконним обігом наркотичних засобів, незаконною торгівлею зброєю і технологією її виготовлення, торгівлею людьми, незаконною міграцією[2].

Так, у процесі збору оперативних даних, що традиційно називають циклом розвідувальної аналітичної діяльності, описуються і виділяються шість загально визнаних, стандартних етапів, які використовуються для перетворення необроблених даних та інформації в аналітичні продукти, що вимагають конкретних дій. В ідеалі, процес починається з прийняття рішення або постановки завдання, за яким йде етап планування, після чого аналітики беруть участь у зборі інформації й даних, що підлягають оцінюванню відповідно до офіційно визнаної системи оцінювання. Наступним кроком є фактичний етап обробки, який починається з зіставлення і структурування доступних даних та інформації й внесення їх у базу даних. Потім дані й інформація аналізуються, що призводить до отримання оперативних матеріалів на основі оперативних даних та інформації для одержувача (керівника, слідчого або інших осіб, які формують завдання для аналітика щодо їх аналізу) та інших відповідних зацікавлених сторін. Передані оперативні дані оцінюються одержувачем з урахуванням потреб і вимог. Зворотний зв'язок використовується для підвищення якості матеріалів або як методологічна інформація для майбутніх аналогічних оперативних продуктів. Цикл роботи з оперативними даними – це не статична послідовність з шести етапів, а динамічний процес, при якому різні фази тісно переплетені і пов'язані одна з одною, в результаті чого від аналітиків потрібна мобільність у рамках циклу роботи з оперативними даними[4].

Крім того, слушно звернути увагу й на методологію кримінального аналізу, яка може бути використана для аналітичної оцінки оперативної обстановки для подальшого формування оперативних позицій. Так, використовуючи методи кримінального аналізу під час оцінки оперативної обстановки слушно звернути увагу, що правоохоронними органами найчастіше здійснюються такі види аналітичного моделювання: а) аналіз зв'язків; б) аналіз подій; в) аналіз процесу або обороту (руху) товарно-матеріальних цінностей (об'єктів); г) аналіз структури злочинної групи (угруповання, організації). У контексті оцінки оперативної обстановки особливу цінність становить аналіз зв'язків. На сьогодні цінність аналітичних інструментів, що дозволяють візуалізувати відносини між людьми, об'єктами, транзакціями, очевидна. Основна проблема для аналітиків полягає в організації інформації таким чином, щоб полегшити завдання по вилученню сенсу із зібраної інформації. Аналіз зв'язків базується на таких математичних дисциплінах, як теорія граф і матрична алгебра, і забезпечує аналітиків інструментарієм, що дозволяє моделювати і встановлювати наявність зв'язку або сполучної ланки між двома або більше елементами криміналістично значимої інформації. Даний аналіз дозволяє витягувати релевантну інформацію, використовувати її для зниження ступеня невизначеності, зробити логічні, раціональні і обґрунтовані висновки та включає виявлення елементів структури досліджуваного суб'єкта, об'єкта, їх зв'язків і взаємовпливу[7].

Підсумовуючи викладене, необхідно відзначити, що аналітична робота щодо оцінки оперативної обстановки під час формування оперативних позицій вирішує такі основні задачі: а) конкретизує коло об'єктів оперативної уваги, які потребують першочергового оперативного перекриття; б) забезпечує оцінку ефективності сформованих оперативних позицій у контексті отримання оперативно-розшукової інформації та вирішення інших завдань оперативно-розшукової діяльності; в) забезпечує стратегічне прогнозування та оптимальну модель агентурно-оперативного перекриття території обслуговування.

References:

1. Albul S.V. Metodolohiya kryminal'noyi rozvidky: teoretyko-prakseolohichnyy dyskurs. Pivdenoukrayins'kyu pravnychyy chasopys. 2016. № 2. P. 34-37.
2. Albul S.V. Rozvidual'nyy tsykl yak katehoriya operatyvno-rozshukovoyi diyal'nosti orhaniv vnutrishnikh sprav. Pivdenoukrayins'kyu pravnychyy chasopys. 2014. № 2 t. P. 3-11.
3. Hapon O.A. Orhanizatsiya i taktyka rozkryttya kvartyrnykh kradizhok u velykykh mistakh: dys. ... kand. yuryd. nauk: 21.07.04. Kharkiv: NUVS, 2002. 246 p.
4. Dovidnyk kerivnyka politysiyi – politseys'ka diyal'nist', kerovana rozvidual'noyu analitykoyu / ILP : navchal'nyu posibnyk / Korystin O.YE., Peftiyev D.O., Pen'kov S.V., Nekrasov V.A.; za zah. red. Verbens'koho M.H. Kyiv : «Vydavnytstvo Lyudmyla». 2019. 120 p.
5. Korniyenko M.V. Upravlinnya sylamy i zasobamy orhaniv vnutrishnikh sprav pry uskladnenni operatyvnoyi obstanovky v sferi okhorony hromads'koho porjadku: avtoref. kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kharkiv: NYUA Ukrayiny im. Yaroslava Mudroho, 2000. 21 p.
6. Operatyvno-rozshukova diyal'nist' orhaniv vnutrishnikh sprav: Zahal. chast.: Pidruchnyk / Pid zah. red. L.V. Borodycha / Avt. kol.: Didorenko E.O., Kozachenko i.P., Kondrat'yev YA.YU. ta in. Luhans'k: RVV LIVS, 1999. T. 1. 390 p.

7. Osnovy kryminal'noho analizu: pidruchnyk / Babenko A.M., Zayets' O.M., Nekrasov V.A., Ismaylov K.YU., Peftiyev D.O. ta in.; za zah. red. Korystina O.YE., 2019. 296 p.

8. Palanychko L.YE. Kharakterystyka elementiv operativnoyi obstanovky v umovakh velykoho mista. Yurydychnyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav. 2012. №1. P.139-144

Аналитическая оценка оперативной обстановки как предпосылка формирования оперативных позиций

Ефтенний Вячеслав Валериевич, e-mail: dimatsekhan@gmail.com

аспирант Национального университета «Одесская юридическая академия», г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье обосновывается актуальность аналитической работы при оценке оперативной обстановки на территории оперативного обслуживания. Обращено внимание на факторы, которые усложняют аналитическую работу подразделений стратегических расследований. Проанализированы научные подходы к сущности оперативной обстановки и определены ее основные параметры. Охарактеризованы показатели, которые подлежат анализу при оценке оперативной обстановки с целью формирования оперативных позиций, в частности: структура и динамика преступности на территории оперативного обслуживания; данные по экономической структуре региона; данные о действующих на территории обслуживания ОЗУ; уровень преступного влияния на оперативную обстановку лидеров криминальной среды; наличие объектов инфраструктуры преступности на территории; оценка показателей качества сил, которые есть в распоряжении; уровень защищенности системы оперативных подразделений.

Ключевые слова: аналитическая работа, оперативные подразделения, оперативная обстановка, оперативные позиции.

WEAPONS TRAINING IN THE CONTENT OF PROFESSIONAL EDUCATION OF EMPLOYEES OF THE SPECIAL POLICE DIVISION

Nina Holenko,

Associate Professor at the Department of special physics and weapons training of Kherson Faculty of Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine
e-mail: nino4ka.golenko@ukr.net

Abstract. The article contains a study of the concept of weapons training in the content of professional education of officers of a special police unit in the context of legal, pedagogical and psychological support of such educational and professional activities of police officers.

Special attention is paid to the formation of skills and abilities in the context of the existing set of exercises for workers of this category, taking into account the type of firearms used by the police, as well as the scope of police activity, as a result, we have proposed our own visions in this direction regarding the improvement of the set of means of organizational, legal and pedagogical and psychological support for this type of professional training.

Suggestions were made on the issue of harmonizing the use of the terms "use", as well as expanding the list of grounds for the use of firearms in the content of the Law of Ukraine "On the National Police", in particular regarding the possibility of using firearms to destroy obstacles and forced opening of premises.

Weapons training of police officers of a special police unit is directly related to other types of training in the content of professional education of a police officer, especially tactical and special.

Keywords. weapons training, weapons competence, special, subdivision, professional training, special purpose, education.

Постановка проблеми та її актуальність. З огляду на проведені аналітичні дослідження неналежного поведіння поліцейського під час виконання поліцейських заходів, вагоме місце серед причин такого стану займає саме неналежна професійна підготовка у її змістовних складових [1]. Велике значення під час підготовки особового складу в системі професійної підготовки поліцейських, особливо підрозділу поліції спеціального призначення (надалі - ППСП), приділяється проведенню занять із тактико-спеціальної підготовки. Тактико-спеціальна підготовка є складовою частиною професійно-практичної підготовки працівника поліції і включає в себе комплекс навчальних дисциплін, мета яких – навчання особового складу Національної поліції вмільм діям під час виконання службових обов'язків у типових та екстремальних ситуаціях, підготовка особового складу до виконання службово-бойових завдань в умовах ускладнення оперативної обстановки, в умовах надзвичайних обставин у мирний і воєнний час. Тактико-спеціальна підготовка як у нормативних документах, так і в літературі, розглядається у тісному зв'язку з вогневою та фізичною підготовкою працівників поліції загалом та окремих категорій із них з урахуванням особливостей спеціальної та специфічної компетенції. Зважаючи на сутність вищенаведеного, доцільним є виокремлення так званої вогневої компетенції поряд із тактико-спеціальною, яка передбачає формування технічних, конструктивних, тактико-фізичних навичок, що значною мірою узгоджується з подібною диференціацією тактико-спеціальної компетенції [2, с. 230-231]. Наведене створює передумови до вивчення сутності вогневої підготовки та вогневої компетентності працівників ППСП, а також окреслення місця першої у складі змісту професійної підготовки вказаних поліцейських.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вогнева підготовка у складі професійної діяльності працівників ППСП прямо або опосередковано була предметом дослідження низки науковців в різних сферах правничої науки і не тільки. Зокрема, Д.Ю. Сіротченков та О.С. Фролов звернули увагу на особливості застосування і використання вогнепальної зброї працівниками Національної поліції у розрізі забезпечення особистої безпеки та реалізації ними повноважень, Т.П. Мінка охарактеризувала перелік та особливості вправ для навчання стрільбі з вогнепальної зброї для поліцейських, О.М. Цільмак деталізувала вогневу компетентність у змісті загальної компетентності працівників кримінальної поліції, М.О. Савчук дослідив проблеми вогневої підготовки правоохоронців з урахуванням їх функціонального призначення у змісті поліцейської діяльності, Д.В. Хабаров та С.В. Український здійснили детермінацію сучасних тенденцій вогневої підготовки подібної категорії поліцейських. Однак, наведені дослідження не містять системного аналізу вогневої підготовки працівників ППСП у площині реформування правоохоронної сфери у нашій державі та деяких суміжних питань.

Метою даної статті є визначення сутності вогневої підготовки працівників ППСП, її місця у змісті професійної освіти поліцейських, а також характерних рис формування у них вогневої компетентності.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням змісту ст.ст. 29, 30, 42 Закону України «Про Національну поліцію» для ефективного виконання покладених на поліцейського повноважень він вправі застосувати відповідно до закону поліцейські заходи як дію або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини, серед останніх найбільш дієвими є: фізичний вплив (сила), застосування спеціальних засобів та застосування вогнепальної зброї. З огляду на передумови, особливості реалізації та наслідки застосування вогнепальної зброї в службово-бойовій діяльності поліцейського, спеціальний порядок обігу в її легальному обороті, саме вогнева підготовка й потребує першочергового розгляду поряд з тактико-спеціальною.

Вогнева підготовка відповідно до Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України – це комплекс заходів, спрямованих на вивчення поліцейським основ стрільби з вогнепальної зброї, правомірного її застосування (використання) та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, із різних положень, в обмежений час, у русі тощо. Таке визначення в порівнянні з поняттям, наведеним у Положенні з організації професійної підготовки осіб рядового та начальницького складу органів внутрішніх справ України, має невиключну дефініцію щодо переліку навичок із ведення стрільби, а також не виокремлює правомірне застосування (використання) вогнепальної зброї лише за умов службово-бойової діяльності. Зазначені відмінності є раціональними та відповідають як вимогам Курсу стрільб для поліцейських, а також висловленим міркуванням із приводу службово-бойової діяльності поліцейських у різноманітті останньої [3].

Із приводу «застосування» або «використання» вогнепальної зброї поліцейськими та відповідної термінології в нормативному джерелі і літературі [4, с. 159] необхідно вказати таке. Обидва поняття відтворені у ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію», що створює підстави для неоднозначності в тлумаченні їх змісту. Так тлумачний словник визначає поняття «використовувати»: застосовувати, вживати що-небудь із користю, користуватись чимось; а «застосовувати»: 1) використовувати що-небудь, запроваджувати у вжиток, 2) пристосовувати до чого-небудь [5, с. 137, 425]. Тобто в першому значенні наведені терміни є словами-синонімами, а в другому: перше означає властивість безпосереднього використання за призначенням, а друге – властивість другорядного використання, яке є не основним для споживчої властивості відповідної речі (вогнепальної зброї). З урахуванням наведеної думки вказаної публікації, а також ч. 2 ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію», вочевидь сутність розглянутих термінів різна. Як було зазначено, у проаналізованому нормативно-правовому акті йдеться про застосування заходів примусу, серед яких застосування вогнепальної зброї є найбільш суворим, а термін «використання» відтворений у відмінному від останнього розумінні, як це має місце у ч. 6 ст. 42, ч. 13 ст. 46 Закону України «Про Національну поліцію». Така думка має підтвердження й з урахуванням сутності заходу примусу в наведеному вище значенні, оскільки при використанні вогнепальної зброї для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил, знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського та інших осіб, мова про обмеження прав та свобод людини не йде. Однак цей же нормативно-правовий акт ототожнює наведені поняття в інших випадках, зокрема у ч. 5 ст. 46, ч. 4 ст. 42, ч. 4 ст. 39 і т. ін.

У зв'язку із цим виникає потреба в редагуванні відповідних нормативно-правових приписів при безумовному дотриманні Основних принципів застосування сили і вогнепальної зброї посадовими особами з підтримання правопорядку [6]. При цьому з урахуванням наведеного необхідно вказати на доцільність доповнення підстав застосування вогнепальної зброї поліцією обставиною, відображеною у п. 5 ч. 3 ст. 45 щодо застосування спеціальних засобів, а саме для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень, що узгоджується з висловленим принципом зазначення підстав застосування сили поліцейськими, також і вогнепальної зброї лише в законі [7, с. 12–13]. Оскільки діяльність поліції спеціального призначення досить щільно пов'язана з використанням її працівниками вогнепальної зброї для руйнування запірних механізмів, то наведене редагування матиме відповідне підґрунтя.

У зв'язку з тим, що застосування і використання вогнепальної зброї є крайнім і найбільш суворим заходом примусу, то до його характерних рис слушно віднесено: 1) застосування спеціалізованими суб'єктами; 2) наслідки застосування такого заходу примусу є найбільш сурові; 3) підстави застосування визначені детально й вичерпно, що обґрунтовує потребу наведених доповнень [8, с. 29].

З урахуванням зазначеного щодо вогневої компетенції поліцейських, на заняттях із вогневої підготовки вони мають набувати та вдосконалювати навички: умілого поводження з вогнепальною зброєю (швидкісне діставання пістолета з кобури та приведення його в бойову готовність, виконання пострілу, усунення затримок при стрільбі тощо); виконання прийомів швидкісної стрільби в різних умовах, із різноманітних положень та з перенесенням вогню по мішенях; припинення протиправних дій за допомогою вогнепальної зброї, тактики застосування та використання зброї в оперативно-службовій діяльності (прийняття рішення про застосування та використання вогнепальної зброї, вибір цілі для

знешкодження); безпечного поводження з вогнепальною зброєю; з інших питань вогневої підготовки, які виникають у процесі оперативно-службової діяльності.

На думку Т.П. Мінки, згідно з п. п. 2, 7 ч. 1 ст. 16 Закону України «Про Національну поліцію» вправи для навчання стрільби з вогнепальної зброї для поліцейських мають складатися з урахуванням професійного спрямування їх службової діяльності та бути визначені наказом МВС [9, с. 221–222], що створює передумови для спеціального унормування вогневої підготовки працівників ППСП. Разом із тим, наведена думка є дещо звуженим тлумаченням змісту наведених норм, оскільки їх системно-структурне розуміння та наявна нормативна база свідчить про інше.

При цьому нормативне забезпечення вогневої підготовки поліцейських в Україні зазнало суттєвих змін, що віднайшло відображення у Курсі стрільб для поліцейських та норм витрат боєприпасів, пострілів, вибухових пакетів і гранат поліцейськими під час проведення практичних стрільб (наказ Національної поліції України від 20 вересня 2016 року № 900) та Курсі стрільб для поліцейських (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 26 квітня 2019 року № 334), які змінили один одного та удосконалили дану сферу професійної освіти.

З урахуванням диференціації застосовуваної вогнепальної зброї працівниками поліції розглянутої категорії виокремлюються такі особливості напрацювання відповідної вогневої компетенції. Зокрема, в умовах відпрацювання вправ зі стрільби з пістолета необхідно виділити такі риси: швидкісне виконання, наявність індивідуальних та групових вправ, збільшена кількість патронів, множинність та варіативність мішеней, ознаки динамічності стрільця у всіх вправах (зміна положень для стрільби, відхід з лінії вогню, переміщення й виконання вправи у русі), фізичні та психічні ускладнення при виконанні вправи (використання мішені, яка відображає поясну фігуру з заручником, раптове виникнення безпосередньої загрози життю та здоров'ю поліцейського, необхідна заміна магазину, виконання вправи з укриття, із незручних положень, потреба в швидкому перезаряджанні, усунення затримок при стрільбі, умови вузького простору, перенесення вогню по фронту, застосування кулезахисного щита), наявність елементів моделювання реальності навчального заняття через імітацію вогню під час уявного наступального вогневого бою з голосовою комунікацією. При виконанні групових вправ додатковою рисою є встановлення психолого-особистісного зв'язку між стрільцями через комунікацію та відпрацювання злагодженості їх дій, розподіл ролей по виконанню вправи зі стрільби по мішені.

Поряд із наведеними рисами в межах виконання вправи зі стрільби зі штурмової гвинтівки (автомата) необхідно виокремити також і додаткові: при виконанні індивідуальних вправ – перемінне використання одночасно двох видів зброї (автомата та пістолета), впровадження складних мішеней на прикладі мішеней «кулеметна обслуга» та «ручний протитанковий гранатомет», групових – моделювання реальності навчального заняття в умовах імітацію вогню під час активного вогневого контакту в умовах промислових та адміністративних приміщень, а також ведення вогневого контакту на відкритій місцевості.

При виконанні вправ зі стрільби зі снайперської гвинтівки простежуються такі риси: застосування снайперської гвинтівки з оптичним прицілом, подовжена відстань до мішені, використання мішені, яка відображає поясну фігуру з заручником, та мішені «колесо легкового автомобіля», часові обмеження виконання.

Виконання вправ зі стрільби з помпової рушниці, кулемета, підствольного гранатомета у порівнянні з Курсом стрільб для поліцейських має ті ж самі цілі та умови, які спрямовані на формування базових навичок застосування такої зброї.

Події останніх років у соціально-політичному житті, агресія на сході нашої країни змусили ввести в курс стрільб поліцейських, що виконується працівниками ППСП, також і вправи зі стрільби з ручного протитанкового гранатомету та з кидання ручних гранат, які є більш диференційовані у порівнянні з умовами виконання попередніх вправ з урахуванням низки обставин.

Зокрема, в умовах відпрацювання вправ зі стрільби з ручного протитанкового гранатомету пропонується: використання спеціалізованих мішеней «танк» та «бронетранспортер», динамічність мішені (фланговий рух) та стрільця, варіативність положень для стрільби (лежачи, із коліна, стоячи), можливість виконання вправ у світлу та темну пору доби, встановлення психолого-особистісного зв'язку між стрільцем (гранатометником) та помічником гранатометника через комунікацію та відпрацювання злагодженості їх дій. При виконанні вправ з кидання ручних гранат розрізняються варіанти кидання гранати з місця та в русі, використання множинності мішеней, а також можливість кидання навчальної, навчально-імітаційної або бойової гранати.

Аналіз норм витрат боєприпасів, пострілів, вибухових пакетів і гранат поліцейськими під час проведення практичних стрільб говорить на користь працівників ППСП в частині кратного збільшення таких по всіх видах із можливістю збільшення до 50%, як наслідок створює передумови для відточення відповідних умінь й навичок у тих чи інших видах вправ зі стрільби та з кидання гранат.

Серед особливостей вогневої підготовки працівників ППСП в навчальних та наукових публікаціях необхідно вказати такі. Навички вогневої підготовки в екстремальних умовах службово-бойової діяльності

передбачають потребу у впровадженні основних методик специфіки службово-бойової діяльності поліцейських цієї категорії вже на початковому етапі навчання користувачу зброєю [10, с. 149]. При тому що в процесі ускладнення відповідних вправ вони мають у повній мірі узгоджуватися з компетенцією такого підрозділу, що говорить на користь виокремлення специфіки вправ у межах: проведення силового забезпечення оперативно-розшукових заходів, спеціальних операцій, охорони власності фізичних та юридичних осіб, а також забезпечення особистої безпеки фізичних осіб. Так в межах службово-бойової підготовки до реалізації спеціальної компетенції при проведенні антитерористичних заходів найбільш дієвими мають бути вправи зі стрільби з пістолета, а також всі вправи зі стрільби з інших видів зброї. Подібним чином у межах діяльності групи снайперів мають бути застосовані вправи на розвиток наведених умінь та навичок із вогневої підготовки.

Досить важливим аспектом вогневої підготовки розглянутої категорії поліцейських є тренування в умовах обмеженого простору, оскільки ці працівники змушені в реальних умовах діяти як правило на близьких дистанціях, за обставин близького бою, врахування вагомих принципів такої діяльності – несподіваність, швидкість і натиск. Несподіваність у ході виконання вправ зі стрільби має відобразитись у використанні змінюваної обстановки ведення стрільб, наявності несподіваних певних ускладнень та інших обставин нетипового характеру (шумові, світлові ефекти), що потребують не шаблонних дій в межах практичних стрільб. Швидкість проявляється через систему швидкісної стрільби з відповідною ефективністю вогню. Серед вправ, що спрямовані на формування навичок швидкісної стрільби, у літературі додатково пропонуються вправи: 1) швидкісної стрільби за 3 с із винесенням зброї від грудей; 2) швидкісний постріл за 5 с із вилученням зброї з кобури; 3) швидкісна стрільба з двома пострілами за 7 с із вилученням зброї з кобури; 4) дуельна стрільба зі зміною магазину й усуненням затримки. Указані вправи супроводжуються ефектом обману, де відбувається підмішування поряд з бойовими патронами учбових, як наслідок стрілок сам помічає помилки при виконанні стрільби [11].

Натиск забезпечується посередництвом як попередніх проявів виконання вправи, так і застосуванням декількох видів зброї, а також збільшеної кількості патронів до неї.

З урахуванням викладеного позитивно сприймається пропозиція щодо формування в працівників ППСП вогневого вишколу через точність стрільби з будь-якого виду зброї, формування навичок одночасного використання різних видів зброї, швидкого перезаряджання зброї, поєднання безпосередньо стрільби з ускладненнями фізичного та психічного характеру (здійснення стрільби в русі, використання шумових та світлових ефектів), що забезпечує доведення до автоматизму професійно витребуваних дій поліцейського щодо застосування та використання зброї незалежно від виду останньої та обстановки, у якій реалізується службово-бойова діяльність [12, с. 76].

Висновки. Викладене дає можливість надати дефініцію вогневій підготовці у змісті професійної підготовки працівників ППСП як різновиду їх службової підготовки, яка включає комплекс заходів, спрямованих на вивчення поліцейським основ стрільби з вогнепальної зброї, правомірного її застосування (використання) та вдосконалення навичок безпечного поводження з нею, швидкісної та влучної стрільби по нерухомих і рухомих цілях, із різних положень, в обмежений час, у русі тощо, яка потребує доопрацювання з урахуванням наведених пропозицій. Висловлені пропозиції щодо узгодження використання термінів «застосування» та «використання» і розширення переліку підстав застосування вогнепальної зброї у змісті Закону України «Про Національну поліцію», зокрема щодо можливості застосування вогнепальної зброї для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень. Вогнева підготовка працівників ППСП безпосередньо пов'язана з іншими видами підготовки у складі професійної освіти поліцейського, особливо з тактико-спеціальною. У складі вогневої компетентності виокремлено її характерні риси залежно від різновиду вогнепальної зброї, яка використовується поліцейськими, а також з урахуванням сфери здійснення поліцейської діяльності, зокрема в умовах правового режиму антитерористичної операції, ускладненого обставинами соціально-політичного та диверсійного характеру.

Наведене створює передумови до подальших наукових розвідок у даному напрямку, зокрема при прискіпливому дослідженні самого комплексу вправ для навчання стрільби з вогнепальної зброї для поліцейських, а також формуванні шляхів удосконалення вогневої підготовки та формування відповідної вогневої компетентності у працівників ППСП з урахуванням позитивного досвіду у цій сфері країн сучасності.

Reference:

1. Misconduct in the activities of the National Police of Ukraine: manifestations, prevalence, causes: analytical report on the results of the study. / Yu. Bilousov, O. Bondarenko, V. Obolentseva, K. Tarasenko, V. Chuprov, Z. Shvets. Kyiv: PE Phoenix Publishing House, 2017. 89 p.
2. Tsilmak O.M. Competence of criminal police specialists in extreme situations. Current problems of psychology. Volume 7. Vip. 20. Part 2. Pp. 228–232.

3. Holenko N.M. Service and combat activity as a component of service and labor activity of police officers of a special purpose unit. The impact of integration trends on the development of domestic law: materials of the international. scientific-practical conf., February 25, 2017. Odessa: ODUVS, 2017. S. 49-51.

4. Sirotchenkov D.Yu. Use or use of firearms by National Police officers as a guarantee of personal safety. Legal scientific electronic journal. 2018. № 2. pp. 158–160.

5. Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions and additions) / ed. and heads. ed. V.T. Stork. Kyiv: Irpin: VTF "Perun", 2005. 1728 p.

6. Basic principles of the use of force and firearms by law enforcement officials: Adoption of Resolution VIII of the UN Congress on Crime Prevention and Treatment of Offenders of September 7, 1990. Human rights and professional standards for police and penitentiaries in the documents of international organizations. Amsterdam-Kyiv: Ukrainian-American Bureau of Human Rights Protection, 1996. P. 35-39.

7. Frolov O.S. Problems of legal regulation and practice of use of firearms, special means and measures of physical influence by law enforcement officers: Abstract. dis ... cand. legal sciences. 12.00.07: management theory; administrative law and process; finance law. Kharkiv, 2000. 17 p.

8. Dimon I.V. The use of firearms as a last resort. Our right. 2014. № 6. pp. 28–33.

9. Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine "On the National Police" / T.P. Minka and others. Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs, 2017. 480 p.

10. Savchuk N.A. Actual problems of fire training of law enforcement officers. Science and practice. 2015. № 4 (65). Pp. 148-150.

11. Barko V.I. Psychology of personnel management of internal affairs bodies (proactive approach): Monograph. Kyiv: Nika-Center, 2003. - 448 p.

12. Khabarov D.V., Ukrainiec S.V. Modern tendencies of rifle training of special units of the Ministry of Internal Affairs of Russia. Bulletin of the Krasnodar University of Internal Affairs of the Ministry of Internal Affairs of Russia. 2014. № 2 (24). Pp. 74-78.

Огневая подготовка в содержании профессионального образования сотрудников подразделения полиции специального назначения

Голенко Нина Николаевна, e-mail: nino4ka.golenko@ukr.net

доцент кафедры специальной физической и огневой подготовки

Херсонского факультета Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация: Статья содержит исследование понятия огневой подготовки в содержании профессионального образования сотрудников подразделения полиции специального назначения в разрезе правового, педагогического и психологического обеспечения такой образовательной и профессиональной деятельности полицейских. Отдельное внимание уделено вопросу формирования умений и навыков в разрезе имеющегося комплекса упражнений для работников указанной категории с учетом разновидности огнестрельного оружия, используемого полицейскими, а также сферы осуществления полицейской деятельности, как следствие предложены собственные видения в данном направлении относительно усовершенствования совокупности средств организационно-правового и педагогико-психологического сопровождения указанного вида профессиональной подготовки.

Ключевые слова: огневая подготовка, огневая компетенция, особенный, специальный, подразделение, назначение, профессиональная подготовка, образование.

INCENTIVE MEASURES APPLICABLE TO PERSONS DEPRIVED OF LIBERTY: REFORM TENDENCIES IN CRIMINAL EXECUTIVE LEGISLATION

Oksana A. Hrytenko,

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

oksanochka.oksi78@ukr.net

Irina N. Chekmarova

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

pochtovik69@ukr.net

Abstract: The paper focuses on the tendencies of reforming of the penitentiary legislation with regard to incentive measures that are applied to persons deprived of their liberty. Attention is focused on improving the current legislation in concretizing the material grounds for the use of various subspecies of incentive measures, by highlighting criminal-executive norms, exclusion of references to subordinate regulatory legal acts, in particular Internal regulations, as well as restrictions on the use of unnecessary evaluative concepts and categories. It has been determined that one of the options for differentiating incentive measures can be their coordination with the stages of a progressive system during the implementation of the process of correction and resocialization, which can be considered as a certain criterion for their classification.

Keywords: imprisonment, convicts, correctional process, encouragement, progressive system, resocialization, serving a sentence.

Загальновідомим є те, що змусити особу вчинити певним чином можна *примусово*, або ж на добровільних підставах, стимулюючи, зацікавивши її в цьому. Для системи виконання покарання у виді позбавлення волі сталою є проблема пошуку тих заходів впливу, які б забезпечували правослухняний спосіб життя засуджених в умовах ізоляції і додатково стимулювали їхнє виправлення. Історично до таких заходів завжди відносили систему дисциплінарного впливу, яка складалася із заходів заохочення та стягнення, які регулюються певною специфічною групою кримінально-виконавчих норм, і у разі їхнього застосування завжди впливали на правове положення засудженого, як у бік отримання додаткових пільг (побачень, коштів, моральних стимулів тощо), так і в бік погіршення умов утримання (позбавлення певних прав та пільг, переведення в більш суворі умови утримання – штрафний ізолятор, приміщення камерного типу). Тож заходи заохочення та стягнення є певним історично випробуваним засобом корекції поведінки засуджених. Справедливо вважається, що саме вмiле використання цих кримінально-виконавчих інститутів дозволяє динамічно та відчутно реагувати на усі зміни в поведінці засудженої особи під час відбування покарання, взагалі, у її спрямуванні до виправлення, зокрема [2, С. 24, 27].

Саме індивідуальний підхід у застосуванні цих заходів впливу і допомагає досягти позитивних результатів у виправленні особи під час виконання та відбування найсуворішого виду покарання, яким є позбавлення волі на певний строк. Особливість відбування цього покарання у кримінально-виконавчих установах закритого типу відтворюється у суттєвих режимних обмеженнях, які є об'єктивною складовою змісту обсягу примусу та карального впливу на особу, яка перебуває в ізоляції. Якщо будь-яке покарання за своїми сутнісними ознаками – це примусова реалізація правообмежень та певних позбавлень. То реалізація цього покарання відтворюється у найбільшому рівні обсягу правообмежень (якщо не враховувати такий різновид цього покарання як довічне позбавлення волі). Засуджені перебувають у спеціально створених умовах, мають щоденно дотримуватися режимних вимог, які стосуються усіх сфер життєдіяльності особи в умовах ізоляції. Правопорядок, безпека усіх, хто перебуває в установі, залежить саме від належного їхнього дотримання. І заходи стягнення (окрім інших важелів) спроможні забезпечити режим, виступають у якості «певного психологічного стримуючого фактора, за допомогою якого держава в умовах позбавлення волі здатна впливати на поведінку засуджених» [12, С. 1]

В чинному Кримінально-виконавчому кодексі в Главі 19, що визначає різні заходи виховного впливу на засуджених до позбавлення волі, міститься доволі цікава за редакцією та порядком викладення нормативно-правового змісту *ст. 130 КВК «Заходи заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі»*. В ч. 1 цієї норми йдеться про те, що за виконання покладених обов'язків та додержання правил поведінки, встановлених цим кодексом та правилами внутрішнього розпорядку колонії, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці до осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, можуть застосовуватися такі заходи заохочення: подяка; дострокове

зняття раніше накладеного стягнення; нагородження похвальною грамотою; присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності»; виплата грошової премії; нагородження подарунком; переведення на поліпшені умови тримання; надання дозволу для виїзду за межі колонії з метою відвідування рідних до семи діб засудженим, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки; надання додаткового короткострокового або тривалого побачення; дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин [7, С. 67, 68].

Формулювання законодавцем у такій спосіб матеріальних підстав застосування та чіткого переліку видів заходів заохочення ще більше ускладнює розуміння їхньої правової природи, місця серед інших елементів прогресивної системи, не узгоджується із досягнутим рівнем гуманізації у визначенні початкового (первинного) правового стану засудженого, не сприяє відмежуванню разових заходів заохочення від тих, які за характером свого впливу мають довготривалий та особливий вплив на правосуб'єктність особи, яка перебуває в ізоляції від суспільства. Отже маємо довести ці попередньо сформульовані висновки щодо чинної редакції розглядуваної норми, яка є основним предметом нашого дослідження в даному підрозділі. Зокрема, щодо *матеріальних підстав застосування заохочувальних заходів*. За чинності попередньої редакції ст. 130 КВК (до змін, яких вона зазнала у 2010 та 2016 рр.) загально визнаним було те, що матеріальні підстави застосування разових заходів заохочення є доволі оціночними поняттями, зміст яких законодавець не уточнює. Тож у доктрині права надається різне бачення усунення цього недоліку. Зокрема З.В. Яремко, розглядаючи законодавчі словосполучення «сумлінна поведінка», «сумлінне ставлення до праці та навчання» як підтвердження відсутності у законодавстві чітких критеріїв підстав застосування заходів заохочення, визначених у ст. 130 КВК, до осіб, позбавлених волі на певний строк, - пропонує при їхньому застосуванні комплексно вивчати всю інформацію про засудженого: поведінку засудженого до моменту застосування заходу заохочення; чи навчається (навчався, має намір навчатися), характеристику засудженого під час навчання; чи працевлаштований засуджений в УВП, його ставлення до праці, участь у безоплатних роботах по благоустрою в установі; участь у роботі самодіяльних організацій засуджених; наявність та реалізація творчих вподобань засудженого; участь у різних виховних, релігійних, спортивних, творчих заходах; ставлення до застосовуваних заходів заохочення тощо. Проте дана кримінально-виконавча характеристика на думку автора є недостатньою. Наголошується на необхідності врахування і кримінально-правової (тяжкість злочину, строк покарання, строк відбутої частини покарання) та кримінологічної (стать, вік, сімейний стан, освіта, рід занять, працездатність) характеристики [14, С. 8, 9, 12, 13].

Вважаємо, що такий підхід не є досконалим і не сприяє невілюванню недоліків, пов'язаних із існуванням в кримінально-виконавчому законодавстві оціночних понять. Навпаки зазначені критерії лише ускладнюють практику правозастосування, оскільки практично ототожнюються підстави застосування разових заходів заохочення, які можуть застосовуватися з першого етапу перебування засудженого в ізоляції, та заохочувальних інститутів, що є елементами прогресивної системи. До того ж, слід враховувати той факт, що особливостям кримінально-правової та кримінологічної характеристики належну та необхідну увагу вже приділив суд, під час визначення доцільного мінімально необхідного виду та строку покарання. Отже їхнє повторне використання може свідчити про те, що одні і ті ж дані можуть декілька разів впливати на погіршення правового стану засудженого.

Дійсно, відповідно до чинної редакції розглядуваної норми кримінально-виконавче законодавство в частині підстав застосування системи заохочень та видів заохочень набуло суттєвих змін. Законодавець справедливо пішов по шляху заміни словосполучень «за сумлінну поведінку і ставлення до праці, навчання, активну участь у роботі самодіяльних організацій» на конкретні базові вимоги щодо поведінки засуджених, без дотримання яких неможливо контролювати правопорядок в місцях позбавлення волі. Засуджені мають *виконувати покладені на них обов'язки, дотримуватися правил поведінки*, встановлених кримінально-виконавчим кодексом та правилами внутрішнього розпорядку колонії, дотримуватися правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці. Тож позитивним є те, що відтепер законодавець окреслив більш конкретно те, що є предметом оцінювання адміністрацією як підстави для застосування заохочення: виконання обов'язків, належна поведінка, дотримання правил трудового розпорядку та вимог безпеки праці. Отже це первинне основоположне. Все інше (ставлення до навчання, участь у виховних заходах, в самодіяльних організаціях, тощо) – вторинне.

Проте чинна редакція розглядуваної кримінально-виконавчої норми містить в собі чимало положень, що засвідчують певну суперечливість та недосконалість законодавства в цій частині. В статті 130 КВК йдеться про *заходи заохочення в широкому розумінні*, адже перелік видів цих заходів свідчить, що це не лише разові заходи заохочення, але й ті які можуть стосуватися тривалих змін правового стану

засудженого (поліпшені умови). Отже мають узгоджуватися правові положення, які *стосуються матеріальних підстав* застосування як разових заходів заохочення, так і інших, більш тривалого характеру. Проте, якщо за попереднім виправно-трудоим законодавством, та першою редакцією ст. 130 КВК 2003 р. ця відносна схожість мала місце і відтворювалася у словосполученні «сумлінна поведінка і ставлення до праці, навчання...» у ч. 1 ст. 130 КВК та «сумлінна поведінка і ставлення до праці» у ст. 138-140, що визначали підстави переведення на поліпшені умови тримання. То зараз говорити про схожість (однаковість) підстав ми не можемо. Якщо матеріальні підстави переведення на поліпшені умови визначаються у попередній редакції, то застосування заходів заохочення вже базується на зовсім інших підходах. До того ж, надання дозволу для виїзду за межі колонії з метою відвідування рідних до семи діб засудженим, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки уже стосується тих засуджених, які досягли певного ступеня виправлення – стали на шлях виправлення, як підстава для переведення до дільниці соціальної реабілітації (ст. 101 КВК). Тож спостерігається недосконалість інституту заходів заохочення через порушення системи взаємозв'язку між різними заохочувальними заходами, що є елементами прогресивної системи, через не відповідність *матеріальних підстав* їхнього застосування.

З одного боку, визначені матеріальні підстави застосування заходів заохочення маємо сприймати як мінімальні вимоги до поведінки засудженого, мінімальне виокремлення тих сфер життєдіяльності засудженої особи, де показники поведінки впливають на рішення адміністрації щодо їхнього застосування. Йдеться лише про необхідність дотримання засудженим покладених обов'язків та додержання правил поведінки, взагалі, у сфері праці – зокрема. І не згадується про необхідність оцінки ставлення до навчання та участі в роботі самодіяльних організацій.

Проте з іншого боку, з декількох причин чинне формулювання сприятиме поширенню сфери та меж суб'єктивного розсуду у прийнятті рішення щодо застосування заохочувальних заходів. Маємо звернути увагу на те, що вимагається дотримання правил поведінки та обов'язків, які визначені як у законі (КВК), так і в підзаконних нормативно-правових актах (Правилах внутрішнього розпорядку), що значно розширює межі суб'єктивного розсуду адміністрації, утруднює визначення того мінімально допустимого в поведінці засудженого, оскільки підзаконні акти поглиблюючи та роз'яснюючи зміст КВК, додають новий перелік вимог до поведінки та обов'язків засудженого. До того ж, дане законодавче формулювання більшою мірою відноситься до *оціночних понять*, ніж попереднє в частині вимоги не просто оцінити ставлення до праці, а співвіднести цю поведінку із категорією безпеки праці.

Інший напрям аналізу вже стосується доцільності визначення у ст. 130 КВК доволі значного переліку видів заохочення, які є різними за своєю правовою природою та значенням для процесу реалізації прогресивної системи як такої.

Якщо відокремити дві новели в даній нормі, які відтворюються у віднесенні до заходів заохочення переведення *на поліпшені умови* тримання та надання дозволу особам, які тримаються в дільниці *соціальної реабілітації* виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки, *права на виїзд за межі* колонії з метою відвідування рідних, - то маємо зазначити, що в цій нормі визначаються матеріальні підстави застосування окремих заохочувальних заходів, які мають *разовий характер*. Зокрема: подяка; дострокове зняття раніше накладеного стягнення; нагородження похвальною грамотою; присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності»; виплата грошової премії; нагородження подарунком; надання додаткового короткострокового або тривалого побачення; дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати; збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин.

Усі ці заходи заохочення не залежать від терміну відбутого строку, стосуються усіх періодів перебування засудженого в ізоляції (від першого дня до останнього), не залежать від того, в якій дільниці перебуває засуджена особа. А отже є складовою як первинного (базового) правового стану засудженої особи, так і всіх інших етапів перебування в місцях позбавлення волі.

Ретроспективний аналіз цієї проблеми доводить те, що в доктрині права щодо заходів заохочення дискусія тривала за декількома напрямками. Один стосувався взагалі доцільності визнати ці заходи елементом прогресивної системи, а інший пов'язувався із доведенням необхідності подальшого розмежування тих заходів, які визначалися у ст. 130 КВК.

Щодо першого напрямку. В доктрині права умовно виокремлюються дві групи вчених, залежно від того чи вважаються ці заходи елементом прогресивної системи, чи ні. Прибічники тієї позиції, що заохочення (як і стягнення) не входять у прогресивну систему, базуються на тому, що ці заходи носять разовий характер, не змінюють правового становища засуджених, застосовуються до усіх категорій засуджених (а отже і до тих, кому змінені умови тримання) [1, С. 97; 5, С. 82].

Не заперечуючи в цілому проти такої наукової позиції, маємо визнати те, що на тлі співвідношення заходів заохочення (стягнення) із усією прогресивною системою слід уточнити окремі правові аспекти. І в цьому уточненні маємо звернутися до позиції тих вчених, які були прибічниками віднесення заходів заохочення до елементів прогресивної системи. Сутність їхньої позиції базувалася на подвійній функції заходів заохочення: власне разове застосування заохочення, відповідно до переліку цих заходів у ст. 130 ВТК (КВК); особливе значення їхнього застосування в загальній системі заохочення засуджених до досягнення мети виправлення в більш оптимальні терміни [3, С. 5; 9, С. 11].

Тож перший напрям дискусії тісно пов'язаний із другим - проблемою розмежування заходів заохочення. В пострадянський час типовою була позиція щодо відокремлення заходів заохочення та стягнення (як одиничної реакції на хороший чи поганий вчинок) та більш тривалі зміни умов тримання у виправній установі [13, С. 162].

В сучасній доктрині права пропонується поділити усі заохочувальні заходи на дві групи: одноразові заходи заохочення, які надають можливість засудженим морально та матеріально поліпшити своє становище на незначний проміжок часу, коли саме реалізується право на отримання додаткових пільг на підстав сумлінної поведінки, ставлення до праці та навчання, активну участь в самодіяльних організаціях; та заходів заохочення, які спроможні суттєво та на більш тривалий час змінити правове положення засудженого за наявності формальних (відбуття певного строку покарання) та матеріальних (певний ступінь виправлення) [4, С. 22-23; 10, С. 66-68].

Ця позиція поглиблюється і в більш концентрованому формулюванні надається М.В. Романовим, який доводить те, що заходи заохочення це певна підсистема елементів, які знаходяться у тісному взаємозв'язку та співвідношенні між собою, виконуючи різні функції, а отже умовно поділяються на різні групи: заходи - як одиничний акт, які не мають тривалості у часі, не змінюють правовий статус засудженої особи; 2) заходи, що змінюють умови тримання засуджених, тривають певний час [11, С. 139].

Крім проблем розмежування заходів заохочення, постає і питання доцільності визначення нових заходів заохочення, враховуючи посилення значення у здійсненні виправного процесу такого фактору як наявність власної зацікавленості та добровільності засудженого у прийнятті рішення щодо доцільності (можливості) активної поведінки та участі у тих заходах, які не входять у сферу його інтересів під час перебування в місцях позбавлення волі.

Як вже йшлося, новелами є нові види заохочення, впровадження яких є результатом тривалої дискусії в доктрині кримінально-виконавчого права: присвоєння почесного звання «кращий за поведінкою», «активний учасник самодіяльності». Законодавець визнав за доцільне додати новий вид разового заохочення - «кращий за поведінкою», в якому відтворюється особливе якісне значення стану систематичного дотримання належної поведінки. Проте ця новела не є беззаперечною, викликає значну кількість запитань щодо доцільності та підстав надання такого звання, співвідношення цього заходу із ступенями виправлення, які базуються на сумлінній поведінці засудженої особи тощо.

Не менш проблематичним є заохочувальний захід - «активний учасник самодіяльності», враховуючи особливе, частіше негативне ставлення оточення засудженого до його активної участі у роботі самодіяльних організацій, які надають допомогу адміністрації установи у попередженні правопорушень.

Тим більш незрозумілою є неузгодженість законодавства в частині визначення такого заходу заохочення як дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати із тим, зважаючи на те, що за чинним законодавством ця сума не може бути обмеженою (ст.ст. 108, 138-140 КВК) [7, С. 54, 74-76].

На особливу увагу заслуговує такий новий захід заохочення як надання дозволу для виїзду за межі колонії з метою відвідування рідних до семи діб засудженим, які тримаються у дільницях соціальної реабілітації виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки. Це разовий захід заохочення, проте він має свої специфічні властивості – він може бути застосованим лише до певної категорії засуджених, які перебувають в дільниці соціальної реабілітації. І це цілком зрозуміло, оскільки напіввільний режим мешкання у цій дільниці значно поширює можливості та доцільність застосування різних видів довгострокових побачень (як в межах установи, так і за її межами), відпусток (виїздів), окрім тих, що надаються за наявності особливих особистісних обставин.

Слід зазначити що саме за рахунок різних альтернативних можливостей поновлення соціально-корисних зв'язків із близькими, рідними, іншими знайомими вчені вбачають шлях подальшого удосконалення інституту заохочувальних заходів.

Результатами багатьох спеціальних досліджень є доведення того, що важливе значення для засуджених (особливо для жінок, неповнолітніх) мають стосунки із сім'єю, рідними, друзями тощо. Тож закономірним є те, що в усі часи із усіх разових заходів заохочення більшість засуджених завжди надавала перевагу різним видам побачень (короткостроковим, довгостроковим) [8, С. 37, 38; 10, С. 20-25; 14, С. 10].

Пропонується розширити коло заходів заохочень за рахунок визначення у якості таких надання права на святкування дня народження, інших сімейних подій з близькими родичами; надання засудженим, які відбувають покарання за злочини невеликої тяжкості, короткострокових відпусток терміном до двох діб із зарахуванням цього часу до строку покарання; засудженим жінкам, які мають неповнолітніх дітей-інвалідів за межами виправних колоній – надання одного короткострокового виїзду протягом року для побачення з ними терміном до десяти діб [6, С. 11]

Запропоновано доповнити ч. 1 ст. 130 КВК такими заходами заохочення як надання права виходу за межі виправної колонії у супроводі близьких родичів з 8.00 до 20.00. Проте лише в колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання, за наявності трьох і більше заходів заохочення, відбуття не менше половини строку покарання, призначеного судом [14, С. 11]. В даному випадку слід зазначити, що умови, яких пропонує дотримуватися автор як підставу застосування цього заходу заохочення, можуть лише ускладнити правозастосовну практику, оскільки один захід заохочення залежить не від загальної оцінки поведінки засудженого на певний конкретний період часу, а від наявності системи заохочень. Простіше визнати такий вид заохочення складовою правового статусу засуджених, які досягли певного етапу у застосуванні заохочувальних заходів більш високого рівня, поєднаних із фактом переведення до дільниці соціальної реабілітації, або з фактом переведення на поліпшені умови тримання.

Тож узагальнюючи аналіз наведених пропозицій, маємо підкреслити те, що всі вони безумовно сприятимуть ефективності процесу виправлення засуджених. Проте щодо пропозицій в частині надання права на різні види відпусток слід висловити певні міркування. Це питання має вирішуватися комплексно з урахуванням стадій відбування покарання, етапів прогресивної системи та співвідношення запропонованих відпусток із тими, які є визначеними за чинним кримінально-виконавчим законодавством

Насамкінець, окремого розгляду заслуговує аналіз реформування виправно-трудоного (кримінально-виконавчого) законодавства в частині співвідношення заходів заохочення та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та заміни покарання у виді позбавлення волі на інше покарання більш м'яке.

Підсумовуючи зазначене слід підкреслити наступне. Окремою підсистемою зміни умов тримання засуджених в межах однієї установи є інститут заходів заохочення, передбачений ст. 130 КВК.

Інтенсивність реформування цього суто кримінально-виконавчого інституту не додала чіткості у законодавчих визначеннях, не додала інформації для формування єдиного бачення щодо: розуміння співвідношення таких категорій як «заохочувальна система» кримінально-виконавчого права та елементи цієї системи; критеріїв розмежування між окремими заходами (пільгами) разового застосування та цілими заохочувальними інститутами (наприклад, поліпшеними умовами); важливості дотримання взаємозв'язку та поступовості у їхньому застосуванні, а відповідно і визначенні підстав для цього; підстав застосування різних заохочувальних заходів, кола засуджених осіб, які можуть сподіватися на отримання додаткових пільг, доцільного переліку видів заохочувальних заходів тощо.

Чинна неузгодженість матеріальних підстав у застосуванні різних заходів заохочення, відмінних за своєю правовою природою, соціальною сутністю та місцем серед елементів прогресивної системи є додатковим підтвердженням їхнього розмежування та утворення різних підсистем заохочувальних заходів відповідно до конкретних етапів реалізації прогресивної системи та кола осіб, яких ці заходи стосуються. Удосконалення чинного законодавства має відбуватися в напрямку конкретизації матеріальних підстав застосування різних підвидів заходів заохочення шляхом виокремлення кримінально-виконавчих правових норм, виключення посилання на підзаконні нормативно-правові акти (Правила внутрішнього розпорядку), та обмеження у використанні зайвих оціночних понять та категорій (як то безпека праці).

Одним із варіантів розмежування заходів заохочення може стати їхнє узгодження із етапами здійснення прогресивної системи під час реалізації виправного процесу, що можна розглядати як певний критерій їхньої класифікації. Перший рівень передбачає виокремлення тих заходів заохочення, які застосовуються до усіх засуджених, а отже є складовою як початкового (базового) правового стану засудженої особи, так і містять у собі додаткові можливості (пільги) для осіб, які вже досягли певних результатів у виправленні, переведені на поліпшені умови, або ж у дільницю соціальної реабілітації.

Другу групу заходів заохочення мають складати ті, які є складовою більш пільгових умов тримання в ізоляції, і можуть застосовуватися вже за інших матеріальних підстав лише до осіб, які перебувають на поліпшених умовах тримання, або ж в дільниці ресоціалізації. Саме в цій частині заходів законодавство має бути удосконалено шляхом визначення додаткового переліку тих заохочувальних заходів, які значно поширюють альтернативні можливості засуджених у поновленні (встановленні) соціально-корисних зв'язків із соціальним середовищем, рідними та близькими.

Насамкінець, третій рівень відмежування заохочувальних заходів має дозволити сформулювати певну їхню підсистему, до якої мають вийти кримінально-виконавчі та кримінальні інституції, які полягають у реалізації комплексу правових норм, полягають у необхідності дотримання вимог більш високого ступеня, відтворюються у тривалості часу їхнього застосування (переведення на поліпшені

умови, переведення до дільниці соціальної реабілітації, дострокове звільнення від покарання, або ж пом'якшення покарання у виді позбавлення волі на підставі ст. 81, 82, 83 КК), вимагають чіткого дотримання поетапності (поступовості) здійснення виправного процесу від започаткування до закріплення змін у правосвідомості та поведінці засудженої особи.

References:

1. Avanesov G.A. *Izmenenie uslovij sodержaniya osuzhdennyh v processe otbyvaniya nakazaniya v vide lisheniya svobody*. Pod red. N.A. Struchkova. M.: VNII MVD SSSR, 1968. 149 p.
2. Babayan S. *Pravovoe regulirovanie mer pooshreniya i vzyiskaniya v ispravitelnyh uchrezhdeniyah Prestuplenie i nakazanie*. 2004, № 12. P. 24-27.
3. Vasilev A.I. *Izmenenie uslovij sodержaniya osuzhdennyh k lisheniyu svobody*. Ryazan: NI i RIO, 1981. 46 p.
4. Galinskij O.I. *Osoblivosti zastosuvannya zahodiv zaohochennya do zhinok, zasudzenih do pozbavleniya voli*. Pivdenoukrayinskij pravnichij chasopis. № 1, 2006. P. 22-25.
5. Gorbenko A.N. *Osobennosti primeneniya mer pooshreniya i vzyiskaniya v koloniyah osobogo rezhima Metodika organizacii individualnoj raboty s osuzhdennymi v ispravitelno-trudovyh uchrezhdeniyah*. Ryazan: VSh MVD SSSR. 1976. P. 82-84.
6. Krevsun O.M. *Progresivna sistema vikonannya pokarannya u vidi pozbavleniya voli na pevnij strok u vipravnih koloniyah: avtoref. dis.. na zdobuttya nauk. stup. kand.. yurid. nauk: 12.00.08*. Harkiv: HNUVS, 2016. 20 p.
7. *Kriminalno-vikonavchij kodeks Ukraini. Pravila vnutrishnogo rozporядku ustanov vikonannya pokaran: chinne zakonodavstvo zi zminami ta dopovn. na 22 serpnja 2019 roku: Ofic. teksti*. K.: Alerta, 2019. 220 p.
8. Merkulova V.O. *Zhinka yak sub'jekt kriminalnoyi vidpovidalnosti: Monografiya. Vid. 2-ge*. Odesa: NDRVV OYuI NUVS, 2003. 281 p.
9. Perkova T.I. *Izmenenie uslovij sodержaniya osuzhdennyh k lisheniyu svobody putem perevoda v ispravitelno-trudovye uchrezhdeniya s drugim vidom rezhima*. M.: Yurid. Lit-ra, 1985. 112 p.
10. Reznichenko G.S. *Osoblivosti vikonannya i vidbuvannya pokarannya u vidi pozbavleniya voli shodo zasudzenih zhinok: monografiya*. Odesa: ODUVS, 2009. 173 p.
11. Romanov M.V. *Disciplinarna vidpovidalnist zasudzenih do pozbavleniya voli*. Harkivska pravozahisna grupa. Harkiv: Folio, 2004. 160 p.
12. Romanov M.V. *Pravove reguluvannya zahodiv styagnennya, sho zastosovuyutsya do osib, pozbavlenih voli: avtoreferat dis. na zdobuttya nauk. stup. kand. yurid. nauk za spec.: 12.00.08*. Kriminalne pravo ta kriminologiya; kriminalno-vikonavche pravo. H.: NYuAU imeni Yaroslava Mudrogo, 2003. 20 p.
13. Struchkov N.A. *Ugolovnaya otvetstvennost i ee realizaciya v borbe s prestupnostyu: monografiya / N.A. Struchkov*. Saratov: Izd-vo Saratovskogo un-ta, 1978. 288 p.
14. Yaremko Z.V. *Zastosuvannya zahodiv zaohochennya ta styagnennya do osib, pozbavlenih voli na pevnij strok: avtoref. dis.. na zdobuttya nauk. stup. kand.. yurid. nauk za spec.: 12.00.08 – kriminalne pravo ta kriminologiya; kriminalno-vikonavche pravo*. Lviv: LDUVS, 2016. 19 p.

МЕРЫ ПОощРЕНИЯ, КОТОРЫЕ ПРИМЕНЯЮТСЯ К ЛИЦАМ ЛИШЕННЫХ СВОБОДЫ: ТЕНДЕНЦИИ РЕФОРМИРОВАНИЯ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА.

Гриченко Оксана Анатольевна, oksanochka.oksi78@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Чекмарьова Ирина Николаевна, rochtovik69@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация: В статье рассматриваются тенденции реформирования уголовно-исполнительного законодательства в отношении мер поощрения, которые применяются к лицам лишенных свободы. Внимание сосредоточено на усовершенствовании действующего законодательства в направлении конкретизации материальных оснований применения разных подвидов мер поощрения, путем выделения уголовно-исполнительных норм, исключения ссылок на подзаконные нормативно-правовые акты, в частности Правила внутреннего распорядка, а также ограничения в использовании лишних оценочных понятий и категорий. Определено, что одним из вариантов разграничения мер поощрений может быть их согласование с этапами совершения прогрессивной системы во время реализации процесса исправления и ресоциализации, который можно рассматривать как определенный критерий их классификации.

Ключевые слова: лишение свободы, отбывание наказания, осужденные лица, поощрение, процесс исправления, прогрессивная система, ресоциализация.

ORGANISATIONAL ASPECTS OF THE REALISATION OF STRATEGIES FOR THE INTEGRATED DEVELOPMENT OF TOURISM ENTERPRISES

Huz Daria,

Candidate of Economic Sciences, Ph.D (economy), Accounting and Taxation Department

Odesa I.I. Mechnikov National University, Ukraine, Odesa

e-mail: daryaguz26@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6429-2191>

Abstract. The main economic risks that affect the implementation of the strategy of integrated development of tourism enterprises are considered. The priority principles of implementation of the strategy of integrated development are determined. It is proved that the strategy of integrated development is the basis for the formation of a strategy of sustainable economic development of tourism enterprises. The expediency of creating a cluster of tourism enterprises in order to ensure their sustainable economic development is substantiated. Organizational recommendations for the creation of a cluster of tourism entities are proposed.

Keywords: tourism enterprise, strategy of integrated development, sustainable economic development, economic risks, coherence of economic interests, cluster.

Актуальність. Зважаючи на місце і роль туризму в житті суспільства, в європейському просторі його проголошено одним із пріоритетних напрямків розвитку національної культури та економіки. Туризм у національному макросередовищі на теперішній час функціонує в умовах жорсткої світової конкуренції, наслідком якої є поява різноманітних ризиків зовнішнього середовища, які спричиняють значну загрозу для діяльності туристичних підприємств. Здатність підприємств туристичної сфери до адаптації виступає базовою умовою не тільки виживання в кризових ситуаціях, а також основною передумовою їх стійкого розвитку. Таким чином, в умовах турбулентності, найважливіше завдання туристичних підприємств – це забезпечення їх виживання і безупинного економічного розвитку. Ефективне вирішення цього завдання полягає у забезпеченні конкурентних переваг, які можуть бути досягнуті за допомогою ефективної реалізації стратегії інтегрованого розвитку. Враховуючи соціально-економічні функції туризму та його важливу роль у розвитку економіки, дослідження організаційних аспектів реалізації стратегії інтегрованого розвитку туристичних підприємств є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Процес формування і реалізації стратегій підприємств досліджували зарубіжні та вітчизняні вчені такі, як: І. Ансофф, І.О. Бланк, К. Ендрюс, Д.Дж. Колліс, Г. Мінцберг, М. Портер, А.А. Томпсон, А.Дж. Стрікленд, Б.І. Шелегеда та інші. Аналіз літератури показує, що чітка, конкретна послідовність дій щодо формування та реалізації стратегії досі не відпрацьована. Питання стійкого розвитку підприємства досліджувалися в працях таких учених-економістів, як: О.В. Ареф'єва, Л.П. Артеменко, О.В. Василенко, Д.М. Городянська, Р.М. Грант, О.В. Зеткіна, З.В. Коробкова, Н.В. Красовська, В.М. Родіонова, М.О. Федотова, Н.В. Шандова, А.Д. Шеремет, І.В. Ялдин та інші.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування організаційних аспектів реалізації стратегії інтегрованого розвитку туристичних підприємств в умовах трансформаційних змін економіки.

Виклад основного матеріалу. Серед суб'єктів туристичної сфери переважають суб'єкти малого бізнесу, які в умовах нестабільної економіки найбільш фінансово незахищені та піддаються впливу деструктивних змін. Таким чином, їх розвиток гальмують наступні чинники: хронічна нестача фінансових коштів, надчутливість до коливань економічної кон'юнктури та політичної ситуації, великий ступінь залежності від системи підтримки малого підприємництва, значна залежність від окремих великих замовників, слабе сегментування власної долі ринку й недостатньо міцні позиції на ньому, високий ризик та схильність до банкрутства. Запобігти негативному впливу зазначених чинників можна за допомогою ефективної реалізації стратегії інтегрованого розвитку туристичних підприємств.

Стратегія інтегрованого розвитку туристичних підприємств – це стратегія забезпечення стійкого економічного розвитку підприємств туристичної сфери, яка реалізується за допомогою об'єднання туристичних підприємств в кластер.

Метою стратегії інтегрованого розвитку є забезпечення стійкого економічного розвитку туристичних підприємств [2, с. 248].

Туристична сфера виступає міжгалузевим комплексом підприємницьких структур з виробництва та реалізації туристичного продукту. Вона охоплює діяльність всіх суб'єктів туристичного бізнесу і сторонніх організацій, які залучаються до реалізації програми туру та представляє собою інтегровану систему галузей, виробництв і видів діяльності, об'єднаних загальною метою. Таким чином, реалізація стратегії інтегрованого розвитку підприємств туристичної сфери в умовах економічної та політичної

нестабільності країни повинна здійснюватися з урахуванням особливостей складної структури учасників туристичного ринку, а як наслідок відсутності координації їх діяльності.

Реалізація стратегії інтегрованого розвитку підприємств туристичної сфери повинна ґрунтуватися: по-перше, на належним чином організованих та скоординованих заходах; по-друге, на комплексному підході до вивчення різноманітних процесів і явищ, а також факторів і характеристик.

Основна задача виконання стратегії інтегрованого розвитку – створення необхідних умов для успішної реалізації стратегії [1, с. 235].

Доцільно розглянути основні економічні ризики, які впливають на реалізацію стратегії інтегрованого розвитку підприємств туристичної сфери. Відповідно до основних складових економічної безпеки підприємства, необхідно визначити економічні ризики, які впливають на реалізацію стратегії. Це пояснюється тим, що основним інструментом забезпечення інтегрованого розвитку підприємств туристичної сфери є підвищення рівня економічної безпеки кожного учасника такого об'єднання. Таким чином, на реалізацію стратегії інтегрованого розвитку впливають наступні економічні ризики:

1. Зовнішні:

- фінансові (рівень інфляції, курси валют, фінансовий стан партнерів, рівень цін);
- інформаційні (нові досягнення в галузі інформаційних технологій);
- техніко-технологічні (нові технології виробництва, виготовлення нової техніки);
- політико-правові (політична стабільність в державі, рівень законодавчої бази, податкова та кредитна політика держави);

2. Внутрішні:

- інтелектуально-кадрові (освіта та рівень кваліфікації персоналу, якість управлінського потенціалу);
- мотиваційні (зацікавленість персоналу в результатах діяльності підприємства) [5, с. 194].

Кожне підприємство унікальне і процес реалізації стратегії для кожного підприємства унікальний, тому що він залежить від позиції підприємства на ринку, динаміки його розвитку, його конкурентів тощо.

Однак, розглядаючи процес реалізації стратегії інтегрованого розвитку підприємств туристичної сфери можна сформулювати пріоритетні принципи реалізації стратегії як однорідної групи підприємств по наступним причинам:

- підприємства є учасниками однієї сфери;
- підприємства функціонують в одному регіоні, тобто в рамках єдиної ринкової інфраструктури;
- підприємства малого бізнесу мають однакові особливості діяльності;
- основна загроза функціонуванню таких підприємств – жорстока конкуренція з боку великих підприємств даної галузі;
- головна мета таких підприємств – виживання на ринку та збільшення ринкової частки [3, с. 318].

Враховуючи вищевказане, до пріоритетних принципів реалізації стратегії інтегрованого розвитку слід віднести наступні:

- узгодженість;
- взаємозалежність;
- принцип кінцевої мети;
- принцип сумісності
- принцип самоорганізації.

Принцип узгодженості інтересів учасників об'єднання підприємств туристичної сфери виступає основною передумовою ефективного реалізації стратегії інтегрованого розвитку підприємств. Підприємства, які мають однорідні інтереси та однакову мотивацію до співпраці забезпечуватимуть результативну взаємодію.

Принцип взаємозалежності учасників об'єднання підприємств туристичної сфери передбачає, що всі учасники об'єднують та перерозподіляють свої можливості, ресурси та потенціал з метою забезпечення стійкого економічного розвитку кожного з учасників. Результатом такої взаємозалежності виступає інтегрований розвиток підприємств туристичної сфери.

Принцип кінцевої мети передбачає абсолютний пріоритет кінцевої мети. Всі учасники об'єднання підприємств туристичної сфери повинні бути спрямовані на досягнення максимально ефективного результату, який виступає наслідком інтегрованої співпраці.

Принцип сумісності учасників об'єднання підприємств туристичної сфери передбачає наявність у підприємств таких характеристик, як: однаковий рівень економічного розвитку, взаємодоповнюючі можливості та потенціал, однорідні економічні інтереси.

Принцип самоорганізації об'єднання підприємств туристичної сфери передбачає незалежну, самостійну та добровільну співпрацю підприємств з метою досягнення спільної мети [6, с. 179].

Створення кластеру підприємств туристичної сфери з метою підвищення рівня економічної безпеки суб'єктів малого підприємництва, як основного інструменту забезпечення стійкого економічного розвитку підприємств туристичної сфери сприятиме:

1. Підвищенню стійкості малих підприємств до негативного впливу ризиків зовнішнього середовища;
2. Забезпеченню інвестиційної привабливості малих підприємств;
3. Підвищенню фінансового забезпечення діяльності малих підприємств;
4. Інноваційному забезпеченню діяльності малих підприємств;
5. Покращенню маркетингової політики малих підприємств;
6. Збільшенню частки ринку за обсягом продажів;
7. Підвищенню конкурентоздатності малих підприємств і т. д.

Вирішення проблем відсутності координації діяльності усіх учасників туристичного ринку можливі за рахунок формування стратегії інтегрованого розвитку за допомогою впровадження галузевих інтеграційних та партнерських об'єднань, які б враховували інтереси всіх учасників туристичного ринку [8, с. 251].

Дослідивши передумови формування стратегії інтегрованого розвитку за допомогою створення туристичного кластеру суб'єктів малого підприємництва, можна надати наступні рекомендації за організаційними напрямками (табл. 1.).

Таблиця 1.

Організаційні рекомендації по створенню кластеру суб'єктів туристичної сфери

Організаційний напрямок	Рекомендації
Тип інтеграційної структури	В основу кластеру необхідно закласти горизонтальну інтеграційну структуру, яка відрізняється широкою сферою впливу на ринок та гнучкістю ціноутворення.
Кількість учасників	Об'єднання підприємств з великою кількістю учасників працюватиме з низькою ефективністю. Так як, встановлювати демократичні принципи управління та координувати діяльність кластеру з великою чисельністю учасників виступає складним завданням. На думку автора, до складу кластеру повинно входити не більше п'яти суб'єктів, що забезпечить його ефективність.
Узгодженість інтересів учасників	Головною умовою успішного функціонування кластеру підприємств виступатиме єдність, узгодженість та субординованість інтересів всіх його учасників. Підприємства, в діяльності яких виникли однакові проблеми повинні намагатись максимально ефективно вирішити їх спільними зусиллями. Узгодженість інтересів учасників – найбільш вагома мотивація та головна умова їх ефективної взаємодії.
Вид діяльності учасників	Конкурентною стратегією інтегрованого розвитку суб'єктів туристичної сфери повинна бути стратегія, яка оснований на об'єднанні суб'єктів малого підприємництва між собою. В результаті проведеного дослідження особливостей розвитку туристичної сфери автором встановлено, що саме туристичні агенти в своїй більшості є суб'єктами малого підприємництва. Таким чином, актуальним є створення кластеру до складу якого увійдуть туристичні агенти, як найбільш чисельні учасники туристичного ринку.
Розподіл обов'язків учасників	актуальним є створення кластеру до складу якого увійдуть туристичні агенти, як найбільш чисельні учасники туристичного ринку. Такий підхід забезпечить рівноправну участь учасників в сумісній діяльності та рівноцінний внесок в кінцевий результат.

Оцінка ефективності кластеру охоплює аналіз виконання цільових показників діяльності та розробку пропозицій з коригування діяльності кластеру.

Головною умовою ефективної організації кластеру підприємств туристичної сфери є однорідність групи учасників, які об'єднуються. Так як, розглядаються малі підприємства, яким в свою чергу характерні специфічні недоліки в діяльності, як наслідок, виникає необхідність узгодженого врахування їх інтересів.

Однорідна група учасників кластеру – це група учасників з однорідними пріоритетними економічними інтересами, які об'єднують свої зусилля з метою забезпечення максимально ефективної їх реалізації та забезпечення стійкого економічного розвитку [7, с. 234].

Так як, однорідна група учасників кластеру мають однорідні економічні інтереси, розглянемо що саме слід розуміти під економічними інтересами підприємства.

Економічний інтерес полягає у досягненні задовільного результату в процесі реалізації економічних відносин суб'єктів економічної діяльності.

Суб'єктами економічних інтересів є окремі індивіди, сім'ї, домогосподарства, колективи, групи людей, держава, суспільство в цілому.

Об'єктом є результат суспільного виробництва (продукт, послуга тощо), який іде на задоволення тієї потреби, з приводу якої складаються конкретні відносини між людьми [4, с. 175].

Дослідження особливостей діяльності підприємств туристичної сфери суб'єктів малого підприємництва дозволило встановити їх основні пріоритетні інтереси:

1. Підвищення якісних показників діяльності;
2. Забезпечення ефективної протидії ризикам зовнішнього середовища.

Реалізація вказаних інтересів підприємств туристичної сфери сприятиме їх стійкому економічному розвитку та збільшенню долі ринку.

Організація кластеру підприємств туристичної сфери з однорідними пріоритетними інтересами повинна ґрунтуватись на максимальній їх узгодженості з метою вмотивованості підприємств до взаємодії. Саме цей аспект сприятиме підвищенню ефективності організації кластеру підприємств туристичної сфери.

Узгодженість економічних інтересів учасників кластеру – це усереднене значення взаємної мотивації до співпраці двох та більше підприємств з метою забезпечення стійкого економічного розвитку. Взаємна мотивація розглядається як рівень мотивації з однієї та іншої сторони.

Таким чином, ефективне функціонування кластеру підприємств туристичної сфери може скластися за умови такої комбінації підприємств, яка забезпечить максимальне взаємне зростання їх економічного розвитку.

Висновки. Враховуючи загрози діяльності туристичних підприємств та переваги стратегії інтегрованого розвитку, стратегію стійкого економічного розвитку доцільно реалізувати за допомогою створення кластерів. Кластеризація підприємств туристичної сфери виступає найбільш ефективним та доцільним способом ліквідації загрози жорстокої конкуренції з боку великих підприємств галузі. Об'єднуючись в кластер туристичні підприємства отримують значні переваги, підвищують рівень своєї економічної безпеки та створюють необхідні умови для забезпечення стійкого економічного розвитку кожного із учасників кластеру. Саме з погляду узгодження інтересів малого підприємства і взаємодіючих з ним суб'єктів зовнішнього середовища доцільно реалізувати стратегію інтегрованого розвитку. Запровадження означених результатів допоможе забезпечити стійкий економічний розвиток суб'єктів туристичної сфери, сприятиме зміцненню національної економіки країни, наповненню державного бюджету та зростанню добробуту громадян.

References:

1. Kollis, D. Dzh., & Montgomeri, S. A. (2007). *Korporativnaja strategija. Resursnyj podhod [Corporate strategy. Resource approach]*. (Yu. Kostrubova, Trans.). Moscow : ZAO «Olimp-Biznes» [in Russian].
2. Mincberg, G., Al'strjend, B., & Ljempel, Dzh. (2000). *Shkoly strategij [School of Strategy]*. (Yu. Kapturevskogo, Trans.). Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].
3. Jendrjus, K., & Irvin, R. (2001). *Koncepcija korporativnoj strategii [Corporate strategy concept]* (Yu. Kapturevskogo, Trans.). Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].
4. Tompson, A. A., & Striklend, A. Dzh. (1998). *Strategicheskij menedzhment. Iskusstvo razrabotki i realizacii strategii [Strategic management. The art of developing and implementing a strategy]*. (L. G. Zajceva & M. I. Sokolovoj, Trans.) Moscow : Banki i birzhi, JuNITI [in Russian].
5. Pogorelov, Yu. S. (2010). *Otsiniuvannia ta modeliuvannia rozvytku pidpryiemstva [Assessment and modeling of enterprise development]*. Luhansk: Hlobus [in Ukrainian].
6. Artemenko, L. P., & Fursik, O. I. (2014). Pidvyshchennia stratehichnoho potentsialu yak napriam stratehichnoho rozvytku pidpryiemstva [Increasing strategic potential as a direction of strategic enterprise development]. *Efektivna ekonomika – An efficient economy*, 1, 15 – 19 [in Ukrainian].
7. Blank, I. A. (1995). *Investicionnyj menedzhment [Investment management]*. Kyiv: MP ITEM LTD [in Ukrainian].
8. Grant, R. M. (2008). *Sovremennyj strategicheskij analiz [Modern strategic analysis]* (V. N. Funtova, Trans.) Sankt-Peterburg : Piter [in Russian].

Организационные аспекты реализации стратегии интегрированного развития туристических предприятий

Гузь Дарья Александровна, e-mail: daryaguz26@gmail.com

Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, кафедра учета и налогообложения, Украина, <https://orcid.org/0000-0002-6429-2191>

Аннотация. Рассмотрены основные экономические риски, влияющие на реализацию стратегии интегрированного развития туристических предприятий. Определены приоритетные принципы реализации стратегии интегрированного развития. Доказано, что стратегия интегрированного развития является основой формирования стратегии устойчивого экономического развития туристических предприятий. Обоснована целесообразность создания кластера туристических предприятий для обеспечения их устойчивого экономического развития. Предложены организационные рекомендации по созданию кластера туристских организаций.

Ключевые слова: туристическое предприятие, стратегия интегрированного развития, устойчивое экономическое развитие, экономические риски, согласованность экономических интересов, кластер.

THE CONCEPT AND ESSENCE OF PUBLIC AND SOCIALLY USEFUL WORKS IN THE SYSTEM OF ADMINISTRATIVE PENALTIES

Izbash K.S.,

Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine,
e-mail: ekaterinaizbash83@gmail.com

Abstract: The article is devoted to the study of public and socially useful works as a type of administrative penalties. The general characteristic is revealed and the main features of such administrative penalties as public and socially useful works are distinguished.

The regulatory provision which regulates the application and procedure of execution of the specified administrative penalties is indicated. The order of performance of public and socially useful works and duties of the owner of the enterprise according to a place of serving by the violator of the specified administrative penalties are considered.

It has been investigated that since 2010 an administrative penalty in the form of community service has supplemented the list of sanctions for petty hooliganism, domestic violence, failure to comply with a protective order or failure to undergo a correctional program, drinking beer, alcohol, soft drinks in places prohibited by law or appearing in public places in a drunken state.

It is established that socially useful work as a type of administrative penalty is applied only for the committed administrative offense which is provided by Art. 183-1 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses.

Key words: administrative responsibility, administrative penalty, public works, socially useful works, offenses, alimony, court, local self-government bodies, probation body.

Постановка проблеми. Конституція України визначає найвищою соціальною цінністю - людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку. Забезпечення реального захисту прав і свобод людини, їх гарантій та інтересів суспільства і держави від протиправних посягань займає важливе значення в розвитку правової держави та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1].

Дієвим засобом боротьби із правопорушеннями виступає адміністративна відповідальність, що виконує функцію як спеціальної, так і загальної превенції та передбачає застосування адміністративних стягнень до осіб, які вчинили правопорушення.

Особливу увагу привертають такі види адміністративних стягнень, як громадські та суспільно корисні роботи, які мають на меті виховання порушника, тобто формування у нього звички законотрусливої поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як правило, предметом дослідження вчених виступають окремі адміністративні стягнення, яким присвячено ряд наукових робіт, серед яких варто відзначити праці таких науковців: В.Б. Авер'янова, Алімова К.О., Ю.П. Битяка, І.П. Голосніченка, Т.О. Гуржія, С.В. Додіна, С.В. Ківалова, Т.В. Коломоець, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, О.І. Миколенка, В.П. Петкова, М.М. Тищенко, В.В. Цветкова, К.В. Шкарупи, Л.В. Шестак та інших учених, які досліджували громадські роботи епізодично. Такий вид адміністративного стягнення як суспільно корисні роботи є досить новим, однак, вперше вони досліджені Яковець І.С., Лук'янченко Є.О., Спасенко В.О. [12;15;16].

Метою статті є дослідження змісту громадських та суспільно корисних робіт, їх ознак та розмежування, а також порядку їх застосування.

Виклад основного матеріалу. У ст.24 КУпАП міститься перелік адміністративних стягнень, які застосовуються за вчинення адміністративних правопорушень. Ст. 25 КУпАП відносить адміністративні стягнення у вигляді громадських та суспільно корисних робіт до основних стягнень, тобто таких, що застосовуються самостійно й не можуть призначатися на додаток до іншого стягнення. Законодавець прямо вказує, що за одне вчинене адміністративне правопорушення може бути накладене основне або основне і додаткове адміністративне стягнення [3].

В адміністративному праві громадські роботи як вид адміністративного стягнення з'явилися з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху» від 24 вересня 2008 р. та з цього часу в ряді статей КУпАП почали застосовувати такий вид адміністративного стягнення як громадські роботи.

Починаючи з 2010 року адміністративне стягнення у вигляді громадських робіт вже доповнило перелік санкцій за дрібне хуліганство, вчинення насильства у сім'ї, невиконання захисного припису або не

проходження корекційної програми, розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поєва у громадських місцях у п'яному вигляді [5].

До цього часу громадські роботи були впроваджені в національне законодавство та юридичну практику Кримінальним кодексом України (2001р.) як різновид кримінального покарання.

Громадські роботи – це один із видів адміністративного стягнення, основною ознакою якого є примусове залучення особи, що вчинила адміністративне правопорушення, за рішенням суду до безоплатних суспільних корисних робіт, які відпрацьовуються за місцем проживання правопорушника, без зарахування у загальний трудовий стаж. Громадські роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом на строк від двадцяти до шістдесяти годин (що відрізняє громадські роботи як адміністративне стягнення від аналогічних робіт як кримінальне покарання). Вони відбуваються у вільний від роботи чи навчання час не більш як чотири години на день, а неповнолітніми - дві години на день [3].

Вказаний вид адміністративного стягнення не призначається інвалідам I та II групи, вагітним жінкам та жінкам, які старше 55 років та чоловікам, які старше 60 років. Громадські роботи обчислюються в годинах, які безпосередньо виконав правопорушник.

На думку Миколенко О.І., громадські роботи необхідно розглядати в якості: адміністративного стягнення організаційного характеру; триваючого стягнення [11, с. 267]. В свою чергу, Ткачова О.В. вважає, що громадські роботи – це роботи, що виконуються в громаді, членами громади і для громади [13, с. 89]. Як вважає, Т. Гуржій, особливостями громадських робіт є: по-перше, вони є найменш поширеним адміністративним стягненням (як щодо практики застосування, так і до кількості норм, що передбачають їх застосування); по-друге, обмежена сфера протиправного впливу, за вчинення якого можуть застосовуватись громадські роботи; по-третє, законодавець розглядає громадські роботи лише як альтернативне стягнення [10, с. 571].

На думку Алімова К.О., фактичними та стратегічними цілями громадських робіт, як виду адміністративного стягнення є: по-перше, не покарання, а виправлення особи правопорушника, через виховання працею; по-друге, має спеціальну превенцію, яка позбавляє особу можливості скоювати нові правопорушення; по-третє, ефективною є загальна превенція завдяки очевидному для інших характеру стягнення; по-четверте, відбувається оволодіння особою нової професії із перспективою подальшого працевлаштування; по-п'яте, здійснюється допомога територіальній громаді щодо благоустрою, прибиранні території населених пунктів та виконанні іншої соціальної роботи (догляд за особами похилого віку, інвалідами тощо); по-шосте, формується у особи повага до прав і свобод людини, громадських цінностей, позитивної правосвідомості та правової культури в цілому [9, с. 101].

Таким чином, враховуючи вищенаведене можна зробити висновок, що до ознак громадських робіт відноситься: застосування цього адміністративного стягнення передбачає здійснення виховного впливу особисто на правопорушника; застосовується до фізичних осіб за вчинене правопорушення з підвищеною суспільною шкідливістю; суб'єктом застосування є лише суд; відбувається примусове залучення особи до безоплатних суспільно корисних робіт; має триваючий характер виконання вказаного виду адміністративного стягнення; застосовується як самостійне адміністративне стягнення і не може бути додатковим; в порівнянні з виправними роботами і адміністративним арештом є більш м'яким адміністративним стягненням.

Розглянемо досить новий вид адміністративного стягнення як суспільно корисні роботи, запровадженню якого передувало внесення змін до законодавства України щодо забезпечення реалізації прав дитини та покращення стану добробуту дітей.

Суспільно корисні роботи як вид адміністративного стягнення з'явився у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення заборгованості зі сплати аліментів» №2234-VIII від 07.12.2017 року, який набрав чинності 6 лютого 2018 року [6]. Відповідно, КУпАП було доповнено главою 31-А «Провадження про виконання постанови про застосування суспільно корисних робіт» та статтями 6-1; 31-1 «Суспільно корисні роботи»; ст. 183-1 «Несплата аліментів» та ст. 183-2 «Ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт» [3].

Суспільно корисні роботи полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, оплачуваних робіт, вид яких та перелік об'єктів, на яких порушники повинні виконувати ці роботи, визначає відповідний орган місцевого самоврядування. Вони призначаються за несплату аліментів одного з подружжя, батьків та інших членів родини, що призвела до виникнення заборгованості, сукупний розмір якої перевищує суму відповідних платежів за шість місяців з дня пред'явлення виконавчого документа до примусового виконання. Отримані кошти спрямовані на сплату аліментів та є ефективним заходом для погашення такої заборгованості [15, с. 115].

Враховуючи, що положення статті 183-1 КУпАП не пов'язують настання відповідальності з конкретними правовими підставами виникнення обов'язку зі сплати аліментів, такий обов'язок може виникати як на підставі судового рішення, так і з виконавчого напису нотаріуса у випадку невиконання укладеного між особами договору про сплату аліментів.

За своїм характером таке правопорушення є триваючим, і розпочавшись одного разу з протиправної бездіяльності, воно триває у часі до моменту його припинення. Часом вчинення правопорушення вважається період, який розпочинається з моменту початку виконання об'єктивної сторони, тобто першої несплати, яка входить в період заборгованості, і до погашення або припинення заборгованості у сумі платежів понад шість місяців.

Вказаний вид адміністративного стягнення призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом на строк від ста двадцяти до трьохсот шістдесяти годин і виконуються не більше восьми годин, а неповнолітніми - не більше двох годин на день.

Однак, суд не призначає цей вид адміністративного стягнення до осіб, які визнані інвалідами I або II групи; вагітним жінкам; жінкам, старше 55 років та чоловікам, старше 60 років.

Порядок виконання постанови суду про накладення адміністративного стягнення у вигляді громадських та суспільно корисних робіт покладено на уповноважений орган з питань пробації, який кожного року погоджує перелік таких робіт [7;8].

Згідно зі статтею 325-1 КУпАП виконання стягнення у вигляді суспільно корисних робіт здійснюється шляхом залучення порушників до суспільно корисної праці. Підтримуємо думку Спасенко В.О., яка вказує, що накладення суспільно корисних робіт має на меті, перш за все, не покарання, а виправлення правопорушника та формування в особи поваги до прав і свобод людини [12; с.213].

За виконання суспільно корисних робіт порушнику нараховується плата за виконану ним роботу. Оплата праці здійснюється погодинно за фактично відпрацьований час у розмірі не меншому, ніж встановлений законом мінімальний розмір оплати праці.

Відповідно до ст. 325-3 КУпАП на власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу за місцем виконання порушником суспільно корисних робіт покладається: погодження з органом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань, переліку об'єктів, на яких порушники виконують суспільно корисні роботи, та видів таких робіт; нарахування плати порушнику за виконання суспільно корисних робіт та перерахування її на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби для подальшого погашення заборгованості зі сплати аліментів.

Також, кожний рік уповноважений орган з питань пробації надсилає запити до органів місцевого самоврядування та власникам підприємств щодо погодження переліку об'єктів, на яких порушники відбуватимуть суспільно корисні роботи, та видів таких робіт [8].

Відповідно до визначеного органами місцевого самоврядування переліку об'єктів, на яких порушники відбувають суспільно корисні роботи, уповноважений орган з питань пробації у десятиденний строк з дня отримання постанови суду видає порушнику направлення на один з цих об'єктів.

Укладення будь-яких угод між уповноваженим органом з питань пробації та власником підприємства в рамках виконання адміністративного стягнення у вигляді суспільно корисних робіт законодавством не передбачено.

Згідно зі ст. 2 КЗпП України працівники реалізують право на працю шляхом укладення трудового договору про роботу на підприємстві, в установі або організації.

Трудовий договір – це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, передбачену цією угодою, дотримуючись правил внутрішнього трудового розпорядку, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові зарплату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, установлені законодавством про працю, колективним і угодою сторін. При цьому нормами КЗпП України передбачено можливість укладення трудового договору на визначений строк (строковий трудовий договір). Такий договір укладається у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру подальшої роботи, умов її виконання, інтересів працівника та в інших випадках, установлених законодавством[2].

Про початок відбування порушником суспільно корисних робіт власник підприємства видає наказ або розпорядження. У наказі або розпорядженні зазначаються відомості про закріплення за порушником відповідальної особи, ознайомлення порушника з правилами техніки безпеки при виконанні робіт. На строк виконання суспільно корисних робіт власник підприємства складає графік виходу на роботу особи, у якому зазначаються час та місце відбування цих робіт.

Витяг з наказу або розпорядження та графік завіряються підписом керівника та печаткою підприємства і не пізніше наступного дня надсилаються до уповноваженого органу з питань пробації. Зазначені документи долучаються до особової справи порушника.

До відбутого строку суспільно корисних робіт зараховується тільки той час, протягом якого порушник виконував суспільно корисну роботу на визначених об'єктах, що підтверджено повідомленням власника підприємства. Власник підприємства заповнює табель виходу на роботу особи, до якої застосовано адміністративне стягнення у вигляді суспільно корисних робіт, копія якого щомісяця надсилається до уповноваженого органу з питань пробації протягом відбуття порушником суспільно корисних робіт. Інформація про кількість відпрацьованих порушником годин заноситься до облікової картки.

Крім того, на власника підприємства покладається обов'язок нарахування плати порушнику за виконання суспільно корисних робіт та перерахування її на відповідний рахунок органу державної виконавчої служби для подальшого погашення заборгованості зі сплати аліментів.

У випадку ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт передбачається застосування адміністративної відповідальності за ст. 183-2 КУпАП та накладення найбільш суворого адміністративного стягнення у вигляді адміністративного арешту.

Однак, якщо особа ухиляється від виконання цього адміністративного стягнення, суд має право, а не зобов'язаний, замінити одне невідбуте адміністративне стягнення іншим. Під час винесення рішення суд має врахувати поважні причини ухилення особи від відбування суспільно корисних робіт та інші документально підтверджені обставини, що фактично позбавляють можливості порушника прибути для відпрацювання суспільно корисних робіт.

Проте у випадку, злісного ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт, уповноважений орган з питань пробації надсилає відносно такої особи до органу поліції матеріали для вирішення питання про притягнення її до кримінальної відповідальності відповідно до ст. 389-2 КК України. Копії цих матеріалів долучаються до особової справи порушника [4].

Отже, враховуючи вищевикладене можна виділити наступні ознаки суспільно корисних робіт: цей вид адміністративного стягнення застосовується лише до фізичних осіб, які вчинили правопорушення, передбачене ст. 183-1 КУпАП і тільки судом; виконання цього адміністративного стягнення відбувається протягом тривалого проміжку часу і передбачає матеріальну складову, яка направлена для погашення заборгованості зі сплати аліментів на утримання дитини; протокол про адміністративне правопорушення, передбачене ч.1, 3 ст. 183-1 КУпАП мають право складати уповноважені на те посадові особи Національної поліції, а державні виконавці лише у частині, що стосується невиконання законних вимог державного виконавця; може застосовуватися тільки як основне адміністративне стягнення (ст. 25 КУпАП); загальний контроль за виконанням стягнення покладається на уповноважений орган з питань пробації; застосування цього адміністративного стягнення здійснює виховний вплив на правопорушника, якого примусово залучають до суспільно корисної праці; безпосередній контроль за виконанням правопорушником суспільно корисних робіт виконує власник підприємства.

Таким чином, адміністративна відповідальність за несплату аліментів спрямована на забезпечення належного виконання рішень щодо стягнення аліментів, зменшення заборгованості зі сплати аліментів, а також має на меті забезпечити належне утримання осіб, які отримують аліменти.

Варто наголосити, що реалізація державної політики у сфері посилення захисту дітей передбачає проведення заходів, які спрямовані на забезпечення реалізації їх конституційних прав знати свої права та обов'язки, а також проведення правоосвітніх заходів у напрямі забезпечення їх прав і свобод. Наприклад, Міністерством юстиції реалізовується правопросвітницька кампанія «Право на аліменти» в рамках проекту «Я маю право», що має на меті доведення інформації до громадян про правила сплати аліментів за взаємною згодою та добровільно [14].

Висновки. Застосування громадських та суспільно корисних робіт до правопорушників має меті здійснення морально-виховного впливу на них та здійснення загальної профілактики протиправної поведінки останніх, усвідомлення ними реальності щодо невідворотності покарання, формування у них поваги до прав і свобод інших людей, громадських цінностей, формування позитивної правосвідомості та правової культури в цілому. Отже, можна стверджувати, що громадські та суспільно корисні роботи відповідають зазначеним у ст. 23 КУпАП цілям стягнення – профілактичній та виховній спрямованості, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами.

Reference:

1. Konstyuttsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-VR>.

2. Кодекс законів про працю України: Закон України від 10 груд. 1971 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 груд. 1984 р. № № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення реєлювання відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху: Закон України від 24 вер. 2008 р. № 586-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-17#Text>.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту права дитини на належне утримання шляхом вдосконалення порядку примусового стягнення зборхованості зі сплати аліментів: Закон України від 07 груд. 2017 р. №2234-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2234-19#Text>.
7. Про затвердження Змін до наказу Міністерства юстиції України від 19 березня 2013 року № 474/5: наказ Міністерства юстиції України від 21 лист. 2019 р. № 3587/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1174-19#Text>.
8. Про затвердження Порядку виконання адміністративних стягнень у вигляді громадських робіт, виправних робіт та суспільно корисних робіт: наказ Міністерства юстиції України від 19 бер. 2013 р. № 474/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0457-13#Text>.
9. Alimov K.O. Hromadski roboty u systemi administrativnykh stiahnen. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2015. № 5. P. 98-101.
10. Hurzhii T.O. Administrativne pravo Ukrainy : navch. posib. Kyiv: KNT, 2011. 680 p.
11. Mykolenko O.I. Administrativnyi protses ta administrativna vidpovidalnist v Ukraini : navch. posib. Kharkiv : TOV «Odisei», 2010. 368 p.
12. Spasenko V.O. Do pytannia suspilno korysnykh robot yak vydu administrativnykh stiahnen. *Yurydychnyi biuleten*. 2019. Vyp. 9. P. 209-213.
13. Tkachova O. V. Vykonannia pokaran u vydi vypravnykh i hromadskykh robot : monohrafiia. Kharkiv : Pravo, 2010. 192 p.
14. Ia maiu pravo : proekt Ministerstva yustytisii Ukrainy. URL: <https://pravo.minjust.gov.ua/ua/programs/child> (data zvernennia 20.08.2020).
15. Iakovets I.S., Lukianenko Ye.O. Rol suspilno korysnykh robot u systemi administrativnykh stiahnen. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. 2018. № 2. P. 110-113.
16. Iakovets I.S., Lukianenko Ye.O. Suspilno korysni roboty v systemi administrativnykh stiahnen. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2018. № 4. P. 115-118.

Сущность общественных и общественно полезных работ в системе административных взысканий

Избаш Екатерина Сергеевна, e-mail: ekaterinaizbash83@gmail.com
Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

Аннотация. Статья посвящена исследованию общественных и общественно полезных работ как вида административных взысканий. Раскрыто общую характеристику и выделены основные признаки административных взысканий как общественных и общественно полезных работ.

Указано нормативное обеспечение, регламентирующее применение и порядок выполнения указанных административных взысканий. Рассмотрен порядок выполнения общественных и общественно полезных работ и обязанности собственника предприятия по месту отбывания нарушителем указанных административных взысканий.

Доказано, что с 2010 года административное взыскание в виде общественных работ дополнило перечень санкций за мелкое хулиганство, совершение насилия в семье, невыполнение защитного предписания или непрохождение коррекционной программы, распитие пива, алкогольных, слабоалкогольных напитков в запрещенных законом местах или появление в общественных местах в пьяном виде.

Установлено, что общественно полезные работы как вид административного взыскания применяется только за совершенное административное правонарушение, предусмотренное ст.183-1 КУоАП.

Ключевые слова: административная ответственность, административное взыскание, общественные работы, общественно полезные работы, правонарушение, алименты, суд, органы местного самоуправления, орган пробации.

REGULATORY AND LEGAL REGULATION OF PRIVATE PERFORMERS

Maxim Kiselyov
SCIENTIFIC INSTITUTE OF PUBLIC LAW
e-mail: demidenkov@ukr.net

Abstract. The article deals with modern problems of legal regulation of the activities of private contractors. It has been determined that the legal regulation of the activities of private executors is a system of legislative and subordinate legal acts that regulate public relations arising in connection with the enforcement of decisions carried out by private executors, as well as the determination of their legal status.

Based on the analysis of the normative legal acts regulating the pre-legal sphere of relations, it was proposed to amend and supplement the Law of Ukraine “On bodies and persons carrying out the enforcement of court decisions and decisions of other bodies”.

Under the mechanism of normative legal regulation of the activities of private executors to understand the mutually conditioning system of elements, the normativity of law is converted into the orderliness of social relations arising during the professional activities of private executors, satisfying the interests of debtors, claimants, private executors in the process of enforcement proceedings.

Key words: compulsory execution, private bailiff, state bailiff, enforcement proceedings, judicial reform.

Починаючи з 2016 року на законодавчому рівні було прийнято низку законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які урегульовують досліджуване питання. Натомість, в частину з них вже було внесено велику кількість змін та доповнень, які з урахуванням практичного застосування норм права були виявлені, а також навпаки, здійснюючи свою діяльність виявлені прогалини в існуючій нормативно-правовій базі, яким урегульовано відповідні відносини. Саме тому, на нашу думку, актуальним постає питання вивчення та аналізу діючої системи законодавства, якою урегульовано питання діяльності приватних виконавців, а також вироблення пропозицій у вигляді змін та доповнень з метою усунення «недієвих» норм та удосконалення існуючих.

У словниках під поняттям «норма» (від лат. *norma* – правило, взірць) розуміється обов’язковий порядок, якого слід дотримуватися; узаконені правила, що визначають лад, принципи побудови чогось тощо [1, с. 678].

П. М. Рабінович, досліджуючи зміст механізму правового регулювання та його елементів зазначає, що норма права – це формально обов’язкове правило фізичної поведінки, яке має загальний характер, встановлюється або санкціонується державою з метою регулювання суспільних відносин і забезпечується її організаційною, виховною та примусовою діяльністю. Ознаками загального характеру правової норми є те, що вона регулює групу кількісно невизначених суспільних відносин, адресована колу неперсоніфікованих суб’єктів, діє в часі безперервно, не вичерпує свою обов’язковість певною кількістю застосувань, її чинність припиняється, скасовується за спеціальною процедурою [2, с. 123]. Утім, вважаємо, що таке трактування норми права варто застосовувати не лише до фізичних осіб суб’єктів права, а й до юридичних, адже норми права є обов’язковими для всіх. Водночас вони можуть встановлювати часові межі своєї дії, а також мати не індивідуально-суб’єктний характер, а групово-персоніфікований.

В. В. Копейчиков тлумачить поняття *норма права* як загальновизнане правило поведінки, яке формулюється державою і має загальнообов’язковий характер; норма права – це формально визнане правило поведінки; норма права – це правило поведінки загального характеру; норма права – це правило поведінки, що набуває якостей нормативності і загальнообов’язковості в чітко встановленому порядку; норма права – це правило, здійснення якого забезпечується державою [3, с. 149].

О. Ф. Скакун пропонує під *нормою права* розуміти загальнообов’язкове, формально визначене правило поведінки (зразок, масштаб, еталон), встановлене або санкціоноване державою як регулятор суспільних відносин, яке офіційно закріплює міру свободи і справедливості відповідно до суспільних, групових та індивідуальних інтересів (волі) населення країни, забезпечується всіма заходами державного впливу, аж до примусу [4, с. 275].

В. А. Бачинін з філософської точки зору зазначає, що сутності та ознакам норм права загалом притаманний позитивістський підхід. Адже позитивне право (*jus civile*) розглядається як штучне утворення цивілізації, як вияв владної волі конкретних соціальних суб’єктів, передовсім держави. Норми позитивного

права, як стверджують філософи права, мають не абсолютний та універсальний, а відносний і локальний, змінний в історичному часі й соціальному просторі характер [5, с. 126–127].

У теорії держави і права під *нормою права* розуміється загальнообов'язкове формально визначене правило поведінки, встановлене і забезпечене державою, закріплене й опубліковане в офіційних актах, спрямоване на регулювання суспільних відносин шляхом визначення прав і обов'язків їхніх учасників [6, с. 226–228].

В.Г. Чорна визначає норму права як загальнообов'язкове правило поведінки, встановлене державою, прийняте з метою урегулювання суспільних відносин, що виникають між суб'єктами права (при цьому одних наділено правами, а інших обов'язками) та забезпечене примусом держави. Та виокремлює особливості норми права: являє собою загальнообов'язкове встановлене державою правило поведінки; має форму державно-владного припису, який є обов'язковим для всіх членів суспільства та уособлює державну волю; має матеріальне вираження у вигляді декларативності в певному нормативно-правовому акті, що урегулює відповідну групу суспільних відносин та виступає як джерело права; може мати як правонаділяючий, так і правозвужуючий (обмежувальний) характер; у разі порушення норми права настає негативна реакція з боку держави, що проявляється у застосуванні заходів обмежувального характеру чи заходів відповідальності; дотримання норми права забезпечується шляхом застосування примусу з боку держави в особі її компетентних органів до відповідних суб'єктів (в даному випадку, не мається на увазі примусовий характер норм права). Самі норми права не є примусовими, і тільки в разі порушення встановлених нормою правил можливий державний примус; надає свободу дій задля задоволення своїх законних прав; встановлює рамки можливої, необхідної і забороненої поведінки суб'єкта права; має системний, взаємоузгоджений характер: норми права не повинні суперечити одна одній, а суспільні відносини, які урегулює одна норма, інша не повинна трактувати по-іншому [7, с.117-118].

Отже, **нормативно-правове регулювання діяльності приватних виконавців** – це система законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які урегулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з примусовим виконання рішень, яке здійснюють приватні виконавці, а також визначенням їх правового статусу.

О.Ф. Скакун, яка під механізмом правового регулювання пропонує розуміти узяті в єдності систему правових засобів, способів і форм, за допомогою яких нормативність права переводиться в упорядкованість суспільних відносин, задовольняються інтереси суб'єктів права, встановлюється і забезпечується правопорядок («належне» у праві стає «сущим») [4, с. 498].

Механізм правового регулювання призначений для нормативного регулювання різних груп суспільних відносин, реалізації державної політики в усіх сферах суспільного життя. Правовою підставою такого регулювання є відповідна норма права, яка містить відповідні правила поведінки. Як зазначалося вище, правове регулювання має свій механізм, тобто сукупність елементів, взаємодія яких визначає його ефективність [7, с.113].

Традиційно в теорії права виділяють чотири основні елементи системи механізму правового регулювання: юридичні норми; акти застосування; правовідносини; акти реалізації прав та обов'язків [8, с. 26–27; 9, с. 627; 3, с. 220; 10, с. 60]; юридичні факти [9, с.627; 11, с.147].

Базовими нормативно-правовими актами, які урегулюють діяльність приватних виконавців є закони України «Про виконавче провадження» та «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів».

Основним нормативно-правовим актом, яким урегульовано питання діяльності приватних виконавців є Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», яким визначено основи організації та діяльності з примусового виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) органами державної виконавчої служби та приватними виконавцями, їхні завдання та правовий статус [13].

Окремої уваги заслуговує питання оплати послуг приватного виконавця. Так, ст. 31 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» передбачено, що винагорода приватного виконавця складається з основної та додаткової. Основна винагорода - це є своєрідною заробітною платою, яку отримує приватний виконавець за здійснення виконавчих дій. Водночас спосіб її обчислення та порядок визначені в даному законі. Тоді ж, що стосується питання додаткової винагороди, на нашу думку, є неурегульованим, адже, по суті, що собою являє «додаткова винагорода» приватного виконавця, випадки та сума її нарахування, а також порядок виплати не визначений в законодавстві. Натомість, законодавець, ще визначає, що додаткова винагорода, по-перше, може бути прописана в угоді між приватним виконавцем та стягувачем, а по-друге, додаткова винагорода може бути сплачена повністю чи частково. На практиці додаткова винагорода являє собою результат цивільно-правових правовідносин між приватним виконавцем та стягувачем в формі договору [12], але знову ж таки зміст та умови її виплати не визначені. Якщо виникає потреба в додатковому дофінансуванні на вчинення виконавчих дій, то буде закономірним обґрунтування необхідності здійснення дофінансування витрат на здійснення виконавчого провадження.

Водночас зазначимо, що ст.42 Закону України «Про виконавче провадження» визначено, що витрати виконавчого провадження приватних виконавців здійснюються: 1) за рахунок авансового внеску стягувача, стягнутих з боржника коштів на витрати виконавчого провадження; 2) за рахунок власних коштів. Зокрема, в даній ситуації зрозуміло, що приватний виконавець буде змушений мінімізувати свої витрати під час вчинення виконавчих дій, а також здійсненні детального обліку та контролю усіх витрат, що були понесені приватним виконавцем у зв'язку з вчиненням ним певних виконавчих дій по відповідному виконавчому провадженні.

На актуальну проблему щодо виплати основної винагороди акцентує увагу М Писанчин, зокрема, наводить приклад, що приватний виконавець отримує на виконання виконавчий документ на 50 000 000 гривень та починає активно його виконувати. Він пересувається по території України, описує майно боржника, витрачає власні кошти та ресурси, а головне час. І приміром через три місяці, коли все майно боржника описано і оцінено, приватний виконавець виставляє на реалізацію майна на 40 000 000 гривень, стягнувши при цьому з банківських рахунків боржника всього 100 000 гривень - не через власну некомпетенцію, а через об'єктивну наявність виключно цієї суми коштів на рахунках. І в момент коли вся робота зроблена, а майно вже розміщене на OpenMarket (СЕТАМ) - Боржник домовляється з Стягувачем про погашення заборгованості та останній, використовуючи механізм передбачений частиною 1 статті 37 Закону України «Про виконавче провадження», пред'являє заяву про повернення виконавчого документа стягувачу. В результаті приватний виконавець отримує суму основної винагороди в розмірі 10 000 гривень, витративши на виконавчі дії значно більші кошти. Звичайно, власні фінансові втрати можна компенсувати за рахунок боржника в якості витрат виконавчого провадження, але така ситуація фактично перетворює приватного виконавця на «раба» - безкоштовного медіатора між Боржником та Стягувачем. Це жодним чином не співвідноситься з загальними принципами господарської діяльності загалом, та приватної професійної діяльності зокрема [12]. При цьому також виникає питання оподаткування діяльності приватного виконавця як самозайнятої особи.

Наступним спірним моментом, на нашу думку, є питання передачі діяльності приватного виконавця, що пов'язано з припиненням його діяльності. Так, ст. 45 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» передбачено, що у разі припинення діяльності приватних виконавців, то виконавче провадження, яке перебуває на виконанні у приватного виконавця діяльність якого припиняється переходить до тимчасового приватного виконавця. Натомість, в даній ситуації варто вести мову не лише про передачу документів виконавчого провадження, але і про дотримання принципу територіальності дій приватного виконавця, що в результаті може спричинити порушення територіальної підвідомчості. Саме тому, вважаємо, необхідно доповнити ч.5 ст.45 наступним змістом:

«5. Передання виконавчих документів від одного приватного виконавця (тимчасового приватного виконавця) до іншого або до органу державної виконавчої служби здійснюється в порядку, визначеному Міністерством юстиції України, з урахуванням принципу територіальної підвідомчості виконавчого провадження».

Також акцентуємо увагу на відсутності нормативного урегулювання питання передачі виконавчого провадження від державного виконавця приватному виконавцю.

Особливу увагу варто звернути на питання відсутності норм, щодо можливості об'єднання в одне провадження декількох проваджень в яких є один і той самий боржник та які перебувають в віданні приватних виконавців.

Так, наприклад, п.14 наказу Міністерства юстиції України «Про затвердження Інструкції з організації примусового виконання рішень» від 02.04.2012 № 512/5 визначено, що у разі якщо в органі державної виконавчої служби відкрито кілька виконавчих проваджень про стягнення коштів з одного боржника, вони об'єднуються у зведене виконавче провадження та виконуються державним виконавцем, який відкрив перше виконавче провадження. Про об'єднання виконавчих проваджень у зведене державний виконавець виносить постанову.

Однак, дана норма щодо об'єднання виконавчих проваджень в зведене виконавче провадження стосується виключно державних виконавців. Також можна визначити, що об'єднання декількох виконавчих проваджень щодо одного боржника державним виконавцем здійснюються за принципом «першості», тобто державний виконавець, який першим відкрив виконавче провадження щодо боржника приймає в свою юрисдикцію всі інші виконавче провадження відкриті згодом стосовно одного й того ж боржника. Відсутність таких виконавчих процесуальних дій, але щодо приватного виконавця, на нашу думку, є порушенням прав на вільну професійну діяльність останніх. Саме тому, з метою удосконалення законодавства щодо примусового виконання судових рішень і рішень інших органів та захисту прав приватних виконавців, пропонуємо доповнити Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» статтею 27-1 наступного змісту: «Ст. 27-1 Особливості об'єднання виконавчих проваджень приватного виконавця у зведене виконавче провадження».

Наступним, на нашу думку, недоліком Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» є відсутність норми, що встановлює можливість приватного виконавця співпрацювати з державними органами та їх посадовими особами. Так, наприклад, приватний виконавець під час здійснення виконавчих дій по виконанню виконавчого провадження співпрацює з широким колом суб'єктів публічної адміністрації, та безпосередньо отримує в електронній формі відповіді з Державної податкової служби України, Державної митної служби України, Пенсійного фонду України, Державної прикордонної служби України, Державного реєстру актів цивільного стану тощо. Натомість, питання взаємодії, де приватний виконавець може реалізувати своє право на отримання інформації необхідної для вчинення виконавчих дій та відповідно обов'язок публічних органів щодо надання не забороненої законом інформації для користування приватним виконавцем не урегульовано. Саме тому, пропонуємо доповнити Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» статтею 27-2 наступного змісту: «Ст.27-2 Взаємодія приватного виконавця з державними органами та їх посадовими особами, а також іншими суб'єктами щодо примусового виконання судових рішень і рішень інших органів».

Законом України «Про виконавче провадження» визначено, що примусовому виконанню підлягають рішення на підставі постанови приватних виконавців про стягнення витрат виконавчого провадження, про накладення штрафу, постанов приватних виконавців про стягнення основної винагороди [13].

Приватний виконавець не може здійснювати примусове виконання рішень у таких випадках: 1) рішень про відібрання і передання дитини, встановлення побачення з нею або усунення перешкод у побаченні з дитиною; 2) рішень, за якими боржником є держава, державні органи, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, їх посадові особи, державні та комунальні підприємства, установи, організації, юридичні особи, частка держави у статутному капіталі яких перевищує 25 відсотків, та/або які фінансуються виключно за кошти державного або місцевого бюджету; 3) рішень, за якими боржником є юридична особа, примусова реалізація майна якої заборонена відповідно до закону; 4) рішень, за якими стягувачами є держава, державні органи; 5) рішень адміністративних судів та рішень Європейського суду з прав людини; 6) рішень, які передбачають вчинення дій щодо майна державної чи комунальної власності; 7) рішень про виселення та вселення фізичних осіб; 8) рішень, за якими боржниками є діти або фізичні особи, які визнані недієздатними чи цивільна дієздатність яких обмежена; 9) рішень про конфіскацію майна; 10) рішень, виконання яких віднесено цим Законом безпосередньо до повноважень інших органів, які не є органами примусового виконання; 11) інших випадків, передбачених цим Законом та Законом України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» [13], тобто випадки у яких стороною виступає держава або соціально значущі категорії справ. А також визначено випадки, коли приватний виконавець не може виконувати рішення; випадки відводу, самовідводу та оскарження рішення про відмову у відводі приватного виконавця; юрисдикція приватного виконавця щодо виконання виконавчих документів - за місцем проживання, перебування боржника - фізичної особи, за місцезнаходженням боржника - юридичної особи або за місцезнаходженням майна боржника. Водночас виконавчі дії у виконавчих провадженнях, відкритих приватним виконавцем у виконавчому окрузі, можуть вчинятися ним на всій території України [13].

Таким чином, наявність правових прогалів в системі нормативно-правових актів, якими урегульовано діяльність приватних виконавців дає можливість стверджувати про необхідність удосконалення окремих їх положень. Пропонуємо під механізмом нормативно-правового регулювання діяльності приватних виконавців розуміти взаємо обумовлюючу систему елементів, які нормативність права перетворюють в упорядкованість суспільних відносин, що виникають під час професійної діяльності приватних виконавців, задовольняють інтереси боржників, стягувачів, приватних виконавців в процесі здійснення виконавчого провадження.

Reference:

1. Slovník inštomovnykh sliv: 23 000 sliv ta terminolohichnykh slovospoluchen / uklad. L. O. Pustovit ta in. K. : Dovira, 2000. P. 1018.
2. Rabinovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy : navch. posib. 5-te vyd. zi zminamy. K. : Atika. 2001. P. 176.
3. Zahalna teoriia derzhavy i prava / za red. V. V. Kopieichykova. K. : Yurinkom Inter, 1998. P. 320.
4. Skakun O. F. Teoriia derzhavy i prava : [pidruch.] / per. z ros. / Skakun O. F. Kh. : Konsum, 2001. P. 656.
5. Bachynin V. A. Filosofiia prava : pidruch. dlia yuryd. spets. vyshch. navch. zakl. osvity / V. A. Bachynin, M. I. Panov. K. : Vyd. Dim «In Yure», 2002. P. 472.
6. Zahalna teoriia derzhavy i prava : pidruch. / M. V. Tsvik [ta in.] ; za red. prof. M. V. Tsvika, prof. O.V. Petryshyna. X. : Pravo, 2009. P. 572.

7. Chorna V.H. Obmezhennia v administratyvnomu pravi: dys. na zdobuttia nauk. stup. dokt. yuryd. nauk zi spetsialnosti 1200.07 «administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiine pravo». Kh.: KhNUVS, 2019. P. 517.
8. Alekseev S. S. Obshchaia teoryia prava : v 2 t. M. : Yuryd. lyt., 1982. T. 2. 1982. P. 360.
9. Teoryia hosudarstva y prava. Kurs lektsyi / Pod red. N.Y. Matuzova y A.V. Malko. M., 1997. P. 672.
10. Komarov S. A. Obshchaia teoryia hosudarstva y prava : [uchebnyk] [4-e yzd., pererab. y dop.]. M. : Yurait, 1998. P. 416.
11. Rabinovych P. M. Osnovy zahalnoi teorii prava ta derzhavy : posib. [dlia stud. spets. pravoznavstvo]. [2-he vyd.]. K., 1994. P. 236.
12. Osoblyvosti stiahnennia osnovnoi vynahorody pryvatnoho vykonavtsia. URL: <https://blog.liga.net/user/npisanchin/article/32649>
13. Pro vykonavche provadzhennia: Zakon Ukrainy vid 21 kvitnia 1999 roku № 606-XIV. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1999. № 24. St. 207.

Нормативно-правовое регулирование деятельности частных исполнителей

Киселев Максим Евгеньевич, e-mail: demidenkov@ukr.net,
Научно исследовательский институт публичного права, Киев, Украина

Аннотация. В статье рассматриваются современные проблемы нормативно-правового регулирования деятельности частных исполнителей. Определено, что нормативно-правовое регулирование деятельности частных исполнителей - это система законодательных и подзаконных нормативно-правовых актов, которые регулируют общественные отношения, возникающие в связи с принудительным выполнением решений, которое осуществляют частные исполнители, а также определением их правового статуса. На основании анализа нормативно-правовых актов, регулирующих досудебную сферу отношений предложено внести изменения и дополнения в Закон Украины «Об органах и лиц, осуществляющих принудительное исполнение судебных решений и решений других органов». Под механизмом нормативно-правового регулирования деятельности частных исполнителей понимать взаимно обуславливающие систему элементов, нормативность права превращают в упорядоченность общественных отношений, возникающих во время профессиональной деятельности частных исполнителей, удовлетворяющие интересы должников, взыскателей, частных исполнителей в процессе осуществления исполнительного производства.

Ключевые слова: принудительное исполнение, частный исполнитель, государственный исполнитель, исполнительное производство, судебная реформа.

STRUCTURAL ELEMENTS OF THE PROCEDURAL STATUS OF A WITNESS IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS OF UKRAINE

Marharyta Kharitonova

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: margowa1985@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the analysis of structural elements of the procedural status of a witness in criminal proceedings of Ukraine. The article analyzes the provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine, which regulate the procedural status of a witness in criminal proceedings. It is determined that the issues concerning the structural elements of the procedural status of a witness, his rights, ensuring his procedural guarantees and security need special attention. It is stated that the witness is involved in the criminal proceedings as a carrier of evidentiary information about the circumstances of the criminal offense and has reliable evidentiary information. In this case, this person actually acts as a source of information, which due to certain circumstances the investigator, the prosecutor can only get from him.

It is noted that the category of legal status should be considered through the prism of legal relations in which a person participates, because only when performing certain actions to exercise the opportunities provided to him, the person realizes his status as a subject of legal relations. This presupposes the need for proper legal consolidation of the status of a witness in the criminal proceedings of Ukraine.

Based on the analysis, it was established that the structure of the criminal procedure status of a witness consists of the following elements: 1) rights, 2) duties, 3) legal personality 4) responsibility.

Attention is drawn to the need for legislative changes to determine the procedural status of a witness in terms of his right to appeal the actions and decisions of the investigator or prosecutor. It is determined that even if a witness has no personal interest in resolving criminal proceedings, he should have the right to challenge those actions or omissions of the pre-trial investigation and court. Which directly relate to his participation in a particular criminal proceeding.

Based on the analysis, it is noted that the state must eliminate many gaps in the criminal procedure legislation, provide an effective mechanism for exercising the rights and guarantees of security of the witness as a participant in these relations, as the implementation of criminal proceedings under Art. 2 of the Criminal Procedural Code of Ukraine, possible only with the help of evidence in the form of information obtained from a witness.

Key words: witness; criminal proceedings; indication; testimony from other people's words, the Criminal Procedural Code of Ukraine

Постановка проблеми. У зв'язку зі вчиненням кримінального правопорушення та початком досудового розслідування виникають у кримінально-процесуальні правовідносини, до яких залучається достатнє коло суб'єктів, насамперед слідчий, слідчий суддя, прокурор, суд (суддя), керівник органу досудового розслідування, оперативні підрозділи, підозрюваний, обвинувачений, захисник, потерпілий, свідок, цивільний позивач та відповідач, експерт, спеціаліст, перекладач та інші. Всі вони наділені процесуальним статусом та потребують усестороннього, об'єктивного та надійного захисту від протиправних посягань всіма належними правовими засобами. Свідок залучається до участі в кримінальному провадженні переважно як носій доказової інформації про обставини кримінального правопорушення та володіє достовірною доказовою інформацією. В даному випадку ця особа фактично виступає джерелом інформації, яку в силу певних обставин слідчий, прокурор може отримати тільки у нього.

Держава прийняттям обов'язкових законів закріпила права та обов'язки фізичної особи, яка має статус свідка у кримінальному провадженні. У свою чергу, фізична особа з таким статусом, має підпорядкуватися певному порядку поведінки, що покладає на неї певні права та обов'язки. Із цього випливає, що кримінально-процесуальне законодавство має гарантувати не тільки дотримання прав свідка під час його участі у кримінальному провадженні, а і його активність під час досудового слідства та судового розгляду щодо встановлення обставин, що входять у предмет доказування в кримінальному провадженні.

Питання процесуального статусу свідка у кримінальному провадженні в різних його проявах набувають актуальності, потребують більш детального та глибокого дослідження, оскільки «процесуальний статус» свідка говорить про його особливості та специфічність в рамках кримінального провадження. Адже основною, метою його участі - є отримання від нього розгорнутої доказової інформації про обставини, які мають значення для розслідування кримінального провадження. Крім цього, окремої уваги потребують питання стосовно структурних елементів процесуального статусу свідка, його прав, забезпечення його процесуальних гарантій та безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням сутності та структури кримінального процесуального статусу учасників кримінального провадження свого часу було присвячено чимало наукових праць, які не втратили своєї актуальності і зараз. Окремі проблемні питання правового статусу свідка досліджували такі вчені Ю.М. Грошевий, В.С. Зеленецький, Л.Д.Зусь, Л.Д. Кокарев, В.М. Кузнецов, О.П. Кучинська, В.І. Маринів, М.М.Міхеєнко, О.Р. Михайленко, О.В. Мельник, В.Т. Нор, Т.В. Пацалова, С.В.Слінько, С.М. Стахівський, М.С. Строгович, В.Я. Тацій, В.М. Тertiшник, Л.Д.Удалова, В.С. Шадрін, М.Є. Шумило, І.Я. Фойницький та інші. Однак, питання стосовно реалізації процесуальних прав свідка, як учасника кримінального провадження від яких прямо залежить ефективність захисту його прав та безпека, потребують акцентованої уваги.

Мета і завдання дослідження. Завданням статті є аналіз процесуального статусу свідка, забезпечення його процесуальних гарантій та безпеки у кримінальному провадженні України, визначення його структурних елементів, а також визначення факторів, які обумовлюють специфіку процесуального статусу свідка в кримінальному провадженні України.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи правовий статус як явище права, вчені звертають увагу, що він є засобом нормативного закріплення принципів взаємодії особи та держави [1, с. 85], де наділення учасників правовідносин певними можливостями виступає одним з етапів механізму правового регулювання [2, с. 50]. Більшість науковців вважають правовий статус окремою правовою категорією, яка відображає юридично оформлений соціальний статус особи у державі [3, с.231]. Погоджуючись із такою позицією додамо, що соціальний статус характеризує дещо незалежне від волі особи, яка його має, та може визначитися як встановлене коло можливостей, за межі якого особа не може вийти. Такі можливості встановлюються не самою особою, а соціальними нормами, тобто нормами, які прийняті у суспільстві, окремій суспільній групі та обумовлені наявністю в особи відповідних ознак, що дають змогу займати цей статус. Лише затвердження, ухвалення соціального статусу державою та закріплення його у нормах права трансформує соціальне явище у правове [4, с. 50]. Тобто правовий статус характеризує не будь-яке положення особи, а саме опосередковане правом, завдяки якому статус знаходить своє оформлення і закріплення. Категорію правового статусу слід розглядати через призму правовідносин, в яких бере участь особа, адже лише під час виконання певних дій щодо здійснення наданих їй можливостей, особа реалізує свій статус як суб'єкт правовідносин.

Тому погодимося із думкою Голубова А. Є., що відсутність у особи чи неналежна регламентація її процесуального статусу призводить до обмеження прав і законних інтересів особи у разі залучення її до кримінально-процесуальної діяльності, а також перешкоджає досягненню в повному обсязі завдань кримінального процесу [5, с. 182-183]. Це акцентує увагу на необхідності належного правового закріплення статусу свідка в кримінальному провадженні України. Слід зауважити, що у юридичній науці що поняття «статус», «становище» і «положення» є рівнозначними [5, с. 13]. Підтримуючи такий підхід, відмітимо, що правовий статус свідка є галузевим видом правового статусу, тобто статусом суб'єкта правовідносин, врегульованих нормами кримінально-процесуального права.

Узагальнюючи точки зору з цього питання, правовий статус особи можна визначити як закріплене правом фактичне її соціально значуще положення, яке відображає індивідуальні особливості людини і реальне її положення в системі суспільних відносин, що характеризується юридичним складом і визначає особу як суб'єкта права [5, с. 16; 6, с. 25]. Тобто процесуальний статус свідка, закріплений в законі, встановлює особливості його положення як учасника кримінально-процесуальних відносин, що дозволяє йому брати участь у цих відносинах, реалізуючи покладені на нього завдання та функції.

Одним із дискусійних питань правового, зокрема і кримінального процесуального статусу особи є питання його структури. Як вказується, у юридичній літературі існує декілька підходів до визначення змісту категорії «правовий статус» та його структури [1, с. 85].

Умовно вони поділяються на «широкий» та «вузький». «Широкий» підхід полягає у включенні науковцями до структури правового статусу особи різних за характером та юридичною природою елементів, які впливають на визначення правового положення особи (громадянство, правоздатність і дієздатність або правосуб'єктність, принципи права, правові норми, цілі, завдання, функції, компетенція, організаційно-структурний компонент (порядок обрання, призначення на посаду), підстави і процедура ліквідації (припинення діяльності), процедури діяльності), відповідальність, права та обов'язки, офіційні символи [7, с. 316; 8, с. 108]. Однак, як слушно зауважує з цього приводу Васильєв А. О., «широкий» підхід не сприяє відмежуванню правового положення від інших явищ, які також стосуються характеристики особи як суб'єкта права. Хоча, як вказується, правовий статус особи пов'язаний і взаємодіє з ними [9, с. 131].

Щодо «вузького» розуміння структури правового положення особи, то воно полягає у включенні до неї комплексу нормативно встановлених та гарантованих державою суб'єктивних прав (свобод), юридичних обов'язків та законних інтересів особи [5, с. 28; 1, с. 85]. Його сутність розкривається через

зв'язок статусу особи як суб'єкта права та тих правовідносин, у системі яких вона бере участь. О.В. Вітрила зауважує, що правовий статус «слід розглядати через призму правовідносин, у яких бере участь особа, адже тільки під час виконання певних дій по реалізації наданих їй повноважень особа реалізує свій статус, як суб'єкта правовідносин» [2, с. 50].

О. М. Калачова структуру процесуального статусу осіб у кримінальному судочинстві класифікує на три групи, залежно від елементів, які до них входять: 1) правовий статус включає загальноприйняті елементи – права, свободи та обов'язки; 2) окрім загальноприйнятих елементів статусу особи (прав, свобод і обов'язків) додаються інші складові – законні інтереси особи, юридичні гарантії здійснення прав і свобод, громадянство тощо; 3) до структури правового статусу входять не всі загальноприйняті елементи правового статусу або його складають структурні елементи, до яких не відносяться права, свободи та обов'язки. Загальноприйнятими елементами правового статусу особи можна вважати тільки права і обов'язки [10, с. 7]. Тому, підтримуючи точки зору, що правовий статус характеризує особу як суб'єкта права, відмітимо, що тим самим статус визначає її положення у відповідних правовідносинах [9, с. 132].

Під час визначення статусу суб'єкта відбувається лише конкретизація його елементів відповідно до притаманних йому функцій і правовідносин, в які він вступає. Згідно положень ст. 65 КПК України, свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яку викликано для давання показань.

Свідок, виходячи зі змісту п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, відноситься до учасників кримінального провадження, які сприяють досягненню його завдань та не належать до сторін кримінального провадження. Відповідно до ч.1 ст. 65 КПК України, свідком може бути фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Процесуальний статус свідка у теорії кримінального процесу до кінця не визначений. По-перше, свідок, тому що він виконує обов'язок надати показання щодо відомих йому обставин [11, с. 50]. Свого часу І. Я. Фойницький зазначав, що із покладання на свідка публічного обов'язку служіння правосуддю своїми показаннями витікають його особливі права [12, с. 284]. Якщо ці показання не будуть відповідати правилам допустимості доказів, то свідок несе кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань, згідно ст. КК України

По-друге, свідок не має права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні. Він не має права впливати на процесуальне рішення щодо початку кримінального провадження, його закриття чи прийняття іншого кінцевого рішення.

Озвучена позиція, на думку О. П. Кучинської, зумовлена дещо звуженим розумінням законного інтересу особи у кримінальному процесі. Як зазначив С. М. Стахівський, «...процесуальне становище свідка, як правило, не відображається на його відношенні до справи та достовірності показань. Звісна річ, це не означає, що свідок не може мати певної зацікавленості у вирішенні справи, але ця зацікавленість зумовлена не його процесуальним становищем, а причинами, які знаходяться за межами процесуальних відносин» [13, с. 205]. Отже, стосовно свідка більш коректно було б говорити про відсутність у нього зацікавленості у результатах вирішення справи (матеріально-правового інтересу), але аж ніяк не про відсутність законного інтересу під час своєї участі у кримінальному провадженні (процесуального інтересу) [14, с. 297].

Аналіз даних висловлювань надає підстави для висновку що кримінально-процесуальні правові відношення виникають та складаються на підставі норм кримінально-процесуального права, правоздатності та дієздатності особи, можливості використовувати свої права під час кримінального судочинства та належних юридичних фактів [15, с. 879].

На підставі викладеного можемо припустити, що структуру кримінально-процесуального статусу свідка складають наступні елементи: 1) права, 2) обов'язки, 3) правосуб'єктність 4) відповідальність.

Як свідок особа може бути допитана лише після початку досудового розслідування [16, с. 208]. При цьому статус свідка особа набуває після її офіційного виклику на допит для дачі показань. І саме з цього моменту вона отримує права та на неї покладаються обов'язки, передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством. Не заперечуючи проти необхідності роз'яснення прав допитуваному перед початком слідчої дії, вважаємо правильною позицію тих авторів, які пропонують перенести етап ознайомлення свідка з його правами, обов'язками та відповідальністю з моменту його допиту на момент виклику [14 с. 197]. Адже процесуальний порядок залучення практично всіх учасників кримінального провадження передбачає процедуру роз'яснення їх прав, обов'язків та відповідальності.

Дієздатність та правоздатність мають всі учасники кримінального процесу. А.К. Сергун було висловлено думку., за якої правоздатністю свідка у кримінальному процесі є його здатність приймати фактичні данні, які мають відношення до вчиненого злочину та надавати показання [17, с. 35]. З цього приводу С.В.Слінько визначає, що відносно свідка, як учасника кримінального процесу, якому надається захист його прав та свобод,

мова йде про його спеціальну функцію, яка забезпечується правом здійснювати свій цивільний обов'язок. У даному випадку правоздатність та дієздатність свідка поєднуються у єдиному правовому статусі [15, с. 880]. Визначене положення погоджується зі ст.ст. КПК України.

Якщо розглядати свідка як суб'єкта, який є джерелом показань, то ключовою особливістю його процесуального статусу є наявність законодавчо закріпленого обов'язку давати правдиві показання по суті розслідуваного кримінального правопорушення [14, с. 292]. Однак існує ціла низка чинників, які негативно впливають на активну участь свідка у кримінальному провадженні. Серед них витрати, пов'язані з участю у кримінальному провадженні; потенційна можливість тиску на нього, різного роду погроз з боку підозрюваного, його родичів чи інших зацікавлених осіб. Погоджуючись з О. П. Кучинською відзначимо, що перш ніж покласти на свідка обов'язок захищати правопорядок шляхом дачі правдивих показань, держава зобов'язана розробити дієвий механізм забезпечення прав та свобод свідка, його особистої безпеки [14, с. 297]. На погляд деяких вчених, розширення прав свідка і забезпечення процесуальних гарантій його захисту дозволить не тільки відгородити останнього від незаконного переслідування і тиску, а й підвищить ефективність його участі у процесі з метою встановлення істини у справі [18, с.32].

Крім того, ще однією особливістю, яка на наш погляд, негативно впливає на виконання свідком свого обов'язку давати правдиві показання є відсутність у нього права на оскарження дій і рішень слідчого або прокурора. Така ситуація стала наслідком тривалого домінування у вітчизняній кримінальній процесуальній доктрині думки про те, що свідок не може мати особистого інтересу під час кримінального провадження. Кучинська О.П., зазначає, що більш коректно було б говорити про відсутність у свідка зацікавленості у результатах вирішення справи, але аж ніяк не про відсутність законного інтересу під час своєї участі у кримінальному провадженні [3, с. 299]. С.М.Стахівський зазначає, що процесуальне становище свідка, як правило, не відображається на його відношенні до справи та достовірності показань, відіводно свіок не може мати певної зацікавленості у вирішенні справи, але ця зацікавленість зумовлена не його процесуальним становищем, а причинами, які знаходяться за межами процесуальних відносин [14, с. 205]. На наш погляд, навіть якщо у свідка відсутній особистий інтерес у вирішенні кримінального провадження, він повинен мати право оскаржувати ті дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та суду. Які безпосередньо стосуються його участі у конкретному кримінальному провадженні.

Виходячи з викладеного, варто зазначити, що держава повинна усунути безліч прогалин у кримінальному процесуальному законодавстві, забезпечити ефективний механізм реалізації прав і гарантій безпеки свідка, як учасника цих відносин, оскільки виконання завдань кримінального провадження, передбачених у ст. 2 КПК України, можливе лише за допомогою доказів у вигляді інформації, отриманої від свідка.

Reference:

1. Zaychuk O. V. (2006) *Teoriya derzhavy i prava. Akademichnyy kurs* [Theory of State and Law. Academic course] Pidruchnyk. Kyiv: Yurinkom Inter, 688 p. (In Ukrainian)
2. Vetrila Ye. V. (2015) *Ponyatiye pravovogo statusa sub"yekta ugolovno-protsessual'nykh pravootnosheniy* [The concept of the legal status of the subject of criminal procedure legal relations]. *Gosudarstvo i pravo v XXI veke. № 2. P. 50-55.* (in Russian)
3. *Teoriya gosudarstva i prava* (1997) [Theory of State and Law] / Pod red. N.I. Matuzova i A.V. Mal'ko. M.: Yurist", 672 s. (in Russian)
4. Bel'kova O. V. (2003) *Ponyattya ta osoblyvosti pravovoho statusu svidka v kryminal'nomu protsesi* [The concept and features of the legal status of a witness in the criminal process of Ukraine] *Ukrayiny. Pravo i Bezpeka. T. 2, № 1. P. 52-54* (In Ukrainian)
5. Holubov A. YE. (2005) *Protsesual'ne stanovyshche v kryminal'nomu sudochynstvi Ukrayiny nepovnolitn'oho, yakyy skoyiv zlochyn abo suspil'no nebezpechne diyannya* [Procedural position in the criminal justice of Ukraine of a minor who committed a crime or socially dangerous act] : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09 . Kharkiv. 215 p. (In Ukrainian)
6. Ostapchuk V. (2007) *Pravovyy status prokurora: sutnist' i problemy udoskonalennya* [Legal status of the prosecutor: the essence and problems of improvement]. *Visnyk Natsional'noyi akademiyi prokuratury Ukrayiny. №1. P. 25-29* (In Ukrainian)
7. Surzhenko M. O. (2013) *Struktura i zmist pravovoho statusu prokurora* [Structure and content of the legal status of the prosecutor]. *Problemy zakonnosti. Vyp. 123. P. 314-322* (In Ukrainian)
8. Vitruk N. V. (1979) *Osnovy teorii pravovogo polozheniya lichnosti v sotsialisticheskome obshchestve* [Fundamentals of the theory of the legal status of the individual in a socialist society]. M.: Nauka., 229 p (in Russian)
9. Vasil'ev A.O. (2018) *Struktura protsesual'noho statusu prokurora yak uchasnyka kryminal'noho provadzhennya* [The structure of the procedural status of the prosecutor as a participant in criminal provision] *Mezhdunarodnyy nauchnyy zhurnal «Verkhovenstvo prava». № 2. P. 130-136* (In Ukrainian)

10. Kalachova O. M. (2008) Vyznachennya slidchym protsesual'noho statusu osib, shcho berut' uchast' u dosudovomu provadzhenni [Determination of the investigator's procedural status of persons involved in pre-trial proceedings] : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Kyiv. 23 p. (In Ukrainian)

11. Zus' L.B. (1976) Mekhanizm ugovovno-protsessual'nogo regulirovaniya (obshchaya kharakteristika osnovnykh elementov) [The mechanism of criminal procedure regulation (general characteristics of the main elements)]: ucheb. posobiye / Dal'nevost. gos. un-t. Vladivostok (in Russian)

12. Foinitskiy I. YA. (1996) Kurs ugovovnogo sudoproizvodstva [Course of criminal proceedings] obshch. red., poslesl., prim. : A. V. Smirnova. SPb. : Al'fa, T. 2. 606 p. (in Russian)

13. Stakhiv'skyi S. M. (2005) Kryminal'ni protsesual'ni zasoby dokazuvannya [Criminal procedural means of proof] : dys. ... dok. yuryd. nauk : 12.00.09. K.. 401 p. (In Ukrainian)

14. Kuchyn'ska O. P. (2013) Protseptual'nyy status svidkiv: deyaki osoblyvosti za novym KPK Ukrayiny. [Procedural status of witnesses: some features of the new CPC of Ukraine] Yurydychnyy chasopys natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav, № 1, P. 295-299 (In Ukrainian)

15. Slin'ko S. V. (2012) Protseptual'nyy status svidka u kryminal'nomu protsesi [Procedural status of a witness in criminal proceedings]. Forum prava. № 1. P. 878–882 (In Ukrainian)

16. Kryminal'nyy protseptual'nyy kodeks Ukrayiny (2012) [Criminal Procedure Code of Ukraine] Naukovo-praktychnyy komentar: u 2 t. T.1 / O. M. Bandurka, YE. M. Blazhiv'skyi, YE. P. Burdol' ta in.; za zah. red. V.YA. Tatsiya, V. P. Pshonky, A. V. Portnova. KH.: Pravo, 768 p. (In Ukrainian)

17. Sergun A. K. (1974) O protseptual'noy pravospobnosti [About procedural legal capacity]. Sovetskoye gosudarstvo i pravo. №2. P.31-37 (in Russian)

18. Zakatov A. A. (1984) Lozh' i bor'ba s neyu. [Lies and the fight against them]. Volgograd, 191 p. (in Russian)

Структурные элементы процессуального статуса свидетеля в уголовном производстве Украины

Маргарита Харитонова, e-mail margowa1985@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье анализируются положения УПК Украины, регулирующие процессуальный статус свидетеля в уголовном производстве. Определено, что отдельного внимания требуют вопросы относительно структурных элементов процессуального статуса свидетеля, его прав, обеспечения его процессуальных гарантий и безопасности, которую следователь, прокурор может получить только от него. Обращается внимание, что категорию правового статуса свидетеля следует рассматривать через призму правоотношений, в которых он участвует, это вызывает необходимость надлежащего правового закрепления статуса свидетеля в уголовном производстве Украины.

На основании проведенного анализа установлено, что структуру уголовно-процессуального статуса свидетеля составляют следующие элементы: 1) права, 2) обязанности, 3) правосубъектность 4) ответственность.

Обращается внимание на необходимость законодательных изменений по определению процессуального статуса свидетеля в части его права на обжалование действий и решений следователя или прокурора.

Ключевые слова: свидетель; уголовное производство; показания; показания с чужих слов, уголовный процессуальный кодекс Украины.

GENESIS OF THE ORIGIN AND ESTABLISHMENT OF A SIMPLIFIED TAXATION, ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM IN UKRAINE

Kuznetsova Olena,

State Research Institute Ministry of Internal Affairs of Ukraine

e-mail: dndi@mvs.gov.ua

Abstract. The article examines the origin and establishment of a simplified taxation system, accounting and reporting for sole proprietors in Ukraine. On the basis of the analysis of legislative and regulatory documents, it was determined that for the first time business activity in Ukraine, which at that time was part of the USSR, was legalized in 1986 by the USSR Law "On Individual Labor Activity". The author gives a thorough description and considers the features of the stages of formation of a simplified system of taxation, accounting and reporting for individual entrepreneurs. It is also substantiated the expediency of dividing the period of formation of the taxation system, accounting and reporting for sole proprietors in Ukraine into three stages.

Key words: taxation, sole proprietors, simplified taxation system, stages of formation, tax.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності є настільки популярною в Україні, що її обрали для себе більш ніж 1 500 000 фізичних осіб-підприємців з 1 876 604 зареєстрованих [1]. Проте вищевказана система є відносною новелою в нашій країні, яка увійшла в правове поле лише наприкінці 90-х років, і шлях її виникнення та становлення був непростим і зумовлювався певними причинами, які на той час сформувалися у суспільстві. На сучасному етапі все частіше підіймається питання про відмову від спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, у зв'язку з чим актуалізується потреба аналізу генезису її виникнення та становлення.

Генезис правового регулювання системи оподаткування загалом та окремих податків і зборів зокрема займають важливе місце в науці фінансового права. Окремі аспекти генезису правового регулювання спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності досліджували Ю. Аністратенко, З. Варналій, М. Пожидаєва, О. Щукін, Н. Гавриленко, М. Слатвинська, О. Костенко, Ю. Костенко, В. Шкварченко та інші, проте вони зосереджували увагу на генезисі правового регулювання такої системи у правовому полі України для суб'єктів малого підприємництва, в той час як нам хотілося б зосередити увагу виключно на генезисі правового регулювання спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності виключно для фізичних осіб – підприємців.

Тому метою нашої статті є дослідження генезису виникнення та становлення в Україні спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для фізичних осіб – підприємців.

Підприємницька діяльність взагалі як вид самостійної, ініціативної, систематичної, на власний ризик господарської діяльності, що здійснюється з метою одержання прибутку [2], легально може здійснюватися на території нашої країни порівняно недавно – з кінця 80-х років ХХ ст., бо підприємницька діяльність в СРСР не дозволялась під загрозою кримінальної або адміністративної відповідальності. «Нетрудовими» доходами визнавалися будь-які, які отримувалися не від держави, і за багато яких видів підприємницької діяльності, які на сьогодні значно розповсюджені і сприймаються як належне, в Радянському Союзі можна було опинитися за ґратами – за валютні операції, перепродаж товарів, надання послуг за межами державних закладів тощо.

Першим кроком у легалізації підприємницької діяльності в СРСР став Закон СРСР від 19.11.1986 «Про індивідуальну трудову діяльність», яким дозволялася індивідуальна трудова діяльність у сфері кустарно-ремісничих промислів, побутового обслуговування населення, а також інші види діяльності, засновані виключно на особистій праці громадян та членів їхніх сімей [3]. З прийняттям цього закону, громадяни СРСР змогли легально займатися індивідуальною трудовою діяльністю у вільний від основної роботи час, проте лише у визначених сферах і виключно без використання найманої праці, оскільки використання найманої праці вважалось експлуатацією людини, а отже, було неприпустимим. Вплив радянського ідеологічного підходу на індивідуальну трудову діяльність, яка здійснювалася з метою отримання особистих доходів («не потрібно створювати кулаків»), знайшов своє відображення при встановленні оподаткування такої діяльності – податок на доходи індивідуальних підприємців, який встановлювався за прогресивною шкалою, досягав 65% [3].

Наступним кроком у розвитку підприємництва стало прийняття в 1987 році постанов Ради Міністрів СРСР «Про створення кооперативів з побутового обслуговування населення, виробництва товарів народного споживання і у сфері суспільного харчування» № 160, 161 та 162, згідно з якими в порядку експерименту могли створюватися кооперативи, в яких не можна було використовувати найману працю [4].

Проте фактично заклав фундамент у розвиток підприємництва Закон СРСР від 26.05.1988 № 8998-11 «Про кооперацію в СРСР», в якому передбачалася можливість вступу громадян в кооперативи для виробництва товарів, продукції, робіт, а також надання платних послуг підприємствам, організаціям, установам і громадянам з метою отримання особистих доходів [5]. Ключовими аспектами цього закону були можливість використання найманої праці, заборона втручання в господарську або іншу діяльність кооперативів з боку державних органів, можливість самостійно визначати форми і системи оплати праці членів кооперативу. Прийняття цього закону як одного з економічних заходів М.С. Горбачова, спрямованих на економічне оздоровлення економіки, ставило за мету усунення дефіциту споживчих товарів та послуг, який утворювався при планово-розподільчій економіці СРСР. Була висловлена та підтримана вищим керівництвом країни думка, що не пов'язані бюрократичною регламентацією, реагуючі на попит та пропозицію ринку кооперативи усунуть споживчий дефіцит, наявність якого в радянській державі дескридувала її в очах зарубіжних країн та капіталістичного суспільства.

Почалося бурхливе зростання кооперативів – до середини 1988 року вже було створено 9 тис. кооперативів, з яких 3,8 тис. – з виробництва споживчих товарів [6]. Проте поєднання планової економіки з кооперативами не призвело до очікуваних результатів. По-перше, в плановій економіці всі види сировини не продавалися, а розподілялися за фондами, внаслідок чого ефективно працювати змогли лише ті, хто мав «підтримку» чи отримував сировину за хабарі (в той час набула популярності схема, коли директори підприємств створювали кооперативи на підставних осіб, які продавали товари, виготовлені з державної сировини, з використанням виробничих потужностей державного підприємства, електро- і теплової енергії за ринковими цінами і отримували надприбутки); частина кооперативів зайнялася відвертими спекуляціями, частина – фінансовими операціями з переведення в готівку грошей. По-друге, суперечність між ідеологічними основами будівництва комунізму (ставлення до осіб, які використовували роботу найманих працівників і прагнули особистого збагачення, як до класових ворогів) та фактичним державним дозволом на підприємницьку діяльність, при її правовій невизначеності та загальній недовірі до уряду призвели до ситуації, коли більша частина населення побоювалася займатися підприємництвом. І все ж таки, новий вид діяльності набирав обертів – до кінця 1988 року кількість кооперативів зросла до 14 тис., до кінця 1989 року – до 77 тис., до 1990 року – до 193 тис., а кількість працівників цих кооперативів досягла 4,9 млн. осіб [7, с. 153].

Невідповідність між радянською ідеологією та існуванням «кооператорів» поширювалася, проте відмовитися від реформ уряд вже не міг. З метою зменшення популярності кооперативної діяльності було запроваджено захід, що довів свою ефективність ще з часів боротьби з НЕПом, – збільшення оподаткування, а саме введення прогресивної шкали оподаткування, за якої розмір податку збільшувався залежно від розміру отриманих доходів. Відповідно до указу Президії Верховної Ради СРСР від 23.02.1989 № 10169-ХІ «Про прибутковий податок з кооперативів» податок на дохід кооператорів від 500 до 700 руб. складав 30%, від 1000 і до 1500 руб. – 70%, вище 1500 руб. – 90% [8]. За словами міністра фінансів СРСР того часу Б.І. Гостева, запровадження таких ставок податку було спрямовано на «вилучення надприбутків у радянських кооператорів» [9, с. 534]. Отже, радянським кооперативам як первісним суб'єктам підприємницької діяльності не було надано ні часу для становлення і розвитку, ні, фактично, можливості діяти легітимно та легально. З моменту створення вони опинилися під значним податковим тиском, який виключав можливість ефективного функціонування та розвитку, що зумовило їх перехід на нелегальне становище, «в тінь», функціонування поза державним обліком та контролем.

Дослідженню причин переходу підприємств в тінь, проблемам тіньової економіки присвячено чимало наукових робіт (В. Базилевича, З. Варналій, О. Засанської, В. Мандибур, І. Мазура, С. Огреба, Ю. Урсакія, М. Флейчука, О. Халковського, Ю. Харазівшвілі, Д. Харко), оскільки, незважаючи на набуття Україною незалежності в 1991 році, серед проблем, отриманих у спадщину від СРСР, однією з основних була тінізація економіки, яка не дозволяла молодій країні не те, щоб ефективно розвиватися, а навіть виконувати власних соціальних зобов'язань. Аналіз наукових робіт з цього питання переконує, що автори одногласно визначають серед факторів, які зумовили виникнення цього негативного явища, встановлення надмірного податкового тиску на новоутворених суб'єктів підприємництва [10, с. 647; 11, с. 660; 12, с. 44-52; 13, с. 180; 14, с. 351-357; 15, 16].

Радянські науковці виявилися не готовими до аналізу та прогнозування ситуації з оподаткуванням суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки протягом тривалого часу радянське фінансове право було зосереджено на планово-видатковій економіці СРСР. У поодиноких наукових роботах того часу трапляються думки про необхідність виваженого підходу до оподаткування [17, с. 110;], проте реальних, виважених пропозицій щодо врегулювання підприємницької діяльності, формування системи оподаткування взагалі і окремих податків і зборів зокрема майже не було. Ситуація в країні розвивалася настільки стрімко, що наукова думка не встигла сформулювати єдиного, цілісного підходу до цього питання, який би ґрунтувався на загальних принципах оподаткування та враховував би світові надбання та досвід.

Україна як незалежна країна підтвердила свій намір розвивати підприємницьку діяльність, прийнявши року Закон України від 07.02.1991 № 698-ХІІ «Про підприємство». У цьому нормативному

акті серед суб'єктів підприємництва першими було визначено громадян України, інших держав, осіб без громадянства, не обмежених законом у правоздатності або дієздатності (ст. 2) [18], тобто – фізичних осіб.

Визначаючи основні організаційно-правові форми господарської країни, законодавець ще не замислювався про розділення суб'єктів господарювання залежно від кількості працівників та обсягів отриманого доходу, бо держава лише почала опановувати незвичні для неї суспільні відносини, шляхом проб та помилок визначати напрями державної політики у сфері підприємництва, а разом з тим і податкової політики.

25.06.1991 було прийнято один з перших нормативних актів, який заклав фундамент у систему справляння податків та зборів в Україні – Закон України № 1251-ХІІ «Про систему оподаткування», у п. 4 ст. 14 якого закріплювався прибутковий податок з фізичних осіб [19]. Правовий механізм цього податку, що охоплював оподаткування доходів фізичних осіб від заняття підприємницькою діяльністю, був розроблений пізніше і закріплений у Декреті Кабінету Міністрів України від 26.12.1992 № 13-92 «Про прибутковий податок з громадян» (далі – Декрет КМУ № 13-92) [20]. Відповідно до цього нормативного акта, прибутковий податок справлявся з громадян, які здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи (саме таке визначення фізичних осіб, які займалися підприємницькою діяльністю, закріплювалося і в Законі України «Про підприємство» (ч. 2 ст. 8)) [18], але ознак того, хто належав до такого суб'єкта господарювання, які вимоги до нього та здійснення ним господарської діяльності висувалися, в законодавстві не закріплювалося. Ставки прибуткового податку з громадян, які здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, встановлювалися за прогресивною шкалою – від 10 до 90 % отриманих доходів (залежно від розміру місячного сукупного доходу). У ході подальшого розвитку системи оподаткування доходів фізичних осіб, ставки зазначеного податку неодноразово змінювалися (в останній редакції Декрету № 13-92 вони встановлювалися від 10 до 50 % залежно від розміру місячного сукупного доходу) [20].

Прогресивна шкала прибуткового податку була отримана Україною як спадок радянської системи оподаткування, що ідеологічним підґрунтям мала роботи К. Маркса та Ф. Енгельса.

На початку ХХ ст. питання ставок оподаткування доходів фізичних осіб було предметом запеклої наукової дискусії між прихильниками прогресивного та пропорційного їх оподаткування.

«Прогресивісти», до яких належать Дж. Мілль, Е. Селігман та Р. Сторм, А. Маршалл, А. Лорія, А. Ісаєв та інші, наполягали на необхідності встановлення прогресивної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, за якої ставки податку на доходи фізичних осіб зростають залежно від суми доходів, що отримуються [21, с. 318; 22, с. 53; 23, с. 266; 24, с. 80; 25, с. 889; 26, с. 190], при цьому радикально налаштовані її прихильники – К. Маркс та Ф. Енгельс бачили у прогресивному оподаткуванні засіб перерозподілу національних багатств, захід боротьби з заможними класами і визначали його як одне із завдань соціалістичної партії [27, с. 70]. У комуністичному маніфесті ставки прогресивного прибуткового податку взагалі не обмежувалися, і найвищі передбачали повну конфіскацію отриманих доходів [27, с. 70].

«Пропорціоналісти» (П. Леруа-Больє, М.І. Тургенєв) вважали вірним встановлення пропорційної ставки податку, за якої ставка встановлювалася у рівному для всіх відсотковому розмірі [28, с. 307; 29, с. 323].

В СРСР перемогу отримала комуністична ідеологія, яка суттєво вплинула на формування системи оподаткування. При оподаткуванні доходів фізичних осіб в СРСР завжди застосовувалася прогресивна шкала прибуткового податку, що знайшло своє відображення у нормативно-правових актах, якими встановлювалося справляння цього податку – і в Декреті Ради Народних Комісарів СРСР, прийнятому в 1922 році [30, с. 177], і в Положенні про прибутковий податок, затвердженому постановою Центрального Виконавчого Комітету СРСР від 29.10.1924 [31], і в Положенні про прибуткове оподаткування, затвердженому постановою Центрального Виконавчого Комітету СРСР від 14.12.1927 [32], і в указі Верховної Ради СРСР від 30.04.1943 «Про прибутковий податок з населення» [33], і в інших нормативних актах.

Набуття незалежності Україною не зумовило одночасної зміни свідомості, тому на початку становлення податкової системи нашої країни оподаткування доходів фізичних осіб не зазнало суттєвих змін – шкала прибуткового податку залишалася прогресивною.

Крім прибуткового, громадяни, які здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, мали сплачувати й інші податки та збори (податок на добавлену вартість, введений Декретом Кабінету Міністрів України від 26.12.1992 № 14-92 «Про податок на добавлену вартість» [34], акцизний збір, введений Декретом Кабінету Міністрів України від 26.12.1992 № 18-92 «Про акцизний збір» [35], збір до Державного інноваційного фонду, який було запроваджено постановою Кабінету Міністрів України від 03.12.1993 № 981 «Про внесення змін та доповнень до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 18.02.1992 № 77 «Про створення Державного інноваційного фонду» [36], відрахування та збори на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування України, введені відповідно до Закону України «Про джерела фінансування дорожнього господарства України» від 18.09.1991 № 1562-ХІІ [37] тощо).

Система оподаткування громадян, які займалися підприємницькою діяльністю без утворення юридичної особи, що утворилася на початку – у середині 90-х, була занадто обтяжливою. Не лише податкове навантаження на таких осіб було надвеликим (як зазначалося, встановлювалася прогресивна шкала оподаткування, за якою розмір ставки податку збільшувався з розміром отриманих доходів), але складним і довготривалим був процес обліку та звітності – необхідно було щомісяця подавати звіти у Державну податкову інспекцію України. Оскільки на той час перевірка та прийняття таких звітів здійснювалася виключно через податкового інспектора, бо діджиталізація і навіть комп'ютеризація податкового процесу були справою майбутнього, то потребувала багато часу. До того ж, нормативні акти, якими встановлювався порядок обліку та податкової звітності, були складними для розуміння, постійно змінювалися, в результаті чого в своїй діяльності, а також при складанні податкових звітів громадяни, які здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, робили помилки, усунення яких вимагало додаткового часу. У певних випадках такі громадяни були вимушені наймати спеціального працівника, який виконував функції з ведення податкового обліку та подачі податкової звітності, що вимагало додаткових витрат на його оплату праці та сплати за нього прибуткового й інших податків.

За таких умов різні платники податків опинялися у різних становищах – великі підприємства могли виконати вимоги законодавця (хоч і для них вони в певних випадках були обтяжливими), у той час як громадяни, які здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, були вимушені або приховувати свої доходи, або здійснювати підприємницьку діяльність нелегально, або взагалі її припинити. Так, Ю. Аністратенко зазначає, що за умов, які висувала податкова система початку – середини 90-х років ХХ сторіччя в Україні до малого бізнесу, тиск на легального платника зростав, зменшуючи його фінансові ресурси і змушуючи переходити в тінь [38, с. 460]. Такі висновки підтверджуються і статистичними даними – у 1994 році, коли частка податків у ВВП складала 43,5% (найвищий показник за десятиріччя), ВВП знизився на 23% [39, с. 397], тобто незважаючи на збільшення податкового навантаження, податкові надходження до бюджету зменшилися, при тому, що кількість суб'єктів господарювання збільшувалася (у цьому році кількість зареєстрованих громадян, що здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, досягла 217 тисяч).

Науковці того часу, аналізуючи систему оподаткування малого бізнесу взагалі і громадян, які здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, зокрема (О. Федосов, В. Опарін, Г. Пятаченко, Б. Безугла, Н. Воротіна, М. Кучерявенко, П. Пацурківський та інші) збігаються у висновках, що вона була неефективна, незрозуміла і непрозора [40, с. 464; 41, с. 28; 42, с. 24; 43, с. 370; 44, с. 256; 45, с. 244].

У другій половині 90-х років, з прийняттям у 1996 році Конституції України, де право на зайняття підприємницькою діяльністю фізичних осіб було закріплено у ст. 42 Конституції України («...кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом» [46]), змінюється підхід до суб'єктів господарювання, відбувається їх розподіл на великі та малі підприємства. На перший план виходить теза про доцільність державної підтримки малих підприємств (зокрема, громадян, які здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи), яка знаходить своє втілення у Концепції Державної політики розвитку малого підприємництва, схваленій постановою Кабінету Міністрів України від 03.04.1996 № 404, метою якої було створення сприятливих правових і організаційно-економічних умов для становлення та ефективного розвитку малого підприємництва в Україні [47]. Серед заходів, які визначалися у вищевказаній Концепції як такі, що забезпечать стимулювання розвитку малого підприємництва, визначалися встановлення сприятливого режиму оподаткування та звільнення від податку частини прибутку, що спрямовується на рефінансування малих підприємств, встановлення прискорених норм амортизації активної частини основних виробничих фондів [47].

З метою реалізації вищевказаної Концепції було змінено підхід до оподаткування малих підприємств взагалі і громадян, які здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, 13.02.1998 було прийнято Закон України «Про внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України № 129/98-ВР «Про прибутковий податок з громадян». Цим законом було закріплено право громадян, що здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, самостійно обрати спосіб оподаткування доходів, одержаних від цієї діяльності, за фіксованим розміром прибуткового податку шляхом придбання патенту, за певних умов, а саме дотримання:

- кількісного складу найманих працівників (кількість осіб, які перебували у трудових відносинах з громадянином – платником прибуткового податку у фіксованому розмірі, включаючи членів його сім'ї, які брали участь у підприємницькій діяльності, не мала перевищувати п'яти осіб),

- розміру отриманого доходу (валовий дохід громадянина від самостійного здійснення підприємницької діяльності або з використанням найманої праці за останні календарні 12 місяців, що передували придбанню патенту, не мав перевищувати певної, встановленої в законодавстві суми (спочатку сума встановлювалася в твердій сумі, але потім, коли почала прогресувати інфляція, сума була встановлена пропорційно абсолютній величині – неоподаткованому мінімуму доходів громадян, розмір

якого визначався спочатку у цьому Декреті, а потім – окремим нормативним актом, (зазвичай постановою Кабінету Міністрів України [48, 49, 50, 51, 52, 53]) і в останній редакції Декрету Кабінету Міністрів України № 13-92 доходив до семи тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян);

- виду підприємницької діяльності (сплата прибуткового податку у фіксованому розмірі шляхом придбання патенту дозволялась лише громадянам, які здійснювали підприємницьку діяльність з продажу товарів і надання супутніх такому продажу послуг на ринках та були платниками ринкового збору, а всі інші сплачували податки з доходів від підприємницької діяльності у загальному порядку; встановлювалася заборона застосування фіксованого податку при здійсненні торгівлі лікєро-горілочними та тютюновими виробами) [54].

Сплата прибуткового податку у фіксованому розмірі здійснювалася шляхом придбання патенту, вартість якого встановлювалася в розмірі не менше 20 і не більше 100 грн. в місяць відповідною місцевою радою залежно від територіального розташування місця торгівлі [20].

При цьому, ринковий збір являв собою місцевий збір, що був введений в систему оподаткування на підставі указу Президента України від 28.06.1999 № 761/99 «Про впорядкування механізму сплати ринкового збору» і являв собою плату за право займання фізичними особами місця для торгівлі на ринках усіх форм власності, в тому числі у павільйонах, на критих та відкритих столах, майданчиках (включаючи орендовані), з автомобілів, ручних візків тощо, яка справлялася за кожен день торгівлі [55]. Ставки ринкового збору встановлювалися для фізичних осіб в розмірі від 0,05 до 0,15 неоподаткованого мінімуму доходів громадян для фізичних осіб.

Сплата прибуткового податку у фіксованому розмірі передбачала наявність самостійного вибору громадян, що здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, режиму оподаткування. Для того, щоб сплачувати прибутковий податок у фіксованому розмірі, такий громадянин мав подати до органу державної податкової служби письмову заяву, на підставі якої протягом трьох робочих днів йому безоплатно видавався патент, яким підтверджувалася реалізація цим платником права обрання сплати фіксованого податку (розділ IV ст. 14 Декрету Кабінету Міністрів України «Про прибутковий податок з громадян» [20]).

Крім цього, 03.07.1998 було прийнято указ Президента України № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності малого підприємництва» (далі – указ № 727/98) [56], в якому було закріплено два важливих для оподаткування ФОП аспекти – визначено суб'єктів малого підприємництва та встановлено умови, за яких зазначені суб'єкти могли переходити на спеціальну систему оподаткування – спрощену. Перехід на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності надавав можливість таким суб'єктам сплачувати єдиний податок замість ряду вказаних раніше податків та зборів, передбачених загальною системою оподаткування (а на той час було впроваджено ще ряд інших, додаткових податків та зборів – податок на додану вартість, запроваджений 03.04.1997 Законом України «Про податок на додану вартість» від № 168/97-ВР [57], збір до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення, введений 20.06.1997 Законом України № 386/97-ВР «Про формування Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення» [58], збір на загальнообов'язкове соціальне страхування, встановлений відповідно до Закону України від 23.09.1999 № 1105-XIV «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [57] тощо).

До суб'єктів малого підприємництва, що могли перейти на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, відповідно до указу № 727/98 висуваються умови: 1) до кількості найманих працівників (у трудових відносинах з фізичними особами, які здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, не могло перебувати більше 10 осіб (включаючи членів їх сімей); 2) до розміру отриманих доходів (за рік не більше 500 тис. грн.); 3) до вибору видів підприємницької діяльності (не могли переходити на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності фізичні особи, які здійснювали торгівлю алкогольними напоями, тютюновими виробами та паливно-мастильними матеріалами).

Введення в систему оподаткування малих підприємств взагалі і громадян, що здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, зокрема можливість сплачувати податки за спрощеною системою стало прогресивним кроком, який забезпечив перехід в легальну площину багатьох підприємств, надав їм можливість розвинутися, закріпитися на ринку.

Отже, виникнення та становлення спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для фізичних осіб-підприємців в Україні пройшло такі етапи:

перший етап (з 1986 по 1991 роки) – на цьому етапі громадяни, які створювали кооперативи, оподатковувалися прибутковим податком з кооперативів. Ставки цього податку встановлювалися за прогресивною шкалою, яка була сформована так, щоб вилучати на користь держави доходи, вищі за 700 руб. на місяць. Подібний підхід обумовлювався пануючою комуністичною ідеологією та відсутністю виваженого наукового підходу до оподаткування суб'єктів підприємницької діяльності

другий етап (з 1991 по 1998 роки) – на цьому етапі громадяни, які здійснювати підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, оподатковувалися за єдиною, загальною системою оподаткування і сплачували прибутковий податок, ставки якого встановлювалися за прогресивною шкалою, і низку інших податків та зборів. Система оподаткування доходів громадян, що здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи на цьому етапі була неефективна, незрозуміла і непрозора, при цьому складною та обтяжливою була система обліку та звітності. У результаті цього частина громадян, що здійснювали підприємницьку діяльність без створення юридичної особи, перейшли в тіньовий сектор, тобто здійснювали підприємницьку діяльність без реєстрації, не сплачували податки або зменшували суму отриманих доходів з метою зниження податкового навантаження.

третій етап (1998 рік) – запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності (в тому числі і для фізичних осіб – підприємців).

References:

1. Kuchuk M. V. *Ukraine rastet kolychestvo FOPov: ynfografyka*. [The number of FOPs is growing in Ukraine: infographics]. URL: <https://finance.liga.net/ekonomika/novosti/v-ukraine-rastet-kolichestvo-fopov-infografika>. Date of application: 10.02.2020. (In Ukrainian).
2. *Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV*. [Economic Code of Ukraine of 16.01.2003 № 436-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>. Date of application: 10.06.2020. (In Ukrainian).
3. *Pro individual'nuju trudovuju dejatel'nost': zakon SSSR ot 19.11.1986* [About individual labor activity: the law of the USSR from 11/19/1986.]. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data02/tex12184.htm>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).
4. *O sozdanii kooperativov po bytovomu obsluzhivaniju naselenija, proizvodstvu tovarov narodnogo potreblenija i v sfere obshhestvennogo pitaniya: postanovlenie Soveta Ministrov SSSR № 160, 161, 162 ot 1987* [On the establishment of cooperatives for consumer services, production of consumer goods and in the field of catering: Resolution of the Council of Ministers of the USSR № 160, 161, 162 of 1987]. URL: <https://ed-glezin.livejournal.com/904094.html>. Date of application 10.06.2020. . (In Russian).
5. *Pro kooperaciju v SSSR: zakon SSSR vid 26.05.1988 № 8998-11* [About cooperation in the USSR: the law of the USSR from 26.05.1988 № 8998-11]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v8998400-88>. Date of application 10.06.2020. . (In Russian).
6. *Pervye sovetskie kooperatory*. [The first Soviet cooperators]. URL: <https://www.rbc.ru/photoreport/26/05/2017/592599ee9a794710e9187b9f>. Date of application 10.06.2020. . (In Russian).
7. Jones A., Moskoff W. (1999). *Ko-ops: The Rebirth of Entrepreneurship in the Soviet Union. A Midland book*. Indiana University Press, 1991. 153 p. (In English)
8. *Pro podohodnyj nalog s kooperatorov: ukaz Prezidiuma Verhovnogo Soveta SSSR ot 23.02.1989 № 10169-HI*. [About the income tax from cooperators: the decree of Presidium of the Supreme Soviet of the USSR from 23.02.1989 № 10169-XI]. URL: http://www.fao.org/fileadmin/user_upload/reu/europe/documents/compnew/Part4ru.pdf. Date of application 10.06.2020. . (In Russian)
9. Fedorov B. G. (2004). *Vse ministry finansov Rossii i SSSR: 1802–2004*. [All Ministers of Finance of Russia and the USSR: 1802–2004]. Moskva. 2004. 534 s. . (In Russian).
10. *Ekonomichna bezpeka: navchalnyi posibnyk. za red. Z. S. Varnaliia*. [Economic security: a textbook. for order. ZS Varnalia]. Kyiv: Znannia. 2012. 647 s. (In Ukrainian).
11. *Fleichuk M. I. (2008). Lehalizatsiia ekonomiky ta protydiia koruptsii u systemi ekonomichnoi bezpeky: teoretychni osnovy ta stratehichni priorytety v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia* [Legalization of the economy and combating corruption in the system of economic security: theoretical foundations and strategic priorities in the context of globalization: a monograph]. Lviv: Akhill. 2008. 660 s. (In Ukrainian).
12. *Ursakii Yu. A. (2018). Tinova ekonomika: chynnyky tinizatsii ta shliakhy detinizatsii* [Shadow economy: factors of shadowing and ways of de-shadowing]. *Ekonomika ta upravlinnia natsionalnym hospodarstvom*. 2018. Vyp. I-II. S. 44 – 52. (In Ukrainian).
13. *Vasylenko Yu. V. (2014). Deshcho pro tinovu ekonomiku Ukrainy* [Something about the shadow economy of Ukraine]. Kyiv. 2014. 180 s. (In Ukrainian).
14. *Kharko D.(2011). Pravova pryroda tinovoi ekonomiky: poniattia, prychny ta napriamy detinizatsii* [Legal nature of the shadow economy: concepts, causes and directions of de-shadowing]. *Visnyk Lvivskoho universytet. Serii yurydychna*. 2011. № 52. S. 351–357. (In Ukrainian).
15. *Kharazishvili Yu. M. Tinova ekonomika Ukrainy yak rezerv yii modernizatsii: materialy Mizhvidomchoi naukovopraktychnoi konferentsii «Tinova ekonomika Ukrainy yak rezerv yii modernizatsii»* [Shadow economy of Ukraine as a reserve of its modernization: materials of the Interdepartmental scientific-practical conference "Shadow economy of Ukraine as a reserve of its modernization"]. URL: http://iep.com.ua/publ/zakhodi/konferenciji/mizhvidomcha_naukovo_

- praktichna_konferencija_tinova_ekonomika_svitovi_tendenciji_ta_ukrajinski_realiji/19-1-0-55 Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).
16. *Klymenko S. P. (2013) Osnovni pidkhody do analizu prychnyn i chynnykiv tinizatsii ekonomiky Ukrainy* [Basic approaches to the analysis of the reasons and factors of shadowing of economy of Ukraine]. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/ebook/tpdu/2013-3/doc/2>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).
17. *Siginevich A. V. (1991). Nalogi v mehanizme hozhajstvovaniya* [Taxes in the management mechanism]. Moskva. Nauka, 1991. 110 s. . (In Russian).
18. *Pro pidpriemnytstvo: zakon Ukrainy vid 07.02.1991 № 698-XII* [About business: the law of Ukraine from 07.02.1991 № 698-XII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).
19. *Pro systemu opodatkovannia: zakon Ukrainy vid 25.06.1991 # 1251-KhII* [On the taxation system: the law of Ukraine of 25.06.1991 № 1251-XII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1251-12#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).
20. *Pro prybutkovyi podatok z hromadian: dekret Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.12.1992 № 13-92*. [On personal income tax: decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 26.12.1992 № 13-92.]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13-92#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).
21. *Mill' Dzh. Osnovy politicheskoy jekonomii. v 5 t. T. 3 v 2 kn. Kn. 2 : O vlijanii pravitel'stva* [Fundamentals of political economy. in 5 t. T. 3 in 2 books. Book 2: On government influence]. Moskva.: Progress. 1981. 318 s. . (In Russian).
22. *Seligman Edwin R. A. The income tax. A study of the history, theory and practice of income taxation at home and abroad*. New York: The Macmillan Company. 1914. P. 53. (In English)
23. *Fridman M. Konspekt lekcij po nauke o finansah* [Summary of lectures on the science of finance]. SPb.: Izd-vo V. V. Kovaleva. 1910. 266 s. . (In Russian).
24. *Loria A., per. i predisl. priv.-doc. I. Chistjakova. Finansovaja politika kak rezul'taty orudija interesov vladel'cheskikh klassov* [Financial policy as a result of the tool of interests of the ruling classes]. Moskva: Osnova. 1907. 80 s. . (In Russian).
25. *Isaev A. A. Proporcional'nye ili progressivnye nalogi* [Proportional or progressive taxes]. Moskva: Juridicheskij vestnik. 1885. 889 s. . (In Russian).
26. *Bogolepov D. Kratkij kurs finansovoj nauki* [A short course in financial science]. Har'kov: Proletarij. 1929. 190 s. . (In Russian)
27. *Marks K. Manifest kommunisticheskoy partii* [Communist Party Manifesto]. Moskva: Politizdatel'stvo. 1977. 70 s. . (In Russian)
28. *Tarasov I. T. Oчерк науки finansovogo prava* [Essay on the science of financial law]. Moskva: Tipografija Imperatorskogo Universiteta. 1889. 307 s. . (In Russian)
29. *Turgenev N. I. Opyt teorii nalogov* [Experience of tax theory]. SPb.: Tipografija N. Grecha. 1818. 323 s. . (In Russian)
30. *Ajzenshtadt S. M., Polozov P. I. Prakticheskoe rukovodstvo-spravochnik dlja finrabortnikov i nalogoplatel'shhikov* [A practical guide to financial workers and taxpayers]. Moskva: Izd-vo NKRKI SSSR. 1927. 177 s. . (In Russian)
31. *Polozhenie o gosudarstvennom podohodnom naloge: postanovlenie CIK SSSR ot 29.10.1924* [Regulations on the state income tax: the decision of the CEC of the USSR from 29.10.1924]. URL: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=18143>. Date of application 10.06.2020. (In Russian)
32. *Polozhenie o podohodnom nalogooblozhenii: postanovlenie SNK SSSR ot 14.12.1927* [Regulations on income taxation: the decision of the USSR SNK of 14.12.1927]. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_3510.htm. Date of application 10.06.2020. . (In Russian)
33. *O podohodnom naloge s naselenija: ukaz Verhovnogo Soveta ot 30.04.1943* [On income tax from the population: the decree of the Supreme Soviet of 30.04.1943]. URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data/04/tex16420.htm>. Date of application 10.06.2020. . (In Russian)
34. *Pro podatok na dobavleniu vartist: dekret Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.12.1992 № 14-92* [On value added tax: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 26.12.1992 № 14-92]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/14-92#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).
35. *Pro aktsyzniy zbir: dekret Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.12.1992 № 18-92* [On excise duty: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 26.12.1992 № 18-92]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/18-92#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).
36. *Pro vnesennia zmin ta dopovnen do punktu 2 postanovy Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.02.1992 № 77 «Pro stvorennia Derzhavnogo innovatsiinoho fondu»: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.12.1993 № 981* [On amendments to paragraph 2 of the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 18.02.1992 № 77 "On the

establishment of the State Innovation Fund": resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 03.12.1993 № 981]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981-93-%D0%BF#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

37. *Pro dzherela finansuvannia dorozhnoho hospodarstva Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 18.09.1991 № 1562-KhII* [On sources of financing of the road economy of Ukraine: Law of Ukraine of 18.09.1991 № 1562-XII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1562-12#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

38. *Anistratenko Yu. Pravove rehuliuвання opodatkovannia maloho ta serednoho biznesu v Ukraini. dys., dokt. yuryd. nauk* [Legal regulation of taxation of small and medium business in Ukraine]. Irpin: Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy. 2017. 460 s. (In Ukrainian).

39. *Anistratenko Yu. I. Kontseptualizatsiia pravovoho rehuliuвання opodatkovannia maloho ta serednoho biznesu v Ukraini: monohrafiia* [Conceptualization of legal regulation of small and medium business taxation in Ukraine: monograph]. Kyiv: Ruta. 2016. 397 s. (In Ukrainian).

40. *Fedosov V. M., Oparin V. V., Piatachenko H. O. ta in., za red. Fedosova V. M. Podatkova systema Ukrainy: pidruchnyk* [The tax system of Ukraine: a textbook]. Kyiv: Lybid. 1994. 464 s. (In Ukrainian).

41. *Bezuhla V. V. Pravovi osnovy pobudovy podatkovoi systemy Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.02.* [Legal bases of construction of tax system of Ukraine: author's ref. dis. ... Cand. jurid. Science: 12.00.02]. Kyivskiy universytet imeni Tarasa Shevchenka. Kyiv. 1995. 28 s. (In Ukrainian).

42. *Vorotina N. V. Teoretychni pytannia podatkovoho zakonodavstva Ukrainy: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.07.* [Theoretical issues of tax legislation of Ukraine: author's ref. dis. ... Cand. jurid. Science: 12.00.07]. Instytut derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy. Kyiv. 1996. 24 s. (In Ukrainian).

43. *Kucheriavenko M. P. Teoretychni problemy pravovoho rehuliuвання podatkov ta zboriv v Ukraini. Dys. ... d-ra yuryd. nauk: 12.00.07.* [Theoretical problems of legal regulation of taxes and fees in Ukraine. Dis. ... Dr. Jurid. Science: 12.00.07.]. Kharkiv. 1997. 370 s. (In Ukrainian).

44. *Kucherjavenko N. P. Teoreticheskie problemy pravovogo regulirovaniia nalogov i sborov v Ukraine* [Theoretical problems of legal regulation of taxes and fees in Ukraine]. Har'kov: Konsum. 1997. 256 s. (In Russian)

45. *Patsurkivskiy P. S. Pravovi zasady finansovoi diialnosti derzhavy: problemy metodolohii* [Legal bases of financial activity of the state: problems of methodology]. Chernivtsi: ChDU. 1997. 244 s. (In Ukrainian).

46. *Konstytutsiia Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku* [Constitution of Ukraine of June 28, 1996]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

47. *Kontsepsiia Derzhavnoi polityky rozvytku maloho pidpriemnytstva: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 03.04.1996 № 404* [The concept of the State policy of small business development: the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 03.04.1996 № 404]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-96-%D0%BF#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

48. *Pro zbilshennia neopodatkovuvanoho minimumu sum zarobitkiv, oderzhuvanykh hromadianamy za vykonannia trudovykh oboviazkiv, i pryivnianskykh do nykh dokhodiv ta vnesennia zmin do rozmiriv zarobitkiv, shchodo yakyykh vstanovleno prohresyvne opodatkovannia : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 11.01.1992 № 17* [On increasing the non-taxable minimum amounts of wages received by citizens for the performance of labor duties, and incomes equated to them and making changes to the amount of wages for which progressive taxation is established: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 11.01.1992 № 17]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/17-92-p>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

49. *Pro zbilshennia neopodatkovuvanoho minimumu zarobitkiv hromadian ta vnesennia zmin do rozmiriv zarobitkiv, shchodo yakyykh vstanovleno prohresyvne opodatkovannia : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy 26.05.1992 № 277* [On increasing the non-taxable minimum earnings of citizens and making changes to the amount of earnings for which progressive taxation has been established: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 26.05.1992 № 277]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/277-92-p>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

50. *Pro zbilshennia neopodatkovuvanoho minimumu dokhodiv hromadian i stavky yikh prohresyvnoho opodatkovannia : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.06.1993 № 433* [On the increase of the non-taxable minimum income of citizens and the rate of their progressive taxation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 10.06.1993 № 433]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1032-93-p>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

51. *Pro zbilshennia neopodatkovuvanoho minimumu dokhodiv hromadian i stavky yikh prohresyvnoho opodatkovannia : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.09.1993 № 719* [On the increase of the non-taxable minimum income of citizens and the rate of their progressive taxation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 10.09.1993 № 719]. URL: http://kodeksy.com.ua/norm_akt/source-KMU/type-Postanova/719-93-p-10.09.1993.htm. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

52. *Pro zbilshennia neopodatkovuvanoho minimumu dokhodiv hromadian ta stavky yikh prohresyvnoho opodatkovannia : postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.12.1993 № 1032* [On the increase of the non-taxable minimum

income of citizens and the rate of their progressive taxation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 14.12.1993 № 1032]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP931032.html. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian)

53. *Pro zbilshennia neopodatkovovanoho minimumu ta stavky prohresyvnoho opodatkuvannia dokhodiv hromadian* : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 13.09.1994 № 519 [On the increase of the non-taxable minimum and the rate of progressive taxation of incomes of citizens: Decree of the President of Ukraine of 13.09.1994 № 519]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/519/94>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

54. *Pro vnesennia zmin do Dekretu Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro prybutkovyi podatok z hromadian» 13.02.1998 № 129/98-VR: Zakon Ukrainy vid 13.02.1998 № 129/98-VR* [On Amendments to the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Personal Income Tax" 13.02.1998 № 129/98-VR: Law of Ukraine of 13.02.1998 № 129/98-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129/98-%D0%B2%D1%80#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

55. *Pro vporiadkuvannia mekhanizmu splaty rynkovoho zboru: ukaz Prezydenta Ukrainy vid 28.06.1999 № 761/99* [On streamlining the mechanism of payment of the market fee: Decree of the President of Ukraine of 28.06.1999 № 761/99]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761/99#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

56. *Pro sproshchenu systemu opodatkuvannia maloho pidpriemnytstva: ukaz Prezydenta Ukrainy vid 03.07.1998 № 727/98* [On the simplified system of small business taxation: Decree of the President of Ukraine of 03.07.1998 № 727/98]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/727/98#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

57. *Pro podatok na dodanu vartist: Zakon Ukrainy vid 03.04.1997 № 168/97-VR* [On value added tax: Law of Ukraine of 03.04.1997 № 168/97-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168/97-%D0%B2%D1%80#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

58. *Pro formuvannia Fondu dlia zdiisnennia zakhodiv shchodo likvidatsii naslidkiv Chornobylskoi katastrofy ta sotsialnoho zakhystu naseleennia: Zakon Ukrainy vid 20.06.1997 № 386/97-VR* [On the formation of the Fund for the implementation of measures to eliminate the consequences of the Chernobyl disaster and social protection: the Law of Ukraine of 20.06.1997 № 386/97-VR]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/386/97-%D0%B2%D1%80#Text>. Date of application 10.06.2020. (In Ukrainian).

Генезис возникновения и становления в Украине упрощенной системе налогообложения, учета и отчетности

Кузнецова Елена Викторовна, e-mail: dndi@mvs.gov.ua

Государственный научно-исследовательский институт МВД Украины, г. Киев, Украина

Аннотация: В статье исследованы вопросы возникновения и становления в Украине упрощенной системы налогообложения, учета и отчетности для физических лиц-предпринимателей. На основании анализа законодательных и нормативно-правовых документов определено, что впервые предпринимательская деятельность на территории Украины, которая в то время входила в состав СССР, легализована в 1986 году Законом СССР «Об индивидуальной трудовой деятельности». Автором дана обстоятельная характеристика и рассмотрены особенности этапов становления упрощенной системы налогообложения, учета и отчетности для физических лиц-предпринимателей. Обосновано, что период становления системы налогообложения, учета и отчетности для физических лиц-предпринимателей в Украине целесообразно разделить на три этапа.

Ключевые слова: налогообложение, физические лица-предприниматели, упрощенная система налогообложения, этапы становления, налог.

GENERAL EDUCATION AND VOCATIONAL TRAINING OF JUVENILE CONVICTS AS A MEANS OF THEIR CORRECTION AND RESOCIALIZATION

Lutsiuk Kateryna

Classical private university, Ukraine

e-mail: 020719katia@gmail.com

Abstract: The proposed article considers general education and vocational training of juvenile convicts as a means of their correction and resocialization.

The author analyzed the current legislation of Ukraine and international regulations on the mandatory training of juvenile offenders.

Differences in the interpretation of the concepts of training and education by criminologists are considered.

The problem of the correct organization of training in educational colonies is significant.

The author defined a comprehensive system of measures for the resocialization of convicted juveniles.

After analyzing the concepts of education and upbringing of juvenile convicts, the author emphasizes that the resocialization of juvenile convicts is a complex, multi-stage process, which includes many psychological, socio-pedagogical, and other mechanisms that can be achieved, such persons. Undoubtedly, the most important thing is training, which can provide deep knowledge that a person will no doubt be able to use in life outside the penitentiary institution, which, in turn, will help accelerate the process of reintegration into society.

Keywords: juvenile offender, general education, vocational training.

Постановка проблеми. В українській та світовій кримінології поняття «навчання» визначають як чи не найважливіший аспект ресоціалізації неповнолітніх засуджених, який завжди займає досить вагоме місце, адже саме з цією віковою групою населення суспільство пов'язує своє майбутнє. На жаль, на сьогоднішній день превалює позиція, що злочинність неповнолітніх залишається найбільш активною, зухвалою та небезпечною складовою загальної злочинності. Відомий кримінолог А. І. Долгова визначала злочинність неповнолітніх як своєрідний «резерв» злочинності майбутніх десятиліть [1, с. 765].

На жаль, неповнолітні особливо схильні до ризику впливу всіх несприятливих факторів тюремного ув'язнення, тому в цьому випадку їм повинна бути надана максимально можлива підтримка з метою їх соціальної реінтеграції. "Під час перебування під вартою неповнолітнім повинні забезпечуватися догляд, захист і вся необхідна індивідуальна допомога - соціальна, психологічна, медична, фізична, а також допомогу в галузі освіти та професійної підготовки, які їм можуть знадобитися, оскільки вони мають віку, статі та особистості" (Пекінські правила, правило 13.5).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Збагаченню змісту педагогічних засобів ресоціалізації неповнолітніх засуджених присвячено праці І. П. Башкатова, В. Г. Деева, І. Д. Звереві, А. С. Макаренка, Н. Ю. Максимова, В. М. Оржеховської, В. М. Синьова, А. І. Ушатікова, М. М. Фіцули та ін.

Метою статті є визначення етапів та чинників ресоціалізації та розкриття їх змісту й сутності у сучасних науково-теоретичних та практичних умовах діяльності та функціонування соціально-правової держави саме через спектр навчання. Актуальність статті зумовлена тим, що в Україні постійно зростає кількість неповнолітніх правопорушників, які притягаються до кримінальної відповідальності за вчинення злочину та потрапляють до виховних установ. Метою роботи з неповнолітніми засудженими в установах позбавлення волі є їх ресоціалізація – складний процес, який потребує диференційованого підходу як за етапами, так і за чинниками, методами, формами, що здійснюються під час такої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Загалом під соціальною реінтеграцією в умовах в'язниці мається на увазі надання сприяння в моральному розвитку, підвищення професійного і освітнього рівні за допомогою праці, освітньої, культурної, рекреаційної діяльності. Соціальна реінтеграція включає в себе програми, спрямовані на задоволення особливих потреб правопорушників і присвячені цілій низці проблем, таких як наркотична залежність, психічні та психологічні потреби, гнів і агресія, які могли стати причиною протиправної поведінки.

За влучною думкою М. В. Романова особа в неповнолітньому віці швидше сприймає перевиховання, на неї можна здійснювати відповідний коригуючий вплив, її звички і властивості в цьому віці є більш змінюваними, а сама вона легше піддається навчанню й корекції [2, с. 184].

На нашу думку, обов'язковим і одним із найважливіших елементів на шляху до виправлення особи є обов'язковість навчання, що передбачене чинним КВК України. До того ж це реальна можливість для

неповнолітніх здобути загальну, спеціальну та професійно-технічну освіту, адже як свідчить статистика, більшість таких правопорушників навіть не закінчили школу. Завдяки цьому вони зможуть отримати освіту, додаткові навички, вміння, розширити свій світогляд, стати всебічно розвинутими тощо. Більше того, освіта може стати найбільш дієвою рушійною силою, що здатна змінити особу, і від того яким чином вона організована у виховній установі, залежить в кінцевому підсумку, успіх всієї виправної діяльності щодо неповнолітнього. Такий процес необхідно організувати таким чином, щоб засуджений мав мотивацію навчатися та отримувати нові знання і навички, саморозвиватися і ставати освіченою людиною.

Дане питання регулюється ст.126 КВК України, яка визначає організацію загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених до позбавлення волі [3]:

1. Організація загальноосвітнього і професійно-технічного навчання засуджених, у тому числі професійно-технічного навчання на виробництві, здійснюється відповідно до законів України "Про освіту", "Про загальну середню освіту" і "Про професійно-технічну освіту" в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

2. На період проходження державної підсумкової атестації засуджені, які навчаються, звільняються від роботи на строк, передбачений законодавством. Заробітна плата їм за цей період не нараховується, харчування надається безоплатно.

3. Засудженим, які займаються самоосвітою, адміністрація колонії створює необхідні умови для занять у вільний від роботи час.

4. Загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених заохочується і враховується при визначенні ступеня їхнього виправлення.

5. Педагогічні працівники загальноосвітніх і професійно-технічних навчальних закладів надають допомогу адміністрації колонії в соціально-виховній роботі із засудженими.

Наприклад, правильно влаштована виховна колонія надасть молодим людям, позбавленим волі, позитивні і індивідуалізовані умови утримання, навчання. Статті 28 і 29 Конвенції про права дитини визначають отримання освіти та професійної підготовки в якості основних прав дитини - неповнолітні у віці обов'язкового шкільного навчання мають право на освіту і професійну підготовку.

У виховних колоніях діють загальноосвітні школи та професійно-технічні училища, у яких засуджені мають змогу надолужити прогалини у загальноосвітній програмі, отримати атестат про повну загальну середню освіту. Там засуджені отримують свою першу професію, що в подальшому дає можливість працевлаштуватися після звільнення, що є важливим елементом подальшої інтеграції у суспільство.

У процесі ресоціалізації неповнолітніх засуджених методично-дієвою, і це підтверджено історичним досвідом, є виховна система засновника вітчизняної кримінально-виконавчої педагогіки А. С. Макаренка. Ця система, що реалізовувалася ще в 20–30-х р. ХХ ст., базується на розумному ставленні до питань поведінки школярів, вироблення у них позитивних звичок з формуванням свідомого відношення до права і дисципліни. Така методика успішно застосовується і в процесі навчання неповнолітніх засуджених. Також не можна забувати і про соціально-виховну роботу, що є невід'ємною від навчання та тісно пов'язана з нею. Під такою роботою Міжнародні стандарти розуміють, перш за все, фізичне виховання, тренування, спорт, дозвілля і відпочинок засуджених, оскільки це все є невід'ємною частиною гармонійного розвитку особистості. Відтак у виховних колоніях створюються спортзали, кімнати психоемоційного розвантаження, бібліотеки, обладнується телебачення, пристрої для прослуховування музики [4, с. 197–199].

Спеціальним правовим актом, що регулює дане питання є Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства юстиції України від 10.06.2014 № 691/897/5 «Про затвердження Порядку організації навчання у загальноосвітніх навчальних закладах при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України»[5]. Цей Порядок встановлює механізм організації навчання у загальноосвітніх навчальних, що створюються при виправних колоніях та слідчих ізоляторах, що належать до сфери управління Державної пенітенціарної служби України осіб, засуджених до позбавлення волі, та неповнолітніх ув'язнених.

Проте на превеликий жаль, через низку факторів, у тому числі відсутності ресурсів і недостатньої уваги, що приділяється потребам правопорушників після їх звільнення, у сфері соціальної реінтеграції на практиці часто виявляються неперіоритетними. Наявні в тюрмах ресурси часто використовуються не в напрямку поліпшення освітньої діяльності, а з метою поліпшення охорони, підвищення безпеки та порядку, а не для інвестування в професійне навчання, засоби забезпечення навчального процесу, спорт і дозвілля. Керівництво помилково вважає, що безпеку можна гарантувати шляхом застосування більших обмежень і дисциплінарних заходів, відкидаючи конструктивну зайнятість засуджених у навчанні, як один із найбільш дієвих способів створення спритних і мирний відносин усередині установи.

Крім того, питання про надання допомоги ув'язненим після їх звільнення в якості першочергового завдання розглядається лише в поодиноких випадках. Насправді колишні ув'язнені внаслідок їх колишньої

судимості стикаються після звільнення з новими обмеженнями в сфері працевлаштування та освіти, що значною мірою перешкоджає процесу їх реінтеграції в суспільство і сприяє здійсненню нових злочинів.

Необхідними є наявність в установах програм конструктивної діяльності, що допомагають ув'язненим поліпшити власне становище. Після звільнення особи, що відбули покарання, не повинні опинятися в гіршому становищі, ніж в момент отримання вироку, скоріше навпаки, установа повинна допомогти їм підтримати і зміцнити здоров'я, допомогти в отриманні освіти, сприяти поліпшенню їхньої соціальної поведінки.

У своїй статті І.І. Пампура визначає, що законодавцем, урахувавши вікові особливості неповнолітніх засуджених, не випадково вжито у назві виховної колонії слово виховна. Таким чином, акцентується увага на виконання завдань виховання, формування особистості й соціалізації неповнолітніх правопорушників.

Відповідно до цього у виховних колоніях діє комплексна система заходів, що передбачає:

створення умов життя засуджених, що сумісні з людською гідністю та нормами, які прийняті у суспільстві;
підтримання та розвиток у них самоповаги через зведення до мінімуму негативних наслідків позбавлення волі й різниці між життям в ув'язненні і на волі;
можливості підвищення освітнього рівня, занять фізкультурою та спортом, задоволення моральних і духовних потреб, розвитку навичок і нахилів, які допоможуть їм успішно жити у суспільстві після звільнення;
підтримання та укріплення соціально корисних зв'язків з громадськістю в інтересах засуджених та їх сімей [6].

Законодавцем, урахувавши вікові особливості неповнолітніх засуджених, не випадково вжито у назві виховної колонії слово виховна. Таким чином, акцентується увага на виконання завдань виховання, формування особистості й соціалізації неповнолітніх правопорушників.

Відповідно до цього у виховних колоніях діє комплексна система заходів, що передбачає:

- створення умов життя засуджених, що сумісні з людською гідністю та нормами, які прийняті у суспільстві;
- підтримання та розвиток у них самоповаги через зведення до мінімуму негативних наслідків позбавлення волі й різниці між життям в ув'язненні і на волі;
- можливості підвищення освітнього рівня, занять фізкультурою та спортом, задоволення моральних і духовних потреб, розвитку навичок і нахилів, які допоможуть їм успішно жити у суспільстві після звільнення;
- підтримання та укріплення соціально корисних зв'язків з громадськістю в інтересах засуджених та їх сімей.

Головним результатом перебування підлітка у місцях позбавлення волі має бути попередження криміналізації його особистості і відновлення соціальних функцій після звільнення від покарання.

Висновок. Насамперед, варто відзначити, що ресоціалізація неповнолітніх засуджених - це складний, багатоетапний процес, що містить у собі, безліч психологічних, соціально-педагогічних та інших механізмів, складових, після досягнення яких можна говорити про повне виправлення і ресоціалізацію таких осіб. Надважливим, безперечно, є навчання, що спроможне дати ґрунтовні знання, які особа, без сумніву, зможе використати в житті поза межами кримінально-виконавчої установи, які, у свою чергу, допоможуть прискорити процес реінтеграції в суспільство.

References:

1. Dolhova A. Y. (2002) *Krymynolohiya: uchebnyk dlia vuzov*. Moskva : NORMA-YNFRA, 2002. 808 s. (In Russian).
2. Romanov M. V. (2012) *Zabezpechennia prav zasudzhennykh nepovnitnikh pid chas vidbuvannia pokarannia u vydi pozbavlennia voli* [Ensuring the rights of convicted juveniles while serving a sentence of imprisonment] *Problemy zakonnosti*. Kharkiv: Nats. un-t "Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho", 2012. Vyp. 119. S. 182-192. (In Ukrainian).
3. *Kryminalno-vykonavchy kodeks Ukrainy vid 11.07.2003 № № 1129-IV* [Criminal Executive Code of Ukraine of 11.07.2003 № № 1129-IV]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15#Text> (accessed 07.09.2020). (In Ukrainian).
4. Nezhynskyi N. P. (1976) *A. S. Makarenko u pedahohyka shkoly : monohrafiya*. Kyev : Rad. shkola, 1976. 172 s. (In Russian).
5. *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy, Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 10.06.2014 № 691/897/5 «Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh pry vypravnykh koloniiakh ta slidnykh izoliatorakh, shcho nalezhat do sfery upravlinnia Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy»* [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ministry of Justice of Ukraine dated 10.06.2014 № 691/897/5 "On approval of the Procedure for organizing training in secondary schools at correctional colonies and remand prisons belonging to the management of the State Penitentiary Service of Ukraine"] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0629-14#Text> (accessed 05.09.2020). (In Ukrainian)
6. Pampura I. I. (2011) "Osoblyvosti resotsializatsii nepovnitnikh zasudzhennykh u penitentsiarnykh ustanovakh" [Features of resocialization of juvenile convicts in penitentiary institutions] *Yurydychna psykholohiia ta pedahohika*, 2011. №2(10). Available at: <https://i-rc.org.ua/index.php/pedagogika/258-pampura-osoblyvosti-resocializatsii> (accessed 05.09.2020). (In Ukrainian).

Общеобразовательное и профессионально-техническое обучение несовершеннолетних осужденных, как средство их исправления и ресоциализации

Луцюк Екатерина Леонидовна, e-mail: 020719katia@gmail.com
Классический приватный университет, г. Запорожье, Украина

Аннотация: В предлагаемой статье рассматриваются общеобразовательное и профессионально-техническое обучение несовершеннолетних осужденных, как средство их исправления и ресоциализации.

Автор проанализировал действующее законодательство Украины и международные нормативно-правовые акты относительно обязательности обучения несовершеннолетних правонарушителей.

Рассмотрены различия в толковании понятий обучение и воспитание учеными-криминологами.

Значительной является проблема правильной организации обучения в воспитательных колониях.

Автор определил комплексную систему мероприятий по ресоциализации осужденных несовершеннолетних.

Проанализировав концепции обучения и воспитания несовершеннолетних осужденных, автор акцентирует внимание на том, что ресоциализация несовершеннолетних осужденных - это сложный, многоэтапный процесс, который включает в себя, множество психологических, социально-педагогических и других механизмов, составляющих, по достижении которых можно говорить о полном исправления таких лиц. Важнейшим, бесспорно, является обучение, которое способно дать глубокие знания, которые лицо, без сомнения, сможет использовать в жизни вне уголовно-исполнительного учреждения, которые, в свою очередь, помогут ускорить процесс реинтеграции в общество.

Ключевые слова: несовершеннолетний правонарушитель, общеобразовательное обучение, профессионально-техническое обучение.

STRATEGIC GOALS, FORMS FOR WAYS OF INTERACTION OF THE BODIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE WITH THE BODIES OF STATE POWER AND LOCAL SELF-GOVERNMENT IN ENSURING PUBLIC SAFETY AND ORDER

Sultaniie Musaieva

adjunct doctoral and postgraduate courses

Odesa State University of Internal Affairs

e-mail: s.moussaieff@ukr.net

Abstract. The article discloses the general interaction of the bodies of the National Police of Ukraine with local self-government bodies in ensuring public order and security on the basis of the legislative framework, which provides for the procedure for ensuring public order by the public. The article also discusses the forms and methods of interaction with the police, highlights the main aspects. At the same time, on the basis of the analysis, elaborations and ideas for a new Strategy for ensuring law and order by local self-government bodies in cooperation with the bodies of the National Police of Ukraine were proposed.

Keywords. Law and order, residents, local government, security, police, interaction.

Актуальність. Керівництво Національної поліції України визначає тісну співпрацю із спільнотою та місцевими громадами як основне завдання в рамках реформування органів поліції. Запровадження підходу взаємодії поліції та громади на засадах партнерства, як філософії стилю і методу було визначено ключовим пріоритетом реформи поліції. Ця стратегічна зміна також відображена у Законі України «Про Національну поліцію» (Розділ II «Принципи діяльності поліції»).

Постановка проблеми. Забезпечення публічної безпеки і порядку, протидія злочинності в Україні є одними із найбільш актуальних проблем, які мають вирішуватися державними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Особливої уваги зазначені питання набувають з урахуванням демографічних, культурних, економічних, адміністративно-територіальних особливостей громади.

Пріоритетним напрямом діяльності органів місцевого самоврядування, правоохоронних органів є захист конституційних прав і свобод громадян, забезпечення публічної безпеки та порядку, протидія злочинним та особливо терористичним проявам, що полягає у визначенні та реалізації комплексних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, що сприяють правопорушенням, координації спільних зусиль діяльності у цьому напрямі, широкого залучення до цієї роботи представників громадського суспільства. Ефективність реалізації органами місцевого самоврядування, територіальними правоохоронними органами та представниками громадського суспільства заходів щодо забезпечення публічної безпеки та порядку, протидії злочинності обумовлена системністю їх проведення на основі детального аналізу криміногенної ситуації та застосування комплексних підходів до вирішення проблемних питань шляхом планування дієвих превентивних та примусових заходів.

Стан дослідження. Різні аспекти забезпечення охорони публічного порядку органами місцевої виконавчої влади та місцевого самоврядування тією чи іншою мірою висвітлено у працях багатьох провідних науковців, зокрема: Л. Баєвої, О. Батанова, Ю. Битяка, С. Єсімова, В. Колпакова, О. Кузьменко, Р. Калюжного, М. Коваліва, К. Лугового, А. Онупрієнка, О. Остапенка, М. Пухтинського, В. Середи, А. Собакаря, Ю. Тодики, А. Шелехова та інших.

Виклад основного матеріалу. Головними управліннями Національної поліції України та підпорядкованими структурними підрозділами на постійній основі вживаються організаційно-практичні заходи щодо виконання положень Концепції взаємодії поліції та громади на засадах партнерства.

Так, відповідно до розділу III Інструкції про організацію діяльності дільничних офіцерів поліції, затвердженої Наказом МВС України від 28.07.207 № 650 [1], Законом України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [2], дільничні офіцери поліції з метою впровадження принципу взаємодії з населенням на засадах партнерства організують свою роботу за одним з таких пріоритетних напрямків як співпраця з представниками громадських формувань з охорони громадського порядку та державного кордону, надання допомоги в організації їх діяльності, участь у проведенні спільних нарад, під час яких розробляються та погоджуються заходи із забезпечення публічної безпеки і порядку на територіях обслуговувань.

Так, наприклад, за десять місяців 2019 року на території м. Одеси та Одеської області органам Національної поліції надають допомогу 152 громадських формувань з охорони громадського порядку загальною чисельністю 3666 членів, з яких: козацьких – 8 (кількість членів - 164), студентських – 4 (кількість членів - 136), створених на базі недержавних охоронних підприємств – 9 (кількість членів – 212). В сільській місцевості існує 115 громадських формувань з кількісним складом 1928 чоловік.

Відповідно до звітів територіальних підрозділів ГУНП в Одеській області щоденно на спільні патрулювання та інші заходи у середньому, залучаються 885 членів громадських формувань, які входять до складу 42 автопатрулів (105 членів) та 195 піших нарядів (780 членів).

Проведеним аналізом з'ясовано, що громадськість робить певний вклад у виявлення та попередження кримінальних та адміністративних правопорушень. Так, протягом восьми місяців 2020 року, членами громадських формувань узято участь у проведенні 10315 рейдів та інших профілактичних заходів, за їх участю розкрито 1373 кримінальних правопорушень, за адміністративні правопорушення затримано 3198 осіб.

Так, основними формами та способами взаємодії органів Національної поліції України з органами державної влади і місцевого самоврядування у забезпеченні публічної безпеки і порядку є :

1. Обмін інформацією про стан оперативної обстановки, інформування щодо виявлення або отримання інформації про здійснення правопорушень на території району та поліцейській дільниці обслуговування.
2. Здійснення спільного контролю за дотриманням громадянами України, іноземцями і особами без громадянства, а також біженцями, особами, які потребують додаткового захисту, вимог чинного законодавства України.
3. Організація спільних заходів по відпрацюванню ймовірних місць збору криміногенного елемента, осіб, які перебувають на превентивних обліках в органах Національної поліції України, потенційних правопорушників.
4. Проведення спільних заходів з правового виховання місцевого населення та профілактики правопорушень.
5. Проведення спільних навчань з питань виявлення та затримання правопорушників і злочинців та підтримання (забезпечення) публічної безпеки і порядку.
6. Здійснення спільної з органами державної влади та місцевого самоврядування координації діяльності громадських формувань з охорони порядку і державного кордону. Надання пропозицій щодо створення нових громадських формувань та їх належного матеріально-технічного забезпечення.
7. Організація проведення спільних нарад з органами державної влади та місцевого самоврядування за участю керівників громадських формувань, на яких проводити розробку та погодження спільних заходів із забезпечення правопорядку на територіях обслуговування.

Відповідно до положень статей 5 та 11 Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII [3], поліція у процесі своєї діяльності взаємодіє з органами правопорядку та іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування. Крім того, діяльність поліції здійснюється в тісній взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їх потреб.

Побудова партнерства між поліцією і суспільством є складним і багатограним процесом. Неможливо вичерпно описати процедуру його реалізації та надати конкретний алгоритм. Вимоги, умови та можливості впровадження стратегічних цілей змінюються в залежності від місцевих особливостей того чи іншого регіону країни, криміногенної ситуації, а також бажання самих громад і органів влади стати партнерами та знаходити власні шляхи розв'язання проблем безпеки та запобігання правопорушенням.

З метою визначення причин та умов учинення правопорушень планування службової діяльності здійснюється з урахуванням специфіки регіону та проблем територіальних громад. Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції.

Стратегія запобігання злочинності є одним із ключових національних пріоритетів та невід'ємною частиною державної політики. Таку стратегію необхідно систематизувати на розвивати як на локальному, так і на національному рівні. Крім того, значний акцент при цьому необхідно робити на розвитку міжнародного співробітництва та використанні наукових знань і результатів досліджень. Розробка нового плану та стратегії на послідовні роки повинна поставити за мету подолання нових викликів, які сприяють розвитку злочинності в країні. Тим самим, це змусить правоохоронні органи впровадити зі своєї сторони комплексного підходу до запобігання злочинам у найбільш несприятливих в криміногенному плані місцях та сферах підвищеного ризику.

Одним із суб'єктів забезпечення національної безпеки є органи місцевого самоврядування. Засади організації та діяльності, правовий статус і відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування визначені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні».

У статті 26 даного закону [4] передбачено, що до власних (самоврядних) повноважень міської ради належить:

1. Затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування;

2. Заслуховування інформації прокурорів та керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадського порядку та результати діяльності на відповідній території;

3. Прийняття рішень з питань адміністративно-територіального устрою в межах і порядку, визначених цим та іншими законами;

4. Прийняття у межах, визначених законом, рішень з питань боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність тощо.

Разом з тим, Законом передбачені делеговані повноваження органів місцевого самоврядування у сфері забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян, а саме:

— у разі надзвичайних ситуацій, вжиття необхідних заходів щодо забезпечення державного і громадського порядку, життєдіяльності підприємств, установ та організацій, порятунку життя людей, захисту їх здоров'я, збереження матеріальних цінностей;

— вирішення, відповідно до закону, питань про проведення зборів, мітингів, маніфестацій і демонстрацій, спортивних, видовищних та інших масових заходів, забезпечення громадського порядку під час проведення таких заходів;

— погодження проекту плану проведення потенційно небезпечних заходів в умовах присутності цивільного населення за участю особового складу Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів з використанням озброєння і військової техніки;

— розгляд справ про адміністративні правопорушення, віднесені законом до їх відання; утворення адміністративних комісій та комісій з питань боротьби зі злочинністю, спрямування їх діяльності.

Крім того, статтею 30 даного Закону, визначені повноваження у сфері житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, громадського харчування, транспорту і зв'язку. Разом з тим, до делегованих повноважень органів місцевого самоврядування належать такі:

1. Повноваження у сфері соціально-економічного і культурного розвитку, планування та обліку;
2. Повноваження у сфері регулювання земельних відносин та охорони навколишнього природного середовища;
3. Повноваження у сфері соціального захисту населення;
4. Повноваження у галузі оборонної роботи.

Законом України «Про Національну поліцію» передбачено, що виконавчі комітети сільських, селищних, міських рад безкоштовно надають органам і підрозділам поліції службові приміщення, обладнані меблями і засобами зв'язку, транспорт та інші матеріально-технічні засоби. Комунальні та приватні підприємства можуть виділяти органам та підрозділам поліції кошти, транспорт та інші матеріально-технічні засоби, необхідні для виконання повноважень поліції.

Отже, до відання органів місцевого самоврядування віднесено досить широкий спектр повноважень щодо створення інфраструктури, яка має відповідати потребам громадян, забезпечення безпеки, а також підтримання правоохоронної діяльності.

Таким чином, за законодавством в органів місцевого самоврядування досить широкий спектр зобов'язань щодо створення безпечних та комфортних умов життя в громадах, які повинні бути пов'язані з конкретними потребами місцевого населення.

Враховуючи викладене, для виокремлення основних цілей для розробки Стратегії взаємодії органів Національної поліції України з органами державної влади і місцевого самоврядування у забезпеченні публічної безпеки і порядку на послідуєчі роки слід створити програму (план), та пропозицій до нього, який чітко визначать, за якими саме аспектами слід розглядати питання створення даної Стратегії. Так, беручи за основу сьогоденний стан забезпечення рівня публічної безпеки і порядку, слід окреслити наступні пропозиції:

— визначення показників густоти населення та рівень безпекової ситуації у тому чи іншому регіоні країни;

— створення регіональної та місцевих спільних комісій до складу яких залучити представників правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування та територіальних громад;

— створення системи періодичної оцінки реалізації завдань програми (наприклад, щоквартальна звітність виконавців за напрямками службової діяльності та врахування громадської думки за результатами вжитих заходів);

— здійснення належної координації усіх служб, відповідальних за безпеку населення.

Так, розробка програми має в себе включати створення міських та районних систем прогнозування, моніторингу, планування та координації громадської безпеки і порядку, запобігання, виявлення, припинення адміністративних правопорушень та протидії злочинності.

Вищевказані спільні комісії можуть бути ініціаторами та організаторами залучення населення до спільної розробки та реалізації ініціатив у сфері безпеки. Мотивувати людей стати партнерами для спільного пошуку рішень – це непросте завдання, оскільки це потребує детальної підготовки та певних дій. Наприклад, дуже важливо:

1. Своєчасно інформувати громаду про заплановані ініціативи через різні канали комунікації, зокрема детально описувати цілі, завдання та умови реалізації, а також можливі способи участі населення;
2. Визначити та залучити основних зацікавлених сторін (партнерів) до реалізації проекту;
3. Сформувані стратегію залучення населення (можливо у партнерстві з іншими державними інституціями чи громадськими організаціями, які можуть стати зовнішньою платформою для взаємодії);
4. Визначити інструменти та майданчики для комунікації;
5. Сформувані зрозумілу і прозору систему звітності та зворотного зв'язку про проведені обговорення і спільно прийняті рішення;
6. Здійснювати оцінку ефективності реалізації проектів.

Висновки. Таким чином, розбудова безпечного середовища за допомогою взаємодії органів Національної поліції України з органами державної влади і місцевого самоврядування у забезпеченні публічної безпеки і порядку передбачає формування та розширення спільноти зацікавлених сторін, які беруть участь у розвитку території за місцем проживання. Саме взаємодія стає запорукою досягнення очікуваного результату. Серед основних переваг, які з'являться у громади слід виділити:

1. Можливість формувати та впливати на місцеву політику безпеки – від проектування до розподілу ресурсів;
2. Зміцнення суспільних зв'язків, розширення локальних спільнот, які у подальшому взаємодіятимуть для створення безпечних та комфортних умов життя;
3. Покращення розуміння регіональних процесів і механізмів розподілу відповідальності між різними суб'єктами;
4. Проекти, які заздалегідь підтримає населення, стануть більш соціально-важливими і сталими;
5. Стануть зрозумілішими потреби громади (послуги стануть більш орієнтовними на аудиторію);
6. Розшириться коло осіб, зацікавлених у розвитку безпечного простору та підтримці таких ініціатив;
7. Проблеми безпеки будуть розглядатися з позиції необхідності спільного пошуку рішень – відповідно, знизиться ризик соціальних конфліктів;
8. У ЗМІ збільшиться кількість позитивних інформаційних приводів про діяльність влади;
9. Сформується ефективна комунікація з жителями громад.

References:

1. *Pro zatverdzhennya Instruksiyi z orhanizatsiyi diyal'nosti dil'nychnykh ofitseriv politsiyi vid 28.07.2017 № 650* [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of 28.07.2017 № 650]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>
2. *Pro uchast' hromadyan v okhoroni hromads'koho poryadku i derzhavnoho kordonu vid 22.06.2000 № 1835-III* [Law of Ukraine of 22.06.2000]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1835-14#Text>
3. *Pro Natsional'nu politsiyu vid 02.07.2015 № 580-VIII* [Law of Ukraine of 02.07.2015 №580-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. *Pro mistseve samovryaduvannya v Ukrayini vid 21.05.1997 № 280/97-BP* [Law of Ukraine of 21.05.1997 № 280/97-BP]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

Стратегические цели, формы и способы взаимодействия органов Национальной полиции Украины с органами государственной власти и местного самоуправления в обеспечении общественной безопасности и порядка

Мусаева Султание Сейтвелиевна, e-mail: s.moussaieff@ukr.net

ад'юнкнт докторантуры и ад'юнктуры Одесского государственного университета внутренних дел
кафедра административного права и административного процесса, Одесса, Украина

Аннотация. В статье раскрыто общее взаимодействие органов Национальной полиции Украины с органами местного самоуправления в обеспечении публичного порядка и безопасности на основании законодательной базы, предусматривающей порядок обеспечения общественного порядка общественностью. Также в статье рассмотрены формы и способы взаимодействия с органами полиции, выделены основные аспекты. Вместе с тем, на основании анализа, предложены разработки и идеи к новой Стратегии обеспечения правопорядка органами местного самоуправления во взаимодействии с органами Национальной полиции Украины.

Ключевые слова. Правопорядок, жители, местное самоуправление, безопасность, полиция, взаимодействие.

ACTIVITIES OF THE PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL PROTECTION OF THE RIGHTS OF CHILDREN WITH DISABILITIES REGARDING THE CREATION OF A BARRIER FREE

Pereverziev D.M.

Research Institute of Public Law, Ukraine

email: d_pereverzev@ukr.net

Abstract: The article is devoted to the activity of public administration bodies on the implementation of measures for administrative and legal protection of the rights of children with disabilities in the field of barrier-free environment and adaptation of infrastructure to the needs of such children, ensuring their integration into society as full participants, by introducing a mechanism for the realization of their own needs, which ensure their existence and prevent discrimination on the grounds of disability. It is determined that overcoming the existing barriers is the task of public administration bodies, the proper organization of which will provide an opportunity to ensure administrative and legal protection of the rights of children with disabilities.

The author analyzes the content of the concepts of "child with disabilities", which are contained in legislation, and have some differences in the definition of its constituent features, and notes that their unification will improve the procedure for implementing administrative and legal protection of such children. Attention is paid to the meaning of the term "public administration", as the correct state policy and effective organization of public authorities and local governments play an important role in the socialization of children with disabilities.

A number of shortcomings in the research area are identified, which hinder the full protection of the rights of children with disabilities by public authorities and society.

Keywords: child with disabilities, public administration, barrier-free environment, administrative and legal protection, social security.

Постановка проблеми. На даний час українське суспільство крокує шляхом інтеграції до європейської та світової спільноти. Реалізація цих інтеграційних процесів в Україні змушує нас «рівнятися» на приклад країн-партнерів у питаннях побудови відносин основної частини суспільства з особами з інвалідністю, в тому числі і дітьми з інвалідністю. В цих питаннях спостерігається зростання гуманістичних тенденцій у формування державної політики, на рівні країни, та участі громадськості у соціалізації дітей з інвалідністю.

Діти з інвалідністю є учасниками суспільних відносин на рівні з іншими особами, наділені відповідними правами та обов'язками, захист і охорону яких їм гарантує держава. Проте, наразі, права визначеної категорії дітей порушуються в кожній сфері їхнього життя, а саме освітній, соціальній, сфері охорони здоров'я, працевлаштування тощо. Зазначені порушення, здебільшого, є наслідком існування як психологічних так і фізичних бар'єрів для дітей з інвалідністю, на шляху їх адаптації до відносин в середині суспільства. Подолання таких бар'єрів є завданням органів публічної адміністрації, належна організація діяльності яких, надасть можливість забезпечити адміністративно-правову охорону прав дітей з інвалідністю.

Як визначає І.М. Шурма, психологічні бар'єри і велика кількість інших перешкод впливають на адаптацію та інтеграцію людей з обмеженими можливостями в суспільство. Однією з таких перешкод є стигматизація представників даної соціальної групи, тобто необґрунтоване приписування їм негативних соціальних якостей безвідносно до їхніх індивідуальних характеристик, виключно на основі групової належності [1, с. 1].

Для повноцінного життя дитини з інвалідністю необхідно створити умови, за яких вона не відчуватиме жодних обмежень у реалізації життєво важливих для неї функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дитячої інвалідності та проблемам їх адаптації та інтеграції в суспільство присвячено наукові розробки багатьох науковців, зокрема В.С. Андреева, О. Безпалько, Н.Б. Болотіної, М. Гавриш, М.Л. Захарова, Р.І. Іванової, З.Л. Кондратова, С.І. Кобзева, Г. Першко та ін. Увагу поняттю «публічна адміністрація» та порядку її функціонування у своїх дослідженнях приділяли такі вчені-адміністративісти, як В. Авер'янов, І. Коліушко, В. Тимошук та ін.

Попри це залишається недослідженим та потребує подальшого ґрунтовного наукового вивчення питання забезпечення органами публічної адміністрації безперешкодного доступу дітей з інвалідністю до всіх сфер суспільного життя з метою їх вільної інтеграції та реалізації гарантованих прав та інтересів.

Метою статті є дослідження діяльності публічної адміністрації щодо адміністративно-правової охорони прав дітей з інвалідністю в процесі створення належних умов, що сприяють безперешкодному доступу таких дітей до установ і закладів соціальної сфери, освіти, житлового фонду тощо, з метою реалізації ними життєво важливих функцій.

Виклад основного матеріалу. За словами Є.Ю. Соболя, серед усіх проблем інвалідності, перш за все, увагу привертає проблема дитячої інвалідності. Медико-соціальна значущість дитячої інвалідності підтверджується її поширеністю; невинним зростанням; залученням великої кількості матеріально-технічних засобів; високим рівнем захворюваності та смертності цих дітей; необхідністю проведення для них реабілітаційно-психологічних і соціальних заходів протягом усього періоду їх життя; необхідністю втручання на всіх рівнях надання допомоги із залученням усіх структурних підрозділів галузі охорони здоров'я й соціального захисту [2, с. 22].

Законом України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III визначено, що дитиною з інвалідністю є дитина зі стійким розладом функцій організму, спричиненим захворюванням, травмою або вродженими вадами розумового чи фізичного розвитку, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності та необхідність додаткової соціальної допомоги і захисту [3]. З огляду на зміст даної норми, можна говорити про передбачену необхідність та важливість процедури запровадження і реалізації додаткових заходів охорони прав визначеної категорії дітей. Цим же законодавчим актом визначено, що охорона дитинства, в тому числі і дітей з інвалідністю, полягає у реалізації системи державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [3].

Дещо інакше визначення поняття дитини з інвалідністю міститься в нормах Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» від 06.10.2005 № 2961-IV, згідно з яким до таких дітей віднесено осіб віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [4].

З огляду на проведений порівняльний аналіз нормативних актів щодо визначення змісту поняття «дитина з інвалідністю», вбачається необхідність його уніфікації, що сприятиме вдосконаленню процедури реалізації заходів щодо адміністративно-правової охорони прав таких дітей. Таким чином, звертаємо увагу на те, що дитина з інвалідністю маючи стійкий розлад функцій організму, який заважає їй повноцінно взаємодіяти із суспільством та зовнішнім середовищем, зазнаючи певних обмежень через існування різного роду бар'єрів, нездатна повною мірою реалізувати гарантовані законодавством права і свободи.

Усунути такі перешкоди, створити умови для належної реалізації такими дітьми своїх прав, забезпечити їх адміністративно-правову охорону, зобов'язані в силу закону органи публічної адміністрації.

На думку Є.Ю. Соболя, особливе місце в цій ситуації займає зважена державна політика й ефективна діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, а також інших адміністративних і громадських інституцій щодо забезпечення та дотримання відповідно до чинного законодавства прав, свобод та інтересів найбільш уразливих верств населення, зокрема інвалідів [5, с. 22].

З огляду на це, варто звернути увагу на зміст терміну «публічна адміністрація». В.Б. Авер'янов пропонує розуміти під цим терміном сукупність органів виконавчої влади та органів виконавчого самоврядування, підпорядкованих політичній владі, які забезпечують виконання закону та здійснюють інші публічно-управлінські функції [6, с. 117].

На думку І.Б. Коліушка та В.П. Тимошука, публічна адміністрація – організація і діяльність органів та установ, підпорядкованих політичній владі, які забезпечують виконання закону, діють у публічних інтересах і наділені прерогативами публічної влади [7, с. 12].

А. Буханевич дійшов висновку про розуміння публічної адміністрації як оптимізаційного інституту публічно-владної діяльності з управління суспільними процесами, який забезпечує розвиток громадянського суспільства [8, с. 51].

Ратифікувавши Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю [9], Верховною Радою України було змінено норми Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 № 875-XII, якими визначено, що діяльність держави щодо осіб з інвалідністю виявляється у створенні правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті та полягає у виявленні, усуненні перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб, у тому числі стосовно доступу до об'єктів громадського та цивільного призначення, благоустрою, транспортної інфраструктури, дорожнього сервісу, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів - до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту, охороні здоров'я тощо [10].

З метою визначення напрямків реалізації органами публічної влади заходів щодо створення належних та адаптивних умов для осіб з інвалідністю, в тому числі і дітей з інвалідністю, що сприятимуть безперешкодній реалізації гарантованих їм прав, на рівні нормативного акту було прийнято та затверджено План заходів щодо створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з обмеженими фізичними можливостями та інших маломобільних груп населення на 2009-2015 роки «Безбар'єрна Україна» [11]. Даним нормативним актом передбачено створення умов для вільного доступу таких учасників правовідносин до об'єктів житлового та громадського призначення, освітніх закладів, громадського транспорту тощо. Проте, реалізувати визначені заходи, якими мали бути усунуті будь-які перешкоди на шляху дітей з інвалідністю до їх соціалізації та реалізації охоронюваних законом інтересів, виявилось неможливим через ряд недосконалих визначених процедур.

В діяльності органів публічної влади щодо охорони прав дітей з інвалідністю вбачається ряд недоліків, які ускладнюють процес адміністративно-правової охорони прав таких дітей при інтеграції в суспільство.

Так, враховуючи обов'язок органів публічної влади сприяти забезпеченню прав осіб з інвалідністю стосовно питання залучення їх до суспільного життя нарівні з іншими громадянами, Законом України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 № 875-ХІІ визначено, що органи місцевого самоврядування зобов'язані інформувати осіб з інвалідністю про зміни і доповнення законодавства про соціальну захищеність осіб з інвалідністю [10]. При цьому, процедура здійснення такого інформування законодавчо не регламентована, що фактично унеможливило реалізацію зазначеної норми та захист права на дану інформацію і потребує доопрацювання чинного законодавства.

В ході реалізації Плану «Безбар'єрна Україна» [11], було ініційовано внесення змін до Державних будівельних норм «Житлові будинки. Основні положення» (далі ДБН В.2.2-15:2019), затверджених Наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 87 від 26.03.2019 року [12], щодо облаштування безбар'єрного житлового середовища. В нових ДБН В.2.2-15:2019, Міністерством регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України, анонсувалось скасування норми ДБН В.2.2-15-2005 «Будинки і споруди. Житлові будинки. Основні положення» про розташування підлоги приміщень при вході до будинку не менше, ніж на 0,15 м вище тротуару. Зазначена норма дійсно було скасована і в п. 5.9 ДБН В.2.2-15:2019 визначено, що допускається влаштувати вхід до будинку на рівні позначки тротуару за умови влаштування твердого покриття з обладнанням водовідведення та улаштуванням антикригових електричних кабельних систем [12]. Як бачимо, аналізована норма, яка мала б врегулювати питання усунення бар'єрів у користуванні житлом дітьми з інвалідністю, фактично є декларативною. Вона характеризується диспозитивним а не імперативним змістом, оскільки лише допускає не проектувати сходи на вході до будинку а не зобов'язує виключити ці сходи при проектуванні та облаштуванні житлових будинків.

Таким чином, доходимо висновку, що органами публічної адміністрації мають бути належним чином адаптовано норми ДБН В.2.2-15:2019 до потреб дітей з інвалідністю у сфері житлового будівництва. На наш погляд, впорядкування питання проектування та облаштування житлового фонду до потреб дітей з інвалідністю, надасть змогу застосовувати адміністративний примус до осіб, які допускають порушення вимог адміністративного законодавства, будівельних норм та стандартів.

Україна, згідно Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [9], зобов'язалась організувати функціонування інклюзивної освіти. Як стверджує Н.В. Павлюк, інклюзивна освіта надає можливість кожній дитині право на самореалізацію, соціалізацію в природному середовищі, розкриття природних здібностей, отримання необхідної допомоги та підтримки з боку однолітків, педагогічного колективу школи та відповідних спеціалістів [13, с. 68].

Це можливе за умови створення правильно і належно адаптованого освітнього середовища. Проте, в сфері організації інклюзивного освітнього середовища, в діяльності органів публічної адміністрації також вбачається ряд недоліків.

Як зазначає І.В. Луценко, успішне запровадження інклюзивного навчання потребує вирішення завдань на державному рівні, а саме: формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливими освітніми потребами, удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази відповідно до міжнародних документів у сфері прав людини, реалізація та поширення інклюзивного навчання дітей у навчальних закладах шляхом удосконалення механізмів державного управління [14, с. 241].

Дітям з інвалідністю в сфері освіти гарантуються права на рівні з іншими дітьми, недопускаючи дискримінації та обмежень за ознакою інвалідності. Проте стан забезпечення таких дітей знаходиться на доволі низькому рівні. Мережа існуючих навчальних закладів різноманітного типу та рівня освіти практично не відповідає вимогам Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [9] та Плану «Безбар'єрна Україна» [11] з приводу вільного доступу до приміщень, навчальних класів та аудиторій, поверхів навчального закладу тощо.

Тож на даний час, враховуючи реалізовані органами публічної адміністрації заходи щодо адміністративно-правової охорони прав дітей з інвалідністю при створенні безбар'єрного середовища, залишається велика кількість невирішених проблем, а саме:

- запровадження механізму інформування дітей з інвалідністю про гарантовані їм права та порядок їх реалізації чи захисту;
- запровадження та реалізація заходів з пристосування громадського транспорту для потреб дітей з інвалідністю;
- облаштування житлового фонду, закладів освіти, та інших установ засобами, що сприяють безперешкодному доступу таких дітей до них, з метою реалізації життєво важливих функцій;
- забезпечення фінансування діяльності служб, що сприяють дітям з інвалідністю у реалізації їх прав;
- недостатність інформаційного впливу на громадськість щодо формування соціальної моделі інвалідності та усунення випадків та підстав дискримінації за ознакою інвалідності;
- запровадження умов для здобуття якісної освіти.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна дійти висновку, що на даний час в Україні існує велика кількість нормативних актів і програм щодо покликани забезпечити доступності суспільства для таких учасників відносин як діти з інвалідністю. Але, як свідчить практика, більшість таких норм і програм залишаються на рівні декларацій, проголошених державою з метою підтримки позитивного статусу на рівні міжнародних відносин.

Така ситуація в цій сфері пояснюється недостатністю фінансування і суперечністю та неточністю нормативного формулювання законодавчих норм, якими ці питання регулюються, що ускладнює їх застосування та, в деяких випадках, унеможливує застосування заходів адміністративного примусу до осіб, що порушують права дітей з інвалідністю.

Для належної реалізації своїх прав діти з інвалідністю не маю бути і відчувати себе ізольованими від суспільства та своїх однолітків. Саме наявність забезпечених державою та її органами заходів соціалізації таких дітей допомагає їм відчувати себе повноцінною частиною суспільства. Все це зумовлює необхідність запровадження нової формації державної політики у соціальній сфері загалом та адміністративно-правової охорони прав дітей з інвалідністю зокрема.

References

1. Shurma I.M. Problemy intehratsii liudei z obmezhenymy mozhlyvostiamy v suspilstvo / I. M. Shurma. // Derzhavne budivnytstvo. 2013. № 1. 1-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2013_1_39.
2. Sobol Ye. Yu. Pravove zabezpechennia sotsialnoho zakhystu ditei-invalidiv v Ukraini v suchasnykh umovakh. Pravo ta derzhavne upravlinnia, 2013. № 3. 22-26. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ptd_u_2013_3_6.
3. Pro okhoronu dytynstva. Zakon Ukrainy vid 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
4. Pro reabilitatsiiu osib z invalidnistiu v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 06.10.2005 № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.
5. Sobol Ye. Yu. Katehorii administratyvno-pravovoi modeli diialnosti publichnoi administratsii shchodo realizatsii y zakhystu prav ta svobod invalidiv. Derzhava ta rehiony. Ser.: Pravo. 2014. № 1. 37-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dr_p_2014_1_9.
6. Averianov V.B. Reformuvannia ukrainskoho administratyvnoho prava: gruntovnyi pryvid dlia teoretychnoi dyskusii / V. B. Averianov // Pravo Ukrainy. 2003. № 5. 117–122.
7. Administratyvna protsedura ta administratyvni posluhy. Zarubizhnyi dosvid i propozytsii dlia Ukrainy / avtor-uporiad. V.P. Tymoshuk. K. : Fakt, 2003. 496 s.
8. Bukhanevych A. Publichna administratsiia yak instytut optymizatsii publichnoho kontroliu v hromadianskomu suspilstvi / A. Bukhanevych // Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy. 2010. Vyp. 2. 46-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadu_2010_2_8.
9. Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu. Konventsiiia OON vid 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.
10. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini. Zakon Ukrainy vid 21.03.1991 № 875-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>.
11. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv shchodo stvorennia bezpereshkodnoho zhyttievoho seredovyscha dlia osib z obmezhenymy fizychnymy mozhlyvostiamy ta inshykh malomobilnykh hrup naselennia na 2009-2015 roky "Bezbarierna Ukraina". Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.07.2009 № 784. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/784-2009-%D0%BF#Text>.
12. Pro zatverdzhennia DBN V.2.2-15:2019 «Zhytlovi budynky. Osnovni polozhennia». Nakaz Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy № 87 vid 26.03.2019 roku.

13. Pavliuk N.V. Formuvannia moralno-psykholohichnoho klimatu osvitnoho seredovyscha inkliuzyvnoho klasu. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Praktychni komunikatsiini keisy v inkliuzyvnomu osvitnomu seredovyschi» (Kyiv, 22 lystopada 2019 r.) K.: Kyivskiy universytet imeni Borysa Hrinchenka, 2019. 111 s. URL: https://ij.kubg.edu.ua/images/kafedra_vs/tezu.pdf.

14. Lutsenko I. Pravovi aspekty zaprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity v Ukraini / I. V. Lutsenko // Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy. 2014. Vyp. 5. 240-253. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2014_5_29.

Деятельность публичной администрации в сфере административно-правовой охраны прав детей с инвалидностью по созданию безбарьерной среды

Переверзев Дмитрий Николаевич, email: d_pereverzev@ukr.net
Научно-исследовательский институт публичного права, г. Киев, Украина

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению вопроса о деятельности органов публичной администрации относительно реализации мер по административно-правовой охране прав детей с инвалидностью в сфере внедрения безбарьерной среды и адаптации составляющих элементов инфраструктуры к потребностям таких детей, обеспечивая возможность их интеграции в общество, в качестве полноценных участников, путем введения механизма реализации ними собственных нужд, обеспечивающих их существование и не допускают проявлений дискриминации по признаку инвалидности. Определено, что преодоление существующих в настоящее время барьеров является задачей органов публичной администрации, надлежащая организация деятельности которых позволит обеспечить административно-правовую охрану прав детей с инвалидностью.

Автором анализируется содержание понятий «ребенок с инвалидностью», которые содержатся в законодательных актах, и имеют некоторые отличия в определении их составляющих признаков, и отмечается, что их унификация будет способствовать совершенствованию процедуры реализации мер по административно-правовой охране прав таких детей. Обращается внимание на понятие «публичная администрация», поскольку правильная государственная политика и эффективная организация деятельности органов государственной власти и местного самоуправления, играют важную роль в вопросах социализации детей с инвалидностью.

Определяется ряд недостатков в исследуемой сфере, которые делают невозможной полноценную охрану прав детей с инвалидностью со стороны органов публичной власти и общества.

Ключевые слова: ребенок с инвалидностью, публичная администрация, безбарьерная среда, административно-правовая охрана, социальная защищенность.

SOME ORGANIZATIONAL AND REGULATORY ASPECTS APPOINTMENT AND CONDUCT OF COMPLEX SONO-LINGUISTIC EXAMINATION

Savelieva Irina

Kherson Faculty of the Odesa State University of Internal Affairs,
Kherson State University, Ukraine
e-mail: IrinkaGT17@gmail.com

Abstract: This article examines certain organizational and regulatory aspects of the appointment and implementation of a complex sono-linguistic examination.

The author analyzed the current legislation of Ukraine and came to the conclusion that there is no classification in the laws of forensic examinations, which are the main activity of the network of research expert forensic centers.

To understand the basics of the appointment and conduct of a comprehensive sono-linguistic examination, a brief review of the current legislation of Ukraine regarding the existing types of forensic examinations has been performed. The organizational aspects of the appointment and implementation of a comprehensive sono-linguistic examination are considered. The author determined the subject composition of the complex sono-linguistic examination. After analyzing the practice of collecting material carriers with traces of facial speech for a comprehensive sono-linguistic examination, the author identified the features and problems of this process.

The article proposes ways to solve the problem of normative consolidation of the purpose and conduct a comprehensive sono-linguistic examination.

Keywords: complex sono-linguistic examination, weary speech, voice, phonogram, the appointment of examination.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах загострення криміногенної обстановки в країні, зміни укладу життя як окремої людини, так націй у зв'язку з новітніми викликами світового масштабу, зокрема в умовах пандемії та світової економічної кризи, виникла нагальна необхідність вдосконалення роботи державних органів, які здійснюють досудове розслідування, щодо використання криміналістичних засобів та методів боротьби зі злочинністю.

Так, аналіз статистичних даних демонструє, що за останні роки спостерігається стала тенденція значного розриву між кількістю облікованих кримінальних правопорушень та кількістю кримінальних проваджень щодо яких було прийнято рішення. Так, за даними Генеральної прокуратури України, у 2013 р. було обліковано 563560 кримінальних правопорушень, у 2014 р. - 529139, у 2015 р. - 565182, у 2016 р. - 592604, у 2017 р. - 523911, у 2018 р. - 487133, у 2019 р. - 444130, і за шість місяців 2020 р. - 215956. Проте кількість кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято становить у 2013 р. - 332291, у 2014 р. - 337319, у 2015 р. - 385543, у 2016 р. - 442769, у 2017 р. - 335779, у 2018 р. - 303604, у 2019 р. - 281119, за шість місяців 2020 р. - 140443 [1]. Таким чином відсоток кримінальних правопорушень щодо яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято становить відповідно у 2013 р. - 58,96 %, у 2014 р. - 63,75 %, у 2015 р. - 68,22 %, у 2016 р. - 74,72 %, у 2017 р. - 64,09 %, у 2018 р. - 62,32%, у 2019 р. - 63,30%, за шість місяців 2020 р. - 65,03%.

Людина, як суб'єкт взаємодії з оточуючим середовищем, у процесі своєї життєдіяльності проявляє себе по-різному, залишає сліди різного роду. Вчиняючи протиправні дії, особа прагне у більшості випадків залишитись невідомою з метою уникнення відповідальності. З цією метою застосовує найрізноманітніші засоби маскуванню та знищення слідів, тому при розслідуванні кримінальних правопорушень кожен слід може стати в нагоді при ідентифікації особи. Мовлення людини є одним зі способів взаємодії людини з іншими. Добре знаючи про можливості дактилоскопії, портретної та ДНК-експертизи, правопорушники прагнуть змінити зовнішність, знищити сліди подушечок пальців рук та можливих часточок організму на місці злочину. Проте мовлення особи теж має ознаки, які можуть слугувати досягненню як ідентифікаційних, так і діагностичних завдань у криміналістиці. Змінити мовлення особі важче ніж одягти рукавички чи перуку. Тому дослідження матеріальних та ідеальних слідів мовлення людини відкриває перспективи підвищення ефективності досудових розслідувань.

Окремі ознаки мовлення вже використовуються слідчими в практичній діяльності (за результатами анкетування слідчих Національної поліції України, це підтвердили 100 % респондентів). Проте така діяльність часто має інтуїтивний характер обумовлений особистим досвідом слідчого. Звертаючи увагу на інформативні ознаки мовлення підозрюваних, потерпілих, свідків при провадженні різних слідчих

(розшукових) дій, при анкетуванні лише близько 20% респондентів зазначили, що проводили впізнання особи за голосом та призначали або клопотали про призначення експертизи аудіо- чи відеозаписів за ознаками мовлення.

Більшість респондентів констатували існування організаційно- тактичних проблем як щодо проведення цього різновиду слідчої (розшукової) дії, так і щодо оцінки її результатів. Також слід відзначити недостатню кількість експертів (близько 10 осіб на всю Україну), які можуть проводити експертні дослідження такого виду.

З поширенням використання відео та звукозаписуючої апаратури у повсякденному житті сліди мовлення особи залишаються все на більшій кількості матеріальних носіїв, що дає достатній матеріал для проведення ідентифікаційних та діагностичних досліджень.

На сьогодні окремі ознаки мовлення особи під час досудового слідства досліджують при проведенні лінгвістичних експертиз та експертизи відеозвукозаписів. Лінгвістична експертиза усного мовлення та експертиза відеозвукозапису використовуючи однакові сліди-відображення на матеріальних носіях вирішують одні й ті ж питання, досліджуючи одне явище – усне мовлення людини – з різних сторін. Тому є необхідним запровадження комплексної соно-лінгвістичної експертизи.

Вказане робить проблематику призначення та проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи дуже актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Окремі кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні аспекти правового регулювання призначення та проведення фоноскопичної, авторознавчої експертиз та експертизи відеозвукозапису широко досліджувалися науковцями, зокрема такими як Р. С. Белкін, А. М. Леонтьєв, В. А. Журавель, М. Г. Щербаковський, М. В. Салтевський, В. В. Бірюков, В. І. Батов, В. С. Бергер, Т. В. Варфоломеева, А. І. Вінберг, В. П. Колмаков, В. М. Стратонов, І. П. Крилов, В. Г. Гончаренко, Г. І. Грамович, Г. Л. Грановський, І. В. Басиста, В. П. Бахін, Н. Г. Бритвич, В. І. Василичук, В. І. Галаган, М. М. Гапанович, А. Я. Гінзбург, М. О. Головецький, Ю. М. Грошевий, В. Е. Єминов, А. М. Зінін, А. В. Іщенко, І. П. Козаченко, В. А. Колесник, В. І. Комісаров, В. О. Коновалова, Ю. Г. Корухов, Г. І. Кочаров, В. В. Крилов, В. С. Кузьмичов, О. П. Кучинська, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, А. Ф. Маєвський, О. М. Моїсєєв, В. М. Петренко, М. А. Погорецький, З. Г. Самошина, М. Я. Сегай, В. А. Снетков, В. Т. Томін, Л. Д. Удалова, П. П. Цветков, П. В. Цимбал, В. В. Ціркаль, Ю. М. Черноус, В. Ю. Шепітько, М. Є. Шумило тощо.

Розвиваються новітні напрямки в лінгвістиці (ідентифікаційна лінгвістика та психолінгвістика), досягнення науковців використовуються в суміжних галузях і навіть поза ними. У лінгвістиці над проблематикою лінгвістичних ознак мовлення працювали Є. Н. Басовська, М. О. Грачов, Т. П. Романова, С. Я. Єрмоленко, О. А. Земська, Л. В. Ігнаткіна, О. П. Козакова, О. А. Левоненко, І. В. Пономаренко, Т. М. Соловійова, Л. В. Струганець, Г. І. Богін, В. М. Карасик, Ю. М. Караулов, К. Ф. Сєдов, О. М. Шахнарович, Т. В. Шмельова тощо. психолінгвісти, зокрема Т. В. Ахутіна, В. П. Белянін, Б. В. Зейгарник, Б. Є. Мікіртунов, Л. В. Сахарний, Д. Л. Співак, в царині психології спілкування працювали Л. С. Виготський, А. Б. Добрович, О. О. Леонтьєв, К. Г. Юнг тощо.

Проведений аналіз спеціальної наукової літератури виявив, що незважаючи на дослідження відокремлених питань щодо можливостей встановлення у мовленні особи окремих особливостей її як представника певної соціальної групи за ознакою статі, віку або етнічної приналежності в різних науках на сьогодні у вітчизняній криміналістичній науці відсутні оглядові чи фундаментальні наукові праці, у яких системно та всебічно досліджуються сучасні можливості судово-криміналістичного дослідження мовленнєвого портрету особи, зокрема при проведенні комплексної соно-лінгвістичної експертизи.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Розглянути організаційні аспекти призначення та проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи, визначити склад суб'єктів комплексної соно-лінгвістичної експертизи, висвітлити особливості збирання матеріальних носіїв зі слідами мовлення особи для проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи, встановити проблематику нормативного закріплення призначення та проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи та сформулювати пропозиції щодо їх вирішення.

Вклад основного матеріалу дослідження.

Чинний Закон України «Про судову експертизу» не закріплює переліку видів судових експертиз [2]. Між тим проведення судово-експертних досліджень є основою діяльності мережі науково-дослідних експертних криміналістичних центрів в Україні. Аналіз чинного законодавства дозволяє зробити висновок, що жоден закон такого переліку не надає. Тож лише звернення до підзаконних нормативно-правових актів дозволяє дослідити види судових експертиз.

П. 1.2. Інструкції «Про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 визначає перелік видів судових експертиз Там же зазначено, що з метою більш повного задоволення потреб слідчої та судової практики щодо вирішення

питань, які потребують застосування наукових, технічних або інших спеціальних знань, експертними установами організовується проведення інших видів експертиз (крім судово-медичної та судово-психіатричної), у тому числі й тих, що перебувають у стадії наукової розробки [3], тобто перелік не є вичерпним.

До підвидів криміналістичної експертизи згідно зазначеної Інструкції відносять, зокрема експертизу відеозвукозапису та лінгвістичну експертизу мовлення. Фоноскопична експертиза в ньому не згадується.

Проаналізувавши вимоги чинного законодавства та думки провідних вчених-криміналістів щодо призначення комплексних судових експертиз вважаємо за необхідне визначити такий порядок призначення та проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи.

Оскільки при проведенні комплексної соно-лінгвістичної експертизи застосовуються знання різних галузей науки, зокрема лінгвістики (психолінгвістики) та фізики (акустики) для вирішення спільних ідентифікаційних та діагностичних завдань, експертне дослідження вимагає участі фахівців різних галузей. Комплексна соно-лінгвістична експертиза повинна проводитись за участі експертів-лінгвістів та експертів, що мають спеціальні знання для проведення аналізу фізичних властивостей голосу.

Такі фахівці можуть бути працівниками як різних підрозділів однієї державної спеціалізованої експертної установи, так працювати в різних державних спеціалізованих експертних установах, а також працювати в інших підрозділах та службах органів центральної виконавчої влади. Така ситуація породжує проблему взаємодії різних органів і служб.

Після нормативного закріплення можливості проведення судових експертиз приватними експертними установами [4], ще гостріше постає питання їх взаємодії в межах проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи з державними експертними установами.

Згідно ч.1 с. 242 Кримінального процесуального кодексу України «експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку» [5].

Оскільки юридичною підставою проведення будь-якої, зокрема і комплексної соно-лінгвістичної, експертизи є процесуальний документ про її призначення, вже в ньому необхідно визначити межі повноважень та порядок взаємодії між експертами державних та приватних експертних установ.

На нашу думку, в ньому необхідно чітко визначити, перелік експертних установ, яким доручається її проведення, у разі, якщо таких установ більше ніж одна, а також дані особи, яка буде залучена як експерт з приватної експертної установи. Також слід виокремити провідну державну експертну установу з переліку, наділивши її організаційними повноваженнями щодо проведення експертизи.

Саме провідна державна експертна установа має координувати роботу всіх залучених експертів, отримувати матеріали для проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи, підтримувати зв'язок із суб'єктом кримінального провадження, що призначив експертизу.

Невизначеність провідної експертної установи у процесуальному документі про призначення експертизи призведе до суперечок щодо розподілу повноважень та відповідальності при проведенні експертного дослідження, а отже може вплинути на строки та ефективність проведення експертизи, що є небажаним.

Також у зазначеному документі обов'язково має міститися перелік об'єктів експертного дослідження із зазначенням їх індивідуальних ознак. Найчастіше ідентифікація особи за ознаками її усного мовлення (лінгвістичними та фізичними ознаками голосу) проводиться при дослідженні матеріальних носіїв зі слідами такого мовлення. Це можуть бути відеозаписи зі звуком або виключно звукозаписи (фонограми) на яких зафіксована досліджувана розмова. Для вирішення питання «Чи брала участь у цій розмові певна особа?» необхідно отримати зразки для порівняння.

На практиці отримання таких зразків для порівняння досить ускладнене необхідною тривалістю усного мовлення без перерв, а саме 10 хвилин розмови без пауз. Отримати зразок читання тексту для виявлення ознак читання у досліджуваній фонограмі простіше, оскільки читати 10 хвилин легше, ніж вести монолог такої ж тривалості.

Окрім того порівняльні зразки з усним мовленням повинні бути зафіксовані з достатнім рівнем запису на якісній апаратурі та носіях. Криміналістично значуща інформація, що міститься в засобах мобільного зв'язку, обумовлена їх технічними і функціональними особливостями [6, с. 1110]. За наявності технічної можливості, мають бути також зразки виконані на тій же апаратурі та носіях, що і досліджувана фонограма.

У зв'язку з вищевикладеним вважаємо за доцільне залучення спеціаліста до відібрання порівняльних зразків усного мовлення.

В нашій державі значна кількість громадян є двомовними, частіше це українська та російська мови. У зв'язку з професійними вимогами до багатьох посад, зокрема для держслужбовців, мова спілкування у побуті та на робочому місці може не співпадати. Усне мовлення однієї особи під час мовленнєвих актів різними мовами значно відрізняється. З цим пов'язана вимога відповідності мови мовленнєвого акту, зафіксованого на досліджуваній фонограмі, мові мовленнєвого акту з порівняльних зразків.

Для проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи експерту необхідні також протокол огляду та прослуховування досліджуваних фонограм з їх текстовим розшифруванням.

Згідно ч.2. ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію» під час наповнення баз (банків) даних, щодо осіб затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень, поліція забезпечує збирання, накопичення

мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) та біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК) [7]. Тобто з таких банків даних також можна отримати зразки для порівняння.

Відео- фонограми, що є об'єктами дослідження, упаковані належним чином (окремо речові докази та зразки для порівняння) разом із процесуальним документом про призначення соно-лінгвістичної експертизи надаються провідній експертній установі, яка відповідає за їх збереження.

Керівник провідної експертної установи визначає який із підрозділів, до компетенції яких належить вирішення питань комплексної соно-лінгвістичної експертизи, буде провідним. Йому належить організувати роботу експертної комісії, призначити голову експертної комісії та визначитись зі складом експертної комісії (спільно з керівниками інших підрозділів, до компетенції яких належить вирішення питань такого експертного дослідження).

Голова експертної комісії з проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи виконує організаційні функції щодо забезпечення роботи експертної комісії. При вирішенні в процесі експертного дослідження поставлених питань голова має рівний голос з кожним із членів експертної комісії.

Кожен експерт самостійно обирає спосіб та методи дослідження відповідно до поставлених перед ним завдань в межах комплексної соно-лінгвістичної експертизи.

До компетенції комплексної соно-лінгвістичної експертизи належать питання: ідентифікації особи за лінгвістичними ознаками усного мовлення, ідентифікація особи за фізичними (акустичними) ознаками голосу, визначення ознак умисного спотворення/імітації мовлення, визначення рідної мови мовця, визначення типу висловлювання, аналіз змісту усного мовлення тощо.

Тож при призначенні комплексної соно-лінгвістичної експертизи перед експертами можуть бути поставлені такі питання:

1. Чи брала участь особа у досліджуваній розмові, зафіксованій на (відео) фонограмі? Якщо так, то які слова та висловлювання промовлені саме нею?
2. Чи одна й та сама особа брала участь у досліджуваних розмовах?
3. Скільки осіб брали участь у розмові, зафіксованій на фонограмі?
4. Чи брали перелічені особи участь у зафіксованій на фонограмі розмові та які конкретно слова та фрази ними промовлені?
5. Чи є мовлення досліджуваної особи спонтанним підготовленим (завченим) чи спонтанним непідготовленим? Чи є в мовленні досліджуваної особи ознаки читання тексту?
6. Чи є в мовленні досліджуваної особи ознаки імітації мовленнєвих навичок іншої людини або спотворення своїх?
7. Чи є в мовленні особи ознаки іншої мови?
8. Чи є в мовленні особи лінгвістичні ознаки, що характеризують соціально-біографічні риси її особистості?
9. Чи є ознаки підтекстового (або двоякого) тлумачення слів та висловлювань в усному мовленні досліджуваної особи?
10. Чи містяться в мовленні досліджуваної особи публічні заклики (висловлювання) до певних дій (вказати, яких саме)?
11. Чи міститься в мовленні особи інформація позитивного або негативного характеру щодо певної фізичної або юридичної особи?
12. Чи є висловлювання особи фактичним твердженням або оціночним судженням?

За результатами проведення комплексної соно-лінгвістичної експертизи у разі досягнення згоди між експертами складається спільний висновок. У разі відсутності такої згоди у дослідницькій частині висновку кожен експерт описує свою частину проведеного експертного дослідження і підписує її, в заключній частині – відзначає висновки, що відповідають його точці зору в даній експертизі та обґрунтовуються його дослідженнями, описаними в дослідній частині.

Висновки з цього дослідження. Виходячи із зазначеного вище вважаємо за необхідне нормативне закріплення у Законі України «Про судову експертизу» класифікації судових експертиз, в тому числі комплексної соно-лінгвістичної експертизи яка б вирішувала тотожні ідентифікаційні, групофікаційні та діагностичні завдання, які нині ставляться перед лінгвістичною експертизою усного мовлення та експертизою відеозвукозапису.

На нашу думку це дозволить уникнути кількох потенційно негативних наслідків:

1. Зайвих витрат часових, матеріальних та людських ресурсів, які неминуче матимуть місце, коли в межах одного кримінального провадження може виникати необхідність дослідження усного мовлення особи з різних сторін (і за фізичними характеристиками голосу, і за змістом мовлення) потрібно буде призначати дві окремі експертизи.

2. Затягування строків кримінального провадження, оскільки кількість відео-фонограм досліджуваних розмов в межах одного кримінального провадження є обмеженою, в той же час експерту для вирішення поставлених питань необхідна якомога більша тривалість досліджуваного запису усного мовлення, що в свою чергу призведе до послідовного призначення експертиз з використанням одних і тих же порівнюваних відео-звукозаписів.

3. Зниження ефективності розслідування кримінальних правопорушень, можливе ухилення підозрюваного від кримінальної відповідальності внаслідок відтермінування часу отримання результатів експертиз.

References:

1. Zvity «Pro zareiestrovani kryminalni pravoporushennia ta rezultaty yikh dosudovoho rozsliduvannia» za 2013-2020 roky. Heneralna prokuratura Ukrainy [Reports "On registered criminal offenses and the results of their pre-trial investigation" for 2013-2020. General Prosecutor of Ukraine]. Available at: https://www.gp.gov.ua/ua/stat_n_st?dir_id=113653&libid=100820&c=edit&_c=fo#
2. Zakon Ukrayini «Pro sudovu ekspertyzu» vid 25.02.1994 roku. № 4038-XII. [Law of Ukraine «About forensic examination» of February 25, 1994. № 4038-XII. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. (In Ukrainian).
3. Nakaz Ministerstva yustitsiyi Ukrayini vid 08.10.98 № 53/5 «Pro zatverdzhennya Instruksiyi pro priznachennya ta provedennya sudovih ekspertiz ta ekspertnih doslidzhen ta naukovo-metodichnih rekomendatsiy z pitan pidgotovki ta priznachennya sudovih ekspertiz ta ekspertnih doslidzhen» [Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.10.1998 № 53/5 «On approval of the Instruction on appointment and conduct of forensic examinations and expert research and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert research»] Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (accessed 05.09.2020). (In Ukrainian).
4. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchych aktiv Ukrainy shchodo vdoskonalennia okremykh polozhen kryminalnoho protsesualnoho zakonodavstva» vid 04.10.2019 roku № 187-IX [Law of Ukraine «On amendments to some legislative acts of Ukraine to improve certain provisions of criminal procedure legislation» of October 04, 2019 № 187-IX Available at: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#Text>
5. Kriminalniy protsesualniy kodeks Ukrayini vid 13.04.2012 № 4651-VI [Criminal procedure code of Ukraine of 13.04.2012 № 4651-VI]. Available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (accessed 07.09.2020). (In Ukrainian).
6. Scherbakovska, K.O. (2012) Zasobi mobilnogo zv'yazku yak dzherela informatsiyi pri rozsliduvannitorgividitmi [Mobile communications as a source of information in the investigation of child trafficking] // Forum prava [Forum of Law], 2012, № 1, 1109-1113. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12skortd.pdf> (accessed 19.12.2019). (In Ukrainian).
7. Zakon Ukrayini «Pro Natsionalnu politsiyu» vid 2 lipnya 2015 roku № 580-VIII [Law of Ukraine «On the National Police» of July 2, 2015. № 580-VIII]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>. (In Ukrainian).

Некоторые организационные и нормативные аспекты назначения и проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы

Савельева Ирина Валериевна, e-mail: IrinkaGT17@gmail.com

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация: В предлагаемой статье рассматриваются отдельные организационные и нормативные аспекты назначения и проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы.

Автор проанализировал действующее законодательство Украины и пришел к выводу, что в законах отсутствует классификация судебных экспертиз, которые являются основной деятельностью сети научно-исследовательских экспертных криминалистических центров.

Для понимания основ назначения и проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы выполнен краткий обзор действующего законодательства Украины относительно существующих видов судебных экспертиз. Рассмотрено организационные аспекты назначения и проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы. Автор определил субъектный состав комплексной соно-лингвистической экспертизы. Проанализировав практику сбора материальных носителей со следами речи лица для проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы автор определил особенности и проблемы этого процесса.

В статье предложены пути решения проблематики нормативного закрепления назначения и проведения комплексной соно-лингвистической экспертизы.

Ключевые слова: комплексная соно-лингвистическая экспертиза, устная речь, голос, фонограмма, назначение экспертизы.

CRIMES IN THE MILITARY SPHERE: REASONS AND CONDITIONS

Shkuta Oleh

Kherson Faculty of the Odesa State University of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: oleh_shkuta@ukr.net

Abstract. The article considers the causes and conditions of military crime. The authors draw attention to the fact that military crime is a major factor in reducing the combat effectiveness of the army and its authority, affects the level of national security. The article substantiates that the main approach to differentiating the determinants of crime in the military sphere is a certain period of service. Accordingly, the following are distinguished: pre-conscription period, period of military service (contract), period of service during a military conflict. Each of the periods described by the authors corresponds to a set of factors influencing the emergence of criminal intent. These factors include social, psychological, economic, organizational and managerial, informational, etc.

Among the conditions that oppose the spread of crime in the military sphere, the authors include: the system of military, legal and moral education, proper organization of life, life and leisure of servicemen, control over the use of alcohol and drugs. The authors include: working out the doctrine of military security of Ukraine taking into account the internal and external political situation; adequate financing of the defense sphere; transition to contract service; improvement of personnel policy.

Keywords: military sphere, servicemen, crimes in the military sphere, counteraction to crime.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Збройні Сили, будь-якої держави не тільки являються гарантом забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності, а і являють частину суспільства, а тому фактори що впливають на вчинення військових злочинів є наслідком соціальних протиріч, що притаманні цілому суспільству і створюють передумови для вчинення злочинів у військовій сфері.

Злочинність у військовій сфері являється одним із найважливіших чинників, що впливає не тільки на боєздатність армії, а й на суспільство держави в цілому, так як стан оборонної сфери держави свідчить про стан її національної безпеки. Саме тому визначення шляхів подолання злочинності у військовій сфері виступає одним із основоположних завдань кримінально-правового регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Тема військової злочинності є досить неординарною, оскільки виступає негативним фактором, який впливає на національну безпеку. Саме тому питання протидії злочинності у військовій сфері виступає предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних учених-правників, зокрема, В.П. Базова, В. О. Бугаєва, В. О. Глушкова, О.М. Джужи, Д.В. Казначєєвої, М. І. Карпенка, В. І. Касинюка, О.М. Литвинова, Р.М. Овчіннікова, М. І. Панова, Є. Б. Пузеревського, В.В. Сокурєнка, М.С. Туркота, К. Г. Фетисенка, М. І. Хавронюка, С. О. Харинтонова та ін. Однак, діалектика суспільних відносин вимагає постійного аналізу причин та умов формування та розвитку злочинності у військовій сфері, що і обумовило обрання теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у формуванні уявлення про причини та умови розвитку злочинності у військовій сфері та визначенні основних шляхів її подолання.

Вклад основного матеріалу дослідження.

Сучасними ученими справедливо зазначається, що коли йдеться про такі складні явища, як злочинність, слід враховувати безліч причин, визначаючи серед них основні та другорядні, об'єктивні і суб'єктивні, постійні або тимчасові [8].

Розглядаючи основні детермінанти злочинності поіменованій вчений виходив з того, що на її рівень впливають багато негативних економічних, соціальних, суспільно-психологічних, демографічними, організаційно-управлінських, правових та інших чинників. [4, с. 19]

В юридичній літературі існують різні підходи до класифікації детермінант злочинів у військовій сфері. Одним із таких підходів є дроблення детермінант даного роду злочинів на групи, причини та умови кожної з яких відповідають певному життєвому шляху особи злочинця військовослужбовця. Наприклад, М. І. Карпенко виділяє детермінанти, пов'язані із допризовним періодом, тобто проходженням строкової служби, чи несенням військової служби за контрактом; детермінанти, пов'язані з умовами військової служби, та виключно військові детермінанти [1, с. 481].

За справедливим твердженням М.С. Туркота під час дослідження такого явища, як військова злочинність, потрібно застосовувати категорію «фактори» як родове поняття, оскільки воно містить усі види детермінації військових та загальнокримінальних злочинів, вчинених військовослужбовцями.

За змістом фактори злочинів військовій сфері поіменовані вчений поділяє на: фінансові, політичного, соціально психологічного, правового, організаційно управлінського; інформаційного; криміногенного та соціального характеру [4, с. 20].

Детермінанти злочинності у військовій сфері на макро-, мікро- й індивідуальному рівнях Голіна В.В. та Головкін Б.М., що відповідають діалектичному співвідношенню загального, особливого та одиничного.

До причини та умови злочинності у військовій сфері на *макрорівні* поіменовані вище вчені відносять: соціальні, економічні, політичні, правові, організаційно-управлінські, ідеологічні, соціально-психологічні, культурно-виховні та ін.

Детермінанти злочинності у військовій сфері *макрорівня*, характерні саме для середовища військових, пов'язані з особливостями їх стосунків щодо проходження та несення військової служби, а також побутових відносин.

Детермінанти злочинності у військовій сфері *індивідуального рівня* пов'язані з детермінуванням певного злочину, що вчинений конкретною особою-військовослужбовцем [1, с. 481].

О.М. Джужа детермінанти злочинності у військовій сфері поділяє на три основні групи: загальні причини злочинності, що залежать від умов життя, виховання, навчання, роботи правопорушників до призову на військову службу; загальні причини злочинності, що специфічно переломлюються через армійські умови життя, побуту і діяльності; та спеціальні (військові) причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів військовослужбовцями. Загальні детермінанти злочинності у військовій сфері реалізуються в злочинній поведінці військовослужбовців внаслідок сформованих у них до служби у ЗСУ криміногенних якостей особи [3].

С.М. Чмишенко серед загальних детермінантів злочинності у військовій сфері виділяє: соціальну несправедливість у розподілі в доходах від добування та використання власних національних природних ресурсів; соціальну незахищеність населення; загострення політичної боротьби чи соціальних конфліктів; кризу соціальної культури; особливості сімейного виховання; вплив найближчого оточення та засобів масової інформації; конкретні життєві ситуації, які формують людину з її системою установок та особливостями характеру; несприятливі соціально-економічні умови реформування Збройних Сил [8, с. 26].

До числа факторів, що послабляють дію загальних причин, варто віднести: систему військового, правового і морального виховання; військову організацію життя, побуту, дозвілля та діяльності солдат і сержантів; статутний контроль за діяльністю і поведінкою військовослужбовців; забезпеченість військовослужбовців предметами першої необхідності і т.д.

Друга група детермінантів пов'язана з дією загальних причин злочинності в умовах життя, побуту, дозвілля і діяльності військовослужбовців. Загальні причини злочинності своєрідно реалізуються в умовах армії: одні з них послабляються чи нейтралізуються у військових умовах, інші підсилюються.

До факторів, що підсилюють дію загальних причин злочинності, відносяться: в армії зосереджена молодь у віці 18–25 років, який властива більш висока злочинна активність; військову службу проходять головним чином чоловіки, коефіцієнт злочинності яких у 6–8 разів вище, ніж у жінок; військовослужбовці, що проходять строкову військову службу при екстериторіальному комплектуванні військ, виявляються відірваними від своїх близьких, звичних умов життя, праці, відпочинку, що є соціально-психологічною основою кримінальних мотивацій; поведінка військовослужбовців, їх життя, побут, відпочинок максимально регламентовані, що породжує додаткову внутрішню напругу, яка нерідко знімається шляхом вчинення протиправних вчинків; сфера дії кримінального права в армії ширша, тому що військовослужбовці несуть відповідальність не тільки за загальнокримінальні, але й за військові злочини, питома вага яких у зареєстрованих злочинах в армії становить більше половини і т.д.

Третя група детермінант злочинності у військовій сфері представлена конкретними недоліками в управлінській, організаційній, дисциплінарній і виховній діяльності командирів і начальників. Висока криміногенність окремих недоліків, відхилень і зловживань у будь-якій сфері військової служби обумовлена тим, що все життя, діяльність, побут і відпочинок військовослужбовців суворо регламентовані законами, статутами, інструкціями, наказами уповноважених начальників. [3, с. 63].

Так, дійсно, як показало наше дослідження, злочинній поведінці військовослужбовців сприяють наступні недоліки: аморальна і протиправна поведінка командирів і начальників на службі та в побуті, їх прагнення підтримувати військову дисципліну лише шляхом заборон; ненормальні взаємини у військовому колективі; неналежна боротьба з пияцтвом військовослужбовців і вживанням наркотиків; байдуже ставлення начальників до потреб і запитів підлеглих; безконтрольність, безгосподарність, безкарність, приховування злочинів; побутова невлаштованість; прогалинами в

організації служби військ, дозвілля і відпочинку військовослужбовців та ін. [3, с. 63].

Однією з проблем протидії злочинності у військовій сфері є недосконалість законодавчої бази у цій сфері. Так, незважаючи на підвищену суспільну небезпечність злочинів проти встановленого порядку несення військової служби, санкцією жодної статті, які містяться у розділі XIX Кримінального кодексу України (КК України), додаткові покарання не передбачені. Якщо вчинення злочину військовослужбовцем було пов'язано з його посадою або із зайняттям певною діяльністю суд має право призначити йому додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю у межах, встановлених ст. 55 КК України.

Додаткове покарання у виді позбавлення військового звання може бути застосовано судом лише до військовослужбовця, який вчинив тяжкий або особливо тяжкий злочин, із наведенням у вироку мотивів призначення цього виду додаткового покарання. [4, с. 20] Позбавлення військового звання у разі вчинення військовослужбовцем злочину невеликої або середньої тяжкості законом не передбачено, незважаючи на той факт, що за період з 2014–2019рр. у ЗСУ було вчинено 8 190 (36,5% від загальної кількості військових злочинів) злочинів середньої тяжкості.

За справедливим твердженням М.С. Туркота зазначені недоліки законодавчого характеру ускладнюють притягнення винних осіб до кримінальної, адміністративної та матеріальної відповідальності, а в деяких випадках тягнуть відміну прийнятих рішень судом або взагалі унеможливають адекватне реагування держави на вчинене військовослужбовцем правопорушення. [5, 57–61; 6, 9–12; 2, 321–340].

Для запобігання злочинам військовослужбовців на загальносоціальному рівні першочергове значення мають державні заходи, спрямовані на нейтралізацію, обмеження сфери й потужності дії базисних, насамперед економічних її причин та умов. Необхідно відновити престиж військової служби, забезпечити реальний професіоналізм військ, відповідність усього особового складу якісно новим вимогам сьогодення. Лише за таких умов можна вирішити завдання загального та спеціального запобігання злочинам у військовій сфері [7, с. 26].

Ми поділяємо позицію М. Туркота про те, що у переважній більшості країн світу проблеми, з якими стикаються військові формування, вирішуються на законодавчому та урядовому рівнях. Лише за допомогою послідовних заходів загальнодержавного характеру, підкріплених розумінням та підтримкою суспільства, можна успішно протидіяти злочинам у військових формуваннях [4, с. 26].

Висновки з цього дослідження. На підставі вищевикладеного можемо зробити висновок, що в сучасних умовах невідкладними заходами протидії злочинності у військовій сфері мають стати:

- відпрацювання доктрини військової безпеки України, виходячи з вимог забезпечення її національної безпеки, з урахуванням внутрішньої та зовнішньополітичної ситуації в країні;
- належне фінансування військової сфери. При цьому фінансуватися мають як заходи, пов'язані із підтриманням бойової готовності військ, так і соціальні програми для військовослужбовців та членів їхніх сімей;
- перехід на комплектування усіх військових формувань та правоохоронних органів, у яких передбачена військова служба, виключно за контрактом. Для цього потрібно створити такі матеріально-технічні та соціально-економічні умови служби цих категорій військовослужбовців, які давали б їм більше можливостей для самореалізації. Варто зазначити, що про необхідність переходу військових формувань на контрактну основу неодноразово висловлювались повноважні представники органів законодавчої та виконавчої влади.
- проведення удосконалення кадрової політики у військовій сфері, яка передбачала б всебічну підготовку офіцерського складу, підвищення вимог до його ділових і моральних якостей.

References:

1. Holina V.V., Holovkin V.M. Kryminolohiia: Zahalna ta Osoblyva chastyny Navchalnyi posibnyk. Kh.: Pravo, 2014. 513 p.
2. Kalman O.H., Koziakov I.M., Kuts V.M., Lyzohub B.V., Miroshnychenko S.S. ta in. Problemy protydii zlochynnosti: pidruch. / za red. prof. Kalmana O.H. Kh.: Novasoft. 2010. 347 p.
3. Kryminolohiia: Navchalnyi posibnyk / Uporiadnyky: Dzhuzha O.M., Vasylevych V.V., Ivanov Yu.F., Opanasenko P.M., Siuravchuk V.H.; za zah. red. O.M. Dzhuzhy. K.: NAVSU, 2004. 200 p.
4. Turkot M.S. Determinanty viiskovoi zlochynnosti. Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. 2013. № 3. P. 19-23.
5. Turkot M.S. Kryminolohichna kharakterystyka subiekta zlochynu, peredbachenoho statteiu 423 KK Ukrainy. Visnyk prokuratury. 2008. №2. P. 57–61.
6. Turkot M.S. Problemni pytannia pravovoho rehuliuвання pravookhoronnoi diialnosti. Radnyk yustytstii. 2008. №2(8). P. 9–12.

7. Ziabliuk T.V. Motyvatsiia do viiskovo-profesiinoi diialnosti u viiskovosluzhbovtiv viiskovoi sluzhby za kontraktom. Molodizhna viiskova nauka u Kyivskomu natsionalnomu universyteti imeni Tarasa Shevchenka Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia molodykh vchenykh, adiunktiv, slukhachiv, kursantiv i studentiv / Za zahalnoi redaktsiieiu k.filol.n., profesora heneral-maiora V.V. Balabina 2015 r. P. 26.

8. Chimyshenko S. M. Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv. Finansy Ukrainy. 2005. № 11. P. 46–51.

9. Emynov V.E. Prestupnost voennosluzhashchykh: ystorycheskyi, krymynolohycheskyi y sotsyalnopravovoi analiz / V.E. Эмынов, Y.M. Маткевич. М.: Penatu, 1999. 260 p.

Преступность в военной сфере: причины и условия

Шкута Олег Олегович, oleh_shkuta@ukr.net

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. В статье рассматриваются причины и условия возникновения преступности в военной сфере. Авторами обращается внимание на то, что преступность в военной сфере является главным фактором снижения боеспособности армии и ее авторитета, влияет на уровень обеспечения национальной безопасности. В статье обосновано, что основным подходом к разграничению детерминант преступности в военной сфере является определенный период несения службы. Соответственно выделяются: допризывной период, период прохождения срочной (контрактной) службы, период несения службы во время военного конфликта. Каждому из описанных авторами периодов соответствует набор факторов влияющих на возникновение преступных намерений. К данным факторам относятся: социальные, психологические, экономические, организационно-управленческие, информационные и т.д.

К числу условий, которые противостоят распространению преступности в военной сфере авторами относится: система военного, правового и морального воспитания, надлежащая организация жизни, быта и отдыха военнослужащих, контроль за употреблением алкогольных и наркотических веществ. К направлениям противодействия развитию преступности в военной сфере авторы относят: отработку доктрины военной безопасности Украины с учетом внутренней и внешней политической ситуации; надлежащее финансирование сферы обороны; переход на контрактное несение службы; усовершенствование кадровой политики.

Ключевые слова: военная сфера, военнослужащие, преступления в военной сфере, противодействие преступности.

COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS OF CRIMINAL LIABILITY FOR NON-EXECUTION OF COURT DECISIONS IN FOREIGN COUNTRIES

Terno Andriy

Kherson Faculty of the Odesa State University of Internal Affairs,
Kherson State University, Ukraine
e-mail: advokatterno@gmail.com

Abstract. The article provides a comparative legal analysis of criminal liability for non-execution of court decisions in foreign countries. Criminal legislation of the countries of Eastern and Western Europe was analyzed. The purpose of the analysis was to establish the existence of criminal law norms that enshrine criminal liability for failure to comply with court decisions. The study found that the execution of decisions of the European Court of Human Rights for the member states of the European Union does not require specific legal control. This is because the execution of decisions of European institutions is evidence of their political and legal culture. In this regard, it was noted that the creation and implementation of legislative procedures for the execution of decisions of national and international courts in Western European countries is not rational and is not welcomed by legal practice. Unlike the countries of Western Europe, the criminal legislation of the countries of Eastern Europe provides for criminal liability for failure to comply with court decisions. In this case, responsibility comes both for non-compliance with decisions of national and international courts. The peculiarities of the corpus delicti include: limitation on the types of court decisions (Kazakhstan), the presence of a general and special entity (Kazakhstan), the presence of an exclusively special entity (Belarus, Turkmenistan).

Keywords: judgment, decision of the ECHR, non-enforcement of a judgment, criminal liability.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Обов'язковість невиконання судових рішень виступає провідною засадою сучасного судочинства, що закріплена у ст. 129 Конституції України. Невиконання рішень судів виступає перешкодою реалізації незалежного, компетентного і неупередженого суду, знижує почуття поваги до судового рішення та ставить під сумнів обов'язковість його виконання для інших суб'єктів правовідносин. Відповідно, конституційна гарантія виконання судового рішення потребує забезпечення, яке здійснюється на підставі ст. 382 КК України. При цьому, кількість звернень до Європейського суду з прав людини з боку Українців щодо неналежного стану виконання рішень судів є одним із найбільших у Європі, що вказує на низький рівень дієвості кримінально-правової норми та вимагає її дослідження, оцінки та удосконалення.

Кримінально-правове дослідження будь-якого явища неможливе без проведення аналізу його сутності. Одним із провідних способів такого аналізу є здійснення порівняльного дослідження, що дає можливість оцінити позитивні та негативні особливості, виявити недоліки національного законодавства у сфері кримінальної відповідальності та надати пропозиції щодо його покращення. Відповідно, це стосується і кримінальної відповідальності за невиконання рішень судів, що вимагає здійснення порівняльно-правового дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В основу дослідження покладені роботи Ю.В. Александрова, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, І.С. Власова, А.В. Валахової, М.А. Гараніної, Л.Д. Гаухмана, В.О. Глушкова, М.С. Голоднюка, І.А. Дришлюка, О.О. Кваши, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, Я.М. Кульберга, А.Г. Мартіросяна, М.І. Мельникова, А.А. Музики, В.О. Навроцького, А.В. Наумова, В.І. Осадчого, О.Я. Светлова, В.В. Сташиса, С.А. Семенова, Ю.І. Стецовського, Ш.С. Рашковської, С.А. Тарарухіна, В.Я. Тація, П.Ф. Тельнова, С.І. Тихенка, І.М. Тяжкової, В.І. Тютюгіна, А.П. Тузова, Є.В. Фесенка, В.Д. Філімонова, М.І та інших.

Здобутки означених учених містять низку системних положень і висновків, які прямо або опосередковано стосуються юридичної відповідальності за невиконання рішень суду. Однак, варто констатувати, що у зазначених дослідженнях не здійснюється порівняльний аналіз статей у законодавстві зарубіжних країн, які б регламентували кримінальну відповідальність за невиконання рішень суду. Останнє і зумовило вибір теми статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статі виступає аналіз кримінально-правової відповідальності за невиконання рішення суду на підставі вивчення діючого законодавства зарубіжних країн, зокрема, країн Західної та Східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Вступивши до Ради Європи, 17 липня 1997 року Україна ратифікувала Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року [7]. Тим самим встановила, що відповідно до ст. 46 Конвенції вона визнає без спеціальної угоди (*ipso facto*) юрисдикцію ЄСПЛ і зобов'язалася привести правозастосовчу практику у повну відповідність з зобов'язаннями, які випливають з участі в Конвенції і протоколах до неї. Це означало також те, що діяльність всіх вітчизняних органів державної влади, включаючи судові, їх рішення і застосовувані процедури, так само як і рішення відповідних органів, яким надано повноваження законотворчої діяльності, не повинні суперечити положенням Конвенції.

1 вересня 2001 року набрав чинності новий КК України [2], у якому, як і в КК УРСР 1960 окремою нормою визначалась кримінальна відповідальність за невиконання судових рішень (ст. 382). Однак на відміну від КК УРСР 1960 року (в редакції 1990 року) зазначена стаття складалась з трьох частин, в яких була здійснена диференціація кримінальної відповідальності на невиконання судового рішення. У ч.3 вказаної статті вперше була передбачена за умисне невиконання службовою особою рішення ЄСПЛ. В подальшому, у зв'язку із проведенням в Україні судової реформи та прийняттям Закону України «Про судову систему та статус суддів в Україні» до вказаної статті було внесено зміни, спрямовані на посилення кримінальної відповідальності за вказаний злочин, зокрема в частині розширення кола суб'єктів невиконання судового рішення.

Після запровадження кримінальної відповідальності за невиконання рішення ЄСПЛ Україною на законодавчому рівні закріплено порядок виконання рішень ЄСПЛ в Законах України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року № 3477-IV [5], «Про виконавче провадження» 2 червня 2016 року № 1404-VIII [4], «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» від 5 червня 2012 року № 4901-VI [6].

Загалом, для більшості країн Європи виконання рішень ЄСПЛ переважно не потребує специфічного правового контролю за процедурою виконання таких рішень, оскільки для них виконання вимог Конвенції є, в першу чергу, свідченням їх політичної і правової культури та спроможності захищати своїх громадян. Також доцільно відмітити, що ґрунтовне та послідовне правове регулювання процедур виконання рішень ЄСПЛ в західноєвропейських країнах зазвичай є недоцільним на практиці, зважаючи на досить високий рівень правової та політичної культури відповідних держав (наприклад, Німеччини та Австрії), які не тільки забезпечують мінімальні підстави для звернення до ЄСПЛ за захистом, але й безумовно виконують усі, хоча й не настільки чисельні як проти України рішення щодо їх громадян без застосування примусових юридичних механізмів та процедур.

Тому створення та реалізація спеціальних законодавчих процедур для виконання рішень ЄСПЛ, незвичне явище у західноєвропейських країнах. У переважній більшості країн такі рішення виконуються на підставі нормативно-правових актів, що визначають загальні процедури виконання рішень національних судів за допомогою застосування аналогій чи загальноправових принципів [1, с. 83-89]

Разом з тим, потрібно зазначити, що наявність законодавчого регулювання виконання рішень ЄСПЛ в Україні, що передбачене в Законі України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», з одного боку, викликає певну увагу та науковий інтерес та вкотре свідчить про прагнення України до євроінтеграції та реального забезпечення прав людини і основоположних свобод, а з іншого – є свідченням неможливості забезпечити реальний механізм реалізації норм національного права, вже не ведучи мову про міжнародні договори.

На відміну від України у Стаття 306 КК Азербайджанської Республіки [9] «Невиконання вироку, постанови суду або іншого судового акта» входить до складу глави 32 «Злочини проти правосуддя». Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 306.1 КК Азербайджанської Республіки, полягає у злісному невиконанні рішення, вироку, ухвали або постанови суду, що вступили в законну силу, а також в перешкоджанні їх виконанню. Як бачимо, в цій частині статті законодавець на відміну від назви цієї норми вказує на невиконання рішення, вироку, ухвали або постанови суду, не згадуючи про інші судові акти. Суб'єкт цього злочину загальний, що значно розширює сферу правового регулювання відповідної норми. Частина друга цієї статті (ст. 306.2 КК Азербайджанської Республіки) містить кваліфікуючу ознаку «ті самі діяння, вчинені службовою особою», за якою до кримінальної відповідальності притягуються особи, які мають спеціальні ознаки посадової особи [9].

Схожою до ст. 306 КК Азербайджанської Республіки є стаття 362 КК Республіки Казахстан «Невиконання вироку суду, рішення суду або іншого судового акта», яка розміщена в главі 15 «Злочини проти правосуддя і порядку виконання покарань». З назви даної глави ми бачимо, що законодавець в основу охорони суспільних відносин, на які посягає ця група злочинів, поклав нормальний режим діяльності органів, які здійснюють правосуддя і порядок виконання покарань. Об'єктивна сторона за ч. 1 ст. 362 КК Республіки Казахстан полягає у злісному невиконанні вироку суду, рішення суду або іншого судового акта, що вступили в законну силу, а також в перешкоджанні їх виконанню. В ч. 2 ст. 362 КК Республіки Казахстан передбачена відповідальність за такі ж дії, вчинені спеціальним суб'єктом –

представником влади, державним службовцем, службовцям органу місцевого самоврядування, а також службовцям державної установи, комерційної або іншої організації [18].

Стаття 423 КК Республіки Білорусь «Невиконання вироку, рішення або іншого судового акту», яка розміщена в главі 34 «Злочини проти правосуддя», передбачає відповідальність за невиконання посадовою особою вироку, рішення або іншого судового акту, що вступив в законну силу або в перешкоджанні їх виконанню [16]. Слід зазначити, що дана норма схожа на аналогічну норму українського кримінального законодавства, але суб'єктом цього злочину можуть виступати тільки посадові особи. При цьому в нормі не деталізується, які саме. Подібним способом регламентована кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення також у ст. 209 КК Республіки Туркменістан та в ст. 353 КК Республіки Вірменія, у яких передбачено відповідальність за невиконання посадовою особою таких, що вступили в законну силу вироку, рішення суду або іншого судового акта, або перешкоджання їх виконанню [19]. Разом із тим у вказаних статтях відсутня відома законодавству багатьох держав пострадянського простору ознака злісності при вчиненні цих злочинів. При цьому у ст. 423 КК Республіки Білорусь та ст. 209 КК Республіки Туркменістан відсутня вказівка на те, що ці злочини мають бути вчинені умисно. Відсутня така вказівка і ст. 381 КК Грузії, яка також передбачає відповідальність за невиконання чи перешкоджання виконанню, таких, що вступили в законну силу вироку, або іншого судового рішення [10]. При цьому суб'єкт невиконання судового рішення відповідно до ст. 381 КК Грузії може бути загальним (ч. 1), або спеціальним – посадова особа (ч. 2).

У статті 338 КК Киргизької Республіки зазначені такі ж ознаки об'єктивна сторони невиконання судового рішення, як і в ч. 1 ст. 362 Республіки Казахстан, але у ній ще додаткова міститься вказівка на те, що рішення має бути злісно невиконане в «установлені строки» [12]. На умисне невиконання рішення судової інстанції вказано і в ст. 320 КК Республіки Молдова. Однак у цій нормі відсутня вказівка на відповідальність за перешкоджання виконанню, але передбачено відповідальність за ухилення від виконання судового рішення (за термінологією ст. 320 КК Республіки Молдова – рішення судової інстанції). При цьому обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності вказано на адміністративну преюдицію [15].

Глава XVI КК Республіки Узбекистан «Злочини проти правосуддя» містить ст. 232 «Невиконання судового рішення», об'єктивна сторона якої представлена як «умисне невиконання службовою особою вироку, рішення, ухвали або постанови суду або судді або перешкоджання їх виконанню». В якості предмета злочину, передбаченого ст. 232 КК Республіки Узбекистан, законодавець називає загальне поняття «судове рішення», вказане в найменуванні цієї кримінально-правової норми, що відповідає однойменній нормі в вітчизняному КК. Суб'єктом цього злочину є лише посадова особа. Суб'єктивна сторона характеризується лише умисною формою вини [20].

У главі XXIII КК Латвійської Республіки «Злочинні діяння проти правосуддя» розміщена ст. 296 «Невиконання вироку або рішення суду», об'єктивна сторона якої сформульована, як «умисне невиконання або перешкоджання виконанню вироку або рішення суду». Предметом цього злочину відповідно є вирок або рішення суду, в об'єктивній стороні відсутня вказівка на обов'язковість вступу їх в силу. Суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа за наявності загальних ознак, суб'єктивна сторона характеризується так само умисною формою вини [13].

В ст. 176 КК Естонської Республіки, що розміщена в главі IX «Злочини проти правосуддя», передбачено відповідальність за «невиконання вироку або рішення суду». Як предмет цього злочину виступають саме звернені до виконання вирок або рішення суду. Об'єктивна сторона злочину полягає в умисному невиконанні зверненого до виконання вироку або рішення суду за відсутності ознак злочинів, передбачених ст. 121 («Ухилення від сплати аліментів дітям»), ст. 122 («Ухилення від сплати аліментів батькам»), ст. 166² («Порушення заборони на підприємництво або заборони працювати з певної спеціальності або займати певні посади»), ст. 176¹ («Ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі»). Суб'єктом цього злочину може бути будь-яка особа за наявності загальних ознак, а суб'єктивна сторона знову ж таки характеризується умисною формою вини [21].

Слід зауважити, що у ст. 176 КК Естонської Республіки не передбачено відповідальність за перешкоджання виконанню вироку або рішення суду. Водночас у диспозиції ч. 1 ст. 231 КК Литовської Республіки (глава XXXIV «Злочини і кримінальні проступки проти правосуддя») передбачено відповідальність за перешкоджання судовому приставу виконувати судові рішення, але не передбачено відповідальності за невиконання судового рішення в тому виді, як це передбачено в розглянутих КК пострадянських держав [14]. Як кваліфікуючу ознаку передбачено вчинення таких дій із застосуванням насильства або іншого примушування (ч. 2 ст. 231).

У кримінальних кодексах деяких європейських країн також існують норми, подібні до розглянутих проте відсутні норми, присвячені кримінальній відповідальності за невиконання рішення ЄСПЛ. Так, у ст. 407 КК Іспанії встановлено відповідальність посадових осіб або державних службовців, які

присвоюють судові повноваження або перешкоджають виконанню рішення, виданого компетентним судовим органом [22, с. 221]. Разом із тим ця норма стосується лише невиконання чи перешкодження виконанню судових рішень у кримінальних справах [11, с. 110].

КК Болгарії в розділі III «Злочини проти правосуддя» містить дві норми про кримінальну відповідальність за невиконання судових рішень. Так, наприклад, об'єктивна сторона ст. 293а КК Болгарії виглядає наступним чином: «Хто, будучи зобов'язаним виконати грошове зобов'язання перед кредитором відповідно до судового рішення, не виконає його протягом року з моменту вступу судового рішення в законну силу, незважаючи на наявність у нього коштів або майна, карається позбавленням волі до трьох років». Що стосується перешкодження судовим рішенням, то законодавець передбачив даний злочин в ст. 296 КК Болгарії, об'єктивна сторона якої представлена так: «Хто з метою перешкодити виконанню судового рішення або припинити його виконання знищить, зашкодить, приховає, продасть чи передасть річ, щодо якої винесено це судове рішення...» [17, с. 208-209].

У чинному КК Данії відповідно до § 148 за умисне або в силу грубої недбалості недотримання передбаченої законом процедури щодо розгляду або виконання певних юридичних актів підлягають відповідальності особи, наділені юрисдикцією чи владою вирішувати правові питання або в чій обов'язки входить застосування каральної функції держави [8].

КК Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН) хоч і не містить норми, що стосується кримінальної відповідальності за невиконання рішення ЄСПЛ, однак у рішенні Федерального Конституційного суду Німеччини від 14 жовтня 2004 року зазначається, що заявники можуть звертатися до нього з конституційними скаргами, посилаючись на порушення Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод або на невиконання рішення ЄСПЛ з боку органів публічної влади Німеччини [3, с. 80].

КК Франції містить дві норми, за порушення яких, як випливає з їх змісту, можуть бути притягнуті до відповідальності приватні або будь-які інші особи. Це невиконання судового рішення про покарання у вигляді афішування обвинувального вироку, що полягає у знищенні, приховуванні або зриванні повністю або частково розклеєних афіш (ст. 434–439), а також будь-яке порушення заборони про покарання у вигляді заборони здійснювати будь-яку професійну або громадську діяльність [22].

Слід також зазначити, що ряд держав (Польща, ФРН, Швеція, Швейцарія) не містять норм, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення діянь, аналогічних невиконанню судового рішення. В свою чергу, аналіз зарубіжного досвіду регулювання кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень дає підстави стверджувати, що норма про кримінальну відповідальність за невиконання рішення ЄСПЛ є тільки у вітчизняному КК 2001 року.

Висновки з цього дослідження. Таким чином. Слід зазначити, що створення і реалізація законодавчих процедур для виконання рішень національних та міжнародних судів в країнах Західної Європи не є раціональним і не вітається юридичною практикою. Водночас, було здійснено висновок, що на відміну від країн Західної Європи, кримінальне законодавство країн Східної Європи передбачають кримінальну відповідальність за невиконання рішень судів. При цьому відповідальність настає як за невиконання рішень національних, так і міжнародних судів. До особливостей складу злочину можна віднести: обмеження по видам судових рішень (Казахстан), наявність загального та спеціального суб'єкта (Казахстан), наявність виключно спеціального суб'єкта (Білорусь, Туркменістан).

References:

1. Blazhivska N.Ie. Vykonannia rishen Yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Porivnialnyi aspekt / Visnyk Vyshchoi Rady yustytzii. 2010. № 2. P. 83-89
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. Ofitsiyni visnyk Ukrainy. 2001. № 21. P. 920
3. Papyr Kh. Yu. Sootnoshenye mezhdu natsyonalnym konstytutsyonnym pravom y Yevropeiskoi konventsyi o zashchite prav cheloveka s tochky zreniya Federalnogo Konstytutsyonnoho Suda Hermanyy. Sravnytelnoe konstytutsyonnoe obozrenye. 2007. № 2 (59). P. 80
4. Pro vykonavche provadzhennia: Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 roku № 1404-VIII URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3477-15/ed20060223>.
5. Pro vykonannia rishen ta zastosuvannia praktyky Yevropeiskoho Sudu z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23 liutoho 2006 roku. VVR. 2006. № 30. P. 260
6. Pro harantii derzhavy shchodo vykonannia sudovykh rishen: Zakon Ukrainy vid 5 chervnia 2012 roku № 4901-VI. VVR. 2013. № 17. P. 158
7. Pro ratyfikatsiiu Konventsii pro zakhyst prav i osnovnykh svobod liudyny 1950 roku. Pershoho protokolu ta protokoliv № 2, 4, 7 ta 11 do Konventsii: Zakon Ukrainy vid 17 lypnia 1997 r. № 475/97-VR. VVR. 1997. № 40. P. 263

8. Uholovnoe pravo zarubezhnykh hosudarstv. Osobennaia chast : ucheb. pos. / pod red. y s predysl. Y. D. Kozochkina. M.: Yzdatelskiy dom "Kameron", 2004. 528 p.
9. Uholovnyi kodeks Azerbaidzhanskoi Respublyky ot 30 noiabria 1999 hoda URL: <http://www.legislationline.org/ru/>
10. Uholovnyi kodeks Hruzyia ot 22 yiulia 1999 hoda URL: <http://matsne.gov.ge/ka/document/download/16426/143/ru/pdf>
11. Uholovnyi kodeks Yspanyy / Pod redaktsyei y s predyslovyem doktora yurydicheskyykh nauk, professora N.F. Kuznetsovoi y doktora yurydicheskyykh nauk, professora F.M. Reshetnykova. M. : ZERTsALO, 1998. 218 p.
12. Uholovnyi kodeks Kyrhyzskoi Respublyky ot 1 oktiabria 1997 hoda URL: http://online.adviser.kg/Document/?doc_id=30222833.
13. Uholovnyi kodeks Latviyskoi Respublyky ot 8 yiulia 1998 hoda. URL: <http://likumi.lv/doc.php?id=88966>
14. Uholovnyi kodeks Lytovskoi Respublyky ot 26 sentiabria 2000 hoda URL: <http://law.edu.ru/norm/>
15. Uholovnyi kodeks Respublyky Moldova ot 18 apreliia 2002 hoda URL: <http://lex.justice.md/ru/331268/>
16. Uholovnyi kodeks Respublyky Belarus ot 9 yiulia 1999 hoda. URL: <http://etalonline.by/>
17. Uholovnyi kodeks Respublyky Bolharyia. SPb., 2001. S. 208-209
18. Uholovnyi kodeks Respublyky Kazakhstan ot 16 yiulia 1997 hoda URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008032
19. Uholovnyi kodeks Respublyky Turkmenystan ot ot 12 yunია 1997 hoda URL: <http://www.parliament.am/>
20. Uholovnyi kodeks Respublyky Uzbekystan ot 22 sentiabria 1994 hoda URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457
21. Uholovnyi kodeks Эстонyy ot 1 sentiabria 2002 hoda. SPb.: Yzdatelstvo «Iurydicheskyy tsentr Press», 2004. 262 p.
22. Khavroniuk M. I. Kryminalne zakonodavstvo Ukrainy ta inshykh derzhav kontynentalnoi Yevropy: porivnialnyi analiz, problemy harmonizatsii : dys. ... doktora yuryd. nauk : 12.00.08. K., 2007. 557 P.12.

Сравнительно-правовой анализ уголовной ответственности за неисполнение решений суда в зарубежных странах

Терно Андрій Михайлович, advokatterno@gmail.com

Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел, г. Херсон, Украина

Аннотация. В статье осуществлен сравнительно-правовой анализ уголовной ответственности за неисполнение решений суда в зарубежных странах. Было проанализировано уголовное законодательство стран Восточной и западной Европы. Целью проведенного анализа было установления наличия уголовно-правовых норм, которые закрепляют уголовную ответственность за неисполнение решений суда. Проведенным исследованием установлено, что исполнение решений Европейского суда по права человека для стран-участниц Европейского Союза не требует специфического правового контроля. Это объясняется тем, что исполнение решений европейских институций является свидетельством их политической и правовой культуры. В связи с этим отмечено, что создание и реализация законодательных процедур для исполнения решений национальных и международных судов в странах Западной Европы не является рациональным и не приветствуется юридической практикой.

В отличие от стран Западной Европы, уголовное законодательство стран Восточной Европы предусматривают уголовную ответственность за невыполнение решений судов. При этом ответственность наступает как за невыполнение решений национальных, так и международных судов. К особенностям состава преступления можно отнести: ограничение по видам судебных решений (Казахстан), наличие общего и специального субъекта (Казахстан), наличие исключительно специального субъекта (Беларусь, Туркменистан).

Ключевые слова: судебное решение, решение ЕСПЧ, неисполнение судебного решения, уголовная ответственность.

LEGAL ADJUSTING OF PROCEEDING IN THE LOST MATERIALS OF CRIMINAL CASE IN CONDITIONS OF EMERGENCY LEGAL REGIME

Hanna K. Teteriatnyk

Odesa State University of Internal Affairs, Odesa, Ukraine

e-mail: roksolanna@ukr.net

Abstract. The article considers topical issues of restoration of lost materials of criminal proceedings, which remained in the temporarily occupied territories of Ukraine. Modern scientific approaches to solving the problem, judicial practice are analyzed. The need for a comprehensive approach to changing Section VII of the Code of Criminal Procedure of Ukraine: clarification of the purposes, grounds, procedure for restoring the materials of lost criminal proceedings, taking into account the peculiarities of the criminal process in the emergency legal regime in the temporarily occupied territories.

Keywords: materials of criminal case, proceeding in the lost materials, emergency legal regimes, temporarily occupied territories, access to justice.

Постановка проблеми. Тимчасова окупація окремих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим та проблеми, які виникають у зв'язку із здійсненням кримінального провадження в умовах такого правового режиму, змушує замислитися над розробкою концепції кримінального провадження в умовах надзвичайних правових режимів. Одним із важливих питань, які мають бути ґрунтовно досліджені та вирішені є визначення порядку відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, які залишилися на тимчасово окупованих територіях.

У розділі VII КПК України передбачено порядок відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Відповідно до ст. 524 КПК України відновленню підлягають матеріали тільки тих кримінальних проваджень, які завершилися винесенням вироку суду. Процесуальне законодавство не вирішує питань щодо проваджень, матеріали яких втрачені на стадії досудового розслідування. Крім іншого, окремі норми розділу VII КПК України також є дискусійними.

Усе зазначене негативно впливає на забезпечення доступу до правосуддя відповідно до ст. 6 Конвенції прав та основоположних свобод не тільки підозрюваних та обвинувачених, а й потерпілих [1]. Згідно з п. 4 Декларації основних принципів правосуддя для жертв від злочинів і зловживання владою вони мають право на доступ до механізмів правосуддя і найшвидшу компенсацію за заподіяну їм шкоду згідно з національним законодавством [2]. Відповідно до ч. 1 ст. 21 КПК України кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону. Зрозуміло, що наявність нормативних прогалин у вирішенні зазначеного питання унеможливує і виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України. Зокрема, як справедливо наголошується правниками: «...за відсутності повних матеріалів проваджень судам доводиться або виправдовувати обвинувачених, або скасовувати обвинувальні вироки» [3, с. 126]. Показовим є наступний приклад: «Апеляційний суд Донецької області в ухвалі від 19 жовтня 2016 року в справі № 267/6365/13-к скасував вирок суду першої інстанції і скерував справу на новий розгляд, попри відновлення деяких матеріалів втраченого кримінального провадження: «Оскільки матеріали провадження у зв'язку з проведенням АТО на території Донецької області були втрачені, в.о. прокурора Гірницького району м. Макіївки Донецької області 26.10.2015 року звернувся до Краматорського міського суду про відновлення втраченого кримінального провадження. Ухвалою Краматорського міського суду Донецької області від 01 лютого 2016 року, відновлені матеріали втраченого кримінального провадження [...] за обвинуваченням ОСОБА_2 та ОСОБА_3 за ч. 1 ст. 213 КК України на підставі наданих процесуальних документів: витягу з ЄРДР, ухвали про проведення обшуку, повідомлення про підозру ОСОБА_2, обвинувального акту, вироку суду та ухвали апеляційного суду. [...] в поновленому кримінальному провадженні відсутні письмові докази, на які суд посилався у вирок, технічні записи, журнали судових засідань, матеріали слідчих дій, тобто апеляційному суду не надано ні жодного письмового чи іншого доказу, доказу, на підставі чого він міг би прийти до висновку про винуватість або невинуватість обвинувачених [...]. Матеріалів та документів, які є в матеріалах відновленого кримінального провадження, не достатньо для ухвалення остаточного рішення апеляційним судом, оскільки неможливо перевірити доводи обвинувачених та їх захисника. Неможливо перевірити докази, на які вони посилаються без їх дослідження, оскільки це не буде відповідати вимогам ст. 23 КПК України про безпосередність дослідження доказів в суді» [3, с. 127 – 128]. Зазначений приклад є одним із багатьох, які дозволяють

говорити про те, що відсутність ефективної процедури відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, у зв'язку із тимчасовою окупацією окремих територій України, створює перепони для притягнення до відповідальності винуватих осіб, кримінальні провадження щодо яких втрачені, забезпечення прав різного кола суб'єктів кримінального провадження та ін.

Актуальною є й низка інших питань, пов'язаних з відновленням матеріалів кримінального провадження.

Питанням відновлення матеріалів провадження присвячені роботи О. Захарової, Д. А. Козачука, В. Ю. Кузьмінової, А. Маланюка, В. В. Навроцької, Є. А. Ткаченка та ін. Слід виокремити роботу О. В. Лазукової, яка у своєму дисертаційному дослідженні запропонувала теоретичну модель відновлення матеріалів кримінальних проваджень.

Метою статті є аналіз окремих питань відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження та обґрунтування пропозицій щодо їх вирішення.

Виклад основних положень. Відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, як будь-який правозастосовний процес направлений на досягнення певної мети, розпочинається за наявності відповідних підстав, здійснюється у встановленому законом порядку уповноваженими на те суб'єктами. В. Ю. Кузьмінова у дисертаційному дослідженні (2002 року) пропонувала розуміти під процесуальною реконструкцією втраченої кримінальної справи «...здійснювану у встановленому законом порядку діяльність компетентної посадової особи, спрямовану на відновлення документів, що відображають хід, зміст і результати розслідування конкретного злочину і які складають у своїй єдності специфічне документальне утворення під назвою «кримінальна справа» [4, с. 57]. Авторка справедливо зазначає, що: «Метою відновлення втраченої кримінальної справи є одержання в остаточному підсумку конкретної кримінальної справи, як специфічного документального утворення, для забезпечення успішного вирішення загальних задач, поставлених перед кримінальним процесом» [4, с. 64]. На нашу думку, таке визначення мети відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження є логічним, адже завдання кримінального провадження, визначені у ст. 2 КПК України є універсальними для будь-яких категорій проваджень та випадків, а втрата матеріалів кримінального провадження означає неможливість реалізації цих завдань.

У ч. 1 ст. 527 КПК України зазначається, що у заяві про відновлення матеріалів, яку може подати учасник судового провадження, крім іншого, має бути визначено, для якої мети необхідне їх поновлення. А. Маланюк, досліджуючи зазначений інститут відзначає, що завданням такого провадження є виявлення факту втрати матеріалів та забезпечення повноти і точності встановлення відомостей про обставини, що були зафіксовані у процесуальних документах втраченого кримінального провадження, і звернення до суду з проханням відновити втрачені матеріали відповідний означає фактичне прохання про усунення перешкод для реалізації його прав та законних інтересів у цьому провадженні [5, с. 236]. Подібне розуміння мети та завдання інституту відновлення кримінальних проваджень формулює А. Романюк: захист процесуальних прав суб'єктів кримінального провадження, здійснення яких ускладнюється або унеможлиблюється внаслідок відсутності певних матеріалів кримінального провадження [6, с. 439]. Із тлумачення ч. 2 ст. 528 КПК України стає зрозумілим, що на думку законодавця мета такого звернення повинна бути пов'язана із захистом прав та інтересів учасника. У випадках, коли мета не зазначається в заяві, суд залишає заяву без руху (ч. 1 ст. 528 КПК України), а якщо мета звернення не пов'язана із захистом прав та інтересів учасника, суд відмовляє у відкритті провадження або залишає заяву без розгляду (ч. 2 ст. 528 КПК України).

Як приклад, можна привести наступне рішення Єнакіївського міського суду Донецької області: «До суду з заявою про відновлення втрачених матеріалів звернувся прокурор, вказуючи, що підсудний ОСОБА_1, з 08.09.2013 року перебуває під вартою у Артемівському СІЗО № 6 та до теперішнього часу рахується за Єнакіївським міським судом. У заяві зазначалося, що судовий розгляд по кримінальному провадженню стосовно підсудного тривалий час не здійснюється через захоплення приміщення суду незаконними військовими формуваннями так званої ДНР. Прокурор просить відновити судові провадження у кримінальному провадженні за обвинуваченням ОСОБА_1 на підставі наявних у прокуратурі м. Єнакієвого копій документів та прийняти по ньому рішення у відповідності до вимог Кримінального процесуального кодексу України. Судом було постановлено ухвалу про залишення заяви без руху, а однією з підстав прийняття такого рішення визначено те, що «...в заяві про відновлення судового провадження не зазначена мета відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження та у заяві не зазначено, про відновлення яких саме матеріалів просить заявник» [7].

Очевидно, що поза увагою законодавця при формулюванні зазначених норм залишилося питання забезпечення публічних інтересів, які у суді представляє прокурор. Використання словосполучення «його права та інтереси», на наше переконання, вказує на наявність мети суб'єкта звернення в частині особистих, приватних інтересів. Натомість прокурор у кримінальному провадженні має повноваження, а представляє він публічні інтереси. В. В. Навроцька, аналізуючи це питання, надає аргументи на користь безсумнівного

визнання прокурора суб'єктом звернення: положення п. 2 ст. 2 Закону України «Про прокуратуру», де однією із функцій прокуратури визначено представництво інтересів громадян або держави в суді, положення п. 12 ч. 2 ст. 36 та ч. 3 ст. 128 КПК, той факт, що, прокурор як суб'єкт права на оскарження рішень суду повноцінно може реалізувати таке право тільки тоді, коли він матиме доступ не лише до самого рішення, а й до матеріалів, на яких це рішення ґрунтувалося [8, с. 226 – 227].

Іще одним проблемним питанням є вимога законодавця про те, що у заяві має бути визначено, про відновлення яких саме матеріалів просить заявник, а також відомості, необхідні для їх відновлення. Враховуючи, що у нашому дослідженні розглядається питання про відновлення матеріалів, які були втрачені внаслідок тимчасової окупації, часто відсутня будь-яка можливість отримати інформацію про такі матеріали кримінальних проваджень. Тож наявність подібної вимоги унеможливує роботу зазначеного інституту. Таким чином, ст. ст. 527, 528 КПК України мають бути змінені в частині підстав, суб'єктів подання та форми заяви про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

У ст. 524 КПК України законодавець необґрунтовано нівелює гарантії забезпечення прав учасників окремих категорій проваджень, визначаючи можливість з відновлення лише матеріалів кримінального провадження, яке завершилося ухваленням вироку суду. У погляди більшості вчених, які досліджували зазначене питання, збігаються у тому, що предмет відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження не може обмежуватися лише провадженнями, які завершені винесенням вироку [5, с. 238; 6, с. 440 – 441; 8, с. 225 – 226, 9, с. 120 – 121]. Як справедливо зазначає О. В. Лазукова, обґрутовуючи власну теоретичну модель відновлення матеріалів кримінального провадження: «...законодавцем необхідно передбачити правило, що у разі виявлення факту втрати, знищення або істотного пошкодження матеріалів кримінального провадження зазначені матеріали підлягають відновленню на будь-якій стадії кримінального провадження. При цьому відновлення матеріалів на стадії досудового розслідування та у суді першої інстанції, коли не було прийнято підсумкове рішення, підлягають обов'язковому відновленню в силу публічного характеру кримінальної процесуальної діяльності» [10, с. 178]. Ми згодні з авторкою, адже забезпечення конституційних прав і законних інтересів учасників кримінального провадження є однаково важливим на усіх стадіях та етапах кримінального провадження. Слід відзначити саму концепцію відновлення матеріалів кримінального провадження ключові аспекти, на яких зупиняється О. В. Лазукова у пропонованій моделі: визначення приводів та підстав початку діяльності з відновлення матеріалів кримінального провадження; процесуальний порядок та гарантії забезпечення прав учасників, інтересів яких стосується відновлюване провадження; визначення кола та повноважень суб'єктів, уповноважених на відновлення матеріалів кримінального провадження; обрахування строків відновлення кримінальних проваджень; алгоритм дій слідчого по відновленим матеріалам кримінального провадження; використання сучасних технологій електронного документообігу (зокрема, e-case management) та ін. [10, с. 178 – 185].

Слід зазначити, що питання ефективної процедури відновлення матеріалів кримінального провадження як гарантії забезпечення права учасників кримінального провадження на справедливий суд було предметом розгляду ЄСПЛ у справі «Хлєбїк проти України» (Заява N 2945/16) від 25 липня 2017 року [11]. Відповідно до обставин справи, заявник, громадянин України О.І. Хлєбїк, звернувся до ЄСПЛ із заявою про порушення Україною ст.ст. 5, 6, Конвенції, а також статті 2 Протоколу № 7 до Конвенції у зв'язку з незабезпеченням розгляду апеляційної скарги на рішення суду щодо нього. Заявника було засуджено вироком Алчевського суду Луганської області до позбавлення волі, а також прийнято рішення про конфіскацію майна Заявника. Згідно рішення суду, Заявник повинен був перебувати під арештом до апеляційного перегляду справи. Рішення суду було оскаржено до Апеляційного суду Луганської області.

У 2014 р. на сході України було розпочато проведення антитерористичної операції. Луганськ, де повинен був здійснюватися перегляд рішення у справі Заявника, став непідконтрольною Україні територією. Заявника було переведено до СІЗО на підконтрольній Україні території; апеляційний суд не зміг розглянути справу з огляду на його відсутність, провести засідання в режимі відеоконференції також не вдалося. Згодом апеляційний суд переїхав на підконтрольну Україні територію, проте матеріали справи залишилися в Луганську [12]. Попри звернення Хлєбїка О.І. до суду з заявою про відновлення матеріалів кримінального провадження, йому було відмовлено, у зв'язку з недостатністю наявних документів для відновлення справи. Попри те, що скаргу за статтею 5 Конвенції ЄСПЛ визнав необґрунтованою, оскільки Заявник був ув'язнений за рішенням компетентного органу на строк, що не перевищував встановлений законодавством, а порушення прав Заявника доведено не було, вказане рішення містить пропозиції самого заявника щодо можливих методів вирішення питання про відновлення матеріалів кримінального провадження, яке знаходиться на непідконтрольній Україні території: 1) вимагати допомоги з боку Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в отриманні матеріалів справи з території, що не є підконтрольною Уряду; 2) провести нове розслідування та судовий розгляд; 3) переглянути рішення суду, спираючись на наявні матеріали. ЄСПЛ були проаналізовані запропоновані Заявником методи вирішення

питання щодо відновлення матеріалів кримінального провадження та обґрунтовано, що «...з огляду на викладене вище та враховуючи перешкоди для досягнення цілей, з якими органам української влади довелося стикнутись, Суд не визнає факт порушення статті 6 Конвенції за обставин, що склалися у цій справі» [11]. Однак, попри таке рішення ЄСПЛ, на нашу думку, запропоновані Заявником можливі методи вирішення питання про відновлення матеріалів кримінального провадження можуть стати теоретичним підґрунтям при розробці пропозицій із удосконалення кримінального процесуального законодавства щодо інституту відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

Висновки. Проаналізувавши викладене, ми дійшли висновку, що нормами Розділу VII КПК України не достатньо ефективно врегульовані питання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження. Особливо це стосується випадків, коли такі матеріали знаходяться на тимчасово окупованих територіях та доступ до них унеможливлений.

Потребують уточнення мета та підстави здійснення процедури відновлення матеріалів втраченого кримінального провадження, відмова від вимог щодо наведення переліку документів, які потребують відновлення, врахування практики ЄСПЛ та закордонного досвіду в частині вирішення питань щодо відновлення матеріалів кримінального провадження.

Перспективними вбачаються подальші наукові розвідки з питань забезпечення процесу доказування за відновленими матеріалами втраченого кримінального провадження, розробка цілісного механізму відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження.

Reference:

1. Konventsiya pro zakhyt prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]: vid 04.11.1950. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004. (In Ukrainian).

2. Deklaratsiya osnovnykh pryntsyviv pravosudnya dlya zhertv vid zlochyniv i zlovzhyvannya vladoyu [Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power] : rezolyutsiya Heneral'noyi Asambleyi OON 40/34 vid 29 lystopada 1985 roku [UN General Assembly Resolution 40/34 of 29 November 1985]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_114. (In Ukrainian).

3. Pravosudnya na skhodi Ukrayiny v umovakh zbroynoyi ahresiyi Rosiys'koyi Federatsiyi: Zvit za rezul'tatamy doslidzhennya spromozhnosti sudovoyi systemy zabezpechuvaty pravosudnya v umovakh zbroynoho konfliktu na skhodi Ukrayiny 2016 – 2017. [Justice in eastern Ukraine in the context of armed aggression of the Russian Federation: Report on the results of the study of the ability of the judicial system to provide justice in the context of armed conflict in eastern Ukraine 2016 - 2017] K., 2018. 172 p. (In Ukrainian).

4. Kuz'minova V. YU. Pravovi ta naukovi osnovy vidnovlennya (rekonstruktsiyi) vtrachenykh kryminal'nykh sprav [Legal and scientific bases of restoration (reconstruction) of lost criminal cases] : dys... kand. yuryd. nauk [Candidate's thesis]: 12.00.09 / Nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2001. 226 p. (In Ukrainian).

5. Malanyuk A. Zahal'ni umovy zdiysnennya vidnovlennya provadzhennya z vidnovlennya vtrachenykh materialiv u kryminal'nomu sudochynstvi Ukrayiny [General conditions for the resumption of proceedings for the recovery of lost materials in the criminal proceedings of Ukraine]. Visnyk L'vivskoho universytetu. Seriya yurydychna. [Bulletin of Lviv University. The series is legal]. 2017. Vypusk 64. P. 235–244. (In Ukrainian).

6. Romanyuk A. Problemni pytannya pravovoho rehulyuvannya vidnovlennya vtrachenykh materialiv kryminal'noho provadzhennya v Ukrayini [Problematic issues of legal regulation of the restoration of lost materials of criminal proceedings in Ukraine]. Naukovi pratsi Natsional'noho universytetu «Odes'ka yurydychna akademiya» [Scientific works of the National University "Odessa Law Academy"]. 2012. T. 11. P. 438–446. (In Ukrainian).

7. Ukhvala suddi Artemivsk'koho mis'krayonnoho sudu Donets'koyi oblasti [The decision of the judge of the Artemivsk city district court of Donetsk region] vid 02.06.2016 r. sudova sprava [court case] № 219/4236/15-k. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/44542110>. (In Ukrainian).

8. Navrots'ka V. V. Problemni pytannya pravovoho rehulyuvannya vidnovlennya vtrachenykh materialiv kryminal'noho provadzhennya [Problematic issues of legal regulation of the restoration of lost materials of criminal proceedings]. Naukovyy Visnyk L'vivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav [Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs]. 2018. №3. P. 221 – 231. (In Ukrainian).

9. Mykolenko O. M. Pravove zabezpechennya instytutu vidnovlennya vtrachenykh materialiv kryminal'noho vprovadzhennya [Legal support of the institute of restoration of lost materials of criminal implementation]. Materialy 69-yi naukovoyi konferentsiyi profesor'ko-vykladats'koho skladu ekonomiko-pravovoho fakul'tetu Odes'koho nats. Universytetu im. I. I. Mechnykova [Proceedings of the 69th scientific conference of the teaching staff of the Faculty of Economics and Law of Odessa National University], 26–28 lystopada 2014 roku m. Odesa / vidp. red.: I. S. Kanzafarova, A. O. Nihreyeva. ONU im. I. I. Mechnykova, EPF. Odesa: Astroprint, 2014. P. 121–123. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/7327>. (In Ukrainian).

10. Lazukova O. V. Osoblyvyi rezhym dosudovoho rozsliduvannya v umovakh voyennoho, nadzvychaynoho stanu abo u rayoni provedennya antyterorystychnoyi operatsiyi [Special regime of pre-trial

investigation within the conditions of martial law, emergency or in the area of anti-terrorist operation] : dys. ... kand. yuryd. nauk [Candidate's thesis]: 12.00.09. Natsional'nyy yurydychnyy universytet imeni Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2018. 276 p. (In Ukrainian).

11. Sprava «Khlyebik proty Ukrayiny» [Khlebig v. *Ukraine*] (Zayava № 2945/16) : rishennya Evrop. sudu z prav lyudyny [European Court of Human Rights] vid 25.07.2017. URL: <https://rm.coe.int/case-of-khlebig-v-ukraine-1-ukr-ed/1680738311>. (In Ukrainian).

12. «Khlyebik proty Ukrayiny»: Apelyatsiyu Zayavnyka ne bulo roz·hlyanuto z motyviv znakhodzhennya materialiv spravy na nepidkontrol'niy terytoriyi, prote pravo na spravedlyvy sud Ukrayinoyu porusheno ne bulo [Khlebig v. *Ukraine*: The applicant's appeal had not been examined on the ground that the case file was in an uncontrolled territory, but the right to a fair trial in Ukraine had not been violated] (st. 6 Konventsii, zayava № 2945/16, vid 25.07.2017 r.). Protokol: yurydychnyy internet-resurs [Protocol: legal Internet resource]. URL: https://protocol.ua/ua/hlebig_proti_ukraini/. (In Ukrainian).

Правовое регулирование восстановления утраченных материалов уголовного производства в условиях чрезвычайного правового режима

Тетеряник Анна, e-mail: roksolanna@ukr.net

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные вопросы восстановления утраченных материалов уголовного производства, которые остались на временно оккупированных территориях Украины. Проанализированы современные научные подходы к решению проблемы, судебная практика. Констатируется необходимость комплексного подхода к изменению Раздела VII УПК Украины: уточнение целей, оснований, процедуры восстановления материалов утраченного уголовного производства, с учетом особенностей уголовного процесса в условиях чрезвычайного правового режима на временно оккупированных территориях.

Ключевые слова: восстановление утраченных материалов, материалы уголовного производства, чрезвычайные правовые режимы, временно оккупированные территории, доступ к правосудию.

PROBLEMS OF DETERMINING MEASURES OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF SANITARY AND EPIDEMIC WELL-BEING OF THE POPULATION

Alexander Voronyatnikov
Scientific Institute of Public Law, Ukraine
e-mail: demidenkov@ukr.net

Abstract: This scientific article focuses on the problematic nature of determining the measures of public administration in the sphere of sanitary and epidemic well-being of the population.

On the basis of a legal analysis of the concept under study, it is proposed, under the measures of public administration in the sphere of sanitary and epidemic well-being of the population, to understand the totality of methods, techniques and means of purposeful influence of authorized subjects of public administration on objects, phenomena and environmental factors, directly surround a person and determine the conditions of his residence, nutrition, labor, recreation, training, education in order to ensure the sanitary and epidemic well-being of the population.

Key words: public administration, sanitary welfare of the population, epidemic welfare of the population, infectious diseases, counteraction.

Слово «захід» в словниковій літературі означає сукупність дій або засобів для досягнення, здійснення чого-небудь [1, с.380]. Тобто, це система дій та засобів впливу зі сторони суб'єкта, при цьому слід відзначити по-перше, наявність керуючого впливу суб'єкта, який реалізовує дані заходи; по-друге, вибір заходів повинен бути обумовлений метою та певними критеріями, що забезпечити ефективність та результативність вчинюваних дій. Водночас, коли мова йде про адміністративні заходи, то в даному випадку ватро акцентувати увагу на суб'єкті, який реалізовує дані заходи, а також на сфері їх застосування – сфера публічних відносин. Таким чином, досліджувати питання адміністративних заходів публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення потрібно враховувати певні особливості такі як: суб'єкт застосування; сфера застосування; цілі та мета застосування; напрямки; рівень застосування тощо.

Адміністративні заходи публічного адміністрування слід розуміти як сукупність способів і засобів, які використовують у своїй діяльності суб'єкти публічної адміністрації з метою впливу на поведінку осіб. Суб'єктом, який використовує адміністративний захід є орган влади, який виконує владно управлінські функції, в тому числі, якщо вони йому делеговані, тобто таким суб'єктом може бути як центральний орган виконавчої влади, так органи місцевого самоврядування. Тоді ж як об'єктом є поведінка та дії осіб на, які здійснюється вплив владного суб'єкта. В даному випадку мова йде про фізичних осіб та діяльність юридичних осіб, тобто суб'єктів публічного та приватного права. Застосування адміністративних заходів публічного адміністрування направлене на забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення. Адміністративно-правові заходи невіддільні від процесу реалізації виконавчої влади, державне управління не може бути витіснено цивільно-правовими категоріями договірної типу. Очевидно також, що заходи відіграють вирішальну роль у забезпеченні належного правового порядку, рівня державної дисципліни [2, с. 187].

В розрізі досліджуваної нами проблематика найбільш вдалим вбачається розуміння адміністративно-правових заходів публічного адміністрування запропоноване адміністративістами Ю.П. Битяком та В.М. Гарашуком, які пропонують розуміти як способи і прийоми безпосереднього й цілеспрямованого впливу виконавчих органів (їх посадових осіб) на підставі закріпленої за ними компетенції, у встановлених межах і відповідних формах на підпорядковані їм органи, фізичних та юридичних осіб [3, с. 158].

Ю.М. Козлов поділяє адміністративні заходи публічного адміністрування на дві групи: позаекономічного (прямого) й економічного (непрямого) впливу [4]. Втім, на нашу думку, дана класифікація не може бути обмеженою, адже, наприклад, адміністративні заходи публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення можуть бути поділені на: непрямого впливу (тобто, суб'єкти, до компетенції яких не належить застосування даних заходів, наприклад, суб'єкти нормативної діяльності, які приймають нормативно-правові акти, якими урегульовуються суспільні відносини в досліджуваній сфері тощо); прямого впливу – суб'єкти, які мають визначені законом повноваження по застосуванню заходів, які забезпечують санітарне та епідемічне благополуччя населення.

А.С. Луньов пропонує заходи публічного адміністрування поділяти на чотири самостійні групи: морально-політичні, економічні, організаційні, адміністративно-директивні [5].

Г.В. Атаманчук – також на чотири: морально-ідеологічні, соціально-політичні, економічні, адміністративні. Існують й інші підходи, коли виділяють методи одноосібні, колегіальні, колективні, комбіновані тощо [6].

Слід відзначити, що відсутність єдиної класифікації заходів публічного адміністрування свідчить про різну мету їх використання, розмежування й згрупування засобів та способів впливу на свідомість і поведінку людей у процесі публічного управління щодо публічного адміністрування тієї чи іншої сфери адміністрування. Рівною мірою це твердження стосується і *адміністративних заходів санітарного та епідемічного благополуччя населення*.

Застосування заходів публічного адміністрування завжди здійснюється через необхідність задоволення об'єктивних потреб, в даному випадку мова йде про систему адміністративних заходів публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення. Саме тому і заходи, які використовуються для забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення повинні бути об'єктивно зумовлені, сучасними, ефективними, такими, що забезпечують реалізацію міжнародних принципів санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Однією з особливостей, і водночас, специфічною рисою є те, що адміністративні заходи характеризуються відносинами типу «влада – підпорядкування», у них найбільш яскраво виражається управлінсько-розпорядча природа адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації, які забезпечують санітарне та епідемічне благополуччя населення. Використання адміністративних заходів дозволяє суб'єкту цієї діяльності (наприклад, Міністерству охорони здоров'я України, *Державній службі* України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів) прямо впливати на об'єкт діяльності (суспільні відносини, що виникають в процесі забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення). Проте, у відносинах реордінації, об'єкти щодо яких застосовуються адміністративні заходи можуть впливати на діяльність уповноважених суб'єктів, наприклад, громадські організації, діяльність яких спрямована на профілактику захворювань, охорону здоров'я людини та навколишнього середовища, захист прав громадян на безпечні умови їх життєдіяльності створюються з метою захисту прав громадян на здорові та безпечні умови життя [7, ст.34].

За способом впливу адміністративні заходи поділяють на такі, що зобов'язують до вчинення визначених дій, і такі, які уповноважують вчиняти визначені дії; що заохочують до вчинення соціально корисних дій; що забороняють вчинення будь-яких дій [8, с. 245]. Наприклад, постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку встановлення спеціальних умов імпорту харчових продуктів та кормів» від 9 жовтня 2019 р. № 869, якою імперативно визначені спеціальні умови імпорту, які є засобом усунення чи зменшення до прийнятного рівня загрози для здоров'я людини та/або тварини, пов'язаної із ризиком наявності небезпечного фактора у вантажі, що ввозиться (пересилається) на митну територію України [9].

Тоді як постановою Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 818 «Про затвердження Порядку надання інформації про події та ситуації, що становлять загрозу життю і здоров'ю, санітарному та епідемічному благополуччю населення» визначено механізм надання закладами охорони здоров'я, суб'єктами господарювання, які провадять господарську діяльність з медичної практики, органами виконавчої влади інформації про події та ситуації, що становлять загрозу життю і здоров'ю, санітарному та епідемічному благополуччю населення, територіальним органам Держпродспоживслужби. У разі виникнення і розповсюдження інфекційних хвороб та масових неінфекційних захворювань (отруєнь), радіаційного ураження населення, виявлення невідповідності харчових продуктів вимогам законодавства щодо їх безпечності або появи обґрунтованої підозри щодо їх невідповідності, внаслідок чого виникла загроза життю і здоров'ю, санітарному та епідемічному благополуччю населення, заклади охорони здоров'я, суб'єкти господарювання, які провадять господарську діяльність з медичної практики, органи виконавчої влади надають територіальним органам Держпродспоживслужби інформацію про події та ситуації, що становлять загрозу життю і здоров'ю, санітарному та епідемічному благополуччю населення. Інформація надається засобами телефонного зв'язку протягом однієї години з моменту появи такої події та ситуації. Повідомлення є обґрунтованою підставою для проведення територіальними органами Держпродспоживслужби позапланових заходів державного нагляду (контролю) стосовно суб'єктів господарювання [10].

Втім, на нашу думку, за зазначеним критерієм можна виділити і ще одну групу адміністративних заходів за способом впливу – заходи, що носять рекомендаційний характер. Так, постановою Головного державного санітарного лікаря Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Тимчасових рекомендацій щодо організації протиепідемічних заходів при роботі закладів громадського харчування на період карантину у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» було

розроблено та надано рекомендації щодо обслуговування в закладах громадського харчування, яке повинно здійснюватися відповідно до законодавства про безпечність та окремі показники якості харчових продуктів, санітарних норм та правил і з урахуванням цих тимчасових рекомендацій, спрямованих на запобігання ускладнення епідемічної ситуації внаслідок поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) [11]. Втім дані норми носять лише рекомендаційний характер, що унеможливує застосування на законних підставах заходів адміністративного примусу, а дотримання їх здебільшого залежить від правової свідомості кожної фізичної особи та суб'єктів підприємницької діяльності. Натомість ст.44-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлено настання адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених Законом України «Про захист населення від інфекційних хвороб», іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами, а ст.188-11 Кодексу України про адміністративні правопорушення чітко визначено склад адміністративного правопорушення, що полягає у невиконанні постанов, розпоряджень, приписів, висновків посадових осіб органів державної санітарно-епідеміологічної служби щодо усунення порушень санітарного законодавства, ненадання їм необхідної інформації або надання неправдивої інформації, створення інших перешкод для виконання покладених на них обов'язків [12]. Таким чином, акцентуємо увагу на наявності правової колізії, де постанова Головного державного санітарного лікаря Міністерства охорони здоров'я України носить рекомендаційний характер (очевидно з назви нормативно-правового акту), а Кодекс України про адміністративні правопорушення встановлює адміністративну відповідальність за не виконання її норм, тобто норм, які повинні мати імперативний характер.

Разом з тим, відзначимо, що Законом України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» визначено поняття санітарних та протиепідемічних (профілактичних) заходів як комплексу організаційних, адміністративних, інженерно-технічних, медичних, нормативних, екологічних, ветеринарних та інших заходів, спрямованих на усунення або зменшення шкідливого впливу на людину факторів середовища життєдіяльності, запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб і масових неінфекційних захворювань (отруєнь) та їх ліквідацію[7]. Втім, на нашу думку, дане визначення не є повним, а словосполучення «та інших заходів» не може бути застосовано в даному випадку, адже життя та здоров'я людини в Україні є найвищою соціальною цінністю. Також зі змісту даного визначення вбачається, що законодавець систему санітарних та протиепідемічних заходів зводить до таких процесів: 1) усунення або зменшення шкідливого впливу на людину факторів середовища життєдіяльності; 2) запобігання виникненню і поширенню інфекційних хвороб і масових неінфекційних захворювань (отруєнь); 3) їх ліквідацію. Втім, вважаємо, що перш ніж застосовувати зазначені адміністративні заходи варто вести мову про профілактичну діяльність уповноважених суб'єктів, адже, як відомо простіше попередити чим боротися з негативним явищем.

Водночас, реалізація санітарних та протиепідемічних заходів попереджувального характеру повинна передбачати діяльність, яка направлена в більшій мірі на просвіту населення та відповідно включати в себе проведення просвітницьких заходів починаючи від населення шкільного віку.

Розкриваючи систему санітарних та протиепідемічних заходів варто акцентувати увагу на таких заходах як заходи запобігання та боротьби з корупцією, що пов'язана з забезпеченням санітарного та епідемічного благополуччя населення. Так, наприклад, громадяни України при зверненні до закладів та установ охорони здоров'я звертають увагу на непоодинокі випадки вимагання «вдячності» в грооому еквіваленті. За офіційними даними в 2018 році до Міністерства охорони здоров'я України звернулося 298 осіб з заявами про вчинення щодо них корупційних діянь, в 2019 році – 202 випадки звернення, що становить 1,5% та 1,1% від всіх звернень відповідно. Також зазначимо, що наказом Міністерства охорони здоров'я України від 21 листопада 2018 року № 2156 «Про затвердження Антикоруупційної програми Міністерства охорони здоров'я України на 2018 - 2020 рр.» було затверджено Антикоруупційну програму на відповідні роки з метою створення ефективної системи запобігання та протидії корупції на основі засад формування та реалізації антикорупційної політики в структурних підрозділах Міністерства охорони здоров'я України [13]. Втім, слід відзначити, що результати виконання антикорупційних заходів не надані Міністерством охорони здоров'я України жодним чином, в результаті чого виникає логічне питання щодо ефективності та головне результативності і дієвості даної антикорупційної програми.

Серед інших вважаємо, що головними заходами з реалізації загальної відомчої політики щодо запобігання та протидії корупції під час забезпечення реалізації санітарних та протиепідемічних заходів з забезпечення благополуччя населення є:- залучення громадськості до формування та реалізації загальної відомчої політики щодо запобігання корупції, взаємодія МОЗ України з інститутами громадянського суспільства, підприємствами, установами, організаціями та громадянами, які надають МОЗ України допомогу у запобіганні корупції;- надання можливості громадськості та галузевим експертам доступу до важливої інформації, що має бути опублікована в рамках відкритості діяльності Міністерства;- розгляд та

впровадження нових антикорупційних механізмів;- забезпечення відкритого доступу до публічної інформації та дотримання принципів прозорості при публічному висвітлюванні на офіційному веб-сайті МОЗ України;- забезпечення конфіденційності інформації про осіб, які добросовісно повідомляють про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, або про факти підбурення їх до вчинення корупційних правопорушень;- виявлення корупційних ризиків, які негативно впливають на забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення; - контроль за станом подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави, посадовими особами МОЗ України;- проведення службових розслідувань та вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, повідомлення про такі випадки спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції;- здійснення контролю за дотриманням антикорупційного законодавства;- вжиття заходів щодо виявлення конфлікту інтересів та його усунення, здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства щодо врегулювання конфлікту інтересів [13].

Слід відзначити, що заходи публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення можуть бути застосовані з урахуванням наступних обмежень та заборон:

1) обмеження інтенсивності або тривалості дії небезпечних факторів шляхом встановлення критеріїв їх допустимого впливу на здоров'я людини;

2) обмежень певних видів господарської та людської діяльності;

3) карантинно-обмежувальні заходи на території виникнення і поширення інфекційних хвороб та уражень людей;

4) обмеження та заборони, що діють під час режиму надзвичайного стану;

5) обмеження, тимчасова заборона чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій, об'єктів будь-якого призначення, технологічних ліній, машин і механізмів, виконання окремих технологічних операцій, користування плаваючими засобами, рухомим складом і літаками у разі невідповідності їх вимогам санітарних норм; обмеження, тимчасова заборона або припинення будівництва, реконструкції та розширення об'єктів у разі відступу від затвердженого проекту [7, ст.42];

6) обмеження, зупинення або заборона викидів (скидів) забруднюючих речовин за умови порушення санітарних норм;

7) часові обмеження щодо здійснення певного виду діяльності.

8) тимчасова заборона виробництва, заборона використання та реалізації хімічних речовин, технологічного устаткування, будівельних матеріалів, біологічних засобів, товарів народного споживання, джерел іонізуючих випромінювань в разі відсутності їх гігієнічної регламентації та державної реєстрації, а також якщо їх визнано шкідливими для здоров'я людей [7, ст.42];

9) заборона реалізації певної продукції, яка не відповідає санітарним нормам.

Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що заходи публічного адміністрування сферою санітарного та епідемічного благополуччя населення – це сукупність способів, прийомів та засобів цілеспрямованого впливу уповноважених суб'єктів публічної адміністрації на об'єкти, явища і фактори навколишнього середовища, що безпосередньо оточують людину і визначають умови її проживання, харчування, праці, відпочинку, навчання, виховання з метою забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Reference:

1. Slovnyk ukrainsoi movy: v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. K.: Naukova dumka, 1970-1980. T. 3. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Zakhid_\(znachennia\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Zakhid_(znachennia))
2. Kolpakov V.K., Kuzmenko O.V. Administratyvne pravo Ukrainy: Pidruchnyk. K.: Yurinkom Inter, 2003. P. 544.
3. Administratyvne pravo Ukrainy: Pidruchnyk/ [Iu.P.Bytiak, V.M.Harashchuk, O.V. Diachenko ta in.]; za red. Yu.P.Bytiaka. K.: Yurinkom Inter, 2004. P. 544.
4. Kozlov Yu.M. Admynystratyvnoe pravo. M.: Yuryst, 2003. 318 s.
5. Admynystratyvnoe pravo: Uchebnyk dlia vuzov / Pod red. A.E. Luneva. M., 1970. P. 245.
6. Atamanchuk H.V. Admynystratyvnoe pravo. Yzd.-vo RAHS, 2003. P. 392.
7. Pro zabezpechennia sanitarnoho ta epidemichnoho blahopoluchchia naseleennia: Zakon Ukrainy vid 24 liutoho 1994 roku № 4004-XII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 1994. № 27. St.218.
8. Bandurka O.M. Upravlinnia v orhanakh vnutrishnikh sprav Ukrainy: Pidruchnyk. Kh.: Un-t vnutr. sprav, 1998. P. 477.
9. Pro zatverdzhennia Poriadku vstanovlennia spetsialnykh umov importu kharchovykh produktiv ta kormiv: zatv. Postanovoioi Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 9 zhovtnia 2019 r. № 869. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/869-2019-p#Text>
10. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia informatsii pro podii ta sytuatsii, shcho stanovliat zahrozu zhyttiu i zdoroviu, sanitarnomu ta epidemichnomu blahopoluchchiiu naseleennia: zatv. Postanovoioi Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 serpnia 2019 r. № 818. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/818-2019-p#Text>

11. Pro zatverdzhennia Tymchasovykh rekomendatsii shchodo orhanizatsii protyepidemichnykh zakhodiv pry roboti zakladiv hromadskoho kharchuvannia na period karantynu u zviazku z poshyrenniam koronavirusnoi khvoroby (COVID-19): zatv. Postanovoioi Holovnoho derzhavnoho sanitarnoho likaria Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 09 travnia 2020 roku № 18. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0018488-20#Text>

12. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 7 hrudnia 1984 roku № 8073-X. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR 1984, dodatok do № 51. St.1122.

13. Pro zatverdzhennia Antykoruptsiinoi prohramy Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy na 2018 - 2020 rr.: zatv. Nakazom Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 21 lystopada 2018 roku № 2156. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MOZ30778>

Проблемность определения мер публичного администрирования сферы санитарного и эпидемического благополучия населения

Воронятников Александр, e-mail: demidenkov@ukr.net,
докторант Научно исследовательского института публичного права, Киев, Украина

Аннотация. В данной научной статье акцентировано внимание на проблемности определения мер публичного администрирования сферы санитарного и эпидемического благополучия населения. На основании юридического анализ исследуемого понятия предложено под мерами публичного администрирования сферы санитарного и эпидемического благополучия населения понимать совокупность способов, приемов и средств целенаправленного воздействия уполномоченных субъектов публичной администрации на объекты, явления и факторы окружающей среды, непосредственно окружают человека и определяют условия его проживания, питания, труда, отдыха, обучения, воспитания в целях обеспечения санитарного и эпидемического благополучия населения.

Ключевы слова: публичное администрирование, санитарное благополучия населения, эпидемического благополучия населения, инфекционные болезни, противодействие.

FORENSIC CLASSIFICATION OF CRIMINAL LEADERS

Ruslan V. Yatskevych

Department of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: yac.ruslan@ukr.net

Abstract. The article substantiates the need to develop a forensic classification of leaders of the criminal environment. The functional purpose of such classification for formation of the corresponding methods of investigation is defined. Scientific approaches to the essence and main characteristics of the criminal environment are studied. The definition of leaders of the criminal environment is formulated. The essence of criminal career is considered in detail and the classification of leaders of the criminal environment according to this criterion is offered. A separate classification criterion determines the recognition of the leader by other members of the criminal community and proposes an appropriate classification. Taking into account the norms of the criminal law, the leaders of the criminal environment are classified according to the degree of criminal influence. In addition, the classification of leaders of the criminal environment according to the criterion of the scope and territory of the spread of criminal influence is proposed.

Key words: forensic classification, leaders of the criminal environment, methods of investigation, thieves in law.

Наукове пізнання будь-якого об'єкта та вироблення оптимальних моделей впливу на нього потребує його детальної класифікації. Побудова класифікації та типології досліджуваних об'єктів та явищ характерна для будь-якої галузі наукового знання. У загальнонаукових джерелах відзначається, що одним із засобів пізнання різних явищ і процесів вважається їх наукова класифікація. Класифікувати означає розподілити предмети, явища або поняття на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями. Класифікація – це система розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками та властивостями [1, 673].

Наведене у повній мірі стосується і криміналістики, зокрема її ключової частини методики розслідування окремих видів злочинів. Як відзначають криміналісти, на початку процесу формування конкретної методики розслідування необхідно обрати та надати характеристику предмета (підстави формування) методики розслідування – вид або групу злочинів. Даний предмет-підстава завжди має спиратися на обґрунтовану та практично значиму класифікацію злочинів [3, 148].

Як відзначає професор В.В. Тищенко, класифікацію можна розглядати як процес і результат застосування типологічного методу, що дозволяє розділити множинність об'єктів на підмножини (підкласи) за визначеними ознаками. Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше і точніше виділити й оцінити їх властивості, зв'язки і відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарату, служить базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі [9, 28].

Аналітичний огляд наукових джерел свідчить, що дослідження лідерів кримінального середовища, зокрема й в умовах установа виконання кримінальних покарань, наразі, залишається пріоритетом кримінологічної науки, а криміналістичні дослідження цієї проблеми є доволі фрагментарними. На нашу думку, класифікація лідерів кримінального середовища є ключовим завданням для формування відповідної методики розслідування оскільки на її основі: розробляється система типових слідчих ситуацій; обґрунтовується система версій, які висуваються слідчим; розробляється система та тактичні прийоми проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій; розробляються типові прийоми нейтралізації протидії розслідуванню тощо.

Як відзначає Д.А. Григор'єв, до нині у науці кримінального права і судовій практиці не вироблені чіткі критерії кримінальної відповідальності особи, яка вчиняє злочини шляхом використання свого положення неформального лідера у кримінальному середовищі. Разом із тим, проблема врахування положення особи у кримінальному середовищі набуває і практичного характеру у тих випадках, коли суди вимушені визначати функції осіб, які віднесені до того чи іншого рівня злочинної ієрархії[4].

Наукове формування визначення лідер кримінального середовища потребує короткого аналізу сутності кримінального середовища як відповідного соціального феномену. Як відзначає А.Є. Шалагін, кримінальне середовище – це історично сформована і відносно стійка частина соціального середовища, джерелом існування та відтворення якої є доходи від злочинної діяльності, яка активно протидіє заходам державного та суспільного контролю. Кримінальне середовище складається із осіб із асоціальним злочинним минулим та теперішнім, значна частина яких відбувала покарання у місцях позбавлення волі (воровська спільнота). Крім того, злочинне середовище включає у себе матеріальні та нематеріальні

ресурси, які є умовою її стійкості та подальшого розвитку[12]. У свою чергу, А.В. Воронцов відзначає, що кримінальне середовище – історично сформована відносно стійка соціальна спільнота, джерелом існування та відтворення якої є доходи від злочинної діяльності та антигромадської поведінки, яка активно протидіє заходам боротьби зі злочинністю. Кримінальне середовище аналогічно соціальному включає в себе три основних компоненти: територіальну організацію (соціальний життєвий простір), соціальний організм (кримінальну общину) і свою субкультуру. Організація та функціонування цієї общини регламентується нормами кримінальної субкультури, тобто заснованих на послідовній системі поглядів, традицій, звичаїв та ритуалів[2]. Зважаючи на те, що кримінальне середовище, як соціальний феномен, не є пріоритетним предметом нашого дослідження, то наведені наукові концепції загалом нами підтримуються.

На нашу думку, **лідер кримінального середовища** – це особа, яка у процесі розвитку злочинної кар'єри та наявності необхідних особистих якостей, досягла високого рівня у структурі злочинної ієрархії та може поширювати злочинний вплив на значну частину кримінального середовища.

Сформулювавши відповідне визначення та продовжуючи науковий пошук, необхідно визначити сутність класифікації лідерів кримінального середовища під якою ми розуміємо систему розподілу лідерів кримінального середовища відповідно до криміналістично значимих критеріїв з метою формування та практичного застосування методики розслідування їх злочинної діяльності. Також необхідно відзначити, що найбільш вдалою формою такої класифікації, на нашу думку, є виокремлення криміналістично значимих типів лідерів кримінального середовища.

Типове – це перш за все не будь-що загальне і схоже, а лише те що містить цілісну системоутворюючу характеристику, відображає особливу загальну якість. Диференціація предметів за типовою ознакою називається типологізацією. Підставою будь-якої їх класифікації будь-яка спільна для цієї множинності ознака. Типологізація – це особливий вид класифікації, підставою для якої виступає типова ознака[6].

Ми пропонуємо класифікацію лідерів кримінального середовища, беручи за основу ті класифікаційні ознаки, які безпосередньо впливають на ефективність розслідування злочинів цієї категорії. Так, у якості першого класифікаційного критерію можна визначити, особливості розвитку злочинної кар'єри, оскільки як відзначає Д.В. Жмуров кримінальна кар'єра є однією з найважливіших характеристик особистості злочинця – вона відображає основні етапи формування, соціального функціонування та згасання кримінальної особистості [5]. Продовжуючи опрацювання цієї тематики автор відзначає, що кримінальна кар'єра – це не лише послідовність злочинних актів, вона по суті процес (результат) соціальної адаптації у межах встановлених кримінальною субкультурою. Цей процес може включати:

- професійну кар'єру – зростання (специфічних) знань, алгоритмів вирішення злочинних задумів, уміння і навиків вчинення відповідних злочинів, іншими словами набуття “кримінального професіоналізму”;
- різноманітні статуси у кримінальній ієрархії – вертикальна кар'єра;
- вибір відповідної кримінальної спеціалізації – горизонтальна кар'єра;
- неупорядкована кар'єра – вибір кримінальних форм діяльності без відповідної спеціалізації та професіоналізації, тобто вчинення різних злочинів різними способами [5]. Слушно також погодитись із дослідником, що злочинна кар'єра у своєму розвитку проходить декілька етапів:
- попередній (знайомство індивіда з манерами злочинної поведінки, усвідомлення потреб, які різняться із соціально визначеними, пошуки можливих шляхів їх задоволення, кримінальна ініціація, накопичення девіантного потенціалу);
- активний (накопичення практичного досвіду та навичок, зростання потреби у самоствердженні, автоматизація злочинної діяльності, тобто вона стає звичною і усі моральні дилеми, які характерні для початкового етапу відходять на задній план, спостерігається активне втягнення у злочинну діяльність інших осіб);
- заключний (у випадку негативного сценарію – смерть або деградація злочинної діяльності. Остання виражається у тому, що злочини набувають примітивного, доволі часто ситуативного характеру, який пов'язаний із пошуком засобів на спиртні напої чи наркотики. У випадку позитивного сценарію – відхід від злочинного способу життя, працевлаштування та легалізація. Можливим варіантом є пошук “спадкоємця”) [5].

У контексті використання критерію злочинної кар'єри та її ролі у становленні лідера кримінального середовища можна виокремити два типи лідерів кримінального середовища:

а) *лідери кримінального середовища, які досягли відповідного статусу у злочинній ієрархії у результаті поступової злочинної кар'єри.* Класичними прикладами такого типу лідерів кримінального середовища є: *Бабушкін Володимир Петрович “Вася Бриліант”,* загальний строк відбування покарання у виді позбавлення волі 43 роки; *Усоян Аслан Рашидович “Дід Хасан”,* п'ять разів засуджувався та відбував різні терміни покарання у виді позбавлення волі; *Таріел Гурамович Оніані “Таро”,* вісім разів засуджувався до відбування покарання у виді позбавлення волі; *Іваньков Вячеслав Кирилович “Япончик”,* загальний

термін знаходження у місцях позбавлення волі 20 років. Під час відбування кримінального покарання у виді позбавлення волі вперше 58 разів порушив режим відбування покарання та 35 разів поміщався до СЗО і в карцер.

б) *лідери кримінального середовища, які отримали відповідний статус за відсутності злочинної кар'єри.* У контексті цього, необхідно відзначити, що кримінальне середовище є адаптивною системою, яка швидко пристосовується до соціально-політичних та економіко-правових змін у суспільстві і, як наслідок, останні десятиліття відбувається переосмислення воровською спільнотою норм кримінальної субкультури щодо отримання особою найвищого статусу у злочинній ієрархії у бік послаблення. Дослідники відзначають, що у сучасних умовах портрет “зłodія у законі” кардинально змінився. Сьогоднішній лідер організованого злочинного угруповання зламав багато стереотипів як успішна, фінансово незалежна особа, яка є авторитетною та навіть, на перший погляд, з незаплямованою репутацією. Для “коронування” вже не потрібно проходити довгий тернистий шлях перебування у місцях позбавлення волі, необов'язково носити спеціальні татуювання тощо[8]. Вивчаючи осіб, віднесених до категорії “ворів в законі”, П.Л. Фріс зазначає, що деякі із них навіть не мали судимості. Такий грубий відступ від злодійських традицій пояснюється тим, що прийом у злочинне співтовариство нерідко здійснюється за гроші. Подібні ситуації вступу до співтовариства “за хабарі” стали поширеними і поділили злочинців на “старих” та “нових”. Нове покоління вважає допустимим такий прийом у співтовариство, оскільки поповнюється загальні грошові фундації (общаки)[10].

У межах цієї типологічної групи, на нашу думку, слушно виокремити дві підгрупи лідерів кримінального середовища: а) особи, які отримали відповідний статус у злочинній ієрархії на підставі родинних зв'язків; б) особи, які отримали відповідний статус шляхом передання злодійській спільноті грошових коштів та/або інших матеріальних активів.

Наступним класифікаційним критерієм, на нашу думку, можна визначити рівень визнання особи як лідера кримінального середовища іншими представниками злочинної спільноти. Так, за вказаним критерієм можна виокремити:

а) *осіб, які визнаються лідерами усіма представниками кримінального середовища;*

б) *осіб, які визнаються лідерами частиною кримінального середовища, що характерно для осіб кавказької національності, які отримали статус “вор в законі” без проходження кримінальної кар'єри і, тому, їх статус як лідерів кримінального середовища ставиться під сумнів іншими представниками найвищого щабля у злочинній ієрархії;*

в) *особи, які втратили статус лідера кримінального середовища внаслідок порушення неформальних норм кримінальної субкультури, але продовжують позиціонувати себе як лідери кримінального середовища.*

Продовжуючи необхідно відзначити, що самостійним класифікаційним критерієм може бути визначено *рівень поширення злочинного впливу.* У відповідності до ст. 255 КК України під злочинним впливом слід розуміти будь-які дії особи, яка завдяки авторитету, іншим особистим якостям чи можливостям сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших активів (доходів від них), спрямованих на забезпечення такої діяльності.

Використовуючи вказаний класифікаційний критерій можна виокремити два типи лідерів кримінального середовища:

а) *суб'єкт злочинного впливу* – особа, яка завдяки авторитету іншим особистим якостям чи можливостям, сприяє, спонукає, координує або здійснює інший вплив на злочинну діяльність, організовує або безпосередньо здійснює розподіл коштів, майна чи інших доходів від них спрямованих на забезпечення такої діяльності;

б) *суб'єкт підвищеного злочинного впливу* – особа, яка завдяки авторитету іншим особистим якостям чи можливостям, здійснює злочинний вплив і координує злочинну діяльність інших осіб, які здійснюють злочинний вплив.

При цьому, необхідно зауважити, що згідно розроблених рекомендацій до “суб'єктів злочинного впливу” запропоновано відносити осіб, які у неформальній стратифікаційній системі кримінального середовища, зокрема й у місцях позбавлення волі, займають положення – “смотрящий”, “положенець”, “кримінальний авторитет”, а до “суб'єктів підвищеного злочинного впливу” запропоновано віднести осіб, які у неформальній стратифікаційній системі кримінального середовища, зокрема й у місцях позбавлення волі, займають положення “вор в законі”[11].

У контексті формування методик виявлення та розслідування злочинної діяльності слушно класифікувати лідерів кримінального середовища за критерієм *сфери поширення злочинного впливу.* Так, на нашу думку, за таким критерієм слушно виокремити лідерів кримінального середовища які:

а) поширюють злочинний вплив на виключно у межах функціонування кримінального середовища як антисуспільного соціального явища;

б) поширюють злочинний вплив як на кримінальне середовище, так і на легально функціонуючі соціально-економічні інститути;

в) поширюють злочинний вплив на окремі складові функціонування кримінального середовища, зокрема: по-перше, здійснення тіншового правосуддя та вирішення конфліктів між представниками кримінального середовища; по-друге, організація функціонування економічного підґрунтя злочинної спільноти “общака”. Необхідно зауважити, що протидія функціонуванню наведених сфер поширення злочинного впливу є доволі складною оскільки такі дії не завжди мають чітко виражений характер кримінально-релевантної події. Водночас, останні внесенні до КК України зміни частково вирішують вказану проблему, оскільки криміналізовані окремі види діянь, які наразі не є адміністративно чи кримінально караними, але, фактично, забезпечують функціонування ключових елементів інфраструктури злочинності та лідерів кримінального середовища. До таких інфраструктурних елементів можна віднести: а) формування стійкого економічного підґрунтя для злочинної діяльності – “общака”, кошти з якого використовуються для організації вчинення злочинів, підтримки лідерів та активних учасників злочинних угруповань у місцях позбавлення волі, встановлення корупційних зв'язків із працівниками правоохоронних органів, місць позбавлення волі, а також встановлення та підтримання кримінального контролю за окремими місцями позбавлення волі; б) систему тіншового правосуддя та вирішення конфліктів, зокрема суб'єктами підвищеного злочинного впливу – “ворами в законі”; в) система управління злочинним середовищем та формування кримінальної еліти – злочинні зібрання “сходки”.

Аналіз структури кримінального середовища свідчить, що лідерство та поширення злочинного впливу його представниками характеризується відповідними територіальними ознаками, що дозволяє класифікувати лідерів кримінального середовища за критерієм територіальних меж поширення злочинного впливу. Так, у відповідності до такого критерію можна виокремити такі типи лідерів кримінального середовища: а) особи, які поширюють злочинний вплив на регіональному рівні; б) особи, які поширюють злочинний вплив на національному рівні; в) особи, які поширюють кримінальний вплив на міжнародному рівні.

У контексті усіх проаналізованих типів лідерів кримінального середовища, можна підтримати позицію вчених, які відзначають, що лідер кримінального середовища – це особа, яка користується злочинним авторитетом, визначає напрями злочинної діяльності та є активним ідеологом кримінального середовища. До основних характеристик таких осіб можна віднести: злочинний професіоналізм; організаторські та управлінські здібності; комунікабельність; швидку адаптацію до нових умов; вміння об'єднувати осіб із протиправною соціальною установкою та здатність мобілізувати таких осіб навколо конкретних ідей; здатність протидіяти правоохоронним органам та засобам соціального контролю; добре знання “законів” та звичаїв кримінального середовища тощо[7].

Частково підсумовуючи, можна відзначити, що формування криміналістичної класифікації лідерів кримінального середовища є невід'ємним елементом формування криміналістичної методики розслідування їх злочинної діяльності. Наведена теза зумовлюється тим, що формування методики розслідування злочинної діяльності лідерів кримінального середовища передбачає побудову декількох рівнів криміналістичної методики у тому числі базуючись на розробленій вище класифікації.

References:

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy /ukladach i holovnyy redaktor T.V. Busel. Kyiv: Irpin' VTF «Perun». 2009. 1736 p.
2. Vorontsov A.V. K voprosu o strukture kriminal'noy sredy Rossii. Trudy Akademii MVD Rossii. 2011. №2. P.119-123
3. Garmayev YU.P., Lubin A.F. Problemy sozdaniya kriminalisticheskikh metodik rassledovaniya prestupleniy. Teoriya i praktika. Sankt-Peterburg, 2006. 303 p.
4. Grigor'yev D.A. Ugolovno-pravovoye opredeleniye lits, obladayushchikh vliyaniyem na prestupnyuyu sredu. Yuridicheskaya nauka i pravookhranitel'naya praktika. №1. 2017. P.64-67
5. Zhmurov D.V. Nekotoryye teoreticheskiye voprosy kriminal'noy kar'yery. Pravo i zakonodatel'stvo, 2014. №6. P. 146–151.
6. Zakalyuk A.P. Prognozirovaniye i preduprezhdeniye individual'nogo prestupnogo povedeniya. Moskva: «Yuridicheskaya literatura», 1986. 191 p.
7. Metelev A.V. Kriminal'naya subkul'tura: uchebno-metodicheskoye posobiye. Izhevsk. Izhevskiy filial Nizhnegorodskoy akademii MVD Rossii. 2009. 70 p.
8. Polzhesskikh G., Tereshonok A. Vory v zakone: brosov k vlasti. M. Veche. 1995. 608 p.

9. Tishchenko V.V. Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannya zlochyniv: monohrafiya. Odesa: Feniks, 2007. 260 p.

10. Fris P.L. Pytannya kryminal'no-pravovoyi polityky u sferi borot'by z orhanizovanoyu zlochynnistyuu. Aktual'ni problemy vdoskonalennya chynnoho zakonodavstva Ukrainy. Zbirnyk naukovykh statey vykladachiv yurydychnoho fakul'tetu. Ivano-Frankivs'k. Play. 1998. P.190-195

11. Tsekhan D.M., Yatskevych R.V. Zakonodavche zabezpechennya protydyi diyal'nosti lideriv zlochnynoho seredovyscha u mistyakh pozbavleniya voli. European Reforms Bulletin. №4. 2019. P.70-74

12. Shalagin A.Ye. Kriminal'naya sreda i yeye obshchestvennaya opasnost'. Uchennyye zapiski Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta MVD Rossii. 2016. T.2. P.136-141

Криминалистическая классификация лидеров преступной среды

Яцкевич Руслан Вячеславович, e-mail: yac.ruslan@ukr.net

советник заместителя Министра внутренних дел Украины, Киев, Украина.

Аннотация. В статье обоснована необходимость разработки криминалистической классификации лидеров криминальной среды. Определены функциональное назначение такой классификации для формирования соответствующих методик расследования. Исследованы научные подходы к сущности и основным характеристикам криминальной среды. Сформулировано определение лидеров криминальной среды. Подробно рассмотрены сущность криминальной карьеры и предложена классификация лидеров криминальной среды по этому критерию. Отдельным классификационным критерием определено признание лидера другими представителями преступного сообщества и предложено соответствующую классификацию. С учетом норм уголовного закона классифицированы лидеры криминальной среды по степени преступного влияния. Кроме того, предложена классификация лидеров криминальной среды по критерию сферы и территории распространения преступного влияния.

Ключевые слова: криминалистическая классификация, лидеры криминальной среды, методика расследования, воры в законе.

FORENSIC CLASSIFICATION OF CRIMES RELATED TO VIOLATION OF THE PROCEDURE FOR INTERNATIONAL TRANSFERS OF GOODS SUBJECT TO STATE EXPORT CONTROL

Pavlo U. Yurchenko

National University "Odesa Law Academy"

e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Abstract. The article analyzes the theoretical approaches to the nature and purpose of classifications in research. Scientific approaches to the essence, typical criteria and functional purpose of forensic classification of crimes are studied. It is substantiated that the key criteria of criminalistic classification of crimes related to the international transfer of goods subject to state expert control are the subject of the crime and the manner of its commission. Military and dual-use goods as a subject of the investigated category of crimes are characterized. The criminological classification of crimes on the subject of criminal encroachment is offered. Crimes of the investigated category are classified according to the ways of their commission.

Key words: forensic classification, method of committing a crime, subject of crime, military goods, dual-use goods.

Науковий аналіз складних соціальних явищ та розроблення типових моделей впливу на них потребує, перш за все, їх чіткого структурування та класифікації. У наукових джерелах щодо теорії пізнання відзначається, що одним із засобів пізнання різних явищ і процесів уважається їх наукова класифікація. Класифікувати означає розподілити предмети, явища або поняття на класи, групи тощо за спільними ознаками, властивостями. Класифікація – це система розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільними ознаками та властивостями [1].

Не є виключенням і криміналістика, оскільки як відзначають науковці на початку процесу формування конкретної методики розслідування необхідно обрати та надати характеристику предмета (підстави формування) методики розслідування – вид або групу злочинів. Даний предмет-підстава завжди має спиратися на обґрунтовану та практично значиму класифікацію злочинів [3]. Аналіз сформованого у криміналістиці заключного розділу – криміналістичної методики розслідування злочинів свідчить, що дослідниками для формування методики розслідування окремих видів злочинів, традиційно, використовується кримінально-правова класифікація злочинів. Необхідно зауважити, що такий підхід може бути виправданим для формування видових методики розслідування, але у разі формування позавидових методик розслідування використання такої методології не може забезпечити усі пізнавальні потреби криміналістичної науки та формування оптимальних та дієвих позавидових методик розслідування злочинів. У контексті цього, вченими-криміналістами все частіше здійснюється пошук власне криміналістичних критеріїв класифікації злочинів, які мають першочергове значення для процесу їх розкриття та розслідування.

Проте, слушно зауважити, що до сьогодні у криміналістичній науці тривають жваві дискусії, зокрема і щодо структури криміналістичної методики розслідування злочинів, зокрема необхідності включення до її структури криміналістичної класифікації злочинів. Ми приєднуємося до позиції науковців, які вважають, що криміналістична класифікація є невід'ємною складовою криміналістичної методики, і фактично є необхідною для її розроблення.

А.Ю. Головін відзначає, що у криміналістиці наявні широкі можливості для класифікаційних досліджень. Об'єктами класифікації у ній є широке коло явищ, які характерні для процесу розкриття та розслідування злочинів. Поряд із цим, у сучасній криміналістиці склалась ситуація коли при недостатній розробленості теоретичних основ криміналістичної класифікації здійснюються класифікації в окремих її областях. Продовжуючи дослідник відзначає, що у якості особливостей криміналістичної класифікації можна виділити:

- об'єкт класифікації – поняття як думку, яка відображає ознаки якогось предмета чи явища, що входить до предмету вивчення криміналістичної науки;
- процедура класифікації – класифікація завжди здійснюється за певним критерієм, тобто ознакою, який розрізняє групи об'єктів у множині [4].

Як відзначає професор В.В. Тіщенко, класифікацію можна розглядати як процес і результат застосування типологічного методу, що дозволяє розділити множинність об'єктів на підмножини (підкласи) за визначеними ознаками. Наукова класифікація допомагає розкрити сутність досліджуваних об'єктів, повніше і точніше виділити й оцінити їх властивості, зв'язки і відносини, сприяє систематизації знань, понятійного апарату, служить базою для подальшої розробки теорій і положень у тій чи іншій науковій галузі [8].

О. Мусієнко відзначає, що криміналістична класифікація злочинів здійснюється на основі широкого кола підстав і критеріїв. Підставами криміналістичної класифікації злочинів зазвичай є узагальнені

відомості про типи злочинної діяльності й окремі елементи криміналістичної характеристики різних видів злочинів, особливо тих групування яких забезпечує найбільш результативну і цілеспрямовану діяльність слідчого. У цьому аспекті найбільший інтерес викликають спосіб учинення злочину, обстановка, а також місце й час, що минув із моменту вчинення злочину, включаючи сферу злочинної поведінки, типологічні та інші особливості злочинця, його кримінальний досвід, типологічні характеристики потерпілих. Усе це забезпечує класифікацію злочинів на різних рівнях (родовому, видовому) [8].

На думку В.О. Образцова, у якості самостійного критерію криміналістичної класифікації може виступати кожен із елементів криміналістичної характеристики злочинів. До таких критеріїв автор відносить спосіб вчинення злочину (має найважливіше значення), обстановку, знаряддя, засоби, місце вчинення злочину, його наслідки, безпосередній предмет злочинного посягання, умови його охорони від посягання, особистість злочинця і образ його поведінки до і після вчинення злочину, особистість потерпілого і дані, що його характеризують, способи приховання слідів злочину і особи, що його вчинила [7].

Аналітичне опрацювання наукових джерел свідчить, що, наразі у межах криміналістики залишається нерозробленою криміналістична методика виявлення та розслідування порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експертному контролю і, як наслідок, класифікація таких злочинів залишається недослідженою. Перш за все, наголосимо, що криміналістична класифікація досліджуваних нами злочинів потребує визначення відповідних класифікаційних критеріїв до яких нами віднесено: предмет злочину та спосіб вчинення злочину.

Дослідження матеріалів кримінальних проваджень, розпочатих за ознаками злочину передбаченого ст. 333 КК України, свідчить, що предметом таких злочинів, як правило, є товари військового призначення та товари подвійного призначення. Так, до *товарів подвійного призначення* можуть бути віднесені: товари, що можуть бути використані у створенні звичайних видів озброєнь, військової чи спеціальної техніки; товари, що можуть бути використані у створенні ракетної зброї; товари, що можуть бути використані у створенні ядерної зброї; товари, що можуть бути використані у створенні хімічної зброї; товари, що можуть бути використані у створенні бактеріологічної (біологічної) та токсичної зброї. У свою чергу, *товари військового призначення в сукупності чи окремо* – це: а) вироби військового призначення - озброєння, боеприпаси, військова та спеціальна техніка, спеціальні комплектуючі вироби для їх виробництва, вибухові речовини, а також матеріали та обладнання, спеціально призначені для розроблення, виробництва або використання зазначених виробів; б) послуги військового призначення - надання іноземним юридичним чи фізичним особам в Україні або за її межами послуг, у тому числі посередницьких (брокерських), у сфері розроблення, виробництва, будівництва, складання, випробування, ремонту, технічного обслуговування, модифікації, модернізації, експлуатації, управління, демілітаризації, знищення, збуту, зберігання, виявлення, ідентифікації, придбання або використання виробів чи технологій військового призначення, а також надання зазначеним юридичним особам іноземної держави чи її представникам або іноземцям послуг з фінансування таких робіт; в) технології військового призначення - спеціальна інформація в будь-якій формі (за винятком загальнодоступної інформації), необхідна для розроблення, виробництва або використання виробів військового призначення та надання послуг військового призначення. Ця інформація може надаватися у формі технічних даних або технічної допомоги: технічні дані - проекти, плани, креслення, схеми, діаграми, моделі, формули, специфікації, програмне забезпечення, посібники та інструкції, розміщені на папері або інших, у тому числі й електронних, носіях інформації; технічна допомога - проведення інструктажів, надання консультацій, здійснення заходів з метою підвищення кваліфікації, навчання, практичного освоєння методів роботи; базові технології - технології, які визначають принцип роботи і використання техніки, та елементи технологій, без яких військова техніка не може бути створена і використана.

За предметом злочину можна такі групи: а) злочини предметом яких є товари військового призначення; б) злочини предметом яких є товари подвійного призначення; в) злочини предметом є конкретизовані матеріальні об'єкти; г) злочини предметом яких є відповідні технології на різних носіях інформації; д) злочини, предметом яких є речовини. Так, наприклад *“06.11.2012 р. під час здійснення митного контролю транспортних засобів, що слідує з України в Туреччину, на м/п «Євпаторія» Кримської митниці, при митному огляді кабінки вантажного автомобіля марки «Рено» було виявлено 28 танкових шоломів марки ТШ-4М-Л, які знаходилися у конструктивних емкостях під обшивкою кабінки. Шоломи вказаної марки є товаром військового призначення.”* Крім того, *“5 грудня 2007 року на митному посту “Хутір - Михайлівський” Глухівської митниці при проведенні митного контролю вагону № 18 потягу № 341 сполученням “Москва – Кишинів” у службовому купе провідника виявлений товар подвійного призначення - комплекс моніторингу мереж стільникового зв'язку, який переміщувався без дозволу Державної служби експертного контролю України через митний кордон України з Російської Федерації з приховуванням від митного контролю.”*

Наступним важливим класифікаційним критерієм є *спосіб вчинення злочину*. Найбільш вдале визначення сутності способу вчинення злочину надав М. І. Панов, який зазначає, що спосіб наявний завжди, незалежно від того чи зазначено його в законі, чи ні. Сутність способу полягає в тому, що він утворює операційний аспект дії, свідчить про динамічну своєрідність її виконання, вказує на те, як, яким

способом, використовуючи які сили та засоби, за яких об'єктивно-предметних умов її виконано. У структурі злочинного посягання спосіб внутрішньо властивий дії, прихований у ній, утворює її специфічний зміст і до того ж визначає форму зовнішнього прояву дії та злочину загалом [6]. У криміналістичній літературі спосіб вчинення злочину визначають як спосіб дій з готування, вчинення та приховання слідів злочину, що характеризує криміналістично значимі відомості про виконавця і застосовані ним засоби та можливості їх використання у розкритті та розслідуванні злочинів [2]. Принагідно відзначити, що у контексті досліджуваного нами виду злочинної діяльності ст.333 КК України не містить прямої вказівки на спосіб вчинення злочину, вказуючи лише на активну дію у формі порушення порядку міжнародних передач. Порушення вказаних правил можуть знайти свій вираз у тому, що такі товари не пройшли державного експортного контролю або суб'єкти не одержали дозволу цього контролю, висновку або документа про гарантії; або одержали такий дозвіл незаконно, шляхом представлення підроблених документів, за що відповідальність для службової особи настає за сукупністю вчиненого за ст.333 КК і за службове підроблення. Приватна особа в таких випадках підлягає відповідальності за ст.333 і за підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів. У випадку, коли, під час порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, стороннім особам розголошуються відомості, що становлять державну таємницю, відповідальність для особи, якій ці відомості були довірені або стали відомі у зв'язку з виконанням службових обов'язків, настає і за розголошення державної таємниці.

Аналізований злочин може бути вчинений як на території України, так і за її межами і буде закінченим з моменту передачі адресату товарів, що підлягають експортному контролю, в порушення порядку здійснення таких передач.

За вказаним класифікаційним критерієм, на нашу думку, можна виокремити такі види злочинів, пов'язаних із порушенням правил здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю:

а) безпосередня передача товарів іншій особі на території України;

б) переміщення товарів, які підлягають державному експортному контролю під час їх міжнародної передачі із використання засобів поштового зв'язку. Наприклад, *“10.02.2015 р. о 8 годині 30 хвилин під час проведення митного огляду міжнародного поштового відправлення СР 650838411 UA, яке було відправлено з України до США авіарейсом № PS 231 Бориспіль-Нью-Йорк авіакомпанії «МАУ», на території Дільниці обміну авіапошти (Бориспіль) ДОПП «Укрпошта», було виявлено 22 корпуси магазинів до АК. В митній декларації форми CN 23 заявлено «пустые корпуса магазинов АК – 22 штуки». Того ж дня, під час проведення митного огляду міжнародного поштового відправлення, яке було відправлено з України до США авіарейсом № PS 231 Бориспіль – Нью-Йорк авіакомпанії «МАУ», на території Дільниці обміну авіапошти (Бориспіль) ДОПП «Укрпошта», було виявлено наступні предмети: пружини до магазинів АК – 22 штуки; металеві фіксатори для пружин магазинів – 16 штук, експрес-накладна № 59000090150059 (Нової пошти) з адресатами відправника та одержувача по Україні. В митній декларації форми CN 23 заявлено «пружини и подаватель ограничитель – 22 штуки”.*

в) безпосереднє переміщення товарів, які підлягають державному експортному контролю через державний кордон України. Так, *“у червні 2015 року, на підставі ВМД «806020001/2015/10/0027 від 30.06.2015 року та договору купівлі-продажу №3/215 від 04.02.2015 року, укладеного між службовими особами ТОВ «Механосервіс» (м. Белгород РФ) та ТОВ «Техремсервіс» (м. Полтава), в порушення встановленого порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, через державний кордон України, із Російської Федерації на територію Полтавської області, в режимі імпорту, ввезено транспортний засіб: «Парогенераторна пересувна установка ППУА-1600/100 на базі шасі а/м КАМАЗ-43118-46, №ХТС431184Е2455808», який обладнаний системою управління тиском у шинах, що керується з середини машини.”*

г) безпосереднє виконання окремих видів робіт, які потребують застосування спеціальних знань, пов'язаних із використання технологій військового чи подвійного призначення. Так, *“Протягом 2012-2014 років працівники КП «НВК «Іскра» неодноразово виїжджали до Республіки Азербайджан, де здійснювали ремонтні та пусконаладжувальні роботи щодо РЛС 80К6М, які є товарами військового призначення, без відповідного дозволу Державної служби експортного контролю України, що є порушенням порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю.”*

д) вжиття дій із переміщення товарів, які підлягають державному експортному контролю із використанням мережі Інтернет. Так, *“Особа, перебуваючи на одному із сайтів мережі Інтернет, не маючи відповідних дозволів на здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю, здійснив замовлення з Сінгапуру двох коллиматорних прицілів марки NcSTAR MULTI RETICLE REFLEX SIGHTD4B, що застосовуються для точного наведення при стрільбі по рухомих цілях з вогнепальної зброї, тим самим здійснивши їх придбання. Відповідно до Постанови КМУ від 20.11.2003 р. № 1807 «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів військового призначення» (із змінами та доповненнями), коллиматорні приціли для зброї входять до списку товарів військового призначення, міжнародні передачі яких підлягають*

державному контролю. Вище вказане замовлення 06.10.2014 надійшло до відділення ЦОП Житомирської дирекції УДППЗ «Укрпошта».

д) переміщення товарів, які підлягають державному експертному контролю із використанням залізничного транспорту, що має важливе значення оскільки, як правило, це свідчить про вчинення злочину в організованій формі. Наприклад, “08.07.2013 року о 03 годині 50 хвилин, під час здійснення митного контролю, по станції „Конотоп” Південно-Західної залізниці вагону № 8 потягу № 24 сполученням „Одеса-Москва”, електрик поїзної бригади цього потягу - громадянин України Котеленець В.В., не задекларував, за встановленою формою, відомості про товари, які він переміщує з собою через митний кордон України, переміщення яких через державний кордон України обмежено, здійснюється по дозвільним документам відповідних органів виконавчої влади, або заборонено, та які підлягають обов’язковому декларуванню. Під час подальшого контролю у вагоні № 8 в купе № 1 на місці № 4, де слідував Котеленець В.В. виявлено та вилучено переміщувани ним «Термодатчик газовий капсульний (виріб ТДК)» 33807407003, «робоча лопатка турбіни» - 2 шт., з маркуванням №№ 5118E10563 та 5118I3789, які використовуються на авіаційних двигунах АЛ-31Ф та відносяться до товарів подвійного використання та належать до товарів військового призначення.”

Підсумовуючи викладене, необхідно зауважити, що розроблення криміналістичної класифікації злочинів пов’язаних із порушенням порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експертному контролю є необхідною передумовою для подальшого розроблення відповідної методики розслідування таких злочинів. Опрацювання матеріалів практики свідчить, що ключовими класифікаційними критеріями для злочинів цієї категорії є предмет злочинного посягання та спосіб вчинення злочину.

References:

1. Velykyy tumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy / ukladach i hol. red. T.V. Busel. Kyiv: Irpin' VTF «Perun», 2009. 1736 p.
2. Vesel's'kyu V. K. Suchasni mozhlyvosti vykorystannya danykh pro sposib vchynennya zlochyну u borot'bi zi zlochyynnistyю : navch. posib. K. : KNT. 2009. 160 p.
3. Garmayev YU.P., Lubin A.F. Problemy sozdaniya kriminalisticheskikh metodik rassledovaniya prestupleniy: teoriya i praktika. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo R. Aslanova «Yuridicheskyy tsentr Press», 2006. 301 p.
4. Golovin A.YU. Kriminalisticheskiye sistemy i klassifikatsii: voprosy prakticheskogo ispol'zovaniya. Izvestiya Tul'skogo gosudarstvennogo universiteta. Ekonomicheskyye i yuridicheskyye nauki. 2013. № 1-2. P. 3–12.
5. Musiyenko O. Kryminalistychna klasyfikatsiya zlochyniv, shcho vchynyayut'sya za dopomohoyu obmanu yak element kryminalistychnoyi metodyky. Visegrad Journal on Human Rights. 2016. Vyp. 5/2. P. 109–114.
6. Panov N. I. Osnovnyye problemi sposoba soversheniya prestupleniya v sovetskom ugolovnom prave : avtoref. dis. na soisk. uchen. stepeni d-ra. yurid. nauk. Khar'kov, 1987.
7. Tanasevich V.G., Obratsov V.A. Metodiki rassledovaniya i kriminalisticheskaya klassifikatsiya prestupleniy. Kriminalisticheskaya kharakteristika v metodike rassledovaniya prestupleniy: mezhvuz. sb. nauch. tr. Sverdlovsk: UrGU. 1978. P. 19–25.
8. Tishchenko V.V. Teoretychni i praktychni osnovy metodyky rozsliduvannya zlochyniv: monohrafiya. Odesa: Feniks, 2007. 260 p.

Криминалистическая классификация преступлений, связанных с нарушением порядка осуществления международных передач товаров, подлежащих государственному экспортному контролю

Юрченко Павел Юрьевич, e-mail: dimatsekhan@gmail.com

аспирант Национального университета «Одесская юридическая академия», г. Одесса, Украина

Аннотация. В статье проанализированы теоретические подходы к сущности и назначения классификаций в научных исследованиях. Исследованы научные подходы к сущности, типичных критериев и функционального назначения криминалистической классификации преступлений. Обосновано, что ключевыми критериями криминалистической классификации преступлений, связанных с международной передачей товаров, подлежащих государственному экспортному контролю является предмет преступления и способ его совершения. Охарактеризованы товары военного и двойного назначения в качестве предмета исследуемой категории преступлений. Предложено криминалистическую классификацию преступлений по предмету преступного посягательства. Классифицированы преступления исследуемой категории по способам их совершения.

Ключевые слова: криминалистическая классификация, способ совершения преступления, предмет преступления, товары военного назначения, товары двойного назначения.

THE CONCEPT OF A TRADEMARK AND ITS FUNCTIONS

Tkachuk Gennady V.

postgraduate student, Vasyly' Stus Donetsk National University
e-mail: koval@donnu.edu.ua

Abstract. The article examines approaches to defining the concept of trademarks, which are enshrined in legislation and developed in the scientific literature. A clarification of the legal definition of a trademark is formulated. The article analyzes the functions performed by a trademark, including the function of individualization of goods and services, quality assurance of goods and services, advertising, information, and others. The expediency of allocating a separate function of a trademark, which is to form and protect the business reputation of a business entity and its corporate image, is justified. This conclusion is predetermined by the value of the trademark as the main carrier, a means of external expression of the business reputation of the business entity. Attention is drawn to the fact that any infringement of a trademark negatively affects the business reputation of a business entity.

Keywords: trade mark, business entity, right to a trade mark, functions of a trade mark, business reputation of a business entity

В умовах розвитку процесів глобалізації, розширення масштабів господарського обороту, збільшення різноманіття товарів і послуг, посилюється конкуренція між виробниками за попит споживачів. Це зумовлює необхідність підвищення рівня правової охорони і захисту прав на торговельні марки. Торговельні марки мають важливе значення у зазначених процесах, оскільки забезпечують зв'язок між товарами, послугами та їх споживачами, постають як певний образ товарів і послуг, показник їх якості і джерела походження. Право на торговельну марку стає цінним нематеріальним активом.

Передумовою вирішення проблем захисту прав на торговельні марки виступає дослідження поняття “торговельна марка”.

Терміни в праві поділяються на загальноюридичні (поширені в усіх галузях права), галузеві (притаманні певній галузі права), міжгалузеві (актуальні для двох або кількох царин права), суміжні з іншими сферами діяльності. При цьому термін характеризується властивостями, які відрізняють його від загальноповживаних слів: системність, точність, прагнення до однозначності, відносна незалежність від контексту, наявність дефініції, офіційність, стандартизованість, лаконічність, суворона нормативність, стилістична нейтральність, відсутність експресивності, коректність. Кожен термін права характеризується за походженням, семантикою, системними зв'язками, граматичною структурою, способом терміноутворення та функційними параметрами [1].

Наведені характеристик мають важливе значення для аналізу змісту поняття “торговельна марка”. При цьому важливо також враховувати, що як зазначає В.А. Лапач, об'єкти прав не мають правовий режим самі по собі; цей режим по суті адресований законодавцем не благам як таким, а суб'єктам права, дії яких і формують відносини стосовно таких благ. Дії, які приписує закон суб'єктам значною мірою залежать від природних та соціальних особливостей вказаних благ [2, с. 167].

Насамперед, слід зазначити, що торговельна марка виступає видовим поняттям щодо родового поняття “об'єкти інтелектуальної власності”. Об'єкти інтелектуальної власності – це результати інтелектуальної діяльності, які відповідають передбаченим законом умовам правової охорони. Відповідно до ст. 155 Господарського кодексу України (далі - ГК України) [3] і ст. 420 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) [4] торговельні марки (знаки для товарів і послуг) віднесені до об'єктів прав інтелектуальної власності.

З 1 січня 2004 року, коли набув чинності ЦК України, в національному законодавстві одночасно застосовуються два терміни: “торговельна марка”, який запроваджений ЦК України і “знак для товарів і послуг”, що введений Законом України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” [5].

Застосування в законодавстві двох різних термінів для позначення одного поняття критично сприймалося науковцями [6, с. 14], які пропонують узгодити термінологію, і практиками, економістами, які стикаються з необхідністю визначати зміст і співвідношення вказаних понять при укладенні договорів, здійсненні господарських операцій, обліку майна тощо.

Відповідно до ст. 492 ЦК України торговельна марка – це будь-яке позначення або комбінація позначень (слів, літер, цифр, зображувальних елементів, комбінації кольорів), які придатні для вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами.

У ст.1 Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» закріплено поняття знак для товарів і послуг – позначення, за яким товари і послуги одних осіб відрізняються від товарів і послуг інших осіб.

Співставлення наведених визначень свідчить, що визначення торговельної марки є більш змістовним, але призначення цих двох термінів повністю співпадає – це позначення, які мають на меті вирізнити товари і послуги одних осіб від товарів і послуг інших. Про синонімічність вказаних понять свідчить їх ототожнення в ст. 155 ГК України і ст. 420 ЦК України, в якій вживається формулювання “торговельні марки (знаки для товарів і послуг)”.

У проекті Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення охорони і захисту прав на торговельні марки і промислові зразки та боротьби з патентним тролінгом» від 11 жовтня 2019 року пропонується внести зміни до Закону України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» [7]. Стосовно термінології передбачено в назві та тексті Закону слова “знаки для товарів і послуг” в усіх відмінках і числах замінити словами “торговельна марка” у відповідному відмінку і числі.

Разом з тим слід зауважити, що попри закріплення в ЦК України поняття «торговельна марка», в науковій літературі не всі вчені підтримують такий термін. Зокрема, О.А. Рассомахіна зазначає, що “в українській мові поняття “знак” є родовим до поняття “марка” і, відповідно, - видовим до поняття “знак” стосовно товарів і послуг, тому у законодавстві логічно застосовувати термін знак для товарів і послуг, а не торговельна марка [8, с. 220].

З цього приводу доцільно наголосити, що ЦК України прийнятий пізніше, ніж Закон України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг”, і в ньому враховано, що в законодавстві європейських країн застосовується термін «trade mark». В Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами [9], також вживається поняття “торговельна марка”. У ст. 2 Першої Директиви Ради ЄС 89/104/ЄЕС «Про наближення законодавства держав-членів, що стосується торговельних марок» встановлено, що торговельна марка може складатися з будь-якого знака, який можна представити у графічній формі, зокрема слів, включаючи власні імена, малюнки, літери, цифри, зображення товарів чи їх упаковок, за умови, що такі знаки здатні відрізнити товари чи послуги одного виробника від товарів чи послуг інших виробників [10].

Слід звернути увагу, що у визначенні поняття торговельної марки в ст. 492 ЦК України законодавець розкриває це поняття через узагальнюючий термін “позначення” і акцентує на призначенні торговельної марки: вирізнення товарів (послуг), що виробляються (надаються) однією особою, від товарів (послуг), що виробляються (надаються) іншими особами.

У науці висловлюються пропозиції щодо удосконалення такого законодавчого визначення. Зокрема, Я.О. Іолкін вважає доцільним уточнити, що торговельна марка вирізняє “однорідні” товари і послуги [6, с. 9]. Проте з таким підходом важко погодитись, оскільки він зводить функцію торговельної марки, адже торговельна застосовується в господарській сфері для вирізнення не лише однорідних, а й споріднених товарів і послуг. Відповідно до ч. 5 ст. 16 Закону України “Про охорону прав на знаки для товарів і послуг” власник знаку має право забороняти іншим особам використовувати без його згоди, позначення, схоже із зареєстрованим знаком, стосовно товарів і послуг, споріднених з наведеними у свідоцтві, якщо внаслідок такого використання можна ввести в оману щодо особи, яка виробляє товари чи надає послуги, або ці позначення і знак можна сплутати [5].

Зазначене можна підтвердити на прикладі судової справи про неправомірне використання товарного знаку «Невське» щодо інших товарів, ніж ті, для яких зареєстрований цей знак. У відповідній судовій справі позивач – власник товарного знаку виробляв пиво, а відповідач – закуски до пива, тобто продукцію, яка призначена для одних і тих же споживачів – споживачів пива. З огляду на це суд встановив, що в суспільстві склалося уявлення щодо взаємодоповнюваності таких товарів, як пиво і пивні закуски, тому визнав дії відповідача неправомірними [11, с. 22].

Широкий підхід до кола товарів і послуг, які вирізняє торговельна марка, закріплено і в Регламенті Ради ЄС “Про торговельну марку спільноти” від 20.12.1993 р., в ст. 4 якого передбачено, що торговельна марка може складатися з будь-яких позначень, за умови, що такі позначення здатні вирізнити товари чи послуги одного виробника від товарів або послуг інших виробників [12, с. 777]. З огляду на це, обмежувати товари і послуги лише однорідними товарами і послугами є недоцільним.

Призначення торговельної марки реалізується в господарському обороті через функції, які вона виконує. При цьому торговельна марка має значення як для виробника товарів і послуг (правовласника), виступаючи як засіб конкурентної боротьби, так і для споживачів, допомагаючи їм у виборі товарів і послуг з усього різноманіття продукції, представленої на ринку. Серед різних точок зору щодо переліку функцій торговельної марки, дослідники загалом єдині в тому, що їй властиві функції індивідуалізації товарів і послуг, реклами, гарантування якості і походження товарів, інформативна, охоронна функція [13].

Слід зауважити, що позначення – прообрази торговельної марки історично з'явилися ще в стародавні часи, спочатку як знак приналежності, засвідчення права власності, а в часи середніх віків трансформувалися в невід'ємний атрибут виробництва товарів. Як правова категорія торговельна марка постає в XIX ст., коли отримує правову охорону в законодавчих актах країн Європи. Поступове зростання ролі та значення торговельної марки як об'єкта права інтелектуальної власності було зумовлене економічними передумовами й рівнем розвитку ринкових відносин, які вимагали перетворення її на ефективний засіб індивідуалізації учасників цивільного обороту [14, с. 134].

У науці наголошується, розвиток функцій торговельних марок відбувався паралельно зі становленням та генезисом самої торговельної марки як об'єкту правової охорони. Первинно товарні позначення використовувалися з метою посвідчення приналежності речі конкретній особі, тому основною функцією була інформаційна – вказівка на особу, якій на певному правовому титулі належить об'єкт. У період Середньовіччя цехові організації позначали виготовлені їх членами вироби особливими цеховими знаками – прототипами сучасних колективних марок, які виконували подвійну роль: вказували на джерело походження товару та виступали гарантією якості виготовленого виробу. З розширенням цехової організації виробництва дані знаки почали виконувати ще й індивідуалізуючу функцію – відмежовувати продукцію одного цеху від аналогічних виробів іншого. У сучасних умовах саме індивідуалізуюча функція торговельних марок набуває домінуючого характеру, виокремлюється та частково поглинає інші функції [15, с. 98].

Слід зазначити, що в європейському праві розрізняльна здатність торговельної марки поділяється на абстрактну та конкретну, що знаходить відображення в судовій практиці країн-членів ЄС. Так, у рішенні Вищого адміністративного суду Польщі у справі товарного знака «Supermarket» ці дві категорії було чітко розмежовано. Зокрема, було наголошено, що абстрактна розрізняльна здатність має встановлюватись у відриві від товарів та послуг, які позначає ТМ, лише стосовно позначення як такого. Наявність абстрактної розрізняльної здатності означає, що торговельна марка має бути наділена можливістю легко та доступно, без зайвих інтелектуальних зусиль, сприйматися та запам'ятовуватися споживачами. Наявність цих ознак дозволить пересічним споживачам сприймати позначений такою маркою конкретний товар і правильно асоціювати його з виробником. Лише тоді можна буде визначити, чи знак не вказує виключно на вид товару, його якість, призначення, тобто чи має він розрізняльну здатність, тільки вже конкретну [16, с. 70].

Таким чином, індивідуалізації або розрізнення товарів і послуг є основною функцією торговельної марки, що прямо закріплено у законодавчому визначенні («позначення, придатне для вирізнення ...»). Інші функції можна визнати похідними від цієї основної функції. До них, виходячи з аналізу наукової літератури, належать такі функції, як: гарантія якості товарів і послуг, рекламування, інформування тощо.

У сучасній доктрині розроблено різноманітні варіанти визначення та класифікації функцій торговельних марок [17, с. 44-47]. Разом з тим, економіко-правова сутність торговельної марки і її значення для суб'єкта господарювання як учасника господарських відносин дає підстави стверджувати, що коло функцій торговельної марки не обмежується лише вищезазначеними. До функцій торговельних марок доцільно також віднести і таку, як формування і захист ділової репутації, корпоративного іміджу суб'єкта господарювання.

Важливість виокремлення цієї функції пов'язана з тим, що торговельна марка не лише розрізняє товари і послуги, а й виступає основним носієм, засобом зовнішнього вираження ділової репутації суб'єкта господарювання, її уособленням в конкретному матеріальному символі (позначенні на вивісці, товарі, в рекламі). До речі, не випадково, що стосовно договору комерційної концесії, за яким передбачено використання користувачем ділової репутації правовласника, в законодавстві чітко вказано, що у разі припинення права на торговельну марку, яка належить правовласнику, без заміни аналогічним правом, такий договір припиняється (ст. 1126 ЦК України).

Поняття «імідж» розглядається як сукупність особливостей, які характеризують або ідентифікують певне підприємство, що зафіксовані у певних символах або формах інформації, які створюються компанією, цілеспрямовано передаються аудиторії в процесі комунікацій, фіксуються, сприймаються, розпізнаються й оцінюються суб'єктом, що належить до тієї чи іншої цільової аудиторії, а також, прийнявши форму стереотипу, посідають певне місце в свідомості і системі цінностей суб'єкта, визначають його подальші дії щодо даної компанії та її продукції [18, с. 32].

У розрізі ділової репутації та іміджу суб'єкта господарювання торговельна марка відображає зв'язок (сприйняття у суспільстві) між виробником і товаром, з одного боку, і певним позначенням (словом, малюнком тощо). Саме це сприйняття (ступінь відомості, довіри тощо) і враховується в разі проведення грошової оцінки вартості торговельної марки (наприклад, вартість товарного знаку Coca Cola дорівнює 56 млрд. дол.).

Зазначене пояснює, чому виробники прикладають великих зусиль для розкручування торговельної марки і захисту прав на неї.

Торговельна марка виконує свої функції у різних проявах. Фахівці виокремлюють в торговельній марці матеріальні та віртуальні елементи. Матеріальними елементами є: влучність, оригінальність позначення, здатність протистояти тенденції перетворитися з торговельної марки в видове позначення (як

це трапилось, наприклад, з торговельними марками Thermos, Cellophan, Xerox). Віртуальними елементами є: емоції споживачів, асоціації, які викликає торговельна марка у їхній свідомості, демонстрація належності до певного соціального прошарку, демонстрація політичних чи релігійних переконань. Отже, інтенціональна природа торговельної марки полягає у тому, що цінністю для її власника є той емоційний позитивний асоціативний зв'язок споживача з відповідною формою її вираження, і саме емоційна стійкість та позитивна асоціативність такого зв'язку формує ринкову вартість торговельної марки [19].

Виходячи з вищезазначеного можна дійти висновку, що виокремлення функції торговельної марки – формування і захист ділової репутації матиме значення не лише для більш повного розуміння її цінності для суб'єкта господарювання, при укладанні господарських договорів щодо надання права на використання торговельної марки, а й у випадках порушення прав на торговельну марку і визначення моральної (немайнової) шкоди, заподіяної суб'єкту господарювання знеціненням торговельної марки, зокрема через її неправомірне використання на товарах, що мають нижчий рівень якості, ніж оригінальний товар. При визначенні розміру компенсації немайнової (моральної) шкоди, заподіяної порушенням прав на торговельні марки, важливими є саме рівень ділової репутації власника свідоцтва на торговельну марку, який у свою чергу визначається з урахуванням: часу існування на ринку, місця на відповідному ринку, наявності нагород тощо.

References:

1. Sheremeta N. Pravnycha terminolohiya ukrayins'koyi movy ta protsesy yiyi tvorennya. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/22791/1/28-120-123.pdf> (data zvernennya 15.02.2019).
2. Lapach V.A. Systema ob'ektiv hrazhdanskykh prav: Teoryya y sudebnaya praktyka. SPb.: Yurydichesky tsentr Press, 2002. 544 p.
3. Hospodars'kyy kodeks: Zakon Ukrayiny vid 16.01.2003 r. № 436-IV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2003. №18, №19-20, №21-22. St. 144.
4. Tsyvil'nyy kodeks: Zakon Ukrayiny vid 16.01.2003 r. №№ 435-IV. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 2003. №40. St. 356.
5. Pro okhoronu prav na znaky dlya tovariv i posluh : Zakon Ukrayiny vid 15.12.1993 r. № 3689-XII. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny. 1994. № 7. St. 36.
6. Iolkin YA. O. Pravo na torhovel'nu maku v Ukrayini : dys. ... kand. yuryd. nauk. 12.00.04. Naukovodoslidnyy instytut pryvatnoho prava i pidpryyemnytstva Akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny. K., 2009. 190 p.
7. Proekt Zakonu «Pro vnesennya zmin do deyakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo posylennya okhorony i zakhystu prav na torhovel'ni marky i promyslovi zrazky ta borot'by z patentnym trolinhom» vid 11 zhovtnya 2019 roku. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67063
8. Rassomakhina O.A. Ponyattya torhovel'noyi marky ta yiyi spivvidnoshennya iz sumizhnymy katehoriyamy. *Forum prava*. 2007. № 3. P. 212-223. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=FP_index.htm_2007_3_34 (data zvernennya 15.03.2019).
9. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony. *Ofitsiyyny visnyk Ukrayiny*. 2014 r. № 75. St. 2125.
10. Persha Dyrektyva Rady YES vid 21 hrudnya 1988 r. pro nablyzhennya zakonodavstva derzhav-chleniv, shcho stosuyet'sya torhovel'nykh marok (89/10 4/YEEC) (OV L 040, 11.02.1989 r., s. 1). URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_352 (data zvernennya 15.03.2019).
11. Starzhenetsky V. Stolknovenye sredstv yndyvydualyzatsyy: podkhody sudebnoy praktyky k razreshenyyu sporov. *Yntellektual'naya sobstvennost'. Promyshlennaya sobstvennost'*. 2007. № 3. P. 15-27.
12. Pravo intelektual'noyi vlasnosti ta zakonodavstvo Yevropeys'koho Soyuzu / Za red. YU.M. Kapitsy. K.: Vydavnychy Dim «Slovo», 2006. 1104 p.
13. Yarmak V.YU. Ponyattya, oznaky ta funktsiyi torhovel'noyi marky u pravi Yevropeys'koho Soyuzu. *Teoriya i praktyka pravoznavstva*. 2018. Vyp. 1 (13). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2018_1_23 (data zvernennya 12.11.2019).
14. Kozerats'ka O.V. Istorychnyy aspekt stanovlennya torhovel'noyi marky yak ob'yekta intelektual'noyi vlasnosti. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. Seriya Pravo. 2014. Vypusk 28. Tom 1. P. 132-135.
15. Kodynets' A.O. Zasoby indyvidualyzatsiyi uchasnykiv tsyvil'noho oborotu, tovariv i posluh u tsyvil'nomu pravi Ukrayiny : dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.03. / Kyiv's'kyy natsional'nyy universytet imeni Tarasa Shevchenka. K., 2006. 218 p. 16. Savych S. S. Rozriznyal'na zdatnist' torhovel'noyi marky: do pytannya vyznachennya ponyattya. *Istoryko-pravovyy chasopys*. 2014. № 2. P. 69–74.
17. Kodynets' A. Torhovel'ni marky: problemy funktsional'noyi iyerarkhiyi. *Pravo Ukrayiny*. 2005. №12. P. 44-47.

18. Bulhakova O.V. Brend-imidzh pidpriumstva na spozhyvchomu rynku. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*. 2017. Vypusk 13 (1). CH. 1. P. 31-36.

19. Popova N.O. Torhovel'na marka: malovidomi aspekty bahatohrannoho yavlyshcha. *Forum prava*. 2013. №3. P. 486-489. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_81.pdf (data zvernennya 12.02.2019).

Понятие торговой марки и ее функции

Ткачук Геннадий Витальевич, e-mail: koval@donnu.edu.ua
аспирант Донецкого национального университета имени Василя Стуса

Аннотация. В статье исследованы походы к определению понятия торговые марки, которые закреплены в законодательстве и разработаны в научной литературе. Сформулировано уточнение легального определения торговой марки. Проанализированы функции, которые выполняет торговая марка, среди которых функция индивидуализации товаров и услуг, гарантирования качества товаров и услуг, рекламирования, информирования и другие. Обоснована целесообразность выделения отдельной функции торговой марки, которая заключается в формировании и защите деловой репутации субъекта хозяйствования, его корпоративного имиджа. Этот вывод предопределен значением торговой марки как основного носителя, средством внешнего выражения деловой репутации субъекта хозяйствования. Акцентируется внимание, что любое посягательство на торговую марку негативно отражается на уровне деловой репутации субъекта хозяйствования.

Ключевые слова: торговая марка, субъект хозяйствования, право на торговую марку, функции торговой марки, деловая репутация субъекта хозяйствования

PLEDGE AS A WAY OF DISPOSAL OF RIGHTS INDUSTRIAL PROPERTY

Overkovskyi Kostiantyn

Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

e-mail: veteran_legal@ukr.net

Abstract. The article is devoted to the pledge as one of the ways to dispose of industrial property rights. The purpose of the article is to substantiate the provisions for improving the legal regulation of the pledge of industrial property rights.

The article analyses the special legal literature and the provisions of current legislation in the field of pledge of industrial property rights, offers some additions to current legislation in this area. Based on the research, it was found that the pledge of industrial property rights can be considered as one of the ways to dispose of industrial property rights and, accordingly, one of the ways to introduce industrial property rights into economic turnover. In this case, the legal forms of disposition of industrial property rights transferred as collateral will be somewhat different from the pledge agreement. The list of legal forms by means of which the order of the industrial property rights which are transferred in the pledge can take place is offered. Also, the list of criteria that industrial property rights must meet in order to use them as collateral is systematized.

Keywords: pledge, subject of pledge, objects of industrial property, property (exclusive) rights, intellectual property, criteria.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки розпорядження правами промислової власності є ефективним інструментом втілення в життя результатів інтелектуальної та творчої діяльності. Введення майнових прав промислової власності в господарський оборот вбачається не можливим без зобов'язальних відносин пов'язаних із розпорядження майновими правами. Застосування різних договірних конструкцій в сфері розпорядження правами промислової власності на сьогодні має актуальне значення для суб'єктів господарювання та інших учасників відносин сфери промислової власності. Одним із «специфічних» способів розпорядження правами промислової застави є застава вказаних прав, яка потребує на сьогодні більш ефективного правового регулювання з боку держави.

Теоретичні питання, пов'язані із розпорядженням правами промислової власності та можливістю їх застави, розглядалися в наукових працях таких вчених, як О.П. Орлюк, В.С. Дмитришен, І.Ф. Коваль, А.О. Кодинець, О.С. Кізлова, В.С. Петренко, О.Г. Крушина, О.О. Рузакова, М.А. Астахова, П.П. Баттахов, Є.В. Жарова, В.М. Кастальський та інші. Разом з тим, ціла низка правових аспектів пов'язаних із заставою правами промислової власності залишається недостатньо дослідженою.

Правові норми, які регламентують правовідносини розпорядження правами промислової власності в цілому так і окремо застави, закріплені в нормах Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Закону України «Про заставу», Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» та інших нормативно-правових актів. Проте, на законодавчому рівні не врегульовані особливості застави прав промислової власності.

З огляду на викладене, **метою** даної статті є обґрунтування положень щодо вдосконалення правового регулювання застави як способу розпорядження правами промислової власності.

Основний текст. Для початку слід з'ясувати, що розуміється під правами промислової власності. Відповідно до ч.2 ст. 418 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1], права промислової власності (як одна зі складових інтелектуальної власності) це сукупність особистих немайнових та (або) майнових прав на результати науково-технічної творчості, визначених законом. Враховуючи, що особисті немайнові права є не оборотоздатними (ч. 4 ст. 423 ЦК України), тому під термін «права промислової власності» підпадає сукупність майнових (виключних) прав на об'єкти промислової власності, яке має певні правомочності, а саме: право на використання об'єкта промислової власності, виключне право дозволяти використання об'єкта промислової власності, виключне право перешкоджати неправомірному використанню об'єкта промислової власності, в тому числі забороняти таке використання, інші майнові права промислової власності, встановлені законом (ч. 1 ст. 424 ЦК України).

Перелік об'єктів промислової власності закріплений в Паризькій конвенції про охорону промислової власності (далі – Конвенція) [2], яка набула чинності для України 25 грудня 1991 р. до яких відносяться: патенти на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування та вказівки про походження чи найменування місця походження, а також припинення

недобросовісної конкуренції. За чинним законодавством об'єктами прав інтелектуальної власності у сфері господарювання визнаються: винаходи та корисні моделі; промислові зразки; сорти рослин та породи тварин; торговельні марки (знаки для товарів і послуг); комерційне (фірмове) найменування; географічне зазначення; комерційна таємниця; комп'ютерні програми; інші об'єкти, передбачені законом (ч. 1 ст. 155 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [3].

Основні положення щодо розпорядження майновими правами промислової власності закріплені в ст. ст. ч. 3 ст. 424, 426, 427, 1107 ЦК України. Так, системний аналіз вказаних статей дає висновок, що розпорядження майновими правами промислової власності може відбуватись у такі способи як: надання права на використання права промислової власності, відчуження (передання) права промислової власності, створення за замовленням і використання об'єкта права інтелектуальної власності, передача як вклад у статутний капітал юридичної особи, застава прав промислової власності та інші способи. Правові форми розпорядження майновими правами промислової власності закріплюються в ст. 1107 ЦК України, ст.ст. 156, 157 ГК України та інших нормах законодавства. Правові форми введення прав промислової власності в господарський оборот, що опосередковують розпорядження майновими правами промислової власності, здебільшого мають своє зовнішнє вираження у формі договорів.

Як зазначалось вище, одним зі способів залучення в господарський оборот прав промислової власності є застава прав промислової власності. Використання прав промислової власності як предмета застави може надати суб'єктам господарювання певні фінансові можливості для покращення господарської діяльності та, як наслідок, збільшення прибутку. Крім цього, як відзначається в літературі «... права на нематеріальні результати інтелектуальної діяльності мають значний потенціал у задоволенні цих потреб з точки зору забезпечення виконання договірних зобов'язань, які дозволяють збільшувати оборотні кошти, зміцнювати фінансово-економічний стан суб'єкта» [4, с. 102].

Як зазначає О.О. Рузакова «... застава прав інтелектуальної власності є поширеною у багатьох країнах, зокрема, Великобританії, Германії, Франції, Канади, США, Нідерландах» [5, с. 422]. Крім цього, застава прав інтелектуальної власності також передбачена законодавством країн СНД, серед яких Російська Федерація (ст. 358.18 ЦК РФ та інші), Азербайджанська республіка (ч.2 ст. 17 Закону про патент), Республіка Молдова (ст. 4 Закону про охорону товарних знаків) та інші. Також, в США багато технологічних компаній, а також деякі представники кіно- і музичної індустрії використовують інтелектуальну власність в якості застави для отримання позикових коштів, так звані «IP-backed loans», також існує банківсько-фінансова індустрія, що спеціалізується на наданні кредитів венчурним компаніям і стартапам під забезпечення їх нематеріальними активами [6]. Враховуючи, що останнім часом в Україні розвиток в сфері інформаційних технологій (ІТ) набуває певної динаміки [7], доцільно було б впровадити такий механізм фінансування молодих компаній, як позика (кредит) під заставу прав інтелектуальної (промислової) власності. На цьому фоні вимагається запровадження ефективного правового регулювання в сфері застави прав промислової власності.

Слід відзначити, що даний спосіб введення прав промислової власності є «специфічним» в порівнянні з традиційними способами розпорядження майновими правами, такими як передання у тимчасове користування (ст. 1109 ЦК України та інші) та відчуження прав (ст. 1113 ЦК України). **По-перше**, застава є різновидом інституту забезпечення виконання зобов'язань. Відповідно до ст. 572 ЦК України, в силу застави кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставодавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника, якщо інше не встановлено законом (право застави) (ст. 572 ЦК України). Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про заставу», застава - це спосіб забезпечення зобов'язань, якщо інше не встановлено законом. Застава має похідний характер від забезпеченого нею зобов'язання. **По-друге**, при заставі майнового права на об'єкт промислової власності не відбувається відразу розпорядження майновими правами інтелектуальної (промислової) власності (безпосередній перехід), однак майнові права на об'єкт промислової власності передані в заставу, хоча і залишаються у володінні правовласника, в подальшому можуть бути стягнені в разі не виконання правовласником або іншою особою своїх зобов'язань за основним договором (кредит, позика тощо), внаслідок чого буде мати місце відчуження права промислової власності переданого в заставу від попереднього правовласника до іншої особи. **По-третє**, правовою формою безпосереднього розпорядження правами промислової власності буде не сам договір застави прав промислової власності (окрім, коли в самому договорі застави буде зроблено застереження щодо задоволення вимог заставодержателя), а інші правочини, що буде проаналізовано нижче.

Загальні питання присвячені заставі врегульовані параграфом 6 гл. 49 ЦК України та Законом України «Про заставу» [8]. Відповідно до ч. 1 ст. 576 ЦК України, предметом застави може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення. Згідно з ч. 1 ст. 4 Законом України «Про заставу», предметом застави можуть

бути майно та майнові права. Однак, вищевказані положення законодавства передбачають застава саме майнових прав, а не застава майнових прав промислової власності. При цьому, можливість застави майнових прав інтелектуальної (промислової) власності все таки передбачена законом, а саме ч. 3 ст. 424 ЦК України, передбачає, що майнові права інтелектуальної власності можуть відповідно до закону бути предметом договору застави. Отже з наведеного вбачається, що «застава майнових прав» і «застава майнових прав промислової власності» є різними категоріями.

Такий розподіл на різні категорії застави майнових прав, пов'язаний з тим, що за своєю специфікою майнові права промислової власності відрізняються від речових прав (прав на об'єкти матеріального світу), а тому правовий режим права власності речового права не може бути застосований до майнових прав промислової власності.

З цього приводу С.В. Нижний приходять до висновку, що правова природа застави майнових прав повинна визначатися як речово-правовий спосіб забезпечення виконання зобов'язань, оскільки саме такий підхід найбільш повно враховує як зобов'язальну, так і речову природу даного інституту [9, с. 6]. Однак, інші автори зазначають, що «... що Закон України «Про застава» розглядає майнові права як права зобов'язальні, що передаються шляхом уступки вимоги. Проте, виключні права становлять самостійний різновид майнових прав – виключні права, відмінні від речових і зобов'язальних прав». [4, с. 104]. Також, А.О. Кодинець відзначає «...що положення Закону України «Про застава», які регламентують відносини щодо особливого виду застави – застави майнових прав, - не поширюються на відносини застави майнових прав інтелектуальної власності» [10, с. 1].

Враховуючи вищевикладене, підтримуючи висновок неможливість застосування правового режиму права власності речових прав до майнових прав промислової власності, чинне законодавство в сфері застави підлягає корегуванню. Так, слід внести зміни до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про застава» виклавши її в редакції: «Предметом застави можуть бути майно, майнові права та майнові права інтелектуальної (промислової) власності». Також, пропонується зазначений закон доповнити окремою статтею присвяченій особливостям регулюванню застави майнових прав промислової власності. Як виділялось в літературі «... особливості застави майнових прав промислової власності, можна умовно згрупувати на такі блоки: правова характеристика предмета застави прав промислової власності (критерії та об'єкти); правова характеристика договору застави майнових прав промислової власності (істотні умови і зміст); форма і державна реєстрація договору застави, обтяження заставою; питання звернення стягнення та реалізації заставних прав промислової власності» [11, с. 91].

Предметом договору застави майнових прав промислової власності можуть виступають саме майнові права, а не об'єкт (-и) промислової власності, оскільки об'єкт, як результати інтелектуальної, творчої діяльності має нематеріальну природу і не може передаватись. Відповідно до гл 15 ЦК України результати інтелектуальної, творчої діяльності відносяться до нематеріальних благ. При цьому, як відмічається, в літературі, «... не всі майнові права на об'єкти промислової власності можуть бути предметом договору застави, а саме майнові права на : комерційне найменування; географічне зазначення; торговельну марку (якщо вона може стати причиною введення в оману споживача щодо товару і послуги або щодо особи, яка виготовляє товар чи надає послугу); раціоналізаторську пропозицію; комерційну таємницю; права на секретний винахід і секретну корисну модель... А також не є доцільним передавати в застава право на подання заявки на об'єкти інтелектуальної власності» [11, с. 92-93].

Також слід врахувати, що майнові права промислової власності для можливості бути наданими у якості застави мають відповідати певним критеріям як: «відчужуваність; можливість звернення стягнення; відображення в бухгалтерському обліку; можливість грошової оцінки; корисність (інвестиційна привабливість); територіальна та часова обмеженість предмету застави; чинність прав (права не припинили свого існування, права не передано третім особам тощо); «чистота» прав (відсутність обтяжень та інших вимог щодо предмету застави)» [11, с. 92]. З урахуванням особливостей притаманним деяким об'єктам промислової власності (наприклад, для комерційної таємниці не може бути застосований такий критерій як часова обмеженість предмету застави, оскільки строк чинності права інтелектуальної власності на комерційну таємницю обмежується строком існування сукупності ознак комерційної таємниці (ст. 508 ЦК України); також, зазначений об'єкт та деякі інші об'єкти в силу своїх здібностей не можуть підпадати і під критерій територіальна обмеженість), а також деяких лексичних уточнень, наведені критерії можна систематизувати таким шляхом: *відчужуваність; можливість звернення стягнення; відображення в бухгалтерському обліку; можливість грошової оцінки; інвестиційна привабливість; реальність прав (права не припинили свого існування, права не передано третім особам тощо); відсутність обтяжень та вимог третіх осіб щодо предмету застави.*

Як відзначалось вище, в разі невиконання основного зобов'язання на заставлені майнові права промислової власності можливо звернути стягнення, внаслідок чого матиме місце перехід (фактично відчуження) даних прав від однієї особи до іншої. Тому, важливим питанням щодо використання застави у

якості розпорядження правами промислової власності є процедура звернення стягнення на предмет застави таких прав, оскільки саме під час неї буде здійснюватися фактичне розпорядження майновими правами промислової власності.

Загальні питання звернення стягнення на предмет застави врегульовані ч. 6 ст. 20 Закону «Про заставу», ч. 1 ст. 24 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» [12] відповідно до яких звернення стягнення на предмет застави може відбуватись у такі способи: 1) судовий – за рішенням суду або третейського суду (слід відмітити що відповідно до ст. 6 Закону України «Про третейські суди» [13] спори пов'язані із майновими правами промислової власності можуть бути предметом розгляду у третейському суді); 2) позасудові – на підставі виконавчого напису нотаріуса; за договором про задоволення вимог заставодержателя.

При цьому слід врахувати, що безпосереднє виконання судового рішення (в тому числі і рішення третейського суду) відбувається на стадії виконавчого провадження шляхом Звернення судових рішень до виконання на підставі наказу, виданого судом (ст.ст. 327, 352-356 Господарського процесуального кодексу України [14]. Загальний порядок стягнення на майно боржника, в тому числі на заставне майно, яким може виступати майнові права промислової власності, врегульовано Законом України «Про виконавче провадження» [15]. Відповідно до ч. 1 ст. 61 Закону України «Про виконавче провадження» примусова реалізація арештованого майна здійснюється шляхом електронних торгів або за фіксованою ціною. В залежності від моменту завершення процедури примусової реалізації оформлюється такими документами: акт про проведені торги за фіксованою ціною (п. 14 розділу 6 Порядку реалізації арештованого майна [16]); акт про проведені електронні торги (п. 4 розділу 10 Порядку реалізації арештованого майна); постанова та акт про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу (ч. 9 ст. 61 Закону України «Про виконавче провадження»).

Щодо випадку звернення стягнення на передані в заставу майнові права промислової власності на підставі виконавчого напису нотаріусу слід звернути увагу на наступне.

За загальним правилом, передбаченим ст. 90 Закону України «Про нотаріат» [17], стягнення за виконавчим написом провадиться в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження», тобто на виконавчий напис розповсюджують вищезазначені положення Закону України «Про виконавче провадження» і відповідні правові форми. Однак, при цьому слід врахувати, що відповідно до ч. 1 ст. 89 Закону України «Про нотаріат», у виконавчому написі повинні, зокрема, зазначатись «... предмети, які підлягають витребуванню...». Аналогічне положення встановлено і в п. 4 глави 16 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, що затверджений наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 [18], а саме, що виконавчий напис має містити, зокрема, зазначення предметів, які підлягають *витребуванню*. При цьому, відповідно до ст. 179 ЦК України, річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Відповідно до ч. 2 ст. 181 ЦК України, рухомими речами є речі, які можна вільно переміщувати у просторі. Крім цього, фраза «підлягають витребуванню» походить від дієслова «витребувати», що означає Одержати що-небудь на вимогу [19], тобто фактично означає дії щодо одержання, що притаманно об'єктам матеріального світу. Окрім цього, в законі слово «витребування» застосовується як спосіб захисту у майнових відносинах. Так, наприклад ст. 387 ЦК України закріплює право власника на витребування майна із чужого незаконного володіння. Отже, в зазначених вище нормах присвячених виконавчому напису нотаріусу мова йде про витребування саме предметів матеріального світу. Тому, враховуючи вищевикладений висновок щодо неможливості застосування правового режиму права власності речових прав до майнових прав промислової власності, виконавчий напис нотаріуса не може бути використаний для звернення стягнення на майнові права промислової власності передані як застава.

Окремою правовою формою розпорядження правами промислової власності, що передані в заставу може бути *договір про задоволення вимог заставодержателя*. Даний договір за своїми правовими наслідками в разі невиконання зобов'язання має передбачати передачу заставодержателю права власності на предмет застави в рахунок виконання основного зобов'язання. При цьому слід відмітити, що договір про задоволення вимог заставодержателя може бути укладений як окремий договір або у вигляді певного застереження у самому договорі застави, яке має прирівнюватись до самого договору про задоволення вимог заставодержателя. що не буде суперечити положенням ст.ст. 6, ч. 2. ст. 628 ЦК України. Волевиявлення сторін щодо такого способу звернення стягнення відбудеться ще на стадії укладення договору про задоволення вимог заставодержателя або договору застави з відповідним застереженням про задоволення вимог заставодержателя.

Як відмічалось «... у подальшому відповідний договір про задоволення вимог заставодержателя (договір застави, який містить застереження) або договір про передавання виключних майнових прав є документами, що підтверджують позасудове врегулювання та є підставою для державної реєстрації факту

передання виключних майнових прав інтелектуальної (промислової) власності: заставадержателю (у разі набуття у власність) або іншій особі покупцю (у разі примусового продажу іншій особі)» [20, с. 39].

Висновки. Отже, можна підвести підсумок, що застава прав промислової власності (передача у застава) можна вважати одним із способів розпорядження правами промислової власності і відповідно одним із способів введення прав промислової власності в господарський оборот, оскільки дії правовласника прав промислової власності направлені передачу у застава вищевказаного права опосередковуються його волевиявленням, яке направлено на обтяження належного йому права та розумінням того, що в разі невиконання (неналежного виконання) своїх зобов'язань або боржника (якщо він відмінний від заставадавця) правоволоділець-заставадавець буде позбавлений свого майнового права на об'єкт промислової власності шляхом звернення стягнення та послідовним відчуженням. При цьому, правовими формами розпорядження правами промислової власності переданими у якості застава можуть бути такі правочини як: акт про проведені торги за фіксованою ціною; акт про проведені електронні торги; постанова та акт про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу; договір про задоволення вимог заставадержателя (або відповідне застереження в самому договорі застава).

З метою врегулювання механізму застава прав промислової власності та звернення стягнення на зазначені права пропонується чинне законодавство що регулює правові засади переходу майнових прав промислової власності та їх державної реєстрації доповнити такими видами підстав переходу прав, як: акт про проведені торги за фіксованою ціною, акт про проведені електронні торги, постанова та акт про передачу майна стягувачу в рахунок погашення боргу, договір про задоволення вимог заставадержателя та договір застава з відповідним застереження щодо задоволення вимог заставадержателя.

Також, на підставі проведеного аналізу пропонується також внести зміни до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про застава» виклавши її в редакції: «Предметом застава можуть бути майно, майнові права та майнові права інтелектуальної (промислової) власності». Додатково, пропонується Закон України «Про застава» доповнити окремою статтею присвяченій особливостям регулюванню застава майнових прав промислової власності.

Для можливості передачі у якості предмету застава, перелік критеріїв, яким мають відповідати майнові права промислової власності слід узагальнити таким чином: відчужуваність; можливість звернення стягнення; відображення в бухгалтерському обліку; можливість грошової оцінки; інвестиційна привабливість; реальність прав (права не припинили свого існування, права не передано третім особам тощо); відсутність обтяжень та вимог третіх осіб щодо предмету застава.

References:

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : pryiniaty Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy 16 sichnia 2003 [Civil Code of Ukraine: adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on January 16, 2003]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy.- Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003. №№40-44. St. 356. (in Ukrainian).
2. Paryzka konventsiiia pro okhoronu promyslovoi vlasnosti vid 20 bereznia 1883 roku. [Paris Convention for the Protection of Industrial Property of 20 March 1883]. *Ofitsiinyi veb-portal Verkhovnoi Rady Ukrainy.- Official Website of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_123 (in Ukrainian).
3. Hospodarskyi kodeks Ukrainy : pryiniaty Verkhovnoiu Radoiu Ukrainy 16 sichnia 2003 [Economic Code of Ukraine: adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on January 16, 2003] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2003. №18, №19-20, №21-22. St.144. (in Ukrainian).
4. Koval, I.F. (2018) *Komertsializatsiia prav intelektualnoi vlasnosti* [Commercialization of intellectual property rights]: navch. posib. Kyiv: Yurinkom Inter (in Ukrainian).
5. Ruzakova, O.A. (2017) *Systema dohovorov o sozdanuy rezultatov yntellektualnoi deiatelnosti y rasporyazhenuy yskliuchytelnimy pravamy* [The system of agreements on the creation of results of intellectual activity and disposal of exclusive rights]. *Candidate's thesis*. Moscow (in Russian).
6. Stout Risius Rose, LLC. (2019) *Financing Alternatives for Companies. Using Intellectual Property as Collateral*. Retrieved from: <https://www.stout.com/en/insights/article/financing-alternatives-companies-using-intellectual-property-collateral> (in English).
7. Sfera IT prynesla Ukrayne 3,6 myllyarda dollarov.[IT sector brought Ukraine \$ 3.6 billion] *Ekonomichna pravda za 15.01.2018 - Economic truth for 15.01.2018* Retrieved from <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2018/01/15/633027/> (in Russian).
8. Pro zastavu : Zakon Ukrainy vid 02.10.1992 r. № 2654-XII « [Law of Ukraine of 26.10.1992 No. 2654-XII "On the Pledge"]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1992, N 47 (24.11.92), st. 642 (in Ukrainian).
9. Nyzhnyi, S.V. (2007) *Zastava mainovykh prav yak sposib zabezpechennia vykonannia zoboviazan.* [Property rights pledge as a way of securing obligations]. *Extended abstract of candidate's thesis* Kyiv., 2007. 20s. (in Ukrainian).
10. Kodynets, A.O. (2015) *Dohovir zastavy mainovykh prav intelektualnoi vlasnosti: normatyvne rehuliuвання ta teoretychne doslidzhennia.* [Intellectual Property Collateral Agreement: Regulatory Regulation and Theoretical Research]. *Administratyvne pravo i protses. Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa*

Shevchenka. - Administrative law and process. Taras Shevchenko National University of Kyiv №1 (11). Retrieved from <http://aplaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/1-11-2015/item/422-dohovir-zastavy-maynovykh-prav-intelektualnoyi-vlasnosti-normatyvne-rehulyuvannya-ta-teoretychne-doslidzhennya-kodynets-a-o> (in Ukrainian).

11. Overkovskiy K. Okremi aspekty zastavy prav promyslovoi vlasnosti. [Some aspects of the pledge of industrial property rights]. *Economic and law paradigm of modern society*. 2019. №4. s.92-93. (in Ukrainian).

12. Pro zabezpechennia vymoh kredytoriv ta reiestratsiiu obtiazhen : Zakon Ukrainy vid 18.11.2003 r. № 1255-IV. [On securing creditors' claims and registration of encumbrances: Law of Ukraine of November 18, 2003 № 1255-IV] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2004, № 11, st. 140. (in Ukrainian).

13. Pro treteiski sudy : Zakon Ukrainy vid 11.05.2004 roku №1701- IV. [On Arbitration Courts: Law of Ukraine of 11.05.2004 №1701-IV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2004, № 35, st.412. (in Ukrainian).

14. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (red. z 15.12.2017) vid 06.11.1991r. № 1798-XII. [Commercial Procedural Code of Ukraine (ed. From 15.12.2017) from 06.11.1991. № 1798-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 1992. № 6. st. 56. (in Ukrainian).

15. Pro vykonavche provadzhennia : Zakon Ukrainy vid 02.06.2016 r. № 1404-VIII. [On Enforcement Proceedings: Law of Ukraine of June 2, 2016 № 1404-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2016. № 30. st. 542. (in Ukrainian).

16. Pro zatverdzhennia poriadku realizatsii areshтованого maina : nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 29.09.2016 roku № 2831/5. [On approval of the procedure for the sale of seized property: order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 29.09.2016 № 2831/5]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy. -Official Gazette of Ukraine*. 2016. № 76. st. 2558. (in Ukrainian).

17. Pro notariat : Zakon Ukrainy vid 02.09.1993 roku №3425-XII. [On notaries: Law of Ukraine of September 2, 1993 №3425-XII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. - Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 199. № 39. st.383. (in Ukrainian).

18. Pro zatverdzhennia Poriadku vchynennia notarialnykh dii notariusamy Ukrainy nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy vid 22.02.2012 № 296/5. [On approval of the Procedure for notarial acts by notaries of Ukraine Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 22.02.2012 № 296/5] *Ofitsiyni visnyk Ukrainy. -Official Gazette of Ukraine*. 2012 r. № 17. stor. 66. st. 632. (in Ukrainian).

19. Vytrebuvaty. Slovyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tлумachnyi slovyk. [To demand. Dictionary of the Ukrainian language. Academic explanatory dictionary]. URL : <http://sum.in.ua/s/sposib> (data zvernennia 17.03.2020). (in Ukrainian).

20. Overkovskiy K. Osoblyvosti zvernennia stiahnennia na prava promyslovoi vlasnosti yak predmet zastavy. [Features of foreclosure on industrial property rights as collateral]. *Teoriia i praktyka intelektualnoi vlasnosti. - Theory and practice of intellectual property*. 2020. №1. S. 35-49. (in Ukrainian).

Залог как способ распоряжения правами промышленной собственности

Оверковский Константин, e-mail: veteran_legal@ukr.net

Донецкий национальный университет имени Василя Стуса, г. Винница, Украина

Аннотация. Статья посвящена залогу как одному из способов распоряжения правами промышленной собственности. Целью статьи является обоснование положений по совершенствованию правового регулирования залога прав промышленной собственности.

В статье проанализирована специальная юридическая литература и положения действующего законодательства в сфере залога прав промышленной собственности, предложено некоторые дополнения действующего законодательства в рассматриваемой сфере. На основании проведенного исследования установлено, что залог прав промышленной собственности можно считать одним из способов распоряжения правами промышленной собственности и соответственно одним из способов введения прав промышленной собственности в хозяйственный оборот. При этом правовые формы распоряжения правами промышленной собственности, переданными в качестве залога будут несколько отличаться от самого договора залога. Рассмотрены правовые формы, с помощью которых может происходить распоряжения правами промышленной собственности, которые переданы в залог. Также, систематизированы критерии, которым должны соответствовать права промышленной собственности для использования их в качестве предмета залога.

Ключевые слова: залог, предмет залога, объекты промышленной собственности, имущественные (исключительные) права, интеллектуальная собственность, критерии.

TYPICAL COURT SITUATIONS AT THE STAGE OF PREPARATORY PROCEEDINGS IN CONSIDERATION OF CRIMINAL CASES

Ludmila Y. Yankova

Odessa State University of Internal Affairs, Ukraine

e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Abstract. The article defines the essence of the preparatory proceedings as an independent stage of the criminal process. The judicial situation is defined and characterized as an independent category. The typical unfavorable situations that arise during the criminal prosecution in the preparatory proceedings are highlighted. The system of tasks that arise before the prosecutor in each of the above situations is formulated. The organizational and tactical algorithms of the prosecutor's actions in case the court returns the indictment are outlined. The typical mechanisms of the prosecutor's actions in case of refusal by the court to approve a plea agreement are described. It is emphasized that the organizational and tactical model of further criminal prosecution is determined by the result of resolving court situations that arise during the preparatory proceedings.

Keywords: criminal prosecution; preparatory proceedings; prosecutor; court situation.

У відповідності до ч.1 ст.314 КПК України після отримання обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру або клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів з дня його надходження призначає підготовче судово засідання, в яке викликає учасників судового провадження. Як відзначають дослідники підготовче провадження – це стадія кримінального провадження, яка полягає у тому, що суд у встановленому законом процесуальному порядку, не вирішуючи наперед питання про винуватість (крім передбачених КПК України випадків під час здійснення кримінального провадження на підставі угод, звільнення особи від кримінальної відповідальності), розглядає питання про достатність підстав для призначення судового розгляду і про підготовку до судового засідання[4].

Під час судового розгляду, не в меншій мірі, аніж під час досудового розслідування, ситуації впливають на процес доказування. На відміну від ситуацій розслідування, де у якості основного елемента виступає дефіцит інформації, у судовій стадії визначальними є дещо інші фактори. У якості основного виступає зміна обсягу доказової чи іншої інформації на різних етапах судового розгляду. Вказане відбувається за рахунок розвитку принципу змагальності. Дещо змінилась функція суду у дослідженні доказів за рахунок посилення процесуальної активності сторін. Позиції державного обвинувача та захисту, їх дії спрямовані на дослідження доказів, отримання нових доказів, прагнення підсудного уникнути кримінальної відповідальності чи пом'якшити свою вину. Саме ці фактори впливають на зміну інформації та обстановки у суді[2]. Продовжуючи автор відзначає, що судова ситуація – це об'єктивний стан судового розгляду, який визначається обсягом, змістом судових доказів та іншої інформації, яка знаходиться у розпорядженні суду на момент початку чи у процесі судового слідства[2].

Не заперечуючи напрацьованих наукових підходів, зауважимо, що на нашу думку, кожна стадія судового розгляду характеризується типовими ситуаціями, які можуть бути структуровані на відповідні типологічні групи за різними критеріями.

На нашу думку, детальнішого аналізу потребують несприятливі судові ситуації, які негативно впливають на організацію і тактику кримінального переслідування. Опрацювання практики підтримання прокурорами державного обвинувачення дозволяє виокремити такі різновиди несприятливих судових ситуацій у підготовчому провадженні.

Так, у якості *першої несприятливої судової ситуації* можна виокремити ситуацію, яка характеризується задоволенням судом клопотання обвинуваченого чи його захисника щодо зміни запобіжного заходу із тримання під вартою на будь-який інший запобіжний захід не пов'язаний з ізоляцією обвинуваченого. У даному випадку можна виходити із загальної тези, що у разі обрання під час досудового розслідування обвинуваченому запобіжного заходу у виді тримання під вартою існував увесь комплекс ризиків, які визначені у ч.1 ст.177 КПК України. Складність такої судової ситуації додатково зумовлюється тим, що КПК України надає право заявити таке клопотання безпосередньо під час підготовчого провадження, що унеможливує детальне ознайомлення прокурора із останнім. У такі судові ситуації перед прокурором постає ряд типових завдань, які підлягають розв'язанню, зокрема:

- вивчення клопотання про зміну запобіжного заходу у виді тримання під вартою, зокрема його мотивувальної частини та визначення тих обставин, які наводять стороною захисту щодо усунення ризиків, передбачених ч.1 ст.177 КПК України;

- оцінка необхідності апеляційного оскарження вказаної ухвали суду та підготовка необхідних процесуальних документів;

- організація оперативного контролю за обвинуваченим звільненим із під варти шляхом організації взаємодії із відповідними оперативними підрозділами. Метою організації такого оперативного контролю є: *по-перше*, виявлення та своєчасне попередження спроб протидії кримінальному переслідуванню з боку обвинуваченого, який знаходиться на волі; *по-друге*, встановлення кола спілкування обвинуваченого та виявлення раніше невідомих його зв'язків із подальшою їх перевіркою на причетність до вчинення злочину; *по-третє*, виявлення речових доказів, які не були отримані під час досудового розслідування; *по-четверте*, своєчасне виявлення ознак та вжиття заходів щодо перешкоджання обвинуваченому уникнути кримінального переслідування та кримінального покарання.

Як *другу несприятливу судову ситуацію* можна виокремити ситуацію, яка характеризується поверненням обвинувального акта прокурору як це передбачено п.3 ч.3 ст.314 КПК України. Повернення обвинувального акта прокурору має процесуальне та непроцесуальне значення, суттєво впливаючи на подальше просування кримінального провадження.

Загалом необхідно наголосити, що з організаційно-тактичного боку така ситуація є несприятливою, адже формує у суду уявлення щодо неналежної та формальної підготовки прокурора до підтримання державного обвинувачення. Водночас, наявність такого інституту в окремих випадках, хоч і змушує прокурора переглянути сформовану організаційно-тактичну модель підтримання державного обвинувачення, дозволяє посилити свою процесуальну позицію за рахунок проведення окремих процесуальних дій визначених в ухвалі.

Крім того, у контексті аналізу такої ситуації особливу увагу необхідно звернути на судову практику, яка є доволі спірною та неоднозначною і пов'язана із поверненням прокурору обвинувального акта на підставі неправильної та/або неповної кваліфікації кримінального правопорушення. Так, Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області виніс ухвалу щодо повернення обвинувального акта прокурору з такою мотивацією: *“судом встановлено, що Особа 3 заподіяв працівнику правоохоронного органу легкі тілесні ушкодження у зв'язку із виконанням цим працівником службових обов'язків, що потребує додаткової кваліфікації за відповідною частиною ст.345 КК України, однак описані в обвинувальному акті дії обвинуваченого необґрунтовано та безпідставно у визначеному законом порядку обвинуваченому не інкриміновано”*[5] У даному випадку обвинувальний акт повернуто прокурору, фактично, у зв'язку із необхідністю перекваліфікації дій обвинуваченого або висунення йому додаткового обвинувачення.

Відзначимо, що постановлення відповідної ухвали щодо повернення обвинувального акта прокурору, фактично, на підставі того, що на думку суду дії обвинуваченого потребують перекваліфікації та/або додаткової кваліфікації (по-суті висунення додаткового обвинувачення), суд формує не лише несприятливу судову ситуацію для державного обвинувача, а, фактично, у багатьох випадках робить її безвихідною.

Зауважимо, що основним способом її вирішення з боку державного обвинувача є апеляційне оскарження такої ухвали в апеляційному порядку, але у випадку відмови у задоволенні апеляційної скарги прокурора та залишення ухвали суду першої інстанції без змін взагалі незрозумілим залишається подальший алгоритм дій прокурора. Більше того, постановляючи вказані ухвали суди не вказують за допомогою яких процесуальних дій вказані недоліки можуть бути усунуті. Безумовно, що у практичній площині скласти новий обвинувальний акт чи внести зміни щодо перекваліфікації дії особи із посиланням на конкретні джерела доказів та аркушів матеріалів кримінального провадження без проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій неможливо, а після направлення кримінального провадження сторона обвинувачення позбавляється можливості проводити процесуальні дії пов'язані із одержанням фактичних даних які можуть бути використаними як докази у кримінальному провадженні.

Опитування працівників прокуратури свідчить, що, наразі, у практичній площині є напрацьованими декілька варіантів вирішення такої судової ситуації, які варіюються в залежності від змісту ухвали суду щодо повернення обвинувального акта прокурору:

по-перше, у випадку, якщо підставою для повернення обвинувального акту прокурору є необхідність перекваліфікації дій обвинуваченого у межах однієї статті КК України – зміна змісту викладення обставин вчинення кримінального правопорушення, формулювання обвинувачення за відповідною частиною статті КК України та направлення обвинувального акту до суду. Із організаційно-тактичного боку застосування такого алгоритму супроводжується широким спектром проблем, які в подальшому значно ускладнюють доведення обвинувальної тези у суді, зокрема: а) не встановлення під час досудового розслідування обставин, які мають ключове значення для обвинувачення особи за конкретною частиною статті КК України, наприклад невстановлення способу проникнення особи до житла чи іншого володіння особи під

час вчинення крадіжки; б) не проведення значної кількості необхідних слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, які підтверджують вчинення злочину у спосіб, який характеризується як кваліфікуюча ознака для вказаного кримінального правопорушення.

Таким чином, для державного обвинувача утворюється судова ситуація, яка потребує вирішення таких завдань: а) формування нового обвинувачення базуючись на матеріалах, які наявні у кримінальному провадженні, адже можливість проведення слідчих (розшукових) дій відсутня; б) повторних аналіз матеріалів кримінального провадження із урахуванням нової кваліфікації кримінального правопорушення; в) оцінка кількості та якості фактичних даних, які містяться у матеріалах кримінального провадження та обґрунтовують нове обвинувачення; г) перегляд тактичного підходу щодо порядку представлення обвинувальних доказів у суді; д) визначення переліку слідчих дій та інших заходів щодо проведення яких необхідно буде клопотати під час судового розгляду із метою отримання належних та допустимих доказів, які підтверджують обвинувальну тезу під час судового розгляду;

по-друге, у випадку, якщо підставою для повернення обвинувального акту прокурору є необхідність додаткової кваліфікації дій особи обвинуваченого – внесення відомостей до ЄРДР щодо вчинення особою відповідного кримінального правопорушення – проведення досудового розслідування у межах якого особі повідомляється про підозру у вчиненні конкретного злочину – формування обвинувачення (складання обвинувального акта) – направлення матеріалів справи до суду у загальному порядку визначеному КПК України із подальшим клопотанням про об'єднання кримінальних проваджень.

На думку працівників прокуратури іншого шляху вирішення такої ситуації не існує, оскільки: а) особі не повідомлялось про підозру у вчиненні іншого кримінального правопорушення під час досудового розслідування; б) процесуальний механізм щодо повідомлення особі про підозру у межах цього ж провадження відсутній; в) фактичні обставини щодо вчинення особою діяння, яке потребує додаткової кваліфікації не встановлювались. Фактично, мова йде про необхідність проведення нового досудового розслідування. У той же час, не вирішеним залишається питання щодо дій прокурора у контексті поверненого йому судом обвинувального акта.

Крім того, у разі виникнення такої судової ситуації та внесення після повернення прокурору обвинувального акта відомостей до ЄРДР та повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення вказані кримінальні провадження об'єднуються в одне на стадії досудового розслідування на підставі ч.1 ст.217 КПК України у випадку, якщо досудове розслідування зможе бути завершено у встановленні законом строки. Водночас, тут необхідно зауважити, що реалізація такого алгоритму є доволі неоднозначною, адже в одному із проваджень досудове розслідування закінчене складанням та направленням обвинувального акту до суду, а норми КПК України не містять вказівки на те, що у разі повернення обвинувального акта прокурору з будь-яких підстав він втрачає значення як процесуальних документ, тобто обвинувальний акт у конкретному кримінальному провадженні існує, і, лише на думку суду потребує уточнення, тобто досудове розслідування закінчене. Водночас, необхідно звернути увагу й на протилежну точку зору, яка висловлюється професійними захисниками і яку ми підтримуємо.

Зважаючи на такий підхід прокурор у разі наявності достатніх строків для досудового розслідування може об'єднати кримінальні провадження та направити до суду обвинувальний акт із усуненими недоліками.

по-третьє, у випадку, якщо підставою для повернення обвинувального акту прокурору є необхідність усунення технічних недоліків обвинувального акта – опрацювання ухвали суду – визначення та аналіз встановлених судом недоліків – усунення вказаних недоліків – направлення обвинувального акту до суду;

по-четверте, у випадку якщо підставою для повернення обвинувального акта прокурору є усунення окремих змістовних недоліків, зокрема щодо опису діяння особи, зокрема як відзначалось у наведеному нами вище листі Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 жовтня 2012 року “Про порядок здійснення підготовчого провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України” у зв'язку із надмірною натуралізацією акту злочину – опрацювання ухвали суду – внесення змістовних змін до обвинувального акту – направлення його до суду.

У якості *третьої несприятливої судової ситуації* можна виокремити ситуації, коли суд у підготовчому судовому засіданні відмовляє у затвердженні угоди та повертає кримінальне провадження прокурору для продовження досудового розслідування.

У контексті аналізу такої несприятливої судової ситуації заслуговує на увагу аналіз ч. 2 ст. 474 КПК України, яка визначає, що розгляд щодо угоди проводиться судом під час підготовчого судового засідання за обов'язкової участі сторін угоди з повідомленням інших учасників судового провадження. Відсутність інших учасників судового провадження не є перешкодою для розгляду.

Розглянемо для початку ситуацію, коли має місце укладення угоди про винуватість під час досудового розслідування, де сторонами виступають прокурор та підозрюваний. Як визначено в КПК України, прокурор повинен невідкладно направити до суду разом з обвинувальним актом підписану угоду про визнання підозрюваним своєї винуватості у вчиненні протиправного діяння, передбаченого КК

України. Проте законодавець жодного разу не наголошує на тому, яке значення в часовому проміжку має це «невідкладно», здається досить логічним, що тільки-но між сторонами було укладено угоду, то відразу слід надсилати її до суду з обвинувальним актом, проте ситуація ускладнюється тим, що зазвичай обвинувальний акт складається не самим прокурором, а слідчим, прокурор у даному випадку лише затверджує вказаний процесуальний документ, проте і сам наділений повноваженнями його складати, тобто на практиці поняття «невідкладно» є досить оціночним, як і тлумачення в межах КПК України «розумності процесуальних строків». Проте варто наголосити, що КПК України передбачає також випадки, коли дозволено відкласти направлення до суду угоди з обвинувальним актом, зокрема, ч. 1 ст. 474 передбачає, що прокурор має право відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені із часом, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди.

У науковій літературі висловлюється точка зору, що укладаючи угоду про визнання винуватості прокурор відмовляється від підтримання державного обвинувачення [3]. Проте не можна погодитися з такою думкою, оскільки у випадку укладання угоди про визнання винуватості прокурор зобов'язаний направити до суду також і обвинувальний акт, тобто кримінальне провадження не закривається постановою прокурора під час досудового розслідування, як, наприклад, у випадку відсутності складу злочину, фактично протиправне діяння має місце, є конкретна особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні злочину, яка вже обвинувальним актом обвинувачена у його вчиненні та яка визнає свою вину, прокурор в обвинувальному акті визначає межі кримінальної відповідальності і врешті-решт кінцевим процесуальним рішенням, яке виносить суд, є обвинувальний вирок з зазначеним покаранням, тобто у цьому випадку не може йти мови про те, що прокурор відмовляється від підтримання державного обвинувачення. Так як угоди розглядаються судом під час підготовчого судового провадження, відповідно до КПК України прокурор повинен після складання вказаного документа направити його разом з обвинувальним актом (з додатками) до суду (фактично, мова йде про те, що підозрюваний визнає свою вину у вчиненні протиправного діяння, що передбачено Законом України про кримінальну відповідальність), якщо прокурор все ж таки вважає, що під час підписання угоди було допущено якусь помилку, він повинен висловити свою позицію під час підготовчого засідання та звернути увагу суду на можливе порушення вимог законодавства (зокрема може мати місце порушення прав та свобод людини/громадянина, неможливість у даному провадженні укладання угоди через тяжкість протиправного діяння тощо). Цікавим є той факт, що закон вимагає направляти до суду лише угоду з обвинувальним актом без направлення самих матеріалів досудового розслідування. Фактично суд дізнається про обставини справи лише з тексту обвинувального акта (коли ця стадія кримінального процесу, по суті, є заключною, де ухвалюється остаточне судове рішення), складеного слідчим/прокурором та опитування сторін угоди (зокрема суд може опитати обвинуваченого про обставини вчиненого ним протиправного діяння та перевірити його згоду на укладення зазначеної угоди), тобто фактично вирок суду за таких обставин ґрунтується лише на визнанні обвинуваченим своєї вини, що значним чином ускладнює роботу суду, на відміну від укладання зазначеної угоди вже під час судового засідання, де досліджуються докази та матеріали провадження.

Можна підвести підсумок, що тактика участі прокурора у підготовчому провадженні на підставі угод обумовлена, по-перше, видом угоди; по-друге, позицією обвинуваченого потерпілого під час судового засідання. Завданням прокурора є висловлення обґрунтованої правової позиції щодо питання про відповідність угоди вимогам КПК України та КК України та добровільності укладання зазначеної угоди, а також активна участь у дослідженні цих питань, що сприятиме в подальшому постановленню законного та обґрунтованого вироку або ухвали[1].

Підсумовуючи, необхідно наголосити, що ефективна реалізація організаційно-тактичної моделі підтримання державного обвинувачення у подальших стадіях судового провадження зумовлюється різновидом судової ситуації, яка склалась під час підготовчого судового засідання та ефективності дій прокурора щодо вирішення завдань, які виникають у кожній ситуації.

References:

1. Hlovyuk I.V., Andrusenko S.V. (2015) Problemni aspekty uchasti prokurora u sudovomu provadzhenni na pidstavi uhod. *Visnyk kryminal'noho sudochynstva*. 2015. №2. P. 16-22
2. Korchagin A.YU. (2012) Ponyatiye sudebnoy situatsii. *Obshchestvo i pravo*. 2012. №2. P. 187-190
3. Merkulov S.M. (2014) Obvynuvachennya u kryminal'nomu sudochynstvi Ukrayiny v konteksti yevropeys'kykh standartiv: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.09. Donets'k, 2014. 20 p.

4. Tumanyants A.R. (2013) Pidhotovche provadzhennya. Kryminal'nyy protses: pidruchnyk / YU.M. Hroshevyu, V.YA. Tatsiy, A.R. Tumanyants ta in. / za red. V.YA. Tatsiya, YU.M. Hroshevoho, O.V. Kaplinoyi, O.H. Shylo. Kharkiv: Pravo, 2013. P. 518-527

5. Ukhvala Ivano-Frankivs'koho mis'koho sudu Ivano-Frankivs'koyi oblasti vid 11 zhovtnya 2018 roku u spravi №344/6833/18

Типичные судебные ситуации на стадии подготовленного производства при рассмотрении уголовных дел

Янковая Людмила Юриевна, e-mail: dimatsekhan@gmail.com

Одесский государственный университет внутренних дел, г. Одесса, Украина.

Аннотация. В статье определена сущность подготовительного производства как самостоятельной стадии уголовного процесса. Определены и охарактеризованы судебную ситуацию как самостоятельную категорию. Выделены типичные неблагоприятные ситуации, которые возникают при осуществлении уголовного преследования в подготовительном производстве. Сформулирована система задач, которые возникают перед прокурором в каждой из приведенных ситуаций. Определены организационно-тактические алгоритмы действий прокурора в случае возвращения судом обвинительного акта. Охарактеризованы типичные механизмы действий прокурора в случае отказа судом в утверждении соглашения о признании виновности. Отмечено, что организационно-тактическая модель дальнейшего осуществления уголовного преследования обусловлено результатом решения судебных ситуаций, которые возникают во время подготовительного производства.

Ключевые слова: уголовное преследование; подготовительное производство; прокурор; судебная ситуация.

HISTORICAL ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR THE ISSUE OF REGULATORY LEGAL ACTS THAT REDUCE BUDGET REFERENCE

Konstantinov Alexander Alexandrovich

Postgraduate student of the Department of Criminal Law
National Academy of Internal Affairs

Abstract. This article considers certain historical aspects of the development of criminal law regulation of public relations in relation to liability for violation of criminal and financial law. Special attention is paid to the responsibility for the issuance of regulations that reduce budget revenues or increase budget expenditures contrary to the law. The stages of development of criminal legislation, which protects the sphere of economic and financial relations, are considered, attention is paid to the role of controlling bodies that acted in the budget-forming sphere.

Keywords: criminal law, financial law, budget revenues, criminal legislation.

The key to Ukraine's formation as a social, legal state with a developed economy is the implementation of a well-thought-out and effective fiscal policy, including budgetary policy, which meets world standards in the field of taxation. Unfortunately, today it should be noted that such state activity is characterized by inconsistency and significant miscalculations [1]. During 2018-2019, Ukraine is rapidly losing twenty-two positions in the global ranking of "Paying taxes" (covering 190 countries) - from 43rd to 65th position [2].

One way to forecast and correct the situation is to study the past and take into account the experience of previous generations in effectively establishing a system of taxation and combating violators and those who encroach on the tax system, including criminal law.

Domestic and foreign scientists paid attention to various aspects of ensuring the financial security of the state, in particular: P.S. Berzin, V.V. Cherney, S.S. Chernyavsky, O.M. Djuja, A. S. Gabuda, V.V. Kuznetsov, S. Ya. Likhova, H.B. Lisova, V.I. Osadchy, A.V. Savchenko, V.I. Shakun, R.V. Veresha, O.M. Kostenko, E.M. Kisilyuk, V.I. Osadchy, O.O. Sedletsy, M.H. Sulaimanov, O.V. Tyhonova, M.B. Fomenko, A.P. Zakalyuk and others.

It is expedient to consider the historical retrospective of this question at certain time intervals. We have proposed the following periods: a) the times of the ancient state (up to the XV century.); b) the pre-Soviet period (XV-XX centuries); c) Soviet times (1920-1991); d) modern times (1991 - XXI century). Ukrainian law has always provided for criminal liability for criminal acts that encroached on the financial security of the state. But in the first of the periods we have identified, there has been no clear settlement of liability for these acts. Public relations at that time were regulated and protected mainly by *Russkaya Pravda* and court documents (for example, Pskov and Novgorod). But in the first of the defined documents the description of criminal acts was generalized, and the main emphasis is made on criminal acts.

The court documents detail the list of property that was the subject of these acts, in particular, they included sleighs, carts, hay from a haystack, boats and more. Thus, no separate liability was established at that time for acts that encroached on the financial security of the state. At the beginning of the second stage, a system of criminal law protection of the financial security of the state is gradually being formed. Although at that time the property of the treasury was subject to criminal law protection on general grounds, but in the courts, which established liability for criminal acts, already provided for the emergence of new phenomena for which to establish some responsibility: "And what will be new cases, and in this *Sudebnik* it is not written, and as those deeds from the sovereign's report and from all boyars to a sentence are carried out, and those deeds in this *Sudebnik* to attribute»[3].

That is, it can be considered that for any encroachment, in particular on financial security, criminal liability could be established, provided that it is absent in the current legislation. During the same period, an extensive financial system of the state began to take shape - specialized bodies emerged to manage the state's finances. Thus, a kind of ministries appeared - "palace and financial orders": "Big Court", "Big Treasury" and "Big Parish" [4].

Such a complicated system of managing the financial system of the state created more opportunities for illegal encroachments on it. Therefore, there was a need for its careful protection by the state. The legislation of Ukraine, which was part of the Russian Empire, established liability for illegal actions with property belonging to the state: for "concealment of the Sovereign or State money" [5, p. 105].

Then there was another step in the development of legislation in this direction - Article 11 of Chapter 24 "Rights of the Little Russian People" established criminal liability for encroachment on the state treasury - "On the execution of thieves in the Sovereign's Court and the kidnappers of the treasury" [6, with. 717-718]. The subject of these crimes (under Part 2 of Article) was recognized by the Imperial Majesty's money or state funds. These rules

directly ensured the protection of the financial system of the state, and hence its financial security. In the XIX century, criminal-legal protection of the financial security of the state was already provided by a number of criminal-legal norms. For example, the "Code of Criminal and Correctional Punishments" contained a fairly extensive list of chapters, which included articles describing specific types of crimes. Such chapters included: "On illegal actions of officials in the storage and management of property entrusted to them", "On crimes and misdemeanors of treasurers and officials in general entrusted with the storage of funds", in the "General Regulations" of the chapter "On crimes and misdemeanors against property and treasury revenues" »[7]. The latter contained the rules "On violation of the statutes of the coin", which consisted of two sections: 1. "On counterfeiting and reducing the value of the coin, illegal overflow, import and export of it"; 2. "On forgery of government credit securities." In addition, there was a rule on liability for forgery of state credit cards, tickets of the state treasury and other tickets of credit institutions that have in their circulation "value for money" (Article 571), as well as for the issuance of these securities. Liability was also provided for the forgery or for the issue or transfer of stamp paper and stamps. Later, the financial system of the state became even more diversified. From the second half of the XIX century, government revenues and expenditures were managed by the Ministry of Finance. This body included the Department of the State Treasury, which was subordinated to the Main Treasury, the Provincial and Regional Treasuries, the Treasury Chambers for matters relating to revenues and expenditures of the Treasury [8].

At this time, criminal law, ensuring the financial security of the state, were established in the "Criminal Code". They are concentrated in Chapter XVI "On Violations of Regulations on the Supervision of Fisheries and Trade", Chapter XX "On Counterfeiting of Coins, Securities and Signs", Chapter XXXIV "On Bankruptcy, Usury and Other Cases of Punished Unfair Property" [9]. This Regulation contained rules on liability for opening a subscription or for issuing any securities on behalf of a commercial or industrial company that were not permitted to be opened; for performing insurance operations on behalf of an insurance institution that did not have a permit; for the manufacture or storage for the purpose of selling a counterfeit hallmark, etc. Liability for counterfeiting coins, securities and other tokens was established. Also important were the provisions of this document on illegal acts related to bankruptcy, such as concealment or declaration of insolvency of one's own property, silence or false testimony, in order to evade payment of debt obligations. At the third of the stages we selected to replace the pre-revolutionary legislation, the Criminal Code was adopted, and on August 23, 1922, the first Criminal Code of the Ukrainian SSR was enacted. Subsequently, on June 8, 1927, by a resolution of the All-Ukrainian Central Executive Committee, a new Criminal Code of the Ukrainian SSR was adopted, which entered into force on July 1, 1927. As for the rules that would ensure the financial security of the state, we can name some of them, namely: speculation; violation of trade rules; evasion of business owners from their registration; counterfeiting of banknotes, etc. In addition, the Criminal Code of any edition contained a section establishing responsibility for committing economic crimes. In 1960, the Criminal Code of the Ukrainian SSR was adopted, which was in force until 2001. Chapter VII "Economic Crimes" contained a description of certain types of crimes in the field of financial security, including speculation. Also noteworthy is the chapter "Crimes against the state", which established liability for the manufacture or sale of counterfeit money, securities or tickets of state lotteries, concealment of foreign exchange earnings and more. Subsequently, the Criminal Code was supplemented by separate articles that strengthened the criminal law protection of the financial security of the state. Chapter VII "Economic Crimes" contained a description of certain types of crimes in the field of financial security, including speculation. Also noteworthy is the chapter "Crimes against the state", which established liability for the manufacture or sale of counterfeit money, securities or tickets of state lotteries, concealment of foreign exchange earnings and more. Subsequently, the Criminal Code was supplemented by separate articles that strengthened the criminal law protection of the financial security of the state.

Thus, in Soviet times there was a more extensive system of criminal law protection of financial security of the state. At the fourth stage of periodization - modern times - significant additions were made to the Criminal Code of Ukraine and in 2001 a new code was adopted, in which a much larger number of articles already regulate this issue. In the process of developing norms that established responsibility for crimes that encroach on public relations in the field of financial security of the state, the main provisions were the need to significantly limit state intervention in the economy, as at the present stage it develops under its own laws. In the current code, articles that directly ensure the protection of financial security of the state.

If we talk about the current constitutional and legal status of the subjects of the supreme audit of the world was formed as a result of historical evolutionary processes of formation of state mechanisms. The existence of

control at the state level is noted by researchers of history, in particular Babylon, Egypt, Korea and China. In China in particular, "as early as 700 BC. there was the position of auditor general, who "was to guarantee the integrity of government officials who had the right to use state property." Over the centuries, the responsibilities, rights and forms of state audit bodies changed and as a result in 1983 the State Audit Administration was established, the purpose of which is "full state control over revenues and expenditures of all ministries, departments and authorities" [11].

Researchers note that in ancient Rome in the III century. B.C. Principals (emperors) appointed quaestors, magistrates and treasury officials, who were obliged to discuss the results obtained as a result of financial activities. In Europe, the oldest bodies of public financial control were: "National Audit Office of Great Britain - 1120, the French Chamber of Accounts - 1318, the Regular Audit Organization of Belgium - 1386." Later, with the development of statehood, higher audit institutions emerged in Prussia - the General Chamber of Accounts (1714), in the Czech Republic - the Imperial Accounting Chamber (1761), in Austria-Hungary - the Imperial-Royal Supreme Court of Audit (1768), in Poland - the Main Chamber of Accounts of the Principality of Warsaw (1808), in Spain - the Court of Accounts (1828).

The first attempts to create a body of supreme financial control were made in Soviet times, when in accordance with the USSR Law of 16.05.1991, the Control Chamber of the USSR was established, which was empowered to control the efficient and productive use of state budget funds in all bodies. public power and management [13].

In domestic history, on November 22, 1995, the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Establishment of the Control Chamber of the Verkhovna Rada of Ukraine" was adopted, emphasizing the need to establish the Control Chamber of the Verkhovna Rada of Ukraine.

The Accounting Chamber as a body of state power was first enshrined in law at the level of the Constitution of Ukraine of 1996, which, at the time of its adoption on June 28, 1996, established the constitutional status of the Accounting Chamber as a body acting on behalf of the Verkhovna Rada of Ukraine. using funds from the State Budget of Ukraine. Accordingly, on July 11, 1996, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Law of Ukraine "On the Accounting Chamber of the Verkhovna Rada of Ukraine" (now repealed), which defined the legal status of the Accounting Chamber as a permanent supreme body of state financial and economic control. Council of Ukraine, subordinated and accountable to it, which carries out its activities independently, independently of any other state bodies [15].

This provision of the Law was amended and also became the subject of analysis by the Constitutional Court of Ukraine. After amendments to the Constitution of Ukraine by the laws "On Amendments to Article 98 of the Constitution of Ukraine" № 586-VII of 19.09.2013 and "On Restoration of Certain Provisions of the Constitution of Ukraine" № 742-VII of 21.02.2014 the constitutional function of the Accounting Chamber was expanded to today it exercises "Control on behalf of the Verkhovna Rada of Ukraine over the receipt of funds in the State Budget of Ukraine and their use."

However, the relevant amendments to the Law of Ukraine "On the Accounting Chamber", which allowed to bring the powers of the Accounting Chamber to the requirements of the current Constitution of Ukraine (Article 98), were made almost a year and a half later on the Law of Ukraine "On Amendments to the Law of Ukraine" 36 dated April 7, 2015 № 274-VIII.

However, there was an urgent need to modernize the legislation governing the activities of the Accounting Chamber and bring it in line with INTOSAI standards [16, p. 61-69].

Accordingly, the Law of Ukraine "On the Accounting Chamber" of July 2, 2015 was adopted, which defines the legal status of the Accounting Chamber at the legislative level and stipulates that the Accounting Chamber is a state collegial body (Part 3 of Article 1). monitors the receipt of funds in the State Budget of Ukraine and their use (Part 1 of Article 1), is accountable to the Verkhovna Rada of Ukraine and regularly informs it of the results of its work (Part 2 of Article 1).

The Law also enshrines the powers of the Accounting Chamber, detailing this constitutional function. In addition, certain powers of the Accounting Chamber in the budget sphere are enshrined in the Budget Code of Ukraine, in particular in Art. 110 of the BC of Ukraine, which states that "The powers of the Accounting Chamber include control over the receipt and use of funds of the State Budget of Ukraine, including the formation, servicing and repayment of public debt, efficiency of state budget management, use of local budgets in terms of transfers , provided from the state budget, as well as the receipt of national budgets and fees assigned to local budgets or their share and the use of local budgets in terms of expenditures provided for in paragraph 2 of the first part of Article 82 of this Code.

The activities of the above-mentioned bodies were generally aimed at preventing budget violations. A budget offense harms the entire state, society and every citizen, especially if the offense affects financial resources that cause damage to the state in particularly large amounts. Therefore, the problem of liability for budget violations is complex and should be addressed through the application of more stringent measures to influence

violators. At present, there are Articles 210 and 211 of the Criminal Code of Ukraine, which define crimes in the budget sphere, for the commission of which criminal liability is imposed.

Article 211 of the Criminal Code of Ukraine "Issuance of normative legal or administrative acts that change budget revenues and expenditures contrary to the procedure established by law" establishes criminal liability for the following actions: issuance by an official of normative legal acts or administrative documents that change budget revenues and expenditures contrary to the procedure established by law, if the subject of such actions were budget funds in large amounts, or especially large amounts, or committed repeatedly.

The object of this crime is the procedure of execution of the State Budget of Ukraine and local budgets of all levels on incomes and expenses established by the current legislation. The subject of the crime is only budget funds in large or especially large amounts, which are provided in the revenue and expenditure part of the budgets.

Normative legal acts that change budget revenues and expenditures contrary to the procedure established by law include any normative acts (resolutions, orders, instructions, explanations, etc.) that contain one or more mandatory legal norms (rules of conduct), as well as acts of interdepartmental nature, which change approved by law, including the Law on State Budget, the grounds and procedure for calculating and paying taxes, fees, other mandatory payments, tax benefits, the percentage of distribution of payments between budgets of different levels etc. / or the amounts of expenditures determined by the approved budget (both as a whole and by individual items) or violate the principle of proportionality of financing the latter (increase or decrease expenditures on individual budget items, allow to reduce expenditures on protected budget items, do not provide for a proportional reduction of its expenditures in cases established by law, etc.).

The objective side of the crime is characterized only by active actions, namely the issuance of regulations:

1) signing by an official endowed with the relevant powers, acts that contain instructions that are mandatory for an unlimited number of objects of management (individuals and legal entities);

2) approval by an official of his orders of acts (resolutions, rules, procedures, instructions, explanations, etc.) adopted (approved, recommended) by collegial advisory bodies (boards of ministries, central departments), the decisions of which are implemented by the heads of relevant executive bodies, because they are personally responsible for the performance of tasks and functions assigned to these bodies.

The subjective side of the crime is characterized by intentional guilt: the official realizes that the regulatory or administrative act issued by him (approved), illegally changes (illegally increases or decreases) budget revenues or expenditures contrary to the law, introduces new types or changes rates of obligatory payments to budgets, illegally grants tax exemptions or deprives them or provides for financing of measures not specified in the budget, illegally increases or decreases expenditures under certain budget items, and, nevertheless, wishes to issue (approve) such an act. The motives and purpose of the illegal issuance of a normative legal or administrative act, which change the income and expenses and do not affect the qualification of the act, but must be taken into account when sentencing.

Pension Fund and others: 1) or acts of state administrations and executive committees of councils on revenues and expenditures of local budgets; 2) any official - administrator of budget funds, which issues an administrative act.

The above articles are contained in Section VII of the Criminal Code of Ukraine, entitled "Criminal Offenses in the Sphere of Economic Activity". In our opinion, the illegal acts defined by Articles 210 and 211 of this normative act do not completely encroach on economic activity. First of all, when committing these acts, relations in the sphere of official activity are violated.

Thus, after conducting a historical and legal analysis, we should note that: criminal offenses in the budget sphere - is a criminal act of an individual, expressed in violation of budget and criminal law, for which criminal and financial liability.

References:

1.V. Borysov, N. Netesa, V. Oliinychenko Methods of criminal unlawful encroachments on the financial system of ukraine while evasion of taxes, fees (compulsory payments) <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i35.222505>

2.Paying Taxes 2020. PWC. URL: <https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/overall-rankingand-data-tables.html>.

3. Seversky Ya. G. Monuments of ancient Russian legislation. Russian Truth. Court Certificates (Pskov and Novgorod). Sudebniki / Ya.G. Seversky. - S.-pb. : [b. v.], 1893. - 128 p.

4. Review of the history of Russian law / prof. M.F. Vladimirsky-Budanov. K.: [b. v.], 1915. 700 p.

5.Seversky Ya. G. A special part of Russian criminal law. - S.-Pb., 1892. - 164 s. - P. 105.

6. The rights under which the Little Russian people are judged / Prof. A.F. Khistyakovsky. Kiev: In the university type. (II Zavadsky), 1879. 1054 p.

7. Code of Laws of the Russian Empire, published in 1857. Т. XV. Criminal laws. S.-Pb., 1857. 236 p. ; Code of Criminal and Correctional Punishment / Sost. N.S. Tagantsev. - S.-Pb., 1873. - 784 p. ; Misdemeanors and crimes in the service and the order of responsibility of officials / Sost. A.V. Koenigson. - Chishinev, 1910. - 404 p.
8. Guide to Russian Laws / N. Rozhdestvensky. S.-Pb., 1851. P. 64.
9. Esipov V.V. Criminal Code of 1903, its nature and content / VV Esipov - Warsaw: Typography of the Warsaw Scientific District, 1903. 175 p
10. Tyhonova O.V. Genesis of criminal-legal protection of financial security of the state <https://library.krok.edu.ua/media/library/category/zhurnali/pravnychy-visnyk-universytetu-krok/pravnychy-visnyk-universytetu-krok-n14.pdf#page=63>
11. Dikan L.V., Golub Y.O., Sinyugina N.V. State audit. Teaching. manual. Kyiv: Znannia, 2011. 503 p.
12. Patskan V.V. Accounting Chamber as the highest audit body of Ukraine. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript. The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of legal sciences on a specialty 12.00.07. - administrative law and process; finance law; information law. - State Higher Educational Institution "Uzhhorod National University". - Uzhhorod, 2020. <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/27670>
13. About the Control Chamber of the USSR: the Law of the USSR of 16.05.1991 № 2161-1. Information Bank "Documents of the USSR". URL: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online>.
14. On the establishment of the Control Chamber of the Verkhovna Rada of Ukraine and the draft Law of Ukraine on the Control Chamber of the Verkhovna Rada of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine of 22.11.1995 № 445/95-BP URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/445/95-%D0%B2%D1%80>
15. On the Accounting Chamber of the Verkhovna Rada of Ukraine: Law of Ukraine of 11 July 1996 № 315/96-BP (repealed). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315/96-вп/ед19960711>
16. Obushna N. Features of institutionalization of the Accounting Chamber in Ukraine as the highest audit body. Public administration and local self-government. 2019. Vip. 2 (41). Pp. 61 -69.
17. Budget Code of Ukraine of July 8, 2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>

Исторические аспекты развития уголовной ответственности за выпуск нормативно-правовых актов, уменьшающих поступления в бюджет

Константинов Александр Александрович

Аспирант кафедры уголовного права Национальная академия внутренних дел, г. Киев, Украина

Аннотация. В данной статье рассмотрены некоторые исторические аспекты развития уголовно-правового регулирования общественных отношений относительно ответственности за нарушение норм уголовного и налогового законодательства. Отдельно уделено внимание ответственности за выдачу нормативно-правовых актов, уменьшающих поступления бюджета или увеличивают расходы бюджета вопреки закону. Рассмотрены этапы развития уголовного законодательства, которое защищает сферу хозяйственно-финансовых отношений, уделено внимание роли контролирующих органов действовавших в бюджетно-формирующей сфере.

Ключевые слова: уголовное право, финансовое право, доходы бюджета, уголовное законодательство.

Centre for European Reforms Studies a.s.b.l.
(Grand Duchy of Luxembourg)

European Reforms Bulletin
scientific peer-reviewed journal

2020
No. 2

Passed for printing 11.05.2020. Appearance 15.05.2020.
Typeface Times New Roman. Circulation 100 copies.

Design, computer page positioning, layout: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg**
All the articles are published in author's edition. Publishing institution: **Centre for European Reforms Studies, a.s.b.l. Grand Duchy of Luxembourg** (Registre de commerce et des sociétés, Luxembourg, F 10.340, siège social: L-1541 Luxembourg, 36, boulevard de la Fraternité),
+352661261668, e-mail: bulletin@email.lu, <http://cers.eu.pn/bulletin.html>